Sabahattin Eyuboğlu — Mavi ve Kara

24

Sabahattin Eyuboğlu

MAVİ VE KARA

Çağdaş Yayınları

Dördüncü basısı

İlk bası: 1961'de Ataç Kitabevi tarafından 112 sayfalık cep kitabı boyunda, ilk yazılarından bir derleme olarak çıkmış.

2. Bası: 1967'de Eyuboğlu'nun o güne kadarki yazılarının derlenmesi ve Vedat Günyol'un önsözü ile Çan Yayınları arasında çıkmış.

3. Bası: İkinci basıya 14 yazılık bir bölüm daha eklenerek yayınevimizce (Çağdaş Yayınları) 1977'de yapıldı.

4. Bası: Kasım 1994

SABAHATTİN EYUBOĞLU

MAVİ ve KARA

(Denemeler, 1940-1973)

4. Bası

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

YAYIMLAYAN-ÇAĞ PAZARLAMA
ANONİM ŞİRKETİ
Türkocağı Caddesi No: 39-41 Cağaloğlu-İstanbul

Dizgi-Baskı:
YENİ GÜN HABER AJANSI BASIN VE YAYINCILIK A.Ş.
Türkocağı Caddesi No: 39-41 Cağaloğlu - İstanbul

DÖRDÜNCÜ BASI İÇİN ÖNSÖZ

MAVİ VE KARA, 1967'de Can Yayınları'nda genişletilerek çıktı ilk kez. Elli iki denemeden oluşuyordu. Aynı yayınevindeki ikinci baskısında (1973), bu sayıyı korudu. Şimdi kitap, 14 denemenin daha eklenmesiyle zenginleşmiş olarak elinizde bulunuyor. 1940-1973 döneminini kapsayan bu denemelerde Sabahattin Eyuboğlu, kendi deyimiyle "ciğerini" söylüyor bize. otuz yıllık kafa ve gönül serüvenini, Türkçesinin eşsiz, tadına doyulmaz güzelliğiyle.

Nedir S. Eyuboğlu'nun söylediği, dile getirdiği, o "ciğerim" dediği şey? Kitaba adını veren denemeye bakalım önce. "Maviyle sanat, karayla para demek istiyorum" diyor, ve "Bir insanın içinde para kaygusuyla sanatın uzlaşacağına inanmıyorum" diye ekliyor. Ona göre sanatı ve geniş anlamıyla, güzel, iyi ve doğru diye nitelendirdiğimiz, nitelendireceğimiz her çeşit insan davranışını paranın kulluğundan kurtarmak boynumuzun borcudur.

Eyuboğlu'nun bu kitapta olmayan bir başka yazısına bakalım[1]: "Bir dostum dedi ki bana," diyor Eyuboğlu, "uygarlığı para kazanmak isteyenler doğurmuştur. Buna inanmayışım şundan: Para kazanmak isteyen öleceğine inanmayan insandır. Öleceğine inanmayan insan derin düşünemez; derin düşünemeyen insan hiçbir şeyi değiştiremez; hiçbir şeyi değiştirmeden de uygarlık olmaz."

S. Eyuboğlu'na göre, "İki insanın gerçekten dost olabildiği yerde uygarlık vardır; iki insanın bile dost olamadığı yerdeyse, aklın bulabildiği en güzel

---

*(1) **Sanat Üzerine Denemeler**, "Ölüm Üstüne", Cem Yayınevi, İst. 1974, s.144.*

düzen de kurulsa (kurulamaz ya) uygarlık yoktur." Dostluksa, bilim gibi "insanın hazır bulunduğu değil, yarattığı bir şeydir."

Eyuboğlu, gerek özel yaşamında, gerek öğretmenliğinde, gerekse yazarlığında, hep dostluk kurmuş, ne yaptı ne başardıysa çıkarsız (yani gerçek) dostlarıyla elele, başbaşa, uyumlu, saygılı insanca imecelerle başarmıştır.

Türk köylüsünü kendi içinden çıkacak aydınlarla, çıkarsız, dostça kardeşçe bir bağlantı, ilişki yoluyla aydınlığa, isterseniz uygarlığa ulaştırmanın yiğit bir atılımı olan Köy Enstitüleri denemesinin en ateşli işçileri arasına S. Eyuboğlu'nu koşturan ne olabilirdi, dostlukla uygarlığın eşanlamlığından başka? Ama, daha baştan biliyordu, düşmanların pusuda beklediğini. Kim olabilirdi bu düşmanlar ona? Dostluğa inanmayan, inanmadığı için de Türk köylüsünü hor gören çirkin politikacılar, Mavi'ye karşı Kara'lardı bunlar.

Sabahattin Eyuboğlu da, tıpkı Bernard Shaw gibi, insan mutluluğunun, bu tür politikacılardan arınmış bir dünyada gerçekleşebileceğine inanıyordu. "Dostluk" adlı denemesinde bakın ne diyor: "Yirminci yüzyılın başından beri insanların asıl sözcüleri olan sanatçılar, gerçek sanatçılar, dünya milletlerini barıştırmak, birbirine sevdirmek, her şeyden önce insan olmak için ne gerekse yaparken, dünya bütün değerlerini eskisinden çok daha geniş bir hümanizma içinde kaynaştırırken, kendilerini çok akıllı sanan politikacılar, insanlar, sınıflar, milletlerarası dostluğu bir ütopya sayarak, gerçekçi politika adı altında birbirlerini aldatarak, boğarak her yerde insanların arasını açmış, dünyamızın başını dertten derte sokmaktadır. Çağımızın politikacısını dostluğa inanmayan adam diye tanımlayabilirsiniz."

S. Eyuboğlu'nu bütün o temiz, dost canlısı yaşamında ilgilendiren,kafasını,gönlünü bağladığı konuların, uğraşların, dertlerin başında, kitapta yer alan yazılardan da göreceğiniz gibi, halk kavramı, halk gerçeği gelmekteydi. *"İlyada ve Anadolu"* adlı yazısında şöyle diyor: "Yeni Türkiye, din ve ırk kavramları üstüne değil, yurt ve dil kavramları üstüne kurulmuştur."

Ona göre yurt demek, bir ölçüde halk demekti. Eyuboğlu halkı şöyle tanımlıyordu: "Halk, senin benim, bütün teklerin buluştuğu, damlaların göl, elin ayağın beden, akılla duygunun kafa olduğu, değişik renk, ses ve kokuların kaynaştığı birliğe vardığı yerdir."

Eyuboğlu için, tıpkı büyük Fransız Devrimcisi Saint-Just gibi, her şeyin başı halktı. Halka inandığı için, demokrasiye, yani halkın halkça yönetimine gönül vermişti. *"Somutlaşan Kavramlar"* adlı denemesinde şöyle diyor Eyuboğlu: "Bakın kardeşler, Türkiye'de demokrasinin kurulmasını gerçekten istiyorsak halkı hor görüp de halk adına konuşanların ikiyüzlülüklerini halka anlatmanın yollarını bulmalıyız."

Halkı aldatanların elinde, yalan dolan yanında, kör inançlara dayanan din sömürüsü gibi çok güçlü silahlar var. Eyuboğlu, çoğu yazılarında, bu gerçeklere dokunmakta ve softalığa karşı olanca gücüyle savaşmaktadır. *"Softalık"* adlı yazısında şöyle diyor:

"Softalık bütün insanlığın baş belasıdır. Bizim için özellikle tehlikeli olması başlıca şu nedenlerden ileri gelir: Biz eskiden kopmak, değişmek, yenileşmek isteyen bir milletiz; softalarımızın çoğuysa çok eski, hortlak sayılacak kadar eski (fotoğraf çektirmeyi günah sayacak kadar eski) bir düşüncenin softalarıdır. Dönmek, hatta durmak bizi birçok milletlerden daha fazla sarsar. Kaldı ki, eski dünyamızdan dönmek istesek de dönemeyecek kadar kopmuşuz. Bir başka neden de, bizde softalığa karşı en etkin silahın, aydınlığın, az oluşudur. Çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen bir yerde softa her dilediğini yaptırabilir; hele partiler ya ister istemez, ya işlerine gelerek softalara göz yumarlarsa."

Eyuboğlu, softalıktan öylesine yılmıştı ki, işin ciddiliğini yakın dostlarının bilincinde durmadan tazelemek için, Ege kıyılarında her yaz yinelenen Mavi Yolculuk akşamlarında: "Çocuklar, sabah ezanından önce uyanalım,dünyamıza sahip çıkalım" derdi şakacıktan.

Eyuboğlu için yurt demek, yüzyıllar boyunca, çeşitli uygarlıklara beşiklik etmiş, gelenekleri görenekler, inançları belli belirsiz kalıntılar halinde günümüze dek yansıyan uygarlıkları beslemiş, potasında erimiş Anadolu demekti aynı zamanda. Onun için, Eyuboğlu, son yirmi yılını, Anadolu'yu karış karış gezerek, resim çekip film çevirerek, eski uygarlıkların kalıntılarını saptamış, dünden günümüze kalan sanat eserlerini yerinde saptamış, aradaki benzerlikler üzerinde aydınlatıcı yorumlar yapmıştır.

Dil konusuna gelince, Türkçe'nin erişilmez güzelliklerini, Arap, Acem

kırması saray Osmanlıcası'na inat, halk arasında yaşatmış olan halk ozanlarından esinlenerek yeni anlatımlara kavuşturmaya çalışmıştır Eyuboğlu. Onun yazılarında, Yunus Emre'nin sıcaklığını, Pir Sultan Abdal'ın, Dadaloğlu'nun çarpıcılığını, Karacaoğlan'ın, Köroğlu'nun insanca ataklığını bulacaksınız.

MAVİ ve KARA, bütün o kültür ağırlığı etkinliği, birikimi yanında, insanca, insanlıkça görüşleri duyuşları berisinde, bir dil şöleni sunuyor sizlere. Öyle bir şölen ki, gelmiş geçmiş Türk yazarlarının en ustasıyla karşılaşmış olmanın mutluluğuna kavuşturacaktır sizleri.

VEDAT GÜNYOL

BİZİM ANADOLU

Bu memleket niçin bizim? Dört yüz atlıyla Orta Asya'dan gelip fethettiğimiz için mi? Böyle diyenler gerçekten benimsemiyor, ama yurt saymıyorlar bu memleketi. Gurbette biliyorlar kendilerini yaşadıkları yerde. Hititler, Frikyalılar, Yunanlılar, Farslar, Romalılar, Bizanslılar, Moğollar da fethetmişler Anadolu'yu. Ne olmuş sonunda? Anadolu onların değil, onlar Anadolu'nun malı olmuş.

Bu memleket bizim olduğu için bizim, fethettiğimiz için değil. Aramızda dışarıdan gelmeler çoğunluk olsa bile -ki değil elbette- kaynaşmış, halleşmiş hepsi. Fetheden de biziz artık, fethedilen de. Eriten biziz, eriyen de. Biz bu toprakları yuğurmuşuz, bu topraklar da bizi. Onun için en eskiden en yeniye ne varsa yurdumuzda öz malımızdır bizim. Halkımızın tarihi Anadolu'nun tarihidir. Paganmışız bir zaman, sonra Hıristiyan olmuşuz, sonra Müslüman. Tapınakları kuran da bu halkmış, kiliseleri, camileri de. Bembeyaz tiyatroları dolduran da bizmişiz, karanlık kervansarayları da, Kâh bozkıra çıkmışız, kâh mavi denize. Sayısız devletler, medeniyetler bizim sırtımızda yükselmiş, bizim sırtımızda çökmüş. Yetmiş iki dil konuşmuşuz Türkçe'de karar kılmazdan önce. Hepsinin tadı kalmış damağımızda. Aylarımızın, günlerimizin, köylerimizin, kentlerimizin adlarına bakın. Ne değişiz eller, ne değişik halk oyunlarında tutuşmuş, ne horonlara, ne halaylara girmişiz. Doğuyla Batı sarmaş dolaş olmuş bizim içimizde. Ya o ya bu değil, hem o hem buyuz biz. Anadolu Mevlana ile demiş ki:

Gel, gel kim olursan ol, gel
Kâfir ol, ateşe tap, puta tap, yine gel
Bu bizim dergâh umutsuzların yeri değil
Yüz kere bozmuşsan da tövbeni, yine gel.

Biz bir başka türlü Türk, bir başka türlü Müslümanız. Mayamızda en ağır basan, bu medeniyetler beşiği Anadolu'dur.

Gelelim şimdi Yunan bahsine. Eski Yunan dünyasını her milletle birlikte bir okul saymamız, insanlığın malı olduğu için benimsememiz bir yana, Anadolulu olarak bizim bu kültürdeki payımız en az Yunanistan'ınki kadar büyüktür. Ne var ki biz bu payı yüzyıllarca hor görmüş, kendi malımızın dışarıda değerlendikten sonra tekrar bize gelmesini beklemişiz. Önce İskender, ki adı bile Anadolu adıymış ve doğuşunda Artemiz Anadolu'dan kalkmış Makedonya'ya gitmiş, sonra Romalılar, ki atalarına kendileri Anadolulu demişler, sonra Araplar, ki Yunan'ı ikinci üçüncü ellerden almışlar, sonra Avrupalılar, ki çoklarının kralları aslında Troyalı olmakla övünür, gel zaman git zaman bizden aldıklarını bize satmışlar. Boğaz'da, Kazdağı'nda, Beşparmak dağlarında en güzel efsaneleri biz pişirmişiz, eller kotarmış. Anadolu uşağı Homeros'u bir biz kalmışız benimsemedik. O Homeros ki gönlünün bütün sıcaklığını Anadolu'ya vermiş, Troya'yı yıkanlara karşı için için duyduğu öfkeyi bütün baskılara rağmen belirtmiş, en candan övdüğü Akhilleus değil Hektor olmuş.

Selçuk ve Osmanlı atalarımız, en uyanık zamanlarında, Rum diyarı dedikleri Anadolu'daki Antik değerlerle uzlaşma, kaynaşma yollarını aramışlar. Ne var ki bu uyanık günler kısa sürmüş, softalar her yerde ve her zaman açılma çabalarımızın hakkından gelmiş ve İslamlık öncesi kültür değerlerimizin yüze çıkmasını önlemişler. Yoksa eski Yunan sevgisi bizde çoktan, mesela Mevlana yahut Fatih zamanında başlayabilirdi. Bunlarla beraber Anadolu'da ilk

Hıristiyanların yıktıkları antik eserler yanında bizim yıktıklarımız hiç kalır. Bodrum Kalesi'ni yapan Saint-Jean Chevalier'leri bu kaleyi yapmak için nice nice pagan anıtlarını yerle bir ettiklerini övüne övüne anlatırlar. Bizans'ın yıkıp kilise yaptığı antik eserler saymakla bitmez. Bizse kiliseleri bile cami yaparak korumuşuz. Fatih, Bizans mozayikleri için: "Bunlar benim mücevherlerimdir, dokunmayın" demiş softalara. Zaten bizim yıkıcı tarafımızı ne dinimizde aramalı, ne devletimizde, ne de halkımızda: Ne yıkılmışsa softalar yıkmıştır bu memlekette. Cahilliğimizin eline baltayı veren, keyif için, para için yıkanları da destekleyenler onlar olmuş. Yalnız yapılmış eserleri yıkmakla kalsalar iyi, yeniden yapma gücünü de körletiyorlar. Tarihten verebileceğimiz sayısız örnekler bir yana, size yepyeni bir tanesini anlatayım. Daha on beş gün önce Bodrum'da, Cova körfezinde dolaşıyorduk. Bir balıkçıdan şunu öğrendik: Son yıllara kadar balıkçılar kayıklarına oyma, boyama resimler yaparlarmış. Konuştuğumuz balıkçının kendi de tahtaya insan eli oymağa meraklıymış. Bir hoca gelmiş Bodrum'a, sakın ha demiş, bir daha yapmayın böyle şeyler, çok büyük günahtır, rızkınız kapanır, çarpılırsınız vesaire. O da bırakmış tahtaya insan eli oymayı, ne olur ne olmaz, hoca bizden akıllıdır, diye. Asıl günahı o hoca işlemiş; Müslümanlıkta güzel şey yapmak sevaptır, dedikse de balıkçı kulak vermedi bizim sözlerimize. Hoca böylece, belki de ta eskiden Yunan dünyasına uzanan bir elimizi kesmiş oluyordu.

Daha eski bir Ege gezisinde de şöyle bir softalıkla karşılaşmıştım. O zamanlar bizim türkülerde, masallarda Yunan efsaneleriyle akrabalıklar aramaya başlamıştım. Anadolu folklorunda çok rastlanan üç güzel motifin, İda dağında, yani bizim Bursa yakınındaki Kazdağı'nda, üç tanrıça arasında Aphrodite'yi seçen Paris efsanesiyle benzerliği yabana atılır cinsten değildi. Hele bir türküde Karacaoğlan yahut adsız bir Anadolu şairi sanki Paris'in ağzından konuşur;

Üç güzel oturmuş bana el eyler
Biri Şemsi, biri Kamer; ille Elif.

Birinin parmağı dopdolu yüzük
Birinin kolunda şık bir bilezik
Büyüğünü sevsem küçüğüne yazık
Biri Şemsi, biri Kamer; ille Elif.

Uğradığımız köylerde buna benzer türküler, masallar soruşturuyordum. Bir köy kahvesinde aynı şeyi sorduğum bir genç köylü bana bayağı içerledi. Sen bunları Müslüman köylerinde arama; Kızılbaşlar'da olur öyle şeyler, dedi. Peki onlar da Müslüman değil mi? dedim. Tövbe, tövbe, diye yanımızdan uzaklaştı köylü. Kusura bakma bey, dedi bir başka köylü; hoca günah sayıyor da biz gayri söylemiyoruz o türküleri. Hangi türküleri? diye sordum. İşte o Şemsili, Kamerli türküleri. Sonraları şaşmaz oldum bu hazin tuhaflıklara, ama o gün donakalmıştım kahvede.

Bir de Horon hikâyemi anlatayım size. On beş yıl önce Euripides'in *Bakkhalar* tragedyasını Fransızca'dan dilimize çevirmiştim. Bu tragedyayı seçmeme sebep de, içinde Anadolu'nun önemli bir yer tutmasıydı. Daha başında Dionysos ilk korolarını Anadolu'da Tmolos dağında (Manisa yakınındaki Bozdağ) kurduğunu söyler. Sonra Euripides türlü vesileler bularak Dionysos için Anadolu'da yapılan dansları, Horonları tarif eder. Nasıl el ele verip halka halka tepinirlermiş, nasıl ayaklarını yere vurunca başlarını arkaya atarlarmış, koro başı Euhoy! diye bağırınca nasıl kendilerinden geçesiye hora teperlermiş. Bu dans bana kendi memleketimin, Karadeniz'in danslarını hatırlattığı için tercümenin önsözünde bizim horonların, kelime bakımından bile, hora tepme sözüyle birlikte belki ilk Dionysos horonlarına bağlandığını yazmaktan kendimi alamamıştım. Halk danslarımızdan hiçbirinin kaynağı doğru dürüst bilinmediğine ve hepsinin de İslamlık öncesi dini ayinlerden geldiği su götürmediğine göre böyle bir ihtimalden bahsetmeyi cüretkârlık

saymamıştım. Aile büyüklerimizden okur yazar, hem de uzun zaman Fransa'da bulunmuş biri beni sıgaya çekti. Ne demek istiyorsun? dedi, yani biz horonumuzu Rumlardan mı aldık? Yok, dedim; belki onlar bizden aldı. Ben sadece horonun sandığımızdan çok daha eski kaynakları olabileceğini, bu toprakların en eski tarihinden gelebildiğini söylemek istedim. Bu topraklar da ne demek, dedi büyüğüm; biz horonu Ergenekon'dan getirdik. Sen özbeöz Türk oğlusun, nasıl böyle şeyler söylersin. Horon bizim atalarımızın dansı olmasaydı biz Trabzon'da kimseye horon oynatır mıydık? Baktım iş sarpa sarıyor, sustum. Belki de horon gerçekten Orta Asya'dan geliyor bilmem. Ama benim bilmek istediğim bir şey var, o da şu: Bu memleketin kendi tarihi nerede yaşıyor hâlâ? Biz bu toprakların bütün oyunlarını durdurduk, bütün türkülerini susturduk mu? Ne değerimiz varsa yaşayan, hep dışarıdan mı getirdik? İnsaf gayri softa kardeş; bırak bizi de benimseyelim vatanımızın tarihini.

Ziya Gökalp'in tarihi zaruretlere uzak ve meçhul ülkelerde aradığı vatan, ana vatan, bizim için adaları ve Rumelisi'yle Anadolu'dur. Başka yerlerde kardeşlerimiz, uzak yakın akrabalarımız olabilir. Ama Türkiye'nin asıl kökleri Türkiye'dedir. Atatürk'ün dil ve tarih nazariyelerini de yanlış anlamamalı: Bunlar onun bu topraklardaki bütün değerleri benimseme gayretinden doğuyordu. Yunan Türk'tür demekle biz bu memleketin Yunan'dan önce de sahibiydik, asıl Yunan da zaten Anadolu'dan kopmadır, demek istiyordu. Son yıllarda topraklarımızdan birer birer başkaldıran Eti tanrılarının gülümseyerek söylemek istedikleri de bu.

1956

HALK KAVRAMI

Biz aydınlar, kendimize halkçı dediğimiz zaman bile, hatta belki en çok o zaman, halkı kendimizden ayrı bir dünyada yaşayan dumanlı bir kalabalık sayarız. Halk bizim inandığımıza inanabilir. Bizim bayağı dediğimize güzel, güzel dediğimize saçma diyebilir; biz ağzımızın tadını biliriz, o bilmez. Oysa radyodan bile bazen halkın bugüne dek duymadığı bayağılıkları yayan, gazete ve dergilerde düşünülmedik saçmalıklara düşen, kitap kapaklarına, köşe başlarına, ev içlerine umulmadık zevksizlikleri döşeyen bizleriz. Halk karagözü yapmış, biz o cıvık operetleri; halk Yemen Türküsü'nü söylemiş, biz o yapışkan, o ağlamış şarkıları; halk alçakgönüllü ustalar yetiştirmiş, biz burnu kaf dağında üstatlar; halk Türkçe gibi bir dil yapmış, biz geçenki gibi bir kongre; halkın atasözleri var, bizim bin bir tuhaf vecizemiz.

"Halka ta'neylemek nemiz
Cümle küstahlık bizdedir."

Biz neler yazabilmişiz, ama halk tutmamış; ne filmler çevirebilmişiz, ama halk böylesini istiyormuş, ne ince nükteler yapabilirmişiz, ama halk yalnız kabasından anlıyormuş. Sanki halk en iyi sanatçılarımızı tutmamış, Nasrettin Hoca'yı, Şarlo'yu bizden önce beğenmemiş gibi.

Gelin, işlerimizi halkçı gibi değil, düpedüz halk gibi yapalım. Halkın sözde istediğini değil, kendi aklımızın erdiğini, gönlümüzün dilediğini söyleyelim. Zevksizliklerimizin sorumluluğunu halka değil kendimize yükleyelim. Halk öyle istiyor diye kimimiz kısık idare lambasına dönmüş, kimimiz çığırtkan renklere boyanmışız. Halka inmeyi bırakıp kendimizi aşmağa bakalım. Yoksa halimiz çocuk şiiri yazmakta inadedenlerin haline döner. Hani birtakım hevesliler vardır, sözde çocuğun dünyasına inip *çocukça* şiirler yazarlar; yazdıklarını ne kendileri ciddiye alır, ne biz, ne de ço-

cuklar; ama çocuklar adam olsun diye, bu zahmete katlanırlar. Bizim inandığımıza çocuk nasıl ve niçin insansın? Çocuk kendini aşan, ciddiye alınan, gerçekten benimsenen işleri sever, halk da öyle.

1949

HALK

Rum, Ermeni, Kürt, Çerkes, Laz, Gürcü, Çingene, Arap, Fars, Yahudi, Dönme, Arnavut, Giritli, Kıbrıslı, Rodoslu, Mısırlı yurttaşlarımıza, Romanya'dan, Bulgaristan'dan, Yugoslavya'dan, Türkistan'dan, Azerbaycan'dan, Kıpçakistan'dan, Kırgızistan'dan, dünyanın dört bir yanından gelenlerimize, ateşe, putlara, cümle Tanrılara tapanlara inandığımız inanmadığımız bütün peygamberlerin yolundan gidenlere, Mevlana'ya, Hacı Bektaş'a, bütün ulu kişilerin müritlerine (nursuz nurcular hariç, çağ dışı, insaf dışı en kaba sağduyu dışı oldukları için hariç), biz Müslüman, Türk, Sünni, münni olanlardan selam ola! Duyduk duymadık demeyin, bir yeni, bir başka, hem eski hem yeni, hem aynı hem başka, dünyanın en önemli ve en önemsiz bir yerinde, bir ileri bir geri, bir sağa bir sola giderek yaşıyoruz hepimiz. Burası geçmişi gibi geleceği de akılları aşan bir yer. Atatürk'ün Türkiyesi burası. Kim bu Atatürk, neden Türk'ün atası? Bir yaman adamımız bu bizim, hepimizin, bütün bu bizim dediğimiz topraklarda yaşayanların. Atatürk, Türk ırkının atası demek değil (böyle bir ırk, bir soy, bir kan yok ki zaten, olamaz ki zaten). Yeni Türkiye'nin, bu katışık karmaşık yeni ulusun atası, Yunan'ın, Roma'nın, Bizans'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nun hor gördüğü Anadolu halkının, çoğu köylü, ezelden beri ezilmiş insanların atası demek. Hor görülmüş Anadolu halkının İstanbul'da keyif çatan aşağılık sülüklerin kanını emdiği, köklerini

dünyanın dört bir yanına attığı insanların atası demek Atatürk. Böyle düşünmediyse bu adı alırken, başka nasıl düşünmüş olabilir?.. Yeter çektiği bu güzelim yurdun saraylardan, krallardan, padişahlardan, soysuz soylulardan, göbekleriyle birlikte kafaları davula dönenlerden! İllallah başımıza geçip başımıza bela olanlardan!

Gelin dostlar bir olalım, diyordu Atatürk; hep birden Türkiye halkı olalım; bu yurdu bütün geçmişi geleceğiyle, değişik, karışık, karmaşık bütün insanlarıyla benimseyelim; hor görülmüş çoğunluğumuzun adı, Türk adı hepimizin adı olsun; ayrılık gayrılık Müslümanlık, Sünnilik, Şiilik kalksın ortadan. Dilimiz çoğunluğumuzun dili olsun, tarihimiz topraklarımızdan çıkan en eski uygarlık kalıntılarıyla başlasın, coğrafyamızın sınırları Yeni Türkiye'nin sınırları olsun; yurdumuzda ve dünyada savaşa karşı barıştan yana olalım. Bu kadar insanca düşünen bir büyük asker örneği zor bulursunuz dünyamızın tarihinde. Bir de Napoleon'u düşünün: Büyük Fransız Devrimi'nin ve hakkını arayan halkın çocuğu olduğunu unutup Avrupa'yı kana boyayan ve oğlunu Roma kralı yapan Napoleon'u.

Yeni Türkiye'nin en büyük özelliklerinden ve yaşama sırlarından biri büyük askerlerinin sivilce, hatta çok kez sivillerden daha sivilce düşünmeleri, halktan, haktan ve barıştan yana olmalarıdır. Başka her yerde az çok tutumcu, gerici olan ordu bizde genel olarak ilericidir. Atatürk'ün, İnönü'nün, 27 Mayısçıların üniformadan çok söze ve kaleme sarılmalarını, Yeni Türkiye'yi anlamak isteyenlerin hiç unutmamları gerekir. Bizim yurdumuz en şanlı zaferlerin halka yararı olmak şöyle dursun halk düşmanlarının ekmeğine yağ sürdüğünü en çok görmüş yurtlardan biridir. Bu bizim topraklarımız gerçek fatihin kılıç değil sapan olduğunu ta Büyük İskender'den beri görmüş ve Atatürk'e söyletmiştir bunu. Yeni Türkiye'yi barışa susamış savaşçılar kurmuştur, unutmayalım bunu.

Yeni Türkiye'nin halkı, mikroplarından kurtulduğu gün, dünya demokrasisine yeni değerler katabilecek bir halktır. Anadolu'nun

toprağı ve Anadolu'nun halkı, bilinçli bilinçsiz, insanlık destanını bütün serüvenleriyle yaşamış, bütün tanrıları tanıyıp bütün tanrıları kapı dışarı etmiştir. Uyandığı gün dünya halklarına söyleyeceği çok şeyleri olacaktır Anadolu halkının. Bugün susan halkımızın, konuşma fırsatını bulduğu gün dünyaya söyleyeceği çok şeyler olacaktır.

Yunus da der ki, Pir Sultan da der ki, Karacaoğlan da der ki, bu topraklar bizim, Ayasofya da bizim, Troya da bizim, Tatuşan, Gordiyon, Bergama bizim, Divrik Ulu Camii, Emir Sultan, kayalara oyulmuş kiliseler, Artemis'in göğsünde kabaran memeler, türlü inançların taşlara kazdığı yazılar bizim, Erzurum'da Çifte Minare'nin hayat ağacı, ejderhası, Sıvas'ta Gök Medrese'nin geyiği, ceylanı, tavşanı, Alaca Höyük'te yüce tapınağın çifte kartalı, Van Gölü'nde, Ahtamar Adası'nda öpüşen güvercinler, sıkışan eller, Ademler, Havvalar, Yunuslar, İsalar bizim, yüce dağ başlarında beş adam boyu tanrı heykelleri, kilimlerde Doğu'yu, Batı'yı, gavuru, Müslümanı, karayı, akı, maviyi, kırmızıyı uzlaştıran köylü nakışları bizim.

Milliyetçilik halkçılık demektir bizim için. Millet kavramını, halk ve yurt kavramlarından ayırmakta direnenlerimiz yok değil. Ama bu ayırmanın insanlık için de, bizim için de çıkar yol olduğu, kanlı iflaslarla sonuçlandığı bütün sağduyulu gözlerin önündedir artık. Milliyetini Türkiye'den ayrı düşünen, başka ana yurtlar, başka türlü yurttaşlar hayal edenler, milletin de kendilerinin de başını derde sokmadan Atatürk'ün de, Yeni Türkiye'nin de pişmiş aşına su katmadan akıllarını başlarına devşirmelidirler. Ne biz başkasının toprağına göz dikelim, ne başkası bizim toprağımıza, ne de kimse kimsenin toprağına. Yurtta barış, dünyada barış ilkesi bu ilkeden doğmuştur, Türk halkının kesin, dürüst dönülmez ve insanca kararı budur.

Bu kararı verinceye dek dünyanın kahrını çekti Türkiye halkı. Kendisini hor gören nice devletlerin, sarayların yükünü taşıdı, yemedi, onlara yedirdi, gülmedi onları güldürdü. Bunca şanlı tarih-

lerden ne kaldı elinde bu halkın? Komşularından geri kalmış, içten dıştan sömürülmüş bir Türkiye, yangın yerine dönmüş bu güzelim Türkiye. Onu da halk kaderini eline almak zorunda kalarak, canını dişine takarak kendini güç bela kurtardı. Nasıl kızmasındı halkın atası hâlâ Turan muran sayıklayanlara, Anadolu halkını yeniden kanlı serüvenlere harcamak isteyenler? Çoktan anlamıştı hanyayı konyayı ve anladığı için bir halk devleti kurmuştu, halksız ve haksız bir geçmişi atarak sırtından.

Kimi dostlar, benim bu halk ve Türkiye halkı üstüne söylediklerimi romantik bir edebiyat sayabilirler, saydıklarını biliyorum da. Onlarca, halk dumanlı bir kavramdır; aklın ve bilimin ışığında dağılıverir. Halk yok, Türkiye halkı yok; belli koşullar içinde yaşayan bu koşullara balıklar gibi uyan çeşit çeşit, bölük bölük insanlar, (dünyayı nedense bizim kadar bilmeyen, bilemeyecek olan insancıklar) vardır. Halk gericidir, halk zevksizdir, halk kolayca aldatılır, halk dostunu düşmanını bilmez, oyunu kötü kullanır, laf anlamaz, buyruk bekler, düşünemez, duyamaz... vb. onlara göre halk susmalı biz konuşmalıyız: çünkü onun derdini bile biz ondan daha iyi biliriz.

Doğrusunu isterseniz, halkı böylesine hor gören bir insanın, ne kadar akıllı ve bilgin olursa olsun, halka yararlı olabileceğine inanamıyorum ben. Akıl da, bilim de, doğa karşısında olduğu gibi halkın karşısında da saygılı olmalı, haddini bilmeli, sözünü tartarak söylemelidir. Gerçek akıl ve bilim adamları da hep böyle yapmışlardır zaten. Çağdaş dünyamıza önderlik eden Batı uygarlığının baş özelliği, bence, halk saygısı ve sevgisidir. Bütün Doğu uygarlıkları halktan uzaklaştıkları, halkı hor gören ukala dümbelekleri yetiştirdikleri ölçüde yaşama güçlerini yitirmişlerdir. Halktan yana gitmeye başlar başlamaz Doğu'nun nasıl karanlıklardan sıyrılmaya başladığını görüyoruz. Doğu'nun yüzkarası olan Ağahanlar, Faruklar aslında halkın değil, halkı hor gören ve sömüren (sömürdüğü için hor görüp hor gördüğü için sömüren) birtakım kendini beğenmişlerin hanları, kralları ya da kuklaları değil midir?

Filozofun da, şair ve sanatçıların da en iyisi, sahicisi halkı hor görmez, görmemiştir, üstelik ders almasını bilmiştir ondan. Halk anlamaz diyenlerin insanlığa bir şey anlattıkları, bir değer kattıkları görülmemiştir. Kim halktan koparak büyük adam olmuş, hangi büyük adam eninde sonunda halkın malı olmamıştır?

1965

GELİŞEN TÜRKİYE

Yirminci yüzyılda Türkiye'nin geçirdiği devrimlerin gittikçe daha halkçı ve daha toplumcu bir anlam ve eylem kazandığı su götürmez bir gerçektir. Dünyanın gidişine uygun olan ve yaşama gücümüzü belirten bu gelişme zaman zaman hızlanıp durulmakta, sert yumuşak, açık karışık etki ve tepkilerini göstermektedir. Sömürgeciliğe karşı yaman bir zaferle başlayan Yeni Türkiye'nin başka bir yönde gelişmesi beklenemezdi elbet. Bununla beraber fakir halkımızın oldum olası özlediği, kanıyla canıyla hakettiği sosyal adaleti gerçekleştirmekte geç kaldığımız da acı ve utandırıcı bir gerçektir. Yoksul Mehmetçiğin bize yeniden kazandırdığı bu topraklarda zenginle fakir, ağayla ırgat arasındaki ayrılık bu kadar insafsızca, hayasızca büyük olmamalı, biri yiyip biri bakmamalıydı; bu ayrılığı daha da artırmak isteyenler hiç değilse yöneticilerimiz arasına girmemeli, milletin hakkını arayanlara çamur atmamalıydı; ikide bir faşizmle, yani sosyal gelişmeyi durdurmak için parababalarının sığındığı kaba güç ve aldatılmış halk azgınlığıyla burun buruna gelmemeli, bu belaya karşı ordumuzun sağduyusundan başka güveneklerimiz, örgütlerimiz olmaydı çoktan.

Niçin geciktik? Bu soruya şöyle bir karşılık verilebilir: Yeni Türkiye dış sömürgenlere karşı açmış ve kazanmış olduğu savaşı aynı kesinlikle iç sömürgenlere karşı açmış ve kazanmış değildir.

Niçin değildir? Bunun karşılığını vermek daha zor, ama şöyle bir deneme yapabiliriz: Dış sömürgen yalın gözle görülüp halkın duygu gücüyle tepelenebilir, ama iç sömürgen ancak bilim gözüyle, mikroskopla görülüp halkın akıl gücüyle tepelenebilir. Birinci savaşı bilgisiz de kazanabilecek olan halk, ikincisini bilgisiz, bilinçsiz kazanamaz.

Birinci savaşta milletin büyük adamları, Atatürkleri, İnönüleri bilime saygılı olmak şartıyle (başka türlü hiçbir savaş kazanılamaz çünkü) bilim adamı olmayabilirler, ikinci savaşta ise milleti yalnız bilim adamları, ama gerçek bilim adamları yönetebilir; onları yetiştirmekse çoğunluğun uyanmasına, bin uyanandan bir doğruyu gören çıkmasına bağlıdır. Dış sömürgeni yenmek için Batı'nın tekniğini, tabyesini alıp bol ve ucuz insan gücüyle uygulamak yeter, ama iç sömürgeni yenmek için Batı'nın görünüşüne değil özüne, kendi kendini eleştirme gücüne, Batı'nın Batı'yı değiştiren devrimci, yaratıcı yönüne ayak uydurmakla sağlanabilir ancak.

İşte bunu anladığı içindir ki Atatürkümüz herşeyden önce bilim diyor ve bütün umudunu aydın gençliğe bağlıyordu. Sosyal gelişmeyi halkın uyanışından bekliyordu. En yakın düşünce arkadaşı İnönü'nün tutumu da buydu, hâlâ da budur. Sömürgenliğin ne olduğunu onunla savaşarak öğrenen bu iki büyük lider yurtta ve dünyada barışın ancak sosyal adaletle birlikte sağlanacağını bilmez olurlar mıydı? Ama bu alanda yapılacak devrimlerin bilimsiz ve kadrosuz başarılamayacağını da biliyorlardı. Sosyal gelişmeyi er geç sağlayacak olan Batılı, bilimci ve gerçekçi dünya görüşünü ve kurumlarını benimseyip benimsetmeye çalışmakla yetindiler. Sosyalleşmeyi Batılılaşmaktan beklediler. İyi mi ettiler, kötü mü ettiler? Bunu tartışmak boşunadır; çünkü başka türlü davranmakla kendi ortamlarında nasıl bir sonuç alacaklarını bilmiyoruz, hiçbir zaman da bilemeyeceğiz. O dönem imkânları, imkânsızlıkları, iç ve dış koşullarıyla tarihe karıştı gitti. Ne kadar geç, ne kadar güç, ne kadar az da olsa elde edilmiş, gerçekleşmiş sosyal değerler var mı yok mu, ona bakmalıyız.

Bugün gerek Atatürkçüler sosyal gelişmeden yana ve iç sömürgene karşıdırlar. Buna karşılık sahte Atatatürkçülerin sosyal gelişmeye karşı ve iç sömürgenlerin yanında ve emrinde oldukları gittikçe daha açık görülmekte ve halkın gözü yer yer, faltaşı gibi de olsa, açılmaktadır. Gerçek Atatürkçülerin yenilediği Anayasamız sosyal gelişmenin yollarını bilinçli, bilgili, övülesi, öpülesi ellerle açmış, buna karşılık bu Anayasa'nın gizli düşmanları kendilerini ister istemez açığa vurmaya başlamış ve halkı aldatmak için paradan başka silahları olmadığını göstermişlerdir. Gerçek Atatürkçüler iç sömürgenlerin dış sömürgenlerle nasıl sarmaş dolaş olduklarını görüp göstermeye başlamış ve böylece dünyamızdaki sosyal adalet düşmanlığının bam teline yiğitçe basmışlardır. Buna karşılık sahte Atatürkçüler (ki hâlâ bir elleriyle Atatürk anıtına çelenk koyup öteki elleriyle o anıtı kıracak zavallı, bilgisiz, yoksul halk çocuklarına para vermektedirler) yarın Amerika'nın bile başından atacağı örümcek ağlarına düşmektedirler, Kennedy'i öldüren örümcek ağlarına.

Sömürgecilikle gericiliğin, imparatorlukla papalığın, padişahlıkla halifeliğin, derebeyiyle papazın, ağayla imamın işbirliği ettiğini Atatürk ve İnönü bilmiyorlar mıydı? Bal gibi biliyorlardı bence, hatta bu gerçeği dünyaya öğreten, lafla değil işle öğreten, bu öğretinin kahrını çeken insanlar arasında adları geçeceğine bile inanıyorum. Ama bu işbirliği her gün öyle yeni kılıklara giriyordu ki bu yedi başlı ejderhanın hakkından hiçbir devlet adamı gelemezdi kolay kolay. Ancak halk, bu işbirliğinin sömürdüğü halk uyanarak, birleşerek gelebilirdi hakkından. İç sömürgenin okula vermediği parayı camiye verdiğini Türkiye halkı son yirmi yıl içinde her zamankinden daha açık görmüş olsa gerek. Dinin sosyal gelişmeye karşı silah olarak kullanılması, hele bizde, yeni olmamakla beraber halk bu gerçeğin bilincine yeni yeni varıyor. Oysa ne gariptir ki, Hıristiyanlık da, Müslümanlık da halkların sosyal adalet özlemlerine dayanarak doğmuş ve güçlenmişlerdi. Bugün sömürgen niçin din bezirgânıyla el ele verip Atatürk devrimleriyle

savaşıyor? Niçin Atatürk'ün karşısına Büyük Hakan diye Abdülhamid'i çıkarıyor? Bunun tek nedeni Atatürkçülüğün özünde sömürgene karşı sosyal adaletten yana bir gidiş olmasından ve bu gidişin gittikçe hızlanmasındandır. Atatürk'ün bir çeşit dirilişi ve kendini savunuşu olan 27 Mayıs'ın sosyal gelişmeyi hızlandırması ne kadar anlamlıysa, bu gelişmeye karşı para babalarının bütün gerici güçlerle sarmaş dolaş olup bugüne kadar görülmedik bir hayasızlık, iğrençlikle saldırgan olmaları da o kadar anlamlıdır.

Biz dünyadan gider olduk, kalanlar gözlerini dörtten fazla açsın ve Atatürk'ün şu sözlerini bezirgânlara hatırlatmak üzere daha iyi kavrayıp kavratsınlar:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hayat ve istikbalini kurtarmayı yegâne maksat ve gaye bildiği *halkı, emperyalizm ve kapitalizm tahakkümünden ve zulmünden* kurtararak, idare ve hakimiyetinin *yegâne* sahibi kılmakla, gayesine ulaşacağı kanaatindedir."

Yeni Türkiye, bu özü yeni biçimi eski, milyonların özlemini bir avuç insanın anlayacağı dilde anlatan bu cümlenin garip teknesiyle yola çıkmıştı. Kırk yıl sonra bugün Çetin Altan'ların, İlhan Selçuk'ların yazılarında Mustafa Kemal'in halkçı özü, halkçı sözünü de bulmuş ve köy kahvelerine kadar girmiştir. Onun gençliğidir yeniden halka seslenen ve onun halkıdır uyanıp örgütlenmeye başlayan. Savaştıkları da yine yedi başlı ejderhadır, hem daha güçlenmiş, daha azıtmış, hoşlanmadığı aydınlıktan büsbütün huylanmış olarak. Ama artık karşısında yalnız halkın öncülerini, sözcülerini değil, kendisini bulacak er geç.

Böylece Atatürk devrimleri dış yapıdan iç yapıya yönelmiş oluyor. Büyük Fransız Devrimi'nin bile hâlâ sosyal hedefine ulaşamadığını düşünecek olursak, Yeni Türkiye'nin, İstiklal Savaşı'nda döktüğü kanlarla yetinerek bu sosyal gelişmeyi aşırılığa, azgınlığa düşmeden gerçekleştirilmesi yaman bir başarı sayılabilir. Bu başarıyı da, halkımızın sağduyusu kadar, Atatürk ve İnönü'nün dikta yoluna sapmayan önderliklerine borçluyuz. Sosyal adalete demokrasi yoluyla varabilirsek -ki Anayasamız bunun bir müjdeci-

sidir- işte asıl o zaman "Ne mutlu Türküm diyene". Halkımız bu seçimlerde de aldanabilir, daha doğrusu aldatılabilir; ama aldatıldığını artık görür gibi de olsa, ülkücülerin emeği boşa gitmiş olmayacak.

1965

HALKTAN YANA

Halktan kopma, tabiattan kopma gibidir: İnsanın düşüncesini inceltir, yüceltir gibi görünerek kısırlaştırır.

*

Doğu medeniyetlerinin hepsi halka dayanarak doğmuş ve hepsi halktan koparak batmışlardır.

*

Osmanlı'nın halka dayanarak kurduğu yaman devlet Bizans'ı halktan koptuğu için bir vuruşta yıkmış, o da halktan koptukça kısırlaşıp batmıştır.

*

Batı kültürünün özü tabiattan yana gitmedir. Cervantes, Shakespeare, Montaigne, Rabelais, Boccaccio, Leibnitz, Newton, Rousseau, Goethe, Karl Marx, Darwin, Freud, Tolstoy, Russell ve alabildiğine sayabileceğimiz birçok Batılı bilgin ve sanatçılar bir yandan tabiatın, bir yandan da halkın sorunlarını çözmeye savaşmışlardır, tabiata ve halka yöneldikleri ölçüde verimli olmuşlardır.

*

Halkı hor görenlerle tabiatı hor görenler kolay anlaşabiliyorlar: Aralarındaki ortaklık kendilerini üstün görmek, halkı ve tabiatı aştıklarını sanmak. Oysa, ne kadar bilgin olursak olalım, halktan ve tabiattan öğreneceklerimizin sonu yoktur: Bu sonsuzluğu sezinlediğimiz ölçüde bir şeyler ekleyebiliriz dünya kültürüne.

*

Halktan kopmanın en açık belirtisi, "halk şundan anlar, bundan anlamaz" diye fetvalar vermektir. Bu belirti sağcılar arasında da görülebilir solcular arasında da. Bence solcuların halkı hor görmeleri sağcıların hor görmelerinden çok daha ayıp ve dünyamız için çok daha tehlikelidir.

*

Yeni sanat halka yaranarak değil halkı yadırgatarak doğabilir. Bu demek değildir ki yeni sanatçının görevi halkı hor görmektir. Tam tersine yeni sanatçının görevi halkı saymak ve halktan ders almaktır: Tabiattan ders alır gibi. Bugün Yunus Emre'nin on üçüncü yüzyılda yaptığını yirminci yüzyılda yapmak ileriliktir. Nedir Yunus Emre'nin kendi çağında yaptığı? Çağının en ileri düşüncelerini halkın diliyle anlatmak: Tıpkı Dante'nin yaptığı gibi.

*

Opera, sonat, senfoni, dram, roman gibi Batı'nın halktan yana giderek yarattığı biçim ve çığırlardır. Oysa kimi aydınlarımız bunları halkın çok üstünde bir mutlu azınlık malı sayar görünüyorlar. Folkloru hor görmeleri biraz da bundan.

*

Bizim halkımız gerici değil, geri kalmıştır sadece. Gerici halktan yana görünen halk düşmanı ya da halk düşmanının belli bir eğitimle yetiştirdiği bir yobazdır. Halk bunu bilmesine bilir; ama devletin dokunamadığına halk, hele birleşemeyen tekler-halkı ne yapabilir; türkülerine, tekerlemelerine, atasözlerine döker içini. Kim gericiliğin içyüzünü halktan iyi açığa vurmuş. Şu atasözündeki şimşek keskinliğine bakın: *Halka verir talkını, kendi yutar salkını.* Elinden gelse yutturur mu salkımı?

*

Atatürk'ün en güzel resimleri, onu halkın ortasında gösterenlerdir. Atatürk halka ne saygılı, halk ona candan, ne umutla bakar bu resimlerde. Bir tanesi (nedense hiç çoğaltılmayan bir tanesi) hiç aklımdan çıkmaz. Mustafa Kemal kalpağı ve alıcı kuş bakışlarıyla devecilerin ortasında bir çuvala oturmuş. Çevresinde iki deve başı

ve develer kadar yorgun ve sabırlı insan başları. Ne Mustafa Kemal talkın verir gibidir, ne halk hoca dinler gibi. Hem sıcak, hem vakur bir karşılaşmadır bu. Ne baş ayakları küçümsemekte, ne ayaklar başı yadırgamaktadır. Anadolu'nun tarihinde böyle bir sahnenin eşini zor bulursunuz. Yeni Türkiye'nin kaderi bu sahnenin unutulup unutulmamasına bağlıdır.

*

Halkı Mustafa Kemal'e, Mustafa Kemal'i halka kavuşturan günlerin Türk düşüncesine ne mutlu bir aydınlık getirdiğini görmek için Çetin Altan'ın *"Atatürk'ün Sosyal Görüşleri"* adlı kitabını okuyun. Asıl Atatürk'ü bu kitaptaki sözlerde ve asıl Atatürk'çüyü bu sözleri derleyip toplayan ve unutulmaktan kurtarmak isteyen devrim gençliğinde bulabilirsiniz. Bir kez daha, eline sağlık Çetin Altan'ın.

*

Halkı sömürenlerin, onu hor görmelerine, ata eşeğe benzetmelerine şaşılmaz. Ama bir sosyalist, yani halkın sömürülmesine karşı savaş açan bir halk aydını çıkar size halkı sevmenin, yüceltmenin budalalık olduğunu, Anadolu köylüsünün toptan aşağılık, ahlaksız, duygusuz olduğunu, halkın sevgi ile romantik ülkülerle değil, onun tanrısal kafasıyla bulduğu düzene sopa ya da parayla itilerek adam edilebileceğini söylerse gelin de şaşmayın. Gerçek sosyalist bence halkı gerçekten sevendir. Gerçek seviyse saygısız olmaz ve sopaya başvurmaz. Sopayı asıl hak eden, sevmediği, saymadığı halkı seven ve sayanları saflık, budalalık ya da dalkavuklukla suçlayanlardır. Dünya halkının bu sopayı atacağı gün yakın değilse de çok uzak da değildir. Halkı sevmeden, halkın başına geçenlerin tepe taklak gitmeleri gittikçe sıklaşıyor.

*

Bizde halk deyince elbet büyük çoğunluğumuz köylü gelir akla. Onun için de gerçek halkçıların büyük ölçüde köycü olması gerekmez mi? Kimine göre hayır: Köylü şehirli olmadan halk kavramı dışında kalırmış, kalmalıymış. Uygarlık şehirde başladığına gö-

re halkçı çabalarımız şehre yönelmeliymiş. Şehirlerimizi adam etik mi köylüler de gelir orada adam olur ve köyler bütün geriliği, körinançlarıyla yıkılır gidermiş. Bu düşüncenin tek doğru yanı köylerin er geç şehirleşeceği, köy halkının şehirde ya da şehirlice yaşayacağıdır. Ama Türkiye'nin en büyük insan ve gelir kaynağını hesaba katmadan hangi şehri, kimle ve neyle adam edebilirsiniz? Milletin çoğunluğunu kendi kaderine bırakan bir görüş halkçılığın hiçbir türlüsüyle bağdaşamaz.

*

Gerçek halkçı düşünme, düşündüğünü söyleme özgürlüğünü sınırlayamaz. Çünkü en küçük bir sınırlama bile kendimizi yurdun en akıllı insanı saymamızı gerektirir. Herhangi bir kitabın yasaklanmasını isteyen kimse yalnız halkı hor gördüğünü değil, kendi bildiğini halktan saklamakta çıkarı olduğunu ortaya kor.

1965

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Özgür düşünce Batı uygarlığının armağanıdır insanlara. En soylu, en güçlü yanı da budur Batı uygarlığının. Doğu'nun kültür tarihinde zaman zaman Batı'yı derinlik bakımından yaya bırakan düşünceler bulunabilir, ama donmuş, kalıplaşmış, dinleşmiş dolayısıyla insan kafasını dizginlemiş düşüncelerdir. Kaldı ki bu düşünceleri değerlendiren, Hint'in, Çin'in düşünce zindanlarına ışık tutan Batılı özgür düşünürler olmuştur.

Özgür düşünce bütün kalıpları, altından da olsa bütün kafesleri, bütün yasakları yıkan düşüncedir. Böylesi düşünce ancak kulluğun her türlüsünü, Tanrı'nın kulluğunu bile hoşgörmeyen bir dünya görüşüne açılmakla olabilir. Böylesi bir dünya görüşüne açılmaksa insanı, yaşamayı hor görenlerin harcı değildir.

Batı'nın düşünce özgürlüğü insanı sömürmesini, ezmesini ortadan kaldırmış mıdır henüz? Hayır. İnsan kasaplarını çıkarları için besleyen nice Belçikalılar, daha dün Montaigne'in Fransası'nda, Goethe'nin Almanyası'nda, Shakespeare'in İngilteresi'nde, Boccaccio'nun İtalyası'nda nice özgürlük düşmanı canavarlar gördük. Ne var ki, insan kasaplarıyla savaşan ve yarın bu kasaplığın kökünü kurutabilecek olan tek güç aynı Batı'nın düşünce özgürlüğüdür. Sömürücülerin Tanrı'dan, kiliseden, diktatörden çok özgün düşünceden korkması bundandır.

Düşünce özgürlüğü insanı kulluktan kurtardığı ölçüde tedirgin de eder. Özgür düşünceyi yaratan ve geliştiren Batı, onun için özgür düşünce uğruna en çok kurban vermiş ülkedir. Avrupa düşünce uğruna en çok kurban vermiş dünya parçasıdır. Asya'da yaşamadan, düşünmeden ölen, öldürülen insanlara acıyanlar kadar acımayanlar da haklı olabilir. Koyun olmayı kabul eden bir insan için kurban edilmek bir şereftir olsa olsa. Bütün sorun koyun olmamakta, çobana: Beni nereye götürüyorsun? Mezbahaya mı, demekte.

Özgür düşünce hem tutumcu, gelenekçi, hem de özgür olamaz. Nasıl olabilir ki düşünce özgürlüğü eski düşünce kalıplarını kırmanın ta kendisidir. Kendi aklını kullanmayan insan, kitapların en güzeline de inansa, özgür düşünemiyor demektir. Buna karşılık yalnız kendi aklını beğenen de özgür düşünüyor sayılmaz. Nasıl sayılsın ki, özgür düşünce bütün akıllara başvuran, kendini beğenmeyen, durmadan gelişmek isteyen düşüncenin ta kendisidir.

Düşünce özgürlüğünü savunanların, sağda solda, Amerika'da, Rusya'da, Doğu'da, Batı'da kalıplaşan her türlü düşünceye karşı olmaları kaçınılmaz bir namus borcudur. Yeni bir düşünce donduğu anda bütün donmuş eski düşüncelerle aynı yaştadır. Buzlar dünyasında zaman durur. Özgür düşünce buzdolabını yaratır, ama ne kadar gösterişli de olsa, içine girmez.

Özgür düşünce ve bağımsız millet kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlı ve aynı kaynaktan doğmaktadır. Doğu tarihinde özgür

düşünce olmadığı ölçüde bağımsız millet de yoktur. Her yerden önce İngiltere, Fransa ve Amerika'da gelişen özgürlük kavramı bağımsızlık kavramıyla at başı beraber gitmiştir. Ne var ki her üç memlekette de imparatorluk sevdaları, zaman zaman insan düşüncesinin güzelim akışını durdurup tutarsız bir kurt mantığına yönelmiştir. Bizim Atatürk'ümüz Batı'nın karşısına, Batı'nın en soylu düşüncesiyle çıkmış, Napoleon'un ihanet ettiği özgürlük ve bağımsızlık ilkelerini benimsemiş, özgürlük ve bağımsızlık düşmanlarının bütün dünyada ve kendi yurdundaki elebaşlarına karşı insanca bir savaş açmıştır. Sapanı kılıçtan üstün gören bu büyük asker tutarlı ve ince Batılılardan daha Batılı bir özgürlük ve bağımsızlık kahramanıdır. Onunla övünmek yalnız özgürlüğü ve bağımsızlığı sonuna kadar savunanların hakkıdır.

Tasarladığı devlete Homeros'u sokmayan Platon, kendi başına çorap ören özgür düşüncenin ta kendisidir. Böyle bir devlet kurabildiyse, ilk yapacağı iş Platon'u kapı dışarı etmek olacaktı, çünkü Platon yeni bir devlet tasarlamakta gecikmeyecekti. Devletin iyisi Homeros'la Platon'dan birini seçen değil, ikisini birarada yaşatabilendir. Karşıt düşüncelere yer vermeyen devlet, düşünceye dolayısıyla insana değer vermiyor demektir. Gerçek bilim gibi gerçek devlet de kendi kendisini çürütüp yenileştirecek çatışmaları besler.

İmece dergisinin son sayısında Faik Amaç, "Düşünce Özgürlüğü" üstüne bir yazısında, Mahmut Esat Bozkurt'un yirmi dört yıl önce söylediği şu unutulmayası sözleri değerlendiriyor: "Fikrin en tehlikelisi, gizli kalanıdır. Herhangi bir fikri açıkça ortaya koymak ve eleştirmek, eğer muzır ise, onu önleyecek çarelerin başında, en başında gelir... Fikirler işkence ile imha edilemezler. Tek çare herhangi bir fikrin karşısına daha kuvvetli fikirlerle çıkmaktır. Tarih böyle diyor... Clemenceau der ki: Cumhuriyetçi ve demokrat doğdum ve öyle öleceğim; fakat itiraf etmeliyim ki demokrasinin haykıran ıstıraplarını Marx'ı okuduktan sonra duyabildim."

Mahmut Esat Bozkurt bunları Adalet Bakanı'yken söylemişse Bakan'ın böylesine merhaba.

1965

HALK KAVRAMI ÜSTÜNE

Halkı sevmek başka, halka yaranmak başka: O kadar başka ki, halkı seven ona yaranmaktan kaçınır, tiksinir de, sevmeyen yaranmasını başarabilir ancak. Halkı bir parmağında oynatmak, dilediği gibi ağlatıp güldürmekle övünen kişi kendi aşağılığını halka yükler ve iğrenir ondan. Kim kralı soytarıdan daha fazla küçümseyebilir?

*

Halk şunu tutar, bunu tutmaz diyenler yok mu, en büyük halk düşmanları onlar arasından çıkar. Neden derseniz, düşmanlık, başkasına yukarıdan bakmakla başlar. Halkın dostu kendi tuttuğunu halkın da tutacağına inanandır.

*

Biraraya gelen on kişinin gücü, birbirine eklenen on insan gücü demek değildir. Birleşen, hele anlaşan on insanın her biri on kişilik bir bütün olmakla kalmaz, düşüncesi on aklın süzgecinden geçip bir başka aydınlık kazanır. İsa, on iki havarisiyle İsa olmuş.

*

Krallara gösterilen saygının daha fazlası, daha içteni halka gösterilmedikçe, demokrasi halkı sömürmenin bir başka biçimi olmakla kalır. Halkı güldürecek bir sürü sayanların elbette kasaplarla alışverişi olacak.

*

Halktan uzaklaşma, tabiattan uzaklaşma gibidir: Her ikisi de belki insanı yükseltir, sivriltir, inceltir, ama kökünden ayırdığı için kurutur da. Sanat tarihi bu kurumanın binbir çeşit örnekleriyle doludur. Bizim Divan edebiyatı hem tabiattan, hem halktan kopmanın şahane bir örneğidir. On altıncı yüzyılda Osmanlı ozanı Baki, halktan yana gitmekle bir Shakespeare olabilir, Shakespeare ise halktan uzaklaşmakla bir Baki olmakla kalabilirdi. Ama ne Shakespeare kendi keyfiyle halktan, tabiattan yana gidebilirdi, ne Baki Saray'dan yapma cennetlerden yana.

*

Voltaire'e göre halkı yönetmek, onu eğitmeye, okutmaya çalışmaktan daha akıllıca bir iştir. Bu zalim, bu yanlış, bu kendini beğenmiş düşünce Voltaire'in, bütün zekâsına, kültürüne ve ilerici düşüncesine rağmen niçin kısırlaştığını, ne felsefede, ne tiyatroda, ne romanda, ne şiirde niçin yeni bir çığır açamadığını anlatıyor bize. Bu yaman adam Shakespeare'in ve Moliere'in tadına varabilseydi, yani halktan yana olabilseydi, Rousseau'nun İsviçre'den kaçarak gelip Fransa'yı tabiattan ve halktan yana çevirmesine lüzum kalmazdı.

*

Halk, ümmet ve millet kavramlarından daha ileri bir kavramdır. Çünkü ümmet de, millet de belli bir inanç, belli bir sınır ve belli kaynaklara, dile, tarihe, coğrafyaya bağlı kaldıkları halde, halk kavramı insanlığın ta kendisini anlatır gibi sınırsızdır. Ümmetler, milletler kolay kolay anlaşamaz, ama halklar anlaşır. Halk her yerde halktır. Hıristiyan ve Müslüman halklar Kıbrıs'ta, Cezayir'de, Afganistan'da, İstanbul'da halk olarak tıpatıp aynı sorunlar içinde yaşadıkları halde, bütün bu memleketlerde ümmet ve millet olarak insanlar birbirinden ayrılmakla kalmayıp birbirini öldürmeye kadar gidebilmekteler.

*

Kimi sanatçılar bayağılığa düşmek korkusuyla halkın anlamadığı yollara, dillere düşüyorlar. Halk anlasın anlamasın güzel bildiğini yapan ne kadar soyluysa, ille de halkın anlamayacağını yapan o kadar soysuzdur ve ister istemez, halk iyilikten, güzellikten anlamaz diyen halk düşmanlarına yaranmaktadır. Birçok zenginler, kendilerinin de anlamadıkları sanat yapıtlarını halktan ayrılmak için alıyorlar. Bu durumu sezinleyen nice hinoğlu hinler, az para getiren mesleklerini zenaatlarını bırakıp anlaşılmaz, "anlamsız" sanat yolunu tutuyorlar. Böyleleriyle birlikte anlaşılmaz, anlamsız damgalarını yiyen gerçek sanatçılara ne yazık!

*

Dil gibi sanat da halktan ayrı düşünülemez. Sanat halkı, halk sanatı çağırır ve besler. Üst tarafı züppeliktir.

Sanatı elbet aydın ve seçkin kişiler yapacak, ama halk arasında sivrilerek, halka dayanarak, halkı aydınlatarak. Ne halkı sanatsız düşünebiliriz, ne de sanatı halksız, canla beden, ağaçla kök gibi.

*

Batı kültürü herşeyden önce halk kültürü, halkın kültürüdür. Sarayın da, kilisenin de dışında gelişerek ya da içinde, ama inadına her ikisinin de kapılarını zorlamış, kırmış, her ikisine de halkça konuşmayı öğretmiştir. Aristokratlara kalsa kültür bir has bahçe çiçeği olmakla kalır ve baskı mekanizmasına da zor kavuşurdu.

*

Halkın hor görüldüğü yerlerde tiyatro gelişmemiş, gelişemezdi de. Tiyatrosuz demokrasi onun için olamaz. Halk saygısı ve tiyatro birbirinin yetiştirmesidir.

*

Dante gibi Yunus Emre de şiirini halk anlasın diye halkın diliyle söylemiş değildir yalnız: Onun için en güzel söyleyiş böyle söyleşti.

*

Çocuklar *için* yapılan edebiyat gibi, halk *için* yapılan edebiyat da ister istemez kısır, bodur, zavallı bir edebiyattır: Çocuğun ve halkın anlayabileceğini aramak bir sanat çabası değildir. Gerek sanatçı çocuğa da, halka da yapabileceği en güzel şeyi sunar.

*

Asıl bayağılık kendilerini halktan üstün sayan aydınların bayağılığıdır; çünkü halk çok kez saflığıyla kurtulur içinde yüzdüğü bayağılıktan. Alaturka şarkıların düştüğü bayağılığa onun için hiçbir halk türküsü düşmemiştir. Bayağılık kendinden olmamak ya da kendini satmakla başlar.

*

Niçin ve nasıl oy verdiğini bilmediğimiz halkın, hele bizimki gibi oy'un kendisine oynadığı oyunları henüz bilmeyen bir halkın kazandırdığı partilerin kötülüklerinden sorumlu tutulması haksız-

lıktır. Hiçbir parti halkın kendisi olmadıktan başka, sorumluluk yalnız oy isteyenlerin boynundadır.

*

En çirkin yalan çocuğa ve halka söylenen yalandır: Çünkü her ikisi de kolay kanar.

1964

ALDATILMIŞLARA SESLENİŞ

Sen, ey öç almak isteyen, diyelim ki haklısın; amcanın oğlunu öldüren, ne kadar haklı olduğunu söylemiş olursa olsun haksızdı; çünkü senin amca oğlunun işlettiği tarla ona babasından kalmıştı, böyleyken, o hain delikanlı aynı tarlayı ilkin dedesinin açtığını ileri sürüyordu. O tarlanın aslında hiçbirinin değil, devletin olduğunu bir yana bırakalım, senin babanın onun dedesinden daha haklı değilse bile daha alacaklı olduğunu kabul edelim. Mahkemeye başvurmamakta da haklısın diyelim: Çünkü mahkeme ya senin ömründen daha çok sürecek ya da katili zindana göndermekle beraber tarlayı da asıl sahibine, devlete verecek. Peki, peki ama ne kazanacaksın amcanın oğlunu vuranı vurmakla? Karşı taraf ya pes deyip uzaklara göç edecek ya da seni öldürecek. Her iki halde de sen köyünü insanca eksiltmiş, kanatmış, budamış olacaksın. Karşılıklı haksızlıkların kepaze ettiği bir geçmişi bir kalem silip: "Gel amcaoğlu bu tarla ne senin, ne benim; bu tarla Tanrı'nın, bilemedin devletin; Tanrı'ysa, devletse hiç kimsenin değil, herkesin; senin benim; gel beraber ekip biçelim şunu" diyemez misin? Ne olur desen? Konu komşu korkak diyeceklermiş sana, desinler: Aynı konu komşu seni vurmayanlara da korkak diyecekler; aynı konu komşu seni öldüren tabanca patladığı zaman korkudan ışıklarını söndürecekler.

Niçin sana sesleniyorum, ey öç almak isteyen? Sana sesleniyorum, çünkü, ışıksız da olsa bir yüreğin var senin, karanlıkta da olsa bir yangın var içinde senin; haksız da olsan hak arıyorsun; bir çıkarın emrinde de olsan (ki öylesin) çıkarını düşünmüyor, bir çıkara bedel canını tehlikeye koyuyorsun; sen birbirini vuranların ceketlerini soymak için fırsat kollayan iğrenç yaratıklardan değilsin; elini çamura değil kana bulayacaksın; ne kadar budalaca da olsa bir şereftir aradığın, mangırlar, metelikler, fakir fukaranın terleri kokan paralar değil. Uyan, benim zavallı, benim kör, benim sağır, benim aldatılmış kardeşim; bindiğin dalı kestirmek, çıkar yollarını tıkatmak, kendi ellerinle tıkatmak istiyorlar sana; amcanın oğlunu vurduğun gün daha güçsüz olacaksın ikinizi birden soyan sırtlana karşı. Şu anda kuyusunu kazmaya, gece yarısı bir yol dönemecinde ya da bir gazetenin köşe başında pusuya düşürmek istediğin insan senin tek dayanağın, tek tutanağın, tek sığınağındır belki de. Tiyarolarda, sinemalarda görüyorsun hani, sanatçılar anlatıp duruyorlar sana: Bir kral varmış aşağının bayağısı, kafası kesilesi; ama dediği dedikmiş herifin zamanında; vur dedi mi, kardeşini vururmuş buyruğundaki adam; haydi dedi mi sürülerle insan, o kralın sevmediği, o kralı sevmeyen, o kralla ortak hiçbir şeyleri olmayan sürülerle insanın sebil ediyorlarmış güzelim canlarını; yeşil çayırlarını, ceylan gibi çocuklarını bırakıp susuz çöllere gidiyorlarmış. Niçin? Bu dünyada ya da ötekinde daha güzel günler yaşayacağız diye. Bir de bakıyorlar ki (daha doğrusu onların yerine başkaları bakıyorlar ki) o kral onların kazandığı zaferi (daha doğrusu onlara yaptırdığı vurgunu) sevdikleriyle paylaşıp onlara (senin gibilerin çoğuna) yediği bademlerin kabuklarını atmış.

Sana sesleniyorum, ey vurguncunun bilinçsiz gönüllüsü, sen ki yarı çıplak insanların ekmek paralarıyla Ağahanların Montekarlolar'daki fingirdeşlerine kürkler giydirmesini sağlayanlara benziyorsun, sen ki hastasına ilaç bulamayan, canı pahasına beslediği ineğin sadece pisliğinden yararlanan fakir fukaraya karşı, binlerce insanı bütün bir yıl sevindirecek parayı, aşağının bayağısı bir gös-

teriş için bir gecede harcayan beyzadelerden yanasın (Değil misin? Öyleyse ne diye çamur atıyorsun eski düzeni değiştirmek isteyenlere?), sen ki bilmeyerek güzelim canını ciğeri beş para etmez bir mirasyedinin emrine veriyorsun, sana sesleniyorum, çünkü sana güveniyor, seni kullanıyor, senden başkasını (bilince varanları) kullanamaz olmuş eski düzen ve eski düzeni kendi inançsız yaşayını senin inancını satın alarak sürdürmek istiyor. Beni dinlemeyeceksin biliyorum, dinlesen bile utancından beni yok etmek isteyeceksin biliyorum, ama benim keyfim de bu: Karanlıklar içinde bağırıp çağırıp bir kişiyi olsun ahmakça sömürülmekten kurtarmak; bu canım dünyadan gider ayak, bu canım dünyayı sana dayanarak kepaze edenlerin oyununu bozmak istiyorum.

O seni kışkırtan adam yok mu, hani o sırça köşkünde oturup seni meydanlara süren adam, işte asıl düşmanın o senin. Seni öç almaya dürtüklerken vuracağı parayı hesaplıyor sinsi sinsi. Senin iyiliğini istese kendi çıkar ortaya hakkını arardı senin ve senin gibi taştan ekmeğini çıkaranların. Senin hakkını aramak şöyle dursun arayanlara çamur atmak onun işi gücü, dostlarına düşman etmek seni. Aç gözünü hemşerim, o adam aslan payı peşinde yalnız. Senin yoksulluğuna ve karanlığına dayanıyor gücü.

1963

ATATÜRK VE HALK

Mustafa Kemal Paşa'yı Gazi ve Atatürk yapan, ezilmiş Anadolu halkına sahip çıkması, güvenmesi ve dayanmasıdır. Ana ilkesi halktı bu yaman savaşçının. Halkın hakkını aramaktı düşüncesini yoğuran, kılıcını bileyen. Halktan yana olmanın tek anlamı halktan yana olmaktı onun için. Düşman, dışarda da, içerde de,

halkın düşmanlarıydı. Zaferi halkın, devleti halkın, partisi halkın, ülküsü halkındı. Kızdıkları halktan uzak, sevdikleri halka yakın olanlardı.

Diyorlar ki, Atatürk tepeden inme yaptı yaptıklarını. Evet, Kocatepe'den inerek yaptı, doğru; ama halkla birlikte baştakilere, halkı bırakıp saraylara tünemiş olanlara karşı çıkmıştı o tepeye. Halkın ve hakkın kazandığı o zaferin tutarlı, zorunlu sonuçları olan devrimlerde neler oldu tepeden inen? Halkı satmış, atalarının yüzkarası olmuş bir sultanlığın, din adına ve bir avuç devletlinin çıkarına halka dünyayı cehennem eden, din kardeşlerini bile birbirine kırdıran, yaşamak için ister istemez halka karşı sömürücü kara güçlerden yana olan bir halifeliği kapı dışarı etmek. Hiç, ama hiç Anadolu halkının olmayan, birkaç yüz bin efendinin ya da efendiliğe özenenlerin, kendilerini halktan ayırmak için başlarına koydukları fesin, o püsküllü saray sembolünün yerine, sarayı da, kiliseyi de yenmiş Batı halkının yerine göre değişik biçimlerle giydiği şapkayı, gavurluğun hiç de hocaların dediği gibi olmadığını belirtecek, kör inançlara kafa tutarcasına ya da salt kafa tutmak için, zorla giydirilmesi. (Milletin büyük çoğunluğu fes giymediğine göre zorladığı insanlar halk değildi, halkın tepesindekilerin tepesine iniyordu bu devrimle.) Halkı karanlıkta bırakan, baştakileri de bir alacakaranlıkta tutan eski kültürün festen beter sembolü olan Arap yazısını bırakıp, halkın daha kolay aydınlanmasını, başka halklarla daha kolay anlaşmasını sağlayacak Latin harflerini, okuma yazma bilen birkaç yüz bin kişiye halk adına, insanlık adına zorla kabul ettirilmesi. (Bu devrime karşı koyanlar arasında halkın yararından çok kendi çıkarını düşünmeyen bir tek kişi bulamazsınız.)

Bilim, yasa ve devlet adamlarını halkın diliyle konuşup yazmaya zorlaması. (Gerçekten bilim, yasa ve devlet adamlarımızın hemen hepsi bu zorlamayı tarihsel bir zorunluluğu hızlandırma saymakta gecikmemişlerdir.)

İmparatorluğun dinsel, fetvacı, tepeden inme hukuku yerine,

Batı halklarının kanlı devrimlerle kazandıkları hakları özetleyen yasaların benimsenmesi. (Bu devrime karşı koyan halk değil, halkın boynunu kıldan ince sayan eski aydın hukukçular oldu.)

Türk kadınının satılık, haremlik, peçeli, zavallı, dilsiz, kör, sağır bir varlık olmaktan çıkarılıp erkeklerin bütün haklarına kavuşturulması. (Aydın İsviçreli kadın oy veremezken, bilgisiz Türk köylü kadınının oy verme hakkını tepeden inme kazanmasını yadırgayan aydınlar, halkın yarısı olan kadınlığa, dolayısıyla halka saygısı olmayanlardır. Kadına oy verme hakkıyla birlikte okuyup yargıç olma hakkını tanıyan adamsa, dilediği ne kadar az gerçekleşmiş olursa olsun, halka, hakka, insanlığa saygısı olan adamdır.)

Türk köylüsünün, memleketin efendisi sayılıp üstünde çalıştığı toprağa hak kazanması. (İstiklal Savaşı'nı kazanır kazanmaz Türk köylüsüne toprak kanununu söz veren ve bu sözünü gerçekleştiremeyen Atatürk'ü ülküsüne yan çizmekle suçlandıran aydınlarımıza şunu sormalıyız: Bu kanunu tasarlamakta toprak ağalarına ilk şamarı vuran Mustafa Kemal'in ardından siz, hangi gerçekçi yollardan, hangi savaşı açtınız ve halkın "makûs talihini" yenip de toprak ağalarını yenemeyen Mustafa Kemal'e hangi köyde, hangi silahlarla, nasıl yardım ettiniz? Atatürk'e, toprak kanununu gerçekleştiremedin, demek kolay, ama Atatürk'e bu kanunu gerçekleştirmekte yardım etmek zordur. Bu iş toptan çözümlenir diyenlerse, devrim yapmayı başkalarına bırakanlardır. Atatürk yapabileceği kadarını başkasına bırakmadan yapan adamdı.)

Başka devrimlerini saymıyorum, çünkü hepsi aynı amaca çevrik, hepsi halk için, halktan yana, halkın yararınaydı bu devrimlerin. Hepsini, eli değmişken halk adına, eski devletlilere, yobazlara, sömürgenlere karşı yapıyordu. Yüzyıllardır tepesine binmiş olanlara halkın Mustafa Kemal yumruğuyla verdiği derslerdi bunlar. Öyleyse neden halk kendi devrimlerini koruyamadı, koruyamıyor, diyecekler. Koruyamazdı, koruyamaz da kolay kolay. Halkla Atatürk'ün, bu iki sevgilinin arasına giren, arasını açanlar

vardı, hâlâ var, daha uzun zaman da olacağa benzer. Bu kara kediler, eski çıkarlarını yitirmemek, av sularını hep bulanık tutmak için her çareye başvuracaklar elbet. Halk uyanıncaya kadar halk adına, "İstemezük!" diyecekler ya da diyenleri sinsice besleyip destekleyeceklerdir. Hâlâ büyük çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen bir halkın dostunu düşmanından ayıramamasında ve dostundan çok düşmanı olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Kaldı ki, daha uyanık toplumlarda bile halk, kanlı devrimlerle kazandığı hakları her zaman koruyamamış, devirdiği krallardan beter zorbalara, maceracılara dizginlerini kaptırmıştır. Her yerde halk durmadan yenilemek zorunda kalmıştır devrimlerini. Öyle olmasa çok çabuk değişirdi dünyamız, insanlık İlkçağ'dan beri savaştığı nice düşmanlarını sırtında taşımazdı hâlâ.

Halk adamı, halk öncüsü Atatürk -ki bu adı da hor görülmüş Türkiye halkının savunucusu anlamıyla almıştı- saraya karşı bir halk devleti kurmuş olmakla eski toplum düzenini bütün örümcek ağlarını yokettiğini, dilediği imtiyazsız, sınıfsız halk bütünlüğünü bir anda gerçekleştirdiğini sanacak kadar saf değildi. Temel atma durumunda olduğu, halk düşmanlarının pusuda beklediğini, yapı yükselinceye kadar halkın bir hayli fırın ekmek daha yemesi gerektiğini biliyordu. O kadar biliyordu ki, Halk Partisi'ni, Halkevleri'ni eski düzenle savaşmak için kurmuş, gençliğe devrimleri koruma ödevini bu devrimlere karşı koyan güçlerin varlığını açıklamak için vermişti. Halkçı olduğu kadar da gerçekçiydi Atatürk: Ülkü, dünya ötesi bir cennet bir ham hayal değil, hesaplı kitaplı yürüyerek, sağını solunu kollayarak adım adım kazanılacak sınırlı bir ülke, bir dünya köşesiydi onun için. Yedi düvelin topuna tüfeğine inat, Mehmetçik önce dış sömürgenleri kapı dışı edecek, sonra iç sömürgenlerini tepeleyerek kendi Anadolusu'nda insanca yaşamanın yollarını arayacaktı.

İç sömürgenlerin dış sömürgenlerden çok daha güçlü olduğunu çoktan anlamış bulunuyoruz. Koca Atatürk bile haklarından gelememişti, gelemezdi onların. Sindirmekle kalmıştı o kara

sülükleri. Halkın er geç uyanarak haklarından geleceğine inanıyordu. Bilmem kim kendisine: Paşam, siz halkı uyandırmaya çalışıyorsunuz, ama bu halk uyanınca gelir bizleri keser deyince: Ah, nerde o günler, diye gülmüş Atatürk. Osmanlı padişahı iç sömürgeni bir fermanla yok edebilirdi, ama bir başkasının türemesine engel olamaz, tersine, yardım bile ederdi. Bir tek insanın, ne kadar güçlü de olsa, Tanrı da olsa, sömürgenlerle başedemeyeceğini biliyordu Atatürk: Bu işi halka ve zamana bırakmakta haklıydı. Gerçi demokrasinin verdiği ve koruduğu insan haklarından yararlanmanın yolunu bulan, haksızlığı kitaba uyduran sömürgenlerin daha sağlam sığınaklara yerleşmeleri, sırtlarını halkın devletine, Atatürk'ün ta kendisine dayamaları tehlikesi vardı. Düşünce özgürlüğünden, fırsatı bulur bulmaz kara güç de çimlenecektir ister istemez. Buna rağmen Atatürk diktatörlük değil, demokrasi özlemiyle öldü. Sağ kalsa İnönü'nün yaptığını o yapacak, o da, bir aşağı bir yukarı, aynı sonuçlarla karşılaşacak, aynı düşmanlarla savaşmak zorunda kalacaktı.

Demokrasi, halkın değerleriyle birlikte, çamurunu, kirini pasını da yüze çıkaran bir düzendir. Son yirmi yıl içinde yüze çıkmış olan mikroplarımız, ne kadar belalı olursa olsun, demokrasinin yarattıkları sayılamazlar. Yenilmeleri için yüze çıkmalarından başka yol bulunamazdı. Atatürk devrimlerinin ancak dikta yoluyla konulabileceği düşüncesine sapanlar demokrasinin gerektirdiği sabrı gösteremeyenlerdir. Hangi güçlere dayanmak zorunda kalacağı az çok belli olan bir dikta bugünkü durumu mumla aratırabilir bize. Gerçeklerimiz ortada.

Halkın kendi kendini yönetmesi kolay işmiş gibi daha kırkını yeni dolduran demokrasimizi küçümsüyor, beğenmiyor, alaya alıyoruz zaman zaman. Daha iyisini istemekte, gelişmesine engel olanlara kızmakta haklıyız elbet. Varlığımızın temeli olan emekçilerin Büyük Millet Meclisi'nde gereğince ve değerince temsil edilmekten çok uzak olması hiçbir demokrasi kavramıyla uzlaştırılamaz. Bu arada şunu hatırlayalım ki, Atatürk Halk Partisi'nin

adayları arasına, sembolik de olsa birkaç işçi ve ustayı koyduğu zaman, nice aydınlarımız bunu hiç de ciddiye almamışlardı. Evet, varlıklı yurttaşlarımızın sözcüleri yanında, dar gelirli, varlıksız, işsiz, topraksız yurttaşlarımızın haklarını sadece iyi niyetli milletvekillerinin koruması, korumaya çalışması acı bir gerçeğimizdir. Bununla beraber, böylesi bir mantıksızlığı, saçmalığı belirtmek, halkın gözü önüne sermek, ancak bu beğenmediğimiz demokrasi içinde mümkündür. Hiçbir düzen, Türk çoğunluğunun bilinenden daha da acıklı olan durumunu bugünden yarına değiştirmeyeceği için, bugün suçu demokrasi yoluna girmekte görenlere hak verilemez kolay kolay. Sözde halk adına diktaya doğru giden bir yönetime karşı, Atatürk'ün gerçekten halk adına mezardan çıkmasına benzer bir davranış olan 27 Mayıs bile, dikta yolunu tutmayarak, tutanları dostça cezalandırarak, silahlarını demokrasinin buyruğuna verdi. Neden? 27 Mayıs'ın dayanağı olan halk ve onun çağımızdaki en büyük sözcülerinden biri olan Atatürk öyle istiyordu da ondan.

1963

DEMOKRASİYE GÜVEN

Bütün dünya devletlerinin er geç sosyalizme gideceğine aklım yatıyor, ama bu gelişmenin her yerde kanlı devrimleri gerektireceğine ve kanlı devrimlerin her yerde sosyalizmin en kestirme yolu olacağına inanmıyorum. Tersine, kanlı devrimlerin ister istemez zorbalığa dökülüp gerçek sosyalizmi geciktirebileceği, hele emeğiyle yaşayanların örgenleşmediği yerlerde en geri güçleri başa getirebileceği kanısındayım.

Dünyamıza çok yukarıdan bakılacak olursa bugün bize taban tabana karşıt gibi gelen ve birbirlerine zaman zaman diş bileyen

Batı ve Doğu demokrasileri (Evet demokrasileri: Çünkü her iki yanda da bütün devlet düzenleri, şurada az, burada çok da olsa, halkın egemenliğine dayanır.) aynı kaygılar, aynı sancılar içindedir. Her iki yanı da zorlayan güç, gittikçe aydınlanan ve aydınlandıkça haklarını arayan çoğunluklardır. Çoğunluklar Batı demokrasilerinde mi daha mutlu, daha umutlu, yoksa Doğu demokrasilerinde mi? Bugün artık bir ütopya sayılmayan özgürlük, doğruluk ve eşitlik ilkelerine Doğu mu daha önce yaklaşacak, Batı mı? Bu sorulara verilecek cevaplar bizi ne kadar ayırırsa ayırsın, halkın gücünü yarınlara yöneltmekte ister Batı, ister Doğu daha ileri gitmiş olsun, her iki yanda çoğunlukların ağır basmaya, aynı hakları istemeye başladıkları su götürmez.

Ben kendi hesabıma Batı'da dünyamızın gidişini görmeden hayasızca zengin ve sömürgen kalanlara, Doğu'daysa halk adına başa geçip halkı küçümseyen ve yıktıkları eski düzeni yeniden kurmaya, fırak mırak giyinmeye özenen bürokratlardan tiksiniyorum. Her iki yanda da kendini beğenen, halkın kendi kafalarınca, zevklerince yaşamasını isteyen, kimi para, kimi devlet gücüne dayanarak insanları ve bu güzelim dünyayı bir zindana çevirenler vardır. Her iki yanda da her çeşit devletten daha öteleri düşünen kendi akıllarından çok bilimden, değişen gerçekten ve halkın sağ duyusundan yana olan uyanık kafalar tümen tümendir. Ne yazık ki her iki yanda da politika bütün yüzsüzlüğü, daha doğrusu ikiyüzlülüğüyle devlet gemisinin kaptan güvertesindedir.

Dünyamızın durumunu ve bu yazıyı yazanın tutumunu böylece özetledikten sonra gelelim kendi yurdumuza, bu diyardan gitmeden güdeceğimiz deveye, İstanbul gazetelerinin hemen hepsinde başyazılar, fıkralar ve karikatürlere bakılacak olursa demokrasimiz kaptanı ve yardımcılarıyla birlikte yanlış yoldadır. Tutulacak yol cahil halkımızın oyuna başvurmak değil (çünkü bu halkın gericiliği tutacağı besbelli) Atatürk'e benzer akıllı, yürekli, devrimci bir liderin ardından gitmek, kimine göre de halkın gündelik isteklerini yerine getirip halk adına geçici bir diktatorya kur-

mak. Her iki eğilim Türkiye'nin tek elden zorla yönetilmesini istemekte ve halkın kendi kendisini yönetecebileceğine inanmamaktadır. Aynı İstanbul gazetelerinin baskısıyla diktatörlük denemelerinden vazeçmiş olan İnönü ise artık, bu gazetelere inat, devlet gemisini kendi gönlünce değil, yolcuların gittikçe aydınlanan ama bugün için hepimizi sabırsızlandıran genel, daha doğrusu ortalama isteklerine göre yönetmektedir. Bugün İnönü'yü sosyalist bir diktatör olmaya çağıranlar, yarın diktatör İnönü'yü, demokrasi adına, insafsızca vuracak olanlardır.

Bütün dünyada hazırlanan mutlu sabahlar bir yana, bugün bizim Türkiyemizde, yüzde yetmişi dünyadan habersiz olan ve bütün köyleri, yani halkının yüzde yetmişi gerici güçlerin emrinde olan, bir avuç uyanık işçisinin yeni yeni birleşmeye başladığı Türkiyemizde yalnız iki devlet biçimi umabiliriz: Biri, bu çelişmeleriyle, tuhaflıklarıyla bol bol, rahat rahat alay ettiğimiz kadrini bilmediğimiz demokrasi, öteki ağaları, imamları, devrim, Atatürk, İnönü düşmanlarını şıp diye birleştirecek ve içindeki saf ilericileri bir anda temizleyecek bir sağcı diktatorya. Bugün için Türkiye başka bir devlet düzeni çıkaramaz. Bu düşüncem doğruysa, İnönü demokrasisini bütün garipliklerine karşın tutmamak, Türkiye'nin ileriye, yani sosyalizme doğru gelişmesini kösteklemek olur. Kimi aydınlarımıza göre faşizmle, nazizimle çarpışmak, boyuna sağa yemlik (taviz) veren sözde demokrasiyle çarpışmaktan daha kolaydır. Bu aydınlarımızın Türkiye'deki karanlık güçlerin önemini küçümsediklerini, rakamları hiçe saydıklarını sanıyorum. Böyle düşünmekle hem demokrasinin gelişmesini sorumsuzca kösteklemiş, hem de memleketlerini dibi görünmez bir uçuruma doğru itelemiş oluyorlar. Sağcı bir diktatoryanın hangi karanlıklara sürükleneceğini kendisi bile kestiremez; boğulmaya başladıkça sarılacağı yılanlar hayallerimizi aşacak kadar çoktur bu yeni yeni tanımaya başladığımız ülkede. Demokrasinin bugün sarıldığı yılanlar solucan kalır onların yanında.

Kim istemez politika madrabazlarından kurtulup uyanık, ileri-ci, görgülü, namuslu bir azınlığın bize dilediği gibi yönetmesini? Platon'un arayıp da bulamadığı bu filozof devlet kimlerle nasıl kurulur? Nasıl başa geçer? Bir punduna getirip geçse de hangi güçlere dayanarak tutunur? Demokrasi ütopyadır da böylesi bir azınlığın gökten düşüp başımıza geçmesini beklemek mi gerçekçi-liktir? Demokrasi içinde yitirdiklerimizi demokrasi içinde aramak varken ne diye Nasrettin Hoca gibi, evin dışında arayalım?

Antidemokratik yasalarımızı demokrasi içinde mi daha kolay ayıklayabiliriz zorbalık içinde mi? Zorbalığı yıktığı için kut-ladığımız 27 Mayıs'a niçin yeni bir zorbalık getirmedi diye çatmak hangi sağduyuya sığar?

Halk önce okumalı, demokrasi sonradan gelmeliymiş. Peki, demokrasi olmadan halk niçin ve nasıl okur? Kendisi bir okul değil midir demokrasinin? Demokrasiden başka hangi düzende halk kan dökmeden okuma haklarına kavuşabilir? Bu önce bu, sonra şu, önce eğitim sonra ekonomi, önce ekonomi sonra eğitim, önce yol sonra okul, önce kültür sonra makine, önce makine sonra kültür tartışmaları yok mu, çok zararını gördük bunların. Düşüncemizi sarpa sardırıyoruz bu yersiz, gereksiz öncelik son-ralık kuruntularıyla. Herşey birbiri içinden çıkar dünyamızda ve hiçbir şey tek başına gelişemez. Biz demokrasiyi geliştirirken, demokrasi de bizi geliştirecek: Tavuk yumurtayı hazırlarken, yumurtanın da tavuğu hazırladığı gibi.

Kansız bir devrimle elde ettiğimiz bugünkü düzen, kavuşabileceğimiz düzenlerin ne en iyisidir, ne de en kötüsü, ama bir düzendir. Beğenmiyorsak düzeltmeye çalışalım, yıkmaya değil. Çünkü bindiğimiz dalı kesmiş oluruz onu yıkmakla. Az mı kestik bugüne dek bindiğimiz dalları? Hangi düzende olursak olalım, yapacağımız iş belli: Çoğunluğumuzu sömürülmekten kurtarmak. Bizi bu amaca ulaştıracak olan, şu ya da bu düzen değil, her düzen içinde bu amaca çevrik çabaları desteklemektir. Yüzyıllardır kıyasıya yenilmiş haklarını aramaya başlayan ve seslerini duyurur

gibi olan işçilerimizin, ırgatlarımızın örgenleşmesine yardım etmek, soyut düzen tartışmalarıyla zaman yitirmekten daha az mı akıllıcadır? Örneğin, bugün memleketimizde işçilerin ilk olarak kendiliklerinden kurdukları ve aydınları işbirliğine çağıran bir parti var. Nice önemsiz, anlamsız haberleri baş köşelerine koyan gazetelerimiz bu partinin hemen hiç sözünü etmiyorlar. Sosyete haberleri bu sosyal gelişmemizden daha önemli birçokları için. Sonra aynı gazeteler, demokrasiye işçileri tutmuyor diye çatarlar. Aynı gazeteler, bir yandan sürüm kaygısıyla türlü bayağılıklara düşer, ama İnönü'nün demokrasiyi sürdürmek için ciğerlerinden söküp verdiği ödünlere veryansın saldırırlar.

Biz, genel olarak, her şeyin tepeden inmesini bekleriz. Onun için de gözlerimiz halktan çok baştakilere dikilidir. Onları övmek, yermek, eleştirmek, değiştirmekle halka hizmet ettiğimizi sanırız. Kendimiz elimizi çamura sokmaz, baştakilerin eli, ister istemez, çamura değer değmez kıyameti koparırız. Oysa başımızdakiler birer Tanrı da olsalar üstlerine çamur sıçratmadan, hatta bazen bataklara saplanmadan halka, hele bizimki kadar toprakla sarmaş dolaş bir halka hizmet edemezler. Gerçek demokrasi yukarıdan değil, aşağıdan, çamurlu gerçeklerin içinden gelecek. Hiçbir kadro demokrasiyi şıp diye sokağa indiremez. Evimizin önünü bile baştakilerin temizlemesini beklemek hiçbir demokrasi anlayışına girmez. Özlenecek şey halkı herhangi bir kadronun yönetmesi değil, halkın kendi kendini yönetmesidir. En iyi kadronun yapabileceği en iyi iş de halkın kendi işni kendi görmesine yardım etmektir olsa olsa.

Dileklerimizin gerçekleşmesini beklerken sabırsızlanmakta haklıyız, ama bu sabırsızlık işe çevrilecek yerde her işi devlet başkanından beklerse yerinde tepinmiş olur sadece. Örneğin, Köy Enstitüleri'nin yeniden kurulmasını isterken sabırsızlanıyoruz ve istiyoruz ki İnönü bu işi bir buyrukla yaptırı versin. O İnönü ki, enstitüleri zorla kurdurdu diye, Meclis'ten, partisinden, gazetelerden, aydınlardan, üniversiteden, en yakın iş arkadaşlarından ve

ordudan, dolayısıyla halktan duymadığı kötüleme kalmamış ve devletle birlikte Köy Enstitüleri'ni de halkın er geç belirecek sağduyusuna emanet etmek zorunda kalmıştı. Bugün enstitülerin buyrukla değil halkın istemiyle açılmasını istemekte haklıdır ve halkın Köy Enstitüleri'ni, ağalara, gericilere karşın isteyeceği gün, İnönü en büyük zafer sevinçlerinden birini duyacaktır. Ben o günün uzak olmadığını sanıyorum. Demagoglar halkın sağduyusunu körletemiyorlar eskisi kadar. Köy Enstitüleri'nin aydınlar arasında kazanmaya başladığı dostlar bir yana halk onlara benzer yerli ve ileri kurumları kendiliğinden istemeye başlıyor. Bunun bir örneğini vereyim size:

Devrim Ocaklarının Kocaeli'nin Akmeşe nahiye merkezinde düzenlediği bir şenlikte bulundum. Bu şenlikte köylülere mikrofon başında söz verildi. Birçok dertlerini ortaya döken köylüler en çok okulsuzluktan yakındılar. Bir köylü: "Ortaokul da istiyoruz ama kasabadaki gibi değil," dedi; "orada okuyanlar bizi bırakıp gidiyorlar, gidemeyenler de bir işe yaramıyor, unutup gidiyor öğrendiklerini. Bizim ortaokul bir sanat da öğretmeli ki çocuklarımız bilgileriyle burada geçimlerini sağlasın, aramızda kalabilsinler." Bunu söyleyen köylü okur-yazar bile değildi ve kendisini yüzlerce köylü alkışladı. Bu alkışlar, başımızdakilerin vaatlerinden daha umut vericidir. Köy Enstitüleri için de demokrasinin geleceği için de.

1962

HALKA GÜVEN

Ey Halk Ana, önünde sonunda sensin her şeyi yoluna koyacak olan: Sen, hor görülen, sömürülen, kandırılan, ezilen, çiğnenen, ama can düşmanlarını bile ak sütün, sağduyun, hoşgörünle

besleyen, şımartan, başına bela eden; sen, ısırganı ve buğdayı aynı cömertlikle yeşerten bereketli toprak, sana düşecek önünde sonunda akla karayı seçmek, kurda kurt, kuzuya kuzu demek.

Binlerce yıldır nasıl aldatıyorlar seni, nasıl sömürüyor kanatıyorlar seni. Ne peygamberler, ne krallar, ne padişahlar, ne zorbalar senin adına başa geçtiler ve sana haram ettiler bu güzelim dünyayı; sana, dünyanın öz sahibine. Konuşmayı, düşünmeyi, sevmeyi, türkü söylemeyi, senden öğrenenler, konuşmayı, düşünmeyi, sevmeyi, türkü söylemeyi kaç kez yasak ettiler sana. Hem ne diye? Senin mutluluğun öyle gerektiriyor diye. Senin mutluluğunu gerçekten isteyenler geçmiyor mu zaman zaman başına? Geçiyor, daha doğrusu bıçak kemiğe dayanınca sen öylelerini geçiriyorsun başına. Ama en güzel elmalar gibi onlar kurtlanıyor en çok. Bir de bakıyorsun dün senli benli olduğun adam siz biz demeye, anlamadığın diller konuşmaya, senin sevmediklerinle sevişmeye, can düşmanlarınla cilveleşmeye başlıyor. Üstelik çıkarı için kardeşini, kendi kendini vurduruyor sana. Çünkü sen, bütün yaratıcılar gibi, Tabiat Ana gibi, kolay kaptırırsın kendini, yellere, sellere verirsin kendini. Canavar soluğunu bahar sanıp çiçek açıverirsin. Hırsız gelir, dostunu öldürüp postunu çalar giyer, sen postun arkasından gidersin. Kızıl kumaşlarla aldatılan boğalar gibi kızıştırır, yorar, tüketirler seni. Oyuna geldiğini anladığın zaman iş işten geçmiş olur çok kez. Sırtında taşıyıp suratlarını bile görmediğin nice kuşbeyinliler ne uçurumlara sürüklediler seni kendileriyle birlikte. Ta Firavunlar zamanından beri ne kargalar besleyip oydurdun güzelim gözlerini.

Ey Halk Ana, Güzel Ana, Cömert Ana, Kör Ana, bütün aldanışların yıkmadı seni; çünkü hep hak uğruna, doğruluk adına aldattılar seni. Düştüğün bataklarda özlediğin mutlu dünya hep kaldı önünde Çobanyıldızı gibi. Aldandığın için seni övecek değiliz, ama yermeye de hakkımız yok. Çirkin aldanış, iğrenç aldanış, seni aldatmakla mutluluğa ereceğini sananların aldanışıdır. Sen uyandıkça sırtından sapır sapır dökülen o sömür-

gen, o sürüngen, o gerici aldanışlardır. Hak uğruna aldananın mutsuzluğu, hak adına aldatanın mutluluğundan yeğdir.

Kimsenin değiştiremeyeceği bir gerçek var ortada: Senden kopan, uzaklaşan, iyiden, güzelden, doğrudan da kopup uzaklaşıyor ister istemez. Bugün dünyamızın özendiği, yöneldiği Batı kültürünün baş özelliği nedir aslında? Bilimlere ve sanatlara halkın sahip çıkıp, saraya ve kiliseye inat kendi sesini, kendi dilini, kendi rengini yüceltmesi değil mi? Bu kültürün beşiği sayılan Rönesans, antik dünyanın yeniden doğuşundan çok halkın uyanışı demektir. Dante'nin, Shakespeare'nin, Montaigne'nin, Cervantes'in, Boccaccio'nun ve daha nice Batı klasiklerinin gördükleri BÜYÜK İŞ halkın dilini kültür yapmaları, yani Hakkın sesiyle Halkın sesini birleştirmeleri olmuştur. O zamanlar bu ustaları, kültürü ayağa düşürmekle suçlayanlar birer ukala dümbeleği olarak kenarda köşede kalmışlardır. Bugün de halkı küçümseyen Latince, Arapça yerine Fransızca, İngilizce'yle çalım satan kendini beğenmişlerin kalacakları gibi. Baskı makinesinin Batı kültürünün doğuş günlerinde bulunmuş olması bir rastlantı değildir. Batı kültürü halktan yana oldukları için Anadolu'nun başına geçen Osmanlılar, halktan ayrıldıkları için baskı makinesinin Anadolu'ya girmesine iki yüz yıl, dile kolay, iki yüz yıl engel olmuşlar!

Batı kültürü Hacivat'a karşı Karagöz'ü tutmuş kültür diye tanımlanabilir. Diyeceksiniz ki şu benim kullandığım "tanımlanmak" terimi de Karagöz'ü huylandırabilir. Doğrudur. Ama ben bu terimi niçin kullandığımı Karagöz'e anlatabilirim de Hacivat'a anlatamam: Bütün mesele burada. Hacivat donmuş bir kültürün adamıdır; Karagöz'se, bütün bilgisizliğine karşın, söz dinler, anladığı kadarını söyler, aklı yatıncaya kadar ne demek istendiğini sorar ve Hacivat'ın dolaplarına düşmek pahasına da olsa, olumlu işlere girişir. Mutlu azınlığın çıkarcı temsilcisi Hacivat, Karagöz'ün ve halkın dost gözüken düşmanıdır. "Yâr bana bir eğlence" diye çağırdığı Karagöz'e kendi çıkarına işler teklif eden Hacivat, sanat bahanesiyle halk devletine, Atatürkler'e, İnönüler'e kazık atan aydınlara çok benzemiyor mu?

Bana sorarsanız. Atatürk'ün getirdiği ilkelerin en önemlisi halkçılık ilkesidir. Onun yalnız zaferlerini değil, politika, tarih, dil, bilim üstüne düşüncelerini açıklayan da bu ilkedir. Atatürk halktan yana olan Türkiye demektir. Öyle olduğu için Padişahı da, Halifeyi de, yurt dışı etti ve İstiklal Savaşı'nı kazanan halktan yana bir devlet kurdu. Fesi, püskülü, çarşafı, Arap ağzını ve yazısını, eski yasaları halktan gelmedikleri, halka karşı oldukları için attı. Ama halkı sömürgenlerinden kurtarmak, sosyal adaleti gerçekleştirmek bir buyrukla olacak işlerden değildi. Tanrılar, peygamberler de başaramamıştı bunu. Halk uyana uyana kendi yapabilirdi bunu ancak. Atatürk'ün kurduğu parti, Halk Partisi gerçekten halkın partisi olsa, olmakta diretseydi, halkın sırtından geçinenlerla ahpablığa, pazarlığa girişmese, belki de yaşayabilmek için girişmek zorunda kalmasaydı, Yeni Türkiye bugün uygarlık yolunda bulunduğu yerin çok ilerisinde bulunacaktı. Şaka değil, şu bizim Anadolu halkı koca İslam dünyasında iç ve dış sömürgenlere karşı ilk zaferi kazanmış halktır. Kendisine inanan o yaman önderin ardından ne aşılmaz hendekleri atlayıp geçti bu halk. Diyeceksiniz ki aynı halk kendisini eşek yerine koyanların ardından gerisin geri de gitti. Doğru. Ama ben de size halkın Nasrettin Hocası'yla diyeceğim ki, hırsızın hiç mi kabahati yok? Atatürk'ün, yani halkın dostu diye ortaya çıkıp, oy avlayıp Atatürk'ün, yani halkın, can düşmanı olan yobazlar, sömürgenler, kafatasçılar alaturkacılarla alttan alta işbirliği yapanların, kendilerine develer, nerdeyse insanlar kurban ettiren ikiyüzlü devlet adamlarının hiç mi günahı yok? Atatürk'ün sanki mezarından çıkıp yaptığı 27 Mayıs'tan bile ders almayıp hâlâ sarıklara, sakallara yapışıp halkın sırtına binmek isteyenlerin hiç mi suçu yok?

Ne garip, ne acıklı ve ne gülünçtür ki, halk adına devrim yapanlar çok kez aralarındaki halk düşmanlarını temizlemek şöyle dursun, ister istemez, baş köşelere oturtmuşlardır. Bu yüzden, yalnız bizde değil, bütün insanlık tarihinde devrimler kendi

yıktıkları duvarları kendileri yeniden örmüş, Fransa'da olduğu gibi derebeylerinin yerine kralı, kralın yerine Napoleon'u, Napoleon'un yerine bankerleri oturtmuşlardır. Önünde sonunda halk, yalnız halk kendi düşmanlarını, kısa bir süre için de olsa, temizlemiştir. Neden böyle oluyor. Doktrinci dostlar şıp diye verirler size cevabını, ben veremem. Sadece şunu söyleyebilirim ki, bugüne dek devrimciler karşı-devrimcileri içlerinde getirmek zorunda kalmışlardır. Ama bu bir tabiat yasası değil, bugüne dek devrimlere halk adına küçük bir azınlığın önayak olmasından ve bu azınlığın başa geçer geçmez sağduyusunu, daha doğrusu halk duyusunu yitirmesinden doğmaktadır. Eski Yunan sitelerinde zaman zaman olduğu gibi halk kurduğu devleti her gün yıkıp yeniden kuracak kadar bir arada, bir bağırışta toplanacak durumda olsaydı, halk düşmanları zor yuva yapabilirdi tepesinde. Yunan mucizesi dedikleri şey, bence, bir ara, belli bir yerde, halkın kendi işini kendi görmesinden doğmuştur. İnsanlığın bugüne dek hiçbir yerde insanseverlerin buyruğuna girmemiş olması ne yazık ki bir gerçektir, ama bu gerçek de tabiatın bir yasası gereği değil, halk adına oynanan bir oyunun, yoksullar adına oturtulan havyarlı sofraların, politika kokteyllerindeki sırıtmaların bir sonucudur.

Ey Halk Ana, sen ki bize konuşmasını, türkü söylemesini, haksızlığa karşı komasını, tanrılar, peygamberler, krallar, önderler yaratıp topunu birden alaşağı etmesini öğretensin; kurduğun Yeni Türkiye'yi vardığın demokrasiyi, oyladığın Anayasa'yı kendin koru;taştan çıkardığın ekmeği kurda kuşa yedirme. Tanrı çoktan sana bırakıp gitti güzelim dünyayı: Onu cennete çevirecek sensin.

Amin, diye eğlenecek benimle bir dostum şimdi, biliyorum; eğlensin. Ben de az mı eğlendim onun kendini beğenmiş aklıyla? Halktan başka hangi güç, halka dayanmayan hangi güç geliştirebilir demokrasiyi? Halk Partisi'ni de, ondan çok daha ileri olan İşçi Partisi'ni de yaratıcı, verimli, sevinçli bir ortama getirebilecek olan halktır, birbirinin kuyusunu kazan sözde aydın, hatta özde aydın kişiler bile değil. Halkı küçümseyenler halkı yönetmeye

kalkmamalı: Öyleleri halka hizmet edecek yerde hizmet bekliyorlar halktan. Hele halk dayakla adam olur diyenler yok mu, onları dokuz köyden kovmakla kalmamalı, onuncu köye girmemeleri için sıkı tedbirler almalı.

Halkı küçümseyen ve aldatanların sağı solu yoktur bence. Böylelerinin sağcısı da solcusu da gericidir, kendini beğenmiştir, hizmet etmek değil hizmet görmek isteyendir, başa geçer geçmez başımızın belasıdır. Çağımızın kılığına giren bu Ortaçağ kalıntıları, bu kuzu postlu kurtlar, hasta kişiler, içleri zehir dolu bencillerdir çoğu zaman. Ezmek için yükselir ve yükselmek için ezilmeyi de göze alırlar. Dürüst halk adamları, gerçek bilginler, gerçek sanatçılar, alnı açık memurlar, işini bilen işçiler *pir aşkına, fakir aşkına* çalışa dursunlar, böyleleri hiçbir işin ehli olmadan en büyük işin başına geçebilir, değil bir memleketin koca dünyanın kaderiyle oynayabilirler. Çünkü yarına göre geri olan bugünün en ileri toplumlarında, örneğin Almanya'da bile, devlet bir çılgının eline geçmiştir. Bu belanın sorumlusu halk değil, halkı aldatan aydınlar, oy avcıları, para babalarıdır, unutmayalım.

Uzun sözün kısası, bugün dünyamızı da, bütün şanlı tarihine karşın çoğunluğu yoksul milletimizi de savaştan barışa, yani mutluluğa götürecek olan büyülü anahtarın adı Halk'tır. Ama halk sadece ne çoğunluk demektir, ne de çoğunluğun henüz seçmesini iyi bilmediği ya da aldatılarak seçtiği temsilciler. Halk hepimizde ortak olan, hepimizde başkalarına çevrik olan, halden anlayan, insanca, kardeşçe duyulan bütün coşkuların tümü, kişisel çıkarların ötesidir. Devletimizi bu tüme, bu öteye götürecek yol da bugün için demokrasidir, rejimlerin en parlağı, en Eflatuncası değilse bile, en az kötüsü ve en Atatürkçesi olan demokrasi. Her çocuğun geçirdiği hastalıkları geçirmekte olan bugünkü demokrasimizle alay eden dostların sabırsızlıklarını hoş görebiliriz, ama bu davranışın bizi halktan yana götüreceği çok su götürür. Halkla birlikte, halkın yararına bir savaşı kazanmamış bir diktatör, Tanrı da olsa, bütün dileklerimizi en kestirmeden yapacak gibi de

görünse, ister istemez halkın başını belaya sokacaktır diyorum ben. 1963, 64 ve belki daha öte birkaç sene yapmamız gereken iş, 27 Mayıs Anayasası'nı savunma, AP'nin başa geçme pahasına da olsa (ki zor geçer bence) seçim sonuçlarına katlanma ve bu arada, hiç kimseye, hatta, en büyük devlet adamlarından biri olan İnönü'ye bile güvenmeden, halkı uyarmaya daha doğrusu onu kandıranların suratlarından maskelerini atma, devletin bitlerini temizlemeye çalışma ve sömürülen insan kardeşlerimizin birleşip, örgenleşip haklarını savunma, kendine yararlı kurumları, örneğin Halk Evleri'ni, Köy Enstitüleri'ni geliştirmelerine yardım etmedir bence. İnönü'nün yola getiremediği eşraf temsilcilerini, Sirerler'i, Hatiboğulları'nı yalnız uyanan halk yola getirebilecektir.

ÜÇ YOL

Edebiyatımızda hiçbir geri kuvvetin durduramayacağı ilerleyişler var elbet. Bunları bilene, bilmeyene, tekrar tekrar da olsa söylemeliyiz ki hem ilerleyenlerin umutları kırılmasın, hem de gerileyenler büsbütün akıntıya kürek çekmesin. Batılılar, geriye bağlı insanları toplumun ilerlemesine engel olamayacak bir hale sokabilmişler; mesela papazlar, lordlar, kontlar, krallar, müsbet bilgilerin gelişmesine zaman zaman yardım bile etmişler. Madem hâlâ geriye bağlı kalanlarımız var, biz de bari öyle yapalım.

Dünyayı tanıma, bir; kendimizi tanıma, iki; kendi dilimizde yazma, üç; bu yollardan istesek de dönemeyiz gayri. Çünkü bunlar millet olmanın yollarıdır, bizse ilerimiz gerimizle, köyümüz kentimizle, varımız yoğumuzla millet olarak yaşamak istemişiz: ümmet ve imparatorluk çağı ile bütün köprüleri yıkıp ileri dünyanın akışına kapılmışız. Bunu tarih de, milletimiz de böyle istemiş.

Dünyayı tanımaya Tanzimat'la başlamışız. Küf bağlamış, içine kapanmış medeniyetimize dünya, varlığını zorla kabul ettirmiş. O gün bu gündür, bizden habersiz gelişmiş olan Batı medeniyetini tanımaya çabalıyoruz. Zaman zaman duraklamalar olmuş, Avrupa'dan şu gelsin bu gelmesin, şunu bilmekte zarar, bunu bilmekte kâr var, diyen imkânsız ayırmalara girişmişiz. Sonunda anlamışız ki bilmek ancak toptan olur ve zarardan kaçınmanın da tek yolu bilmektir. Öyleyse, ister yanıbaşımızda, ister dünyanın öbür ucunda olup bitmiş veya olup biten her şeyi bileceğiz; birazını sen, birazını ben öğrenip milletimize söyleyeceğiz; dünyada sevmediğimiz, yurdumuzda görmek istediğimiz gelenek, görenek, düşünce, inanış, rejim, mejim ne varsa hepsinden, yani insanoğlunun cümle hallerinden haberimiz olacak. Elbet bu bilgilerden içimize aşılarınkine benzer bir ateş düşecek; bundan telaş edenler ya milletimizin yaşama gücüne inanmıyorlar, ya bilginin şifa verme gücüne. Dünyayı tanıma çabamızı, sınırlandırmak isteyenler kendi akıllarını koca milletin aklından üstün tutan ve çok defa eski bir imtiyaza şekil değiştirmek isteyenlerdir. Onlar istese de istemese de dünya, bütün değerleri ve meseleleriyle milletimizin şuuruna şarıl şarıl akacaktır; o kadar ki dünyadan habersiz bir yazarı veya sözcüyü geri kafalılar bile küçümseyecektir. Dünyayı bilme eskisi gibi birkaç devletlinin gönül eğlencesi değil, bütün milletin hakkı ve yaşamasının şartıdır.

Kendimizi tanıma yolundan da geri dönemeyiz. Kadınlarımızın yüzünden atılan peçe bütün gerçeklerimizin yüzünden atılagidecektir. Edebiyat şunu söylemesin, bunu söylemesin yok artık. Eski yeni ne halimiz varsa bileceğiz. Her yeni hikâye gerçek halimizi göstermekte biraz daha ileri gidecek, gitmeyen hikâyeyi milletimiz gelişmesini beklemediği için beğenmeyecektir. İyi niyetli insanlarımız arasında bile bu peçe kaldıran edebiyatı kabul edemeyenler, rahatları pahasına gerçekçi olan yazarlarımıza serserilik, köksüzlük gibi damga vuranlar oluyor. Köylü çoğunluğumuzun perişan halini görmek ve göstermek

nerdeyse suç sayılacak. Oysa ki Cumhuriyet'i en çok bunun için kurduk ve bugüne kadar görülüp gösterilen dertler gösterilecekler in yanında hiç kalır. Milletimiz bu zehir gibi ilacı son damlasına kadar içecektir, çünkü insan ancak bildiği bir hali değiştirebilir. Bu yolda ne yaman bir hızla ilerlediğimizi anlamak için Türk hikâyesinin geçen yirmi beş yıl içindeki gelişmesine bakın.

Kendi dilimizle yazmada nereden nereye doğru gittiğimizi, daha şimdiden neler kazandığımızı şiirle uğraşanlara sorun. Dilin halinden onlar anlar. Devletin, daha çok terimler işinde tez elden almak zorunda kaldığı tedbirleri kötülemekle yetinen bazı okur-yazarlar bir yana, edebiyatımızın taze kuvvetleri çoğunluğun dilini benimseyip geliştirmekte sınır tanımıyorlar; çünkü bu da millet olarak gelişmemizin ana şartlarındandır. Ancak çoğunluğun dili ile kendini anlatan bilgi bereketli bilgidir, ancak çoğunluğa ulaşan edebiyat yaratıcıdır. Birkaç okur-yazarın tekelinde kalan eski yazı ile edebiyat olamazdı ve olmadı. Bu iş, güzellik, çirkinlik, kabalık, naziklik gibi ölçülerin üstünde, yeniden ve toptan kalkınmamızla ilgili bir iştir. Kaldı ki yalnız dili bereketli olan şey de güzeldir.

Bu üç yol o kadar birbirine bağlıdır ki birinde topallayan, mutlak ötekilerde de yaya kalır. Osmanlı efendileri gibi konuşmakta inat edenler dünyayı ve kendimizi tanımada da ya duraksıyor, ya ayak diretiyorlar. Eskiden kopmak kolay iş değil şüphesiz. İyi kötü bir düzene uymuş giderken insanın önüne binbir yeni mesele çıkıyor. Her kafadan bir ses çıkmaya başlıyor. Kimi dünyadan, kimi memleketten karışık haberler getiriyor. Kimi uçak, kimi tayyare, kimi bendeniz, kimi ben diyor. Tabii öyle olacak, hatta doğruyu söyleyen dokuz köyden kovulacak, ama yolcu yolunda gerek.

1949

SUSMAK MI SÖYLEMEK Mİ?

Söyleyenler doğrusun bilmez, bilenler söylemez, demiş bir eskimiz. Ben de bunun farkına varmıştım,diyorsunuz; doğru söz, hem de ne güzel söylenmiş. Ama şair hemen ardından şunu söylüyor:

Cûylar çün vardılar deryaya hamûş oldular

Demek doğruya erişenin susması denize ulaşan ırmakların susması kadar tabii imiş. Öyle ya, madem doğruyu bildin, hakkı buldun, bir anlamda Tanrılaştın demektir; sen de onun gibi sessiz derinliklere çekilir oturursun.

İşte Doğu bilgeliğinin çıkmazı yahut yaşayabilmek için bulduğu tek çıkar yol. Bilgenin susması, hem Tanrı'ya hoş geliyormuş, hem de zamanın padişahına. Büyük sırra eren, dünyadan elini eteğini çekip "Gemisini kurtaran kaptan" diyormuş. Demek en-el-Hak deyip asılan Mansur,

Sırrı ezel aşikâre
Ârif nice eylesin müdâre

deyip derisini yüzdüren Nesimi, birer Doğu bilgesi değil, Galile gibi denizle konuşan ırmaklarmış. Doğu, insanın piştikçe sustuğu, sustukça piştiği yer. Büyüklerin yanında susan delikanlı, ustanın yanında susan çırak, padişahın önünde susan vezir makbulmüş eskiden. Sözün gümüş olduğu yerde bile sükût altınmış.

Susmak o zamanlar sadece konuşmamak değilmiş. Nice şairlerimiz kasideler dolusu susmuş, nice hatiplerimiz meydanların ortasında kendi sözleriyle kendi düşüncelerini izlemişler. Nice devlet adamları düşüncelerini ahbaplarına söyleyip halka düşünülmesi gerekeni söylemişler. Neden? Sadece korkudan, ikiyüzlülükten, yahut kayıtsızlıktan mı? Hayır, düzen öyle bir

düzenmiş ki yeni bir düşünceden fayda değil zarar görüyormuş. Ancak söylenmiş olanın tekrar söylenmesiyle ayakta durabiliyormuş. Öylesine kabuk bağlamışız ki içimizden dışarıya, dışarıdan içimize ses gelmez olmuş. Çocukluğumda bir şarkı söylenirdi:

Söylesem tesiri yok, sussam gönül razı değil,

diye. Kimbilir nice uyanan, kabuğunu kıran düşünceler bu hal içinde kalmıştır.

Tanzimat'tan bu yana düşündüğünü söylemek ilkesine dayanan Batı edebiyatını benimsemeye çalışıyoruz. Cumhuriyet içinde edebiyatımız yüzyıllardır söylemediği kadar söyledi. Söylemekten zarar geleceğini açıkça söyleyecek aydın kişi de kalmadı diyebiliriz. Ama yine eski alışkanlıktan kurtulmuş değiliz. Nerede!

Yeni bir düşünceyi söylemek isteyen gence şu öğütleri veren, hâlâ ne kadar çok: "Sana mı kaldı dünyayı düzeltmek, otur oturduğun yerde. Bu böyle gelmiş böyle gider; anlatamazsın. Hem şimdi sırası mı? Softalar saldıracak adam arıyor! Sin, külahın görünmesin." Genç: "Ama başkaları söylüyor" derse: "Canım," denir, "onlar zamanın istediğini söylüyor, öylesini sen de söyle."

Kaç kişiden benim gibi duymuşsunuzdur: "Bugün bir sahne gördüm komedi vallahi, olduğu gibi yaz, Moliere halt etmiş." Ama yazmayız işte; yutkunur geçeriz. İçimizde de nice Moliere'ler acılaşır kalır. Oysa ki bir başlasak ardı gelecek, söz sözü, göz gözü açacak, açıyor. Diyelim ki, sen iyi niyetli okuyucum, neden yazmıyorsun geçen gün kahvede söylediklerini? Rahatın için susuyorsun desem değil; çünkü rahatını düşünsen başka türlü düşünür, yahut düşünmediklerini söylerdin. Gel, yutkunma, yaz düşündüklerini. Necati Cumalı da öyle söylüyor bir şiirinde:

Söyle be Arif söyle be!

1949

İKİ DÜŞÜNCE

Sanat okulu müdürü bir arkadaşım: "Makine çocukların ahlakını düzeltiyor" dedi. "Nasıl oluyor bu iş?" dedim. Anlattı: "Bir makinede belli bir işi, belli zamanda yapmaya çalışan çocuk tembelliğin, dikkatsizliğin savsaklamanın sonuçlarını kendi gözleriyle görüyor. İş o kadar aydınlık, o kadar belli ki yalana dolana, mırın kırına da yer kalmıyor. Bakımın, emeğin, özenin tam karşılığını veren makine sabah akşam çocuğa elinin ve kafasının gücünü hesaplatıyor; sanki ona: "Benimle yapacağın her işten sen sorumlusun, ben karışmam" diyor. Makinenin düzeltemediği ruhlar da oluyor elbet; ama onları ne düzeltir bilemem."

Aklım yattı.

Bu sabah bir gazetede şunları okudum:

"Birinci Dünya Harbi'nin sonundan beri sezilen Avrupa buhranının iktisaî ve siyasi kabuklarını soyup insanın özündeki kokuşmanın (tefessühün) sırrını arayanlar bir ruh sklerozi yle karşılaşmışlardır. Teknik seviye ile manevi seviye arasında bugünkü çilekeş dünyamızı kavrandıran ve bunaltan bir nispetsizlik veya tersine bir nispet peydah olmuştur: Biri yükselirken öteki alçalmaktadır."

Aklım yatmadı.

Benim aklım bir yana, bu iki düşünceyi şöyle kabataslak karşılaştıralım, birinci düşünce memleketimizde, belli bir iş yerinde yapılmış bir gözlemden doğuyor; ikinci düşünce ise Avrupa insanının özünde bir kokuşma önyargısına dayanıyor. Hangi çeşit insanın hangi yönü, niçin, nasıl kokuşmuştur, belli değil. Birinci düşüncede kavramlar olaylara ve gerçeğe sarılı, ikincisinde kavramlar kendi aralarında sarmaş dolaş oluyor. Makine ile insanlığın hali arasında yerine ve zamanına göre çeşitli bağlantılar olacak elbet. Ama bunları birer birer ve doğru olarak bilmeden veya anlatmadan ortaya böyle bir düşünce atmak neye yarar? Bir okuyucu bu yazıya dayanarak şöyle düşünebilir: "Madem

Avrupa'nın hali harap, madem orada insanın özü bozulmuş, buna da makine medeniyeti sebep olmuş, o halde bize Avrupa'dan gelmiş, gelecek ne varsa şüpheli. Aynı akıbete düşmemek için biz de Avrupa'da makine medeniyetine karşı koyanlar gibi eski "manevi değerler"e sarılmalıyız. Onlar bu değerleri kendi ortaçağlarında arıyorlar. Demek şu Rönesans Humanizma falan da şüpheli. Ne diye över dururuz bunları? Makine medeniyetini besleyen müsbet ilimler de şüpheli. En iyisi biz de kendi köklü "manevi değerler"imize dönelim. Peki ama iş böyle ise şu softa dediklerimiz, aşırılıkları bir yana, esasta haksız değiller..."

Ama yazar bunu demek istemiyor elbet. Daha neler artık; hem de *Ulus* gazetesinde! O sadece manevileşmek gerektiğini söylüyor. Manevileşmek, işte sınırları belirsiz bir kavram daha. İçinde biraz ahlak, biraz ruh, biraz fizikötesi vardır; hangi bilinir insan halinin karşılığı olduğu belli değildir. Kulağın bilmecesi gibi: "Kıvrım kıvrım içinde, ne derseniz içinde" Karşıt kavramı, "maddileşmek"tir, ama onun da ucu bucağı yoktur. Aslına bakarsanız insanın her hali bu iki kavramı birden ve aynı derecede ilgilendirir. Ruh ve beden meselesi: Ayırabilirsen ayır.

Şimdi bir bu çeşit dumanlı kavramları düşünün, bir de makineyi, o açık, o yaptığı yaptık, verdiği verdik cömert, uysal makineyi. Acaba hangisi daha faydalı insana. Ama, diyeceksiniz makine kötüye kullanıldığı zaman iş sarpa sarıyor. Evet, hele makine bu dumanlı kavramlara alet olunca. Dünyada hangi nimet vardır ki kötüye kullanılamaz. Dilimiz, mesela, câmm Türkçemiz. Onun bile kötüye kullanıldığı olmuyor mu?

1949

DOSTLUK ÜSTÜNE

Eski dostluklar kalmadı diyorsun; doğru hemşehrim, kalmadı. Ama o akşam doğru dürüst konuşamadık. Ben sonra da seninle bir hayli konuştum.

Eski dostların kalmamasına ben senin kadar hayıflanıyorum; üstelik bu hali, yeni dostlukların başlamasına alamet sayıyorum. Şehirler, yollar, kitaplar, urbalar değişir de dostluk değişmez mi? Onun da ilk, orta, yeni çağları, Tanzimat'ı, Meşrutiyet'i, Cumhuriyet'i, Demokrasi'si olacak elbet. O da zamanla gelişerek daha gerçek daha güzel olacak. Ama senin tuhaf bir huyun var: Halinden yerinirken hep eskiyi översin. Dosttan gayri kaybedecek şeyin olmuş gibi, yaşadığın yerler eskiden güllük gülistanlıkmış gibi ikide bir içini çeker, "Hey gidi günler" dersin. Halbuki sen, benden iyi bilirsin insanlarımızın neler çekegeldiğini. Sanki eski zamanlarda hep ayakta dururmuşsun gibi "Düşenin dostu olmaz" diyorsun. Dosttan yana bağrımız eskiden beri yanıktır bizim. Halkımız neler aramış dostta, neler koymuş dost sözünün içine. Yerde gökte dost peşine düşmüşüz, "candan içeri" ne bulduysak dosta vermişiz. Dost, nefesler, türküler dolusu; dost, masallar, zindanlar, hanlar, kışlalar dolusu. Ama gerçek dostu bulabilmiş miyiz? Bak nasıl dert yanmış senin şairlerin:

Dost dost diye nicesine sarıldım.

Dost dost diye hayaline geldiğim.

Dost ise ayırmış özünü benden.

Aziz dostlar şimdi çehresin eğer
Bizden çevrilmedik yüzler mi kaldı?

Hapis damlarına serdim postumu
Bilemedim düşmanımı dostumu.

Kalmadı sefası bezmi cihanın
Düşman belli değil, dost belli değil.

Görüyorsun ya, hep dost demiş sarılmış ve günün birinde apışıp kalmışız. Ya yollar ayrılmış, ya kaygular, yahut düpedüz bir pula satılmışız. Peki nedir, kimdir bu dost? Bozukluk neresinde bu işin? Neden, nasıl aldanıyoruz? Kimin kimi aldattığı da pek belli olmuyor. Sen mi ona olduğun gibi görünmedin, o mu sana? Birdenbire kopuveren tel acep neresinden sakatmış? Görmediğimiz, yahut görüp de görmezlikten geldiğimiz bir çatlak açıldıkça açılıyor, bir de bakıyoruz ki, günün birinde dost bir kıyıda biz bir kıyıda. Daha kötüsü dostun düşman oluvermesi: İşte o zaman "Ört ki ölem". İnsan kendine de elaleme de rüsva oluyor, dediğim gibi.

Bana öyle geliyor ki hemşehrim biz birçok şeyler gibi dostluğu da gökte ararken yerde bulacağız. Saadet, hürriyet, adalet, müsavat gibi dostluk da ötelerde değil burnumuzun ucunda, yaşadığımız günlerin içindedir. Onları kaybettiğimiz yerde aramadığımız için bulamıyoruz. Sana dostluğun reçetesi olur mu diyecek değilim: İnsana ait ne varsa yerine ve zamanına göre başka başka oluyor. Ama esasta anlaşmak mümkün.

Bana sorarsan işte ve düşünüşte beraberlik olmadı mı kolay kolay dostluk olmuyor; olsa da neye yarar öylesi? Gücümüze güç, canımıza can katabilir mi? İşte beraberlik mutlaka aynı işte çalışmak, aynı tarlayı sürmek değil tabii. Ayrı ayrı işlerde çalışırız da günlük kaygularımız bir olur, birbirimizin işinden anlar, yardımlaşırız. Ama mesela, sen emeğinle, ben birinin sırtından geçinirsem, yahut sen para peşinde, ben değilsem nasıl halleşiriz? Düşünüşte beraberlikte tıpatıp aynı düşünceleri benimseme olmayabilir. Düşüncelerimizin yönü bir olsun yeter. Mesela sen dünyanın din yolu ile düzeleceğine, bense dinin dünya işine karışmaması gerektiğine inanırsak, yahut ben, "Bu dünya düzelmez, gününü gün etmeye bak" derken sen hep daha güzel,

daha namuslu bir dünyanın peşindeysen, aynı kitaba sen zararlı ben faydalı dersek, nasıl ve niye dost olalım. Eskiden belki olunabilirmiş; çünkü daha dedelerimizin gününde dünya işleri bir yana, düşünceler bir yanaymış. Kimse düşündüklerinden bugünkü kadar sorumlu değilmiş. Arslana payını verdiğin müddetçe dilediğin tekkeyi açar, dilediğin kafada olabilirmişsin. Şimdi öyle mi ya?

Düşünüş ayrılıkları yüzünden dünyamızda kan gövdeyi götürüyor. İnsanlar düşüncenin tüfek kadar etkili olduğunu anladılar. Daha doğrusu baktılar ki düşünce günlük çıkarlardan sanıldığı kadar uzak değilmiş. O kadar ki artık, aynı işte başka başka düşüncelerle çalışılabilir diyemiyoruz. Düşüncesini kötü bulduğumuz bir adamın işini iyi de olsa sevemiyoruz. Bir Fransız düşünürü, Paul Valery bak ne demiş: *"İşinde iyi, düşünüşünde kötü bir adamdan daha tehlikeli bir adam yoktur."*

Böyle olunca dostluk düşünüş birliğinden nasıl vazgeçilebilir? Düşünüş ayrılıkları hayatımızı allak bullak eder de dostluğa dokunmaz olur mu? Uzun sözün kısası, daha Yaprak'çası[1] hemşehrim, dostlarını iş ve kafa arkadaşlarının arasından seç.

1949

DOSTLUK

İki dost birbirine fazla düşkün olmayagörsün, er geç bir kara kedi giriveriyor aralarına. Kara kedilerin daniskaları da bizdedir doğrusu. Allem kallem iki dostun gönül ve işbirliğini bozar bu kara kediler. En kabasından en şeytanına kadar türlü dedikoduları ve birer ısırgan gibi getirir sürerler dostluğun canevine: Güven duygusuna.

---

(1) Yaprak dergisinin dünya görüşüne uygun anlamda.

Bu Doğu gökleri altında ne dostluklar çözülmüştür pisi pisine, ne işler yarım kalmıştır bir kalleşin uyandırıverdiği sinsi kuşkularla! Dedikodu aslana dünyasını zehir eden bir sivrisinek gibi, ne gürbüz yüreklerin hakkından gelmiştir. Dostlarda kabahat: Kulak vermesinler onun bunun sözüne, diyeceksiniz. Ben de öyle diyorum. Diyorum ama, her türlüsünden iğrendiğim dedikoduya ben de kulak vermezlik edemiyorum her zaman. İnsanın tek başına karşı koyacağı belalardan değil bu: Bir salgın mikrobu gibi bir şey! Zayıf bir anınızı bulup biniveriyor dalınıza. Dostluksa, medeniyetlerin getirebileceği mutlulukların topuna bedel olan dostluksa, bütün güzellikler, bütün yücelikler, yarattığımız bütün tanrılar gibi kolay aşınıyor, rutubetten nem kapıyor, üstüne sisler, bulutlar, giderek yıldırımlar çekiyor.

Dostlukları bozanların başında dost olmayanlar gelir. Kendi varamadıkları cömert bir bağlılığı başkalarında gördüler mi, ya inanmaz, ya kıskanır, ya da bu duygu birliğinin çıkardığı aydınlıktan yarasalar gibi ürkerler. Sevemeyen insanlar, seven insanları hoş görmek şöyle dursun, bir kaşık suda boğmaya çalışırlar. Tarih boyunca sevişenlerin, yani tabiatın en önemli buyruğunu yerine getirenlerin amansız düşmanları kimlerdir? Kimler olabilir? Bir düşünün. Sevişen bir çift gören yobaz neden gülümseyip geçmez de dişlerini gıcırdatır, ya da yangın varmış gibi mahalleyi ayağa kaldırır? Bir düşünün. Kimi ana-babalar için çocuklarının sevişerek evlenmeleri niçin bir mutluluk değil de felaketlerin en büyüğüdür? Bir düşünün.

Her şeyin başı sevgidir elbet. Akıl, bilim, ahlak, sanat sevgisinin yaratmak, kurmak, yaşatmak için bulduğu yollar değildir de nedir? Ahlak adına sevgiyi baltalayanlar bu dünyanın başına bela olan zavallı körler ya da kaşerlenip, ikiyüzlülüğe dökülüp ahlaksızlığın ta kendisi olmuş bir ahlakçı çıkarları için sürdürenlerdir. Sevgiden yana olmayan ahlak karanlıktan yanadır. Aydınlık isteyenlerin baş düşmanıdır böylesi ahlak. İnsanların kardeşçe yaşamalarını gerçekten özleyenlerin ilk yapacakları iş,

sevgilere, dostluklara pusu kuranların yüzlerindeki maskeyi çıkarmak olmalıdır bence. Kimine göre kardeşlik haklı bir düzen içinde kendiliğinden doğar. Bu düşüncenin doğruluğu su götürmez. Götürmez ama haklı bir düzeni kurmak için en az iki kişinin kurtlara karşı birleşmesi gerekir, bu birleşmeyse sevgiden başka neyle gerçekleşebilir? Çıkarla, demeye kalkmayın: Çünkü çıkar, bir ortak kavga süresince, insanları bir araya getirip coşturabiliyor, orası doğru; ama sonra? Sıra kazancı bölüşmeye gelince çoğu kez, birbirini öldürüp paylarını çoğaltan altın arayıcılarına, ya da kemiğini kapıp bir köşeye kaçan kurtlara dönmüyor mu insanlar? Çıkar yüzünden dağılmıyor mu en cömert dayanışmalar, en verimli imeceler? Sevgilerin kaynağı, (La Rochefoucault'nun acı gerçekçiliği açısından sanıldığı gibi) çıkar düşüncesi olsaydı, insanlık tarihinde en büyük dostluklara kaderleri, sınıfları, sanatları, kazanç kapıları bir olan insanlar arasında rastlanırdı en çok. Böyle olması ne kadar akla uygun da gözükse, hiç de öyle değil gerçekte. Dostlukların kaynağında çıkar ortaklığının az çok payı da olsa, gerçek dostluk çıkar düşüncesinin bittiği, giderek, çıkarsız düşüncenin filizlenebildiği yerde başlıyor. Çıkar ortaklığının insanlığı kendiliğinden dostluğa ve barışa götüreceği düşüncesi, aşırı bir çıkarcılığa karşı aşırı akılcılığın bulduğu bir silah olsa gerektir. Ne gariptir ki, aşırı çıkarcılığa düşen sınıf da, ta Moliere'den beri Aristokratların çıkarcılığına başkaldıra kaldıra sonunda Fransız büyük devrimini yapan, bir günde binlerce çıkarcı kafa kesen, eşitlik, kardeşlik ve özgürlük adına André Chénier gibi şairleri, Lavoisier gibi bilim adamlarını (Yani çıkarlarını en az düşündüklerini sonradan anladığımız adamları) bile halk düşmanı diye genç yaşlarında kurban eden burjuva sınıfı olmuş. Nice ahmak devrimciler o zaman bindikleri dalı kesmiş, yarın eski çıkarcılara taş çıkaracak yeni çıkarcıların tohumlarını baştacı etmişler.

Dedim ya, yürek ortaklığını çıkar ortaklığına bağlayamazsınız: Çıkar ortaklığı zaman zaman insanları her duygudan daha çok, daha çabuk birleştirse bile.

İçindeki gizli bir hastalıktan, kendisinin bile bilmediği bir çeşit zehirli, mikroplu kötülüklerden ötürü kimseleri sevemeyen, hiçbir dostuna güvenemeyen, giderek, kendini seveni en büyük düşmanı sayan insan kardeşlerimiz var. Onlardan insanlığa yarar bir şeyler geleceğini ummak, sıtmanın, veremin, yıldırımın, zehirin yararlı olduğuna inanmak kadar saçmadır. Bu türlü insanlar hiç bir çağdaşlarını sevmedikleri, sevemedikleri için yarınlardaki mutluluklardan söz ederler; onlarınki yarınki insanların mutluluğunu istemek değil, kendi öfkelerini gidermektir sadece. Ama, insanlık, farkında olmayarak, onların öfkelerinden yaralanır, her yıkıcının ister istemez ileriye götürülen etkisinden yararlanır.

Demek istediğim dostluğun çıkar dışı bir duygu olduğu, olması gerektiğidir. İki insanın gerçekten dost olabildiği yerde uygarlık vardır; iki insanın bile dost olmadığı yerde ise, aklın bulabilği en güzel düzen de kurulsa (kurulmaz ya!) uygarlık yoktur.

Son yıllarda ahbapları çoğaltılıp dostları azalmış olan Yahya Kemal dünyada en üstün değerin şiir, dostluğunsa şiirden de daha değerli olduğunu söylerdi. Ankara'da şöyle demişti bir gün: "Ufuk, ufuk, diyorlar: Nedir ufuk? Bir boşluk nihayet. Ne kadar bakarsan bak, görsen görsen kendini görürsün içinde. Asıl ufuk nedir bilir misiniz? Bir dostla bir masada karşı karşıya oturur, gözleri gözlerinizde konuşursunuz: İşte o dost insandır ufuk."

Gerçi birçok sanatçılar gibi Yahya Kemal de dost gözlerinde kendini görürdü yalnız, bu bakımdan da ufuk kendi aynası demek oluyordu onca: Ama söz güzeldi: Dünyayı insanda, uzağı yakında, engin yaşamayı dostlukta aramayı istiyordu bizden. İnsana ötedenberi pek değer vermeyen (daha doğrusu bazı tarikatlarımız, hele Mevlevi ve Bektaşilerimiz dışında eskiden pek değer veremeyen) dünyamızda bu söz bir hümanizma müjdesi gibiydi. İnsanı bir ufuk saymak: Bunu dostluğun bir tanımlanması diye alabiliriz. Öte yandan bir dostu bir ufuk saymak da, tabiatı, dolayısıyla Tanrı'yı bir insanda görmek olmuyor mu?

Zaten bizim tekke edebiyatımızda dost Tanrı'ya, Tanrı dosta

öyle yaklaşmış ki çok yerde nefesin Tanrı'ya mı, bir insan dosta mı seslendiğini kestiremezsiniz:

Seherlerde kuşlar ile, çağırayım dostum seni...
Ben dost ile dost olmuşum...
Gel dosta gidelim gönül...
Dost, dost diye hayaline yeldiğim...
Orta yerde bu kan nedir, dost?
Benim sensiz bu dünya nemdir, ey dost?..
Dostun bahçesinde güller...

Bu nefesler nasıl yorumlanırsa yorumlansın, bizim geleneklerimizde dostluğun tarihsel bir tadı vardır. Dostunu satmak Tanrısını satmak gibi bir şeydir. Böyleyken bir pula dost satanlarımız simit satıcılarımız kadar boldur nedense. İnsan bir dostu satar da ondan değerli ne olabilir? Dostu olmayanın nesi olur dünyada? Hangi sevinç kavuşan iki dostun sevinciyle boy ölçüşebilir? Hangi ölüm bir dost yitirmekten daha acıdır?

Dostluk olmayan yerde hiçbir insanca değerin gelişebileceğine inanmıyorum. Hiçbir din, hiçbir düzen dostluğa dayanmadıkça mutluluk getirmez insana. Dostluğa inanmayan, hiçbir dostuna güvenmeyen insanlar vardır ya? Asıl inanılmayacak, güvenilmeyecek insanlar onlardır belki de. Haklı haksız düştükleri bu acı yalnızlık onları ister istemez bencilliğe ve insanları küçümserliğe, sevmezliğe götürür. Dostsuzluk yükselmek için işlerine yarayabilir: Dost kırmaktan korkmayan, kendini beğenmişliğin verdiği yüzsüzlükle de yukarı katlara kestirmeden gidebilir. O zaman seyredin siz o dost kıranın nasıl insan kırdığını, kendisine bağlanan umutları nasıl yele verdiğini, görürsünüz.

Çağımızda politikanın dünyaya düzen verecek yerde dünyayı birbirine katması, politikacı özünün nerdeyse dalavereci anlamına gelir olması neden sizce? Neden politikacılar arasında doğru öz, doğru söz geçer akçe değil de ikiyüzlülük, yalancılık, sözünde

durmazlık, aldatmaca, kaytarmaca, atlatmaca gibi aşağılık özellikler geçer akçe? Doğu'da, Batı'da, sağda solda politikaya girip de insanlıktan çıkmayan kaç adam gösterebilirsiniz? Neden dünyamızı yönetenler, kendilerini herkesin hizmetine koyacak yerde kendilerini herkesten akıllı görmekle işe başlıyorlar? Bu sorulara verilecek türlü türlü yüzlerce karşılık var, biliyorum; böyle sorular sormaktan "pratik" bir sonuç da elde edilemez, biliyorum; politikacılar bizim gibilerin, yani boş zamanlarında boş laflarını dinlemekten hoşlandıkları yazar-çizer takımının, er geç çanlarına ot tıkıp daha çok zaman, belki her zaman, mutlu yarınlar vaadedecekler, biliyorum; daha çok zaman, belki her zaman, başa geçenlerin çoğu baştan çıkıp insanların sırtında boza pişirecek, biliyorum. Ama yine de soruyorum size: Neden politikacıların çoğu er geç kendilerini de memleketlerini de barıştan çok savaşa, güvenden çok kuşkuya götürüyorlar?

İster aykırı düşünce deyin, ister çocukça düşünce deyin, benim bugünlerde bu soruya şöyle karşılık veresim geliyor: Bu adamlar dostluk nedir bilmiyorlar, bilmedikleri için de dostluğu hor görüyorlar, hor gördükleri için de insanları birbirine dost edecekleri yerde düşman ediyorlar, ondan.

Yirminci yüzyılın başından beri insanların asıl sözcüleri olan sanatçıları, gerçek sanatçılar, dünya milletlerini barıştırmak, insanları birbirine sevdirmek her şeyden önce insan olmak için ne gerekse yaparken, dünya bütün değerlerini eskisinden çok daha geniş bir hümanizma içinde kaynaştırırken kendilerini çok akıllı sanan politikacılar, insanlar, sınıflar, milletlerarası dostluğu bir ütopya sayarak, gerçekçi politika adı altında birbirlerini aldatarak, boğarak her yerde insanların arasını açmış, dünyamızın başını dertten derde sokmuşlardır. Çağımızın politikacısını dostluğa inanmayan adam diye tanımlayabilirsiniz. Dostluğa inanmayan adamsa savaş hazırlamaktan başka ne yapar, ne yapabilir? Yalancılıktan dost görünüp karşısındakinin kuyusunu kazmak, politikacının bütün marifeti. Karşısındaki de aynı şeyi yaptığına göre hem kendi

kendilerinin, hem de herkesin kuyusunu kazmış olmuyor mu bu adamlar? Az mı gördük kazdıklarını?

Peki, niçin milletler bu adamların ellerine bırakıyorlar kaderlerini? Kökleri çok derin bu acı gerçeğin. Ama başlıca nedenlerden biri şu olsa gerek: İnsanların birbiriyle dost olması herkesin işine gelmiyor. Bu ikinci acı gerçeğin nedeni de belki şu: Dünyamızın her yerinde hâlâ insanlar birbirini az çok sömürmekteler. Sömürenle sömürülenin dost olamayacağını herkesten iyi de politikacı bilir.

1961

HALK OYUNLARI

Politikanın bulanık suları ortasında halkoyunları bir ak nilüfer gibi açılıverdi yine. Bu oyunları her yıl bu kadar özen ve düzenle, kimbilir ne zorlukları yenerek yurdun dört bir yanından en kalabalık şehrimizin göbek taşı üstüne getirenler eksik olmasınlar. En bereketli kaynaklarımızdan birine el atmış ve yüklendikleri işi yüz akıyla başarmışlar. Şimdi halkoyunlarından yararlanmak, onları çağdaş düşünceye ve sanata maletmek başkalarına düşüyor.

Neler getiriyor bize bu halkoyunları? Önce bir iyimserlik dersi: Böyle güzel oynayabilen halk güzel düşünmeyi de öğrenebilir, giderek öğretebilir. Kimine göre halk kolay, bayağı, geri şeyleri sever; iyiden, güzelden, doğrudan yana değildir; politikacıların, gazetecilerin, sanatçıların geriliğe, zevksizliğe düşmeleri kendilerini halka beğendirmek içindir. Böyle düşünenlerin halkın, hem de büyük çoğunluğu okur-yazar olmayan halkın aydın İstanbul'a sunduğu şarkı ve göbek yıldızlarıyla, sanat bezirgânlarımızın, halka oynadıkları oyunlarla karşılaştırılmaları iyi olur: Karamsarlıkları, köklü bir halk düşmanlığından gelmiyorsa, biraz ağarır belki.

Sonra bir tarih dersi veriyor bize halkoyunları: Bu oyunların hepsi nice aydınlarımızın hâlâ benimseyemedikleri bu bizim toprakların oyunları. Hemen hiçbiri İran'dan, Turan'dan gelme değil. Bu kadar değişik olmaları Anadolu'nun bir medeniyetler beşiği ve Anadolu halkının Amerika halkı kadar katışık, kaynaşık olmasından. Ne horonlar oynanmış, ne korolar kurulmuş bu topraklarda. Bakın Euripides'in bir tragedyasında Dionysos Tanrı ne diyor eski Yunanlılara:

"Ben Lydia'nın altın ovalarından geliyorum... Tuzlu denizin (Akdeniz) kıyılarında uzanan bütün Asya (Küçük Asya) ülkesini, yabancılarla Helenlerin sarmaş dolaş yaşadığı, güzel hisarlarla süslü kentleri dolaştım. Korolarımı orada kurdum; dinimi, törenlerimi öğrettim... Haydi, Bakkhalar alayı, Lydia kalesi Tmolos dağından (Manisa yakınlarındaki Bozdağ) gelen sizler, yabancı ülkelerden toplayıp kendime eş ve yoldaş ettiğim kadınlar, alın Phyrgia'dan (Orta-Batı Anadolu) getirdiğimiz davulları..."

Batı tiyatrosunun kaynağı olan bu ilk Anadolu korolarından neler kalmış bize? Horon ve hora sözleri bile onlardan gelmiyor mu? Bunlar üstünde gereğince durmuş değiliz. Çünkü biz yurdumuzun tarihinden başka her tarih üstünde durmuş, anayurt kavramına hâlâ belli bir içerik vermiş değiliz. Anadolu dururken olmayacak yerlerde anayurt aramışız kendimize. Hititleri benimserken Atatürk'ün asıl yapmak istediği bize kendi halkımızı benimsetmekti.

İlk oyunlarımızın hepsi İslam öncesi geleneklere dayanır. Bağlı oldukları eski inançlardan kopan bu oyunlar yeni inançlarla uzlaşmış ya da onlara inat yaşamışlardır. Köylerimizde imam, yüzyıllardır, bu oyunların kökünü kurutmak için elinden geleni yapar. Her türlü oyunun, hatta çalgının şeytan işi sayıldığı, imamın buyruğu ya da talkınlarıyla sazların, hatta kavalların evlere sokulmadığı binlerce köyümüz vardır. "Çalgı giren eve bereket girmez" denir onlara. Karadeniz'in birçok köyleri bu oyun ve çalgı yasağı yüzünden sevinç nedir bilmez olmuşlardır. Delikanlıların çoğu

biraz da bu yüzden kaçar o köylerden. Horona girdi, kemençe çaldı diye oğullarını döven, kovan karagülmez, vurdum duymaz babalar, cehennem korkusuyla dünyayı cehenneme çevirmiş babalar vardır oralarda. Zavallı Anadolu, neler çekmiş yobazlardan, daha da neler çekecek kimbilir!

Halkoyunları kafa softalığa karşı Anadolu'nun masmavi direnişidir. Bugün de Akdeniz uygarlığı koruyor, gün ışığına çıkarıyor onları. Bu oyunlardan öğreniyoruz ki halkımızın çağdaş insanlık horonuna katılmasına içten bir engel yoktur. Halk el ele, yan yana yürümesini, işini sevinçli bir oyuna çevirmesini, coşkusunu dizginlemesini, en karmaşık ritimlere ayak uydurmasını biliyor. Yine bu oyunlar, en çok da derneğin bu yıl İstanbul'a getirdiği oyunlar, öğretiyor ki bize, Anadolu kadını, softaların umacıya çevirdikleri gülmez, oynamaz, köle yaratık değildir aslında. Bizim topraklarımızda bir zamanlar en büyük Tanrı kadındı. Hâlâ da köylerimizin birçoğunda Ana Tanrıça'yı andıran hatırı sayılır kadınlar vardır. Çarşafı, peçeyi icaden de Anadolu köylüleri değildir. Tarlada birlikte çalışan köy kızlarıyla köy delikanlılarını okulda birbirinden ayıranların da kimler olduğunu bilirsiniz. Kadın erkek bir arada yaşamaya, çalışmaya, düşünmeye alışmak bizim çağdaş bir toplum olmamızın ilk şartı ve en kestirme yoludur belki de. Türk anası eğitilmedikçe, en az baba kadar uyanmadıkça okullar zor adam eder bizi. Eğitim bakımından ananın çocuk üzerindeki etkisi bütün başka etkilerden daha köklü olsa gerektir. Hele köylerimizde çocuk en alıcı yaşında yalnız anasının verebildiği yürek ve kafa eğitimiyle kalır. Bilerek bilmeyerek babayı coşturan, karıştıran, yumuşatan, sertleştiren de anadır.

Halkoyunları sanat eğitimi bakımından da ipuçları veriyor bize. Bu oyunları halk kimden, nerden, nasıl öğrenir, nasıl sevdirir, nasıl öğretir. Herhalde zorla değil; tepeden inme derslerle değil; dayak, değnekle değil, parayla pulla değil. Herkes kendiliğinden oynayarak, horona girerek öğreniyor bu oyunları; nazlanmadan, öğüt, alkış beklemeden de oynuyor. Ne senlik, benlik dırıltısı, ne

üstün altın ayrılığı, ne de yaş baş anlaşmazlığı. Öyle cömert bir sanat sofrası ki bu, isteyen gelir, tanıdığı tanımadığı herkesin yanında, serbestçe, kardeşçe sevinç payını alır, sonra, borçlu alacaklı kapışmalarına düşmeden çeker gider. Bu sanat sofrası nerde; tattığı sanat sevincine karşılık, hatta oynadığı kötü oyuna karşılık bütün bir milleti kendine borçlu sayan sözde sanatçıların çıkarcı sofrası nerde! Sanat her şeyden önce cömert bir oyundur: Cömert olduğu ölçüde ciddi, ciddi olduğu ölçüde büyük, büyük olduğu ölçüde insanlığa yararlı bir oyun. Halkoyunlarını oynayanların büyük sanatçı olduklarını söylemek istemiyorum elbet. Onların da zaten böyle bir şeye özendikleri yok. Ama her büyük sanatçının davranışı onlarınkine benzer, onlarınki gibi kendinden, candan ciğerdendir; onlarınki gibi fakir fıkranın sırtı üstüne kendi köşkünü kurmaya kalkmaz, onlar gibi oyunu oynamaya değer olduğu için oynar.

Halkoyunları bir de şunu düşündürdü bana: 27 Mayıs Devrimi'nden sonra bizim halkımız bu oyunlardaki gibi el ele verebilseydi, değil yalnız kendi toprağında yaşayanları, bütün dünya halklarını da kendi horonuna çağırsaydı, küçük çıkarların ötesinde herkesin özlediği, kavuşmadan ölüp gittiği BÜYÜK ÇIKARI, kardeşçe yaşama sevincini dünyaya salık verdiği ne yaman bir horona girmiş olurduk bu yıl. Biz, tanrılar, medeniyetler beşiği Anadolu halkı yapabilirdik, yapabiliriz bunu. Kim engel oluyor insanların bir horonda coşar gibi yaşamasına:

Doğu'da, Batı'da, sağda solda, oturmadıkları ya da zaman zaman oturdukları birkaç evleri olup oturacak evleri olmayan insanların halinden anlamayanlar...

Doğu'da, Batı'da, sağda solda kendilerini herkesten daha akıllı sanan ve ister istemez küçük çıkarların adamı ve kurbanı olan politikacılar...

Doğu'da, Batı'da, sağda solda, başkalarının cömertçe bulup insanlara bırakıp gittiği bilim, sanat ve teknik olanaklarını kendi çıkarları ya da hınçları uğrunda kullananlar...

Yüreğinden gelen sesi dinlemek varken, daha dün yüreksiz, aşağılık, satılık olduğunu belli etmiş, bağırmış insanların ardından gidenler.

Doğu'da, Batı'da, sağda solda, demokrasi uğruna canlarını cömertçe verenlerin açtığı yoldan devlet başına gelip de, bilerek bilmeyerek, çıkarcıların buyruğuna girenler, demokrasiyi, yani çoğunlğun haklarını çiğneyenler...

Köyde, kentte yeni ve ister istemez devrimci genç seslerin çanlarına ot tıkayan gericiler, başka bir deyimle, yaşayan ölüler...

Dünyanın bütün ulusal ve uluslararası kurumlarında, içinde çalıştıkları kurumun gerçek amacını, kurucularının cömert çabalarını unutup birer köstebek haline gelenler...

Nasıl kurtulacağız bu engellerden, halkoyunlarındaki kardeşçe coşkunluğun sırlarını arayarak belki sanatın cömert büyüsüne başvurarak.

—

1961

DOSTLUK, BİLİM, POLİTİKA

Çağımıza bilim çağı demekte haklıyız. Gerçi bilime inanmayanlar inananlardan çok ve insanların büyük çoğunluğu bilimden gereğince yararlanmıyor henüz; ama insanları mutluluğa götürecek tek yolun bilim yolu olduğu düşüncesinin dünya devletlerince benimsenmesi ve bilimin günden güne artan bir hızla en yoksul insanlar kadar ister istemez yayıldığı çağ, bizim çağımız oldu. Politikacılar her zamanki gibi bilim adamlarını ne kadar hor görürse görsünler, kendilerine yurtlarında ve dünyada destek bulmak için, hiç değilse başlangıç günlerinde, bilimden yana olduklarını söylemek zorunda kalıyorlar. Tanrı'yı bilimden üstün görenler bile çağımızda, eski çıkarlarını koruyabilmek için, bilim

adamlarını, diledikleri gibi konuşturmak üzere satın alıyor ya da bilimin yetersizliğini ileri süren umutsuz ve kötümser bilginleri destekliyorlar.

Evet, çağımız bilim çağı ve yarınki dünya ister istemez bilimin buyruğuna girecek bir dünyadır. Gelgelelim bizim bu bilim çağımızda din bile bilimsel dayanaklar ararken, kimi çağdaşlarımız bilimi bir çeşit din haline getirme, aklın gelişmesini dondurma yolundadırlar. Bu çağdaşlarımız değerli bir bilgini âhir zaman peygamberi diye alır, geçmiş gelecek bütün sorunların çözümünü onda bulur ve onunla yetinmeyen herkesi türlü suçlarla damgalar, gereğince Ortaçağ'dakine benzer cezalara çarptırırlar. Bunlar arasında o bilgine gerçekten inanan ve insanların onun açtığı yoldan mutluluğa erişmesini gerçekten isteyenler olduğu gibi, onu kendi çıkarları, hınçları, tutkuları, hatta çılgınlıkları uğruna kullananlar da vardır: Tıpkı eski peygamberleri, ölür ölmez (yani gelişmeleri durur durmaz), iyi kötü niyetlerle belli bir açıdan yorumlayıp dolduran, birer kara kitap haline getiren softalar gibi.

Yaratıcı olmaktan çok uygulayıcı, çoğaltıcı, yayıcı, dağıtıcı olan çağdaş bilim dünyamızda çok su götürür bir nesnelcilik (objektiflik) modası gelişti. Bir yandan masaları yumruklar, gözlerini kaplan gözü gibi açarken, bir yandan da "Ben yokum toplum var", "Duygularımızı bırakıp aklımıza uyalım", "Dünyayı bizim istediğimiz gibi değil, olduğu gibi görelim" diyen bilimci, gerçekçi peygamberler tanımışızdır hepimiz. Onlara göre bilimin gelişmesi ve insanların mutluluğa ermesi herkesin kendini, kişisel bağlarını, sevgilerini, olur olmaz hayallerini, tek başına kaldığı zaman içinden geçenleri bir yana bırakıp bir sistemin buyruğuna girmesine, belli bir yolda tıpış tıpış yürümesine bağlıdır. Oysa yaratıcı bilim ki asıl bilim de odur, ne kadar akıl işi de olsa insanın ciğeriyle soluk alır, yüreğiyle birlikte çarpar. Haklı bir öfke adına da olsa bir insandan aklını yüreğinden ayırması istenemez: Bunu bir bilginden istemekse bilimi kısırlaştırmak gibi bir şeydir. Bir bilginden, bir sanatçıdan (gerçek bilim adamını bir sanatçı, gerçek

sanatçıyı da bir bilim adamı saydığımı bu arada söyleyeyim) yalnız kişisel gündelik çıkarını hiçe sayması istenebilir; o da kendisine çalışma özgürlüğünü olsun vermek şartıyla. Bunu istemekse yersizdir, çünkü gerçek bilgin ve sanatçı zaten çıkarını düşünmeyen, işini her şeyden çok seven adamdır. O kadar ki gerçek bilim ve sanat adamını bu ölçüye vuran, eleştirmecilerden daha çok aldanmaz.

Eski Yunanlılar "philos" (dost) ve logos (bilgi) sözlerini laf olsun diye bir araya getirmiyorlardı: Onlar için bilim gerçekten bir sevgi işiydi. Kendini ve dünyayı bilmenin ancak dostluktaki çıkarsız tutkuyla mümkün olduğuna inanıyorlardı. Bilimlerin uygulanmaya başlayıp da işe yaradıkları ve insanlara tanrılardan daha çok yardım ettikleri anlaşıldıktan sonradır ki, bilginlik sadece bir sevgi işi olmaktan çıkıp çıkar ve geçim kaygılarına bulaştı. Bu bulaşma gerçi bilimin gelişmesini, yayılmasını hızlandırdı, ama gerçek bilginle, bilim benzirgânlarını ayırdetmek de zorlaştı. Hemen her yerde bulucular, köşede bucakta kalıp, uygulayıcılar desteklendiler. Uygulayıcı bilim adamları dünya devletlilerinin ve zenginlerinin daha çok işine yarıyordu: Onları hem daha kolay buyruk altına alıyor, hem ortaya koydukları yeni bilim silahını hemen kendi yararlarına kullanabiliyorlardı. Bulucu bilginse çok kez bir baş belası oluyordu onlara: Ya buluşunun kirli ellere geçmesi korkusuyla mırın kırın ediyor ya da en kötüsü, bu buluşuyla kurulu bir sömürme düzenini temelinden sarsıyor, güçlülerin hizmetine girmiş uyarıcı bilginlerin de keyfini kaçırıyordu.

Bilim ve sanatın gerçek dostları için bilim ve sanat sadece bir gönül eğlencesidir demek istemiyorum. Tersine, öylesiye ciddiye alan onlardır bilimi de sanatı da. Kendilerini aşmasını, dost olmasını bildikleri için önünde sonunda onlar dost kalıyor insanoğluna, yoksullara, hakkı yenenlere; onlar, önünde sonunda, hakkından geliyor kendini beğenmişlerin ister istemez, dar bir inanca saplanıp kalanların, bilim adına zorbalık edenlerin, akıl

adına dostluğu (yani bilimi, dolayısıyla insan mutluluğunun kaynağını) hor görenlerin.

Hiçbir din, hiçbir devlet düzeni, hiçbir parti bugüne dek kendi ilkelerine (dostluklara dayanan temiz ilkelerine) bağlı kalmamış, er geç hak adına haksızlık etmiş, ister istemez iki yüzlü, ister istemez dost sanan, ister istemez başkalarını aşağılarda gören, ata biner gibi çoğunluğun sırtına binen sözde büyük, özde küçük kişilerin eline geçmiştir hepsi. Yalnız gerçek bilim ve sanat dostu, öldükten sonra da olsa, ezilen insanlara sırtlarındaki kenelerden kurtulmanın yollarını göstermiştir. Neden derseniz ancak dost olmasını bilen insanlığa dostluk edebilir. Dostluk aç insanların karnını doyurmaz diyenlere sorarım: Dostluk nedir bilmeyen tok insanlar mutluluk getirebilir mi dünyamıza? Düşmanca giderilen açlıktan ne hayır gelmiş bugüne dek? Başkalarının sırtından geçinen, hakettiğinden fazlasını biriktiren açgözlülerin sözde insan dostluğu, acıma ve sadaka vermeleri elbette çirkin, hele bugün, yoksulluğun Tanrı'dan gelmediğini açıkça görmeye başladığımız bugün, çok çirkin bir şeydir. Dostluk adı altında nice yüzsüzlerin yoksul kanıyla beslendikleri, sömürdükleri güçsüzleri avuttukları su götürmez bir gerçektir. Öyledir ama tıpkı kötüye kullanılan bilim gibi, kötüye kullanılan dostluk da, öz değerlerinden hiçbir şey yitirmez. Birbirine içten içe bağlı olan bilim ve dostluk, insanlığın en hareketli, en temiz duygu ve düşünce kaynakları, en güvenilir dayanakları olduğu için elbette zorbalar üstlerine düşecek, onları satın alıp kullanacak. Ama zorbalara karşı kullanılacak en iyi silah da yine onlardır.

Bilim gibi dostluk da insanın hazır bulduğu değil, yarattığı bir şeydir. Yalnız kendini aşmasını bilen canlı varlık bilimi ve dostluğu tadabilir. Onun için bilimi ve dostluğu hiçe sayanlardan insanlık adına korkulur. Bilim ve dostluğu paraya pula satanlarsa ahmaklık ederler: Çünkü onlardan daha değerli bir şey satın alamazlar kazançlarıyla. İnsan bildiği ve sevdiği ölçüde zengindir; güzelim dünya bu ölçüde onundur. Mutluluğun tek çıkar yolu bil-

giden ve sevgiden yana giden yoldur. Sevmeden ve bilmeden de yaşanır elbet dünyada, hatta böylesi yaşama insanı türlü sorumluluklardan kurtardığı için çok yerde daha çıkarlı, daha keyifli de olabilir. Başkalarının sırtından geçinenlerin, bulanık suda balık avlayanların rahatını kaçırır elbet bilgi ve sevgi; köleliğe, emir kulluğuna razı olmuşları da tedirgin eder. Sevgi de bilgi de insana kabuklarını kırdırır, onlarsa kabuklarından memnundurlar: Onlarca tıkırında giden dünya değişiyor ister istemez, insanlığın özü gereği değişiyor ve küçük çıkarları yüzünden bu değişmeyi engelleyenler zararlı çıkıyor sonunda.

Çağımızda bütün dünya devletlerine az çok musallat kötü politikacıların ve diplomatların başlıca özelliği nedir? Sevgiyi ve bilgiyi hor görmek, sevmeden sever gibi, bilmeden bilir gibi görünmek değil mi? Gerçekçi politika dedikleri yol, gerçekleri balçıkla sıvayıp dostluğun yalnız sahtesini yürütmek değil mi? Onlar için bilim de, dostluk da gereğinde başvurulan ve ancak politikanın buyruğu altında işe yarayan silahlardır. Onların bilme dedikleri bilinmeyecek, sevme dedikleri sevilmeyecek. Hangi bilginin yurda yararlı hangisinin zararlı olduğunu onlar söyleyecek, duygularımızı yerine göre onlar coşturup körletecek, sanat hatta tabiat sevgisinin, acımanın özlemenin sınırlarını onlar çizecek. Böylesi politikacılardan çok çekti çağımız, daha da çekeceğe benzer. Çünkü gerçekten bilen, gerçekten seven insanlar kolay kolay işbaşına gelemiyor, gelse de duramıyorlar. Politikacıların ve diplomatların maskeli baloya çevirdikleri yönetim katlarında yüreklerin ve kafaların birbirini ve halkı aldatmaları büyük marifet sayılıyor. Bu yüzden de çağımızın en büyük bilginlerinden ve insanlık dostlarından biri olan Bertrand Russell sesini dünyaya duyurabilmek için doksana yakın yaşında kaldırımlarda oturmak, karakollarda yatmak zorunda kalıyor.

1961

AŞK GELECEK...

"Aşk gelecek cümle eksikler biter."

Hangi ozanımız söylemişti bunu? Yunus olabilir; ama onun da olsa ben kendi payıma Yunus'u bir tek kişi değil, Türkiye halkı saydığım için, üstelik de cümle ozanları halktan yana bildiğim için, bu sözü Türkiye halkının, halk her yerde bir olduğu için de dünya halkının bir sözü olarak seviyor ve benimsiyorum. Bu sözün gücü ve değeri yanında, Viyana kapılarında şakırdayan kılıçlar bir hışırtı kalır. Bir Türk olarak, daha doğrusu bir Türkiye olarak (Bunu ekliyorum: Çünkü kimi aydınlarımıza göre Karadenizliler Türk değildir, bense Karadenizliyim; üstelik de atalarımın, Orta-Asya'dan gelme olduklarını bilsem de övünmem bununla: Nereden gelmişlerse hoş gelmişler...) evet, ne diyordum? Bir Türkiyeli olarak böyle bir sözün benim konuştuğum bir dilde söylenmiş olmasına seviniyorum. Ne yaman bir insan gerçeğiyle yüklü, bu rahat soluk. Tek tek ve topluca yaşanmış ne serüvenler, ne destanlar var içinde. Aşk gelecek, ne aşılmaz dağlar aşılmış, ne kara yazılar ak olmuş, ne çözülmez düğümler çözülmüş, ne bereketsiz topraklar cennete dönüşmüş dünyada.

Aşk gelmeyecek ne bilim gelir, ne sanat. Aşk gelmeyecek ne iyilik umulur insanoğlundan, ne doğruluk. Aşk gelmeyecek zor kurtuluruz kuru softalıktan, karanlıktan, korkudan, kuşkudan; zor güldürürüz yüzünü fakir fukaranın, zor ayıklarız halkımızın bitini piresini.

Kimi aydınlarımıza sorarsanız boş laftır bunlar. Sevgi karın doyurmaz. Sevenin yüreği yumuşak, gözü ıslak olur. Halk sevgiyi ne yapsınmış; ya ekmek istermiş bizden, ya akıl. Sevilecek bir yanı da yokmuş zaten halkın. Katı yürek ve çatık kaşla kalkınırmış memleket. Hınç, öfke daha kalkındırıcı duygularmış.

Evet, ucuz, göstermelik sevgilere, sadakaya benzer acımalara, püf demeden sönen coşkunluklara ne kadar çatılsa yeridir. Sözde yurtsever, sözde halksever kişilerin ne türlü talkın verip salkım

yuttuklarını göre göre bir hal olduk. Devrimci Türk yazarları, ozanları yıllar yılı sahte duyguluklarla cenkleşmekte haklıydılar. Ama, sahte sevgilere kızıp gerçek sevgileri de tırpanlamak bindiğimiz dalı kesmek olur. Sevgi olmayan yerde ısırganlar biter bitse bitse. Akıl da bilim de sevginin buyruğunda oldukça yarar sağlayabilir insanlığa: Hıncın buyruğunda baş belasıdır ikisi de. Kaldı ki sevgisiz gelişemez ikisi de: Aynı kalıplar içinde kalıp dogma ve kılıç üretebilirler yalnız. Din tarihleri donmuş akıl ve bilimlerin kurum kurum kuruttuğu insan soluklarıyla doludur.

Bir şeyi sevmek bir başka sevmemeyi gerektirebilir. Sevdiğimiz bir şey uğruna sevmediğimizle savaşırız da elbet. Buna bir diyeceğim yok. İsa gibi düşmanımızı da sevmekten yana değilim. Sevgisi olanın düşmanı da vardır diyebilirim. Ama düşmanlık sevginin gereğidir diye dünyada dal kılıç dolaşmayı da anlatamam. Sevginin asıl gereği, sevgiyi çoğaltmak ve ağaç dikmektir dünyaya. Öfkenin bile haklısı yalnız sevgiden doğabilir. Lafta kalan sevgiye içerliyorsak, işe çevrilen sevgiyi yaratmaya çalışmalıyız, sevgisizliği değil.

1946 yılında Büyük Millet Meclisi Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne Kâzım Karabekir Paşa'nın başkanlığında bir heyet göndermişti. Bu heyet Köy Enstitüleri'nin yurtseverlikleri üzerinde uyanan kuşkuların yerinde olup olmadığını anlamak istiyormuş. "Oğlum, sen yurtseverliğini nasıl gösterirsin?" gibi sorular sormuşlar Hasanoğlan'da. "Ağaç dikerek, duvar örerek, susuz yere su getirerek" gibi karşılıklar almışlar. Bozkırın ortasında birkaç yıl içinde yüzlerce yapısı ve yüzbinlerce ağacıyla bir sevgi mucizesi olarak doğmuş olan Hasanoğlan'da çalışanlara böyle sorular sormaya nasıl dili varır insanın? Varmış işte. Heyet Hasanoğlan'dan kuşkusuz ayrılmış, diyorlar. Ama yurtseverliği başka türlü anlayanlar yine de baltaladılar Hasanoğlan'ı.

Sözde yurtseverliğe öylesine alışmışız ki işte yurtseverlik yani sahici yurtseverlik saygı görmek şöyle dursun kuşku bile uyandırıyor. Yurdunu canından çok sevdiğini sadece söyleyenlerse

başkalarına çamur atmak hakkını bile kazanıyorlar.

Planlar, hesaplar kadar yapıcı sevgilere de susamıştır bizim topraklarımız. İşini, iş arkadaşlarını, çevresini sevmeyenlerin hiçbir planı gerçekleştireceklerine inanmam; sevenlerinse beş yıllık işi bir yıla sığdıracaklarına inanırım. Büyük devrimciler onun için sanatsız edemiyorlar; çünkü sanat en ilkel toplumdan en gelişmişine kadar her yerde, en bereketli sevgi kaynaklarından biridir. Böyle iken, sevgi ve sanat sözlerine dudak büken akılcıların akıllarına nasıl şaşmamalı? En güzel düzeni de bulsalar kafalarında (sevgisiz onu da bulamazlar ya!) nasıl benimsenip uygulanır bu düzen? Hangi kol kımıldanır yüreksiz?

Bizim okulların çoğunda niçin kolay kolay matematik ve yabancı dil öğrenilmez? Öğrencilerin bilgisizliğinden, metotların, kitapların kötülüğünden mi? Hayır bence. Bu dersleri sevdiremediğimiz için öğretemiyoruz. Bir çocuk ana dilini bir iki yıl içinde akıl yoluyla, belli metotlarla mı öğreniyor ki? Konuşmaya başlayınca çevresindekilerin gözlerinde gördüğü sevgi ve sevinç pırıltıları yok mu? Onlar çözüyor akılların çözemediği düğümleri çocukların kafasında. Okullarda ezberleme ve yararsız bilgiler dışında edindiğimiz gerçek ve köklü bilgileri günün birinde içimizde uyandırıveren bir sevgi coşkunluğuyla öğrenmişizdir. Sevgiyle yoğrulmamış bilgilerden bir teki kalıyor mu uzun zaman içimizde, sorarım size?

Bütün eksikleri, zorlukları gideren sevgi nasıl doğar içimizde, nasıl beslenip gelişir? Sırların sırrı budur işte. Aşk olsun bu sırra erene? Ne türlü insanlar ne zaman, nasıl sürüyle yüreği birbirine ve kendine bağlar ve coşkun sellere çevirir? Tabiat üstü bir olay değil bu elbet, ama kaba akılla yakalanır gibi de değil. Öyle olsa reçeteyle sevgi alır dağıtırdık. Kendini toplumlara sevdirmiş, halkı coşturup sürüklemiş insanların ortak özelliklerini arayabiliriz yalnız. Bu özelliklerden biri kendini bir işe bütün yüreğiyle, çıkarsızca verme gücü olsa gerektir. Küçük hesaplarla, çıkar kaygılarıyla sevgi yaratıldığı, dolayısıyla büyük işler başarıldığı

görülmemiştir tarihte. Sen kendini bir şeye vereceksin ki herkes de kendini sana versin.

Halk kendini bir işe verenlere o kadar düşkündür ki, kendinizi bir işe vermiş görünerek onu aldatabilirsiniz. Sevgi bir süre için kör edebilir halkın gözünü. Ama halk yine de özlediği şeyde aldanmış değildir, adamında aldanmıştır yalnız. Bu aldanıştan ötürü halkı suçlandırmak hırsızın suçunu unutmak olur. Bu hallerde öfkemizin halka değil halkın sevgisini sömürenlere yönelmesi gerekir. Oysa aydınlarımız çok kez bütün yüzsüzlüklerini, sevgi bezirgânlıklarının vebalini halka yüklüyor.

Demokrasi halk sevgisine ve halkın sevgisine dayanan bir düzendir. Halkı sevmeyi, halkın sevmesini hor görenler bilerek bilmeyerek zorbalık düzenini özleyenlerdir. Gerçek demokrat için halk, sevilmeye ve sevgisi kazanılmaya değer. İnsanlığın büyük gücü halkla tekler arasındaki karşılıklı sevgidir. Bu sevginin aldanışları, mutlu azınlığın üstün aklının aldanışlarından daha zararlı değildir dünya için. Halk bir aldanır, iki aldanır, sonunda sevgisini hakeden insanı bulur, ama üstün akıl bir aldandı mı halkın yaratıcı sevgisini yüzlerce yıl körletebilir. Halkın sevgisi zaman zaman doğruluğa ve bilime aykırı yollar tutuyor tutmasına; halkın, gerçek düşmanlarını dost gördüğü oluyor olmasına. Yürekler acısı bir gerçek bu, ama değişmeyecek bir gerçek değil. Halklar uyanıyor gittikçe, uyandıkça da doğrulukla, bilimle aralarını açanların foyaları çıkıyor meydana. Aslında ne gerçek bilgin halkı küçümser ne de halk gerçek bilgini. Eski sömürücü düzenlerdir ikisini birbirinden uzaklaştırmış olan. En güzel düşünceleri halktır emziren ve koruyan. Batı uygarlığının tarihi de halk değerlerinin yüze çıkma tarihidir.

Seçimler gönlümüzde sonuç vermedi mi halka kızıyoruz hemen, kendi kendini yönetmeye layık görmüyoruz onu. Sanki biz halka hizmet edecekleri, her zaman halktan daha iyi seçmesini biliyormuşuz gibi. Halkı halka karşı yöneten, halkın sorumluluk duygusunu geliştirmeyen düzenleri çok denedi insanlar

Yararından çok zararı olduğunu gördü o düzenlerin. Ne kadar sabır istese ne kadar bocalatsa da devlet gemisini, yine de demokrasi içinden çıkacak düzenlerin en az kötüsü. Çünkü yaratıcı güç önünde sonunda halktadır. Halkı gerçekten sevenlerin ona güvenmeleri ve ilk demokrasi denemelerindeki sürçmeleri hoş görmeleri gerekir. Yoksa halk, halk düşmanlarının tutsağı olmaktan kurtulamaz kolay kolay. Aydınlara düşen halkın kendi kendisini yönetme çabasını desteklemektir her şeyden önce.

Halk sevilmeye gelmez, şımarırmış. Zordan, dayaktan anlarmış halk. Dövüle sövüle adam olurmuş. Bu kadar çirkin bir düşüncenin doğru olması beklenir mi? İnsan kendini ne kadar budalaca büyük görmeli ki, kendini en iyi yönetici ve öğretici seçsin, danışmayı, tartışmayı gereksiz sayıp herkesi zorla kendine benzetmeye çalışsın. Böylesi insan bir düzen sağlasa bile ne kadar sürer o düzen ve ne iyilik getirebilir halka? Değil halkı kendi çocuklarını bile bırakmamalı böylesinin eline. Gitsin sopasıyla kendi kendini adam etsin edebilirse. Halkı sevmeyen karışmamalı halkın işlerine. Düzensizlik daha iyidir onun kuracağı düzenden.

—

1962

YAZARLAR PAZARINDA

Bir okuyucum mektup yollamış, soruyor: "Bu kargaşalıkta kime inanmalı? Birbirini en azından hainlikle suçlandıran yazarlardan hangisi haklı? Hangisi gerçekten memleketin, halkın hayrına konuşuyor?"

İlahi okuyucum, benim diyeceklerime inanacak mısın ki soruyorsun. Hem inanman da doğru değil zaten. Her okuyucu bir yazarın dediklerine inanırsa halimiz nice olur? Güvenilir yazarı seçmek yalnız hakkın ve işin. Fuzuli'nin dediği gibi:

sen de gider pazardan dilediğini alırsın. Ben sana olsa olsa, bir okuyucu olarak bu pazarda iyiyi kötüden ayırmanın beylik şartlarını söyleyebilirim. Çarşıdan bilmez misin, malı bozuk satıcı çığırtkan olur, başkalarının mallarını kötüler, kendinden namuslu satıcı yokmuş gibi konuşur, sırf senin güzel hatırın için nefes tükettiğini, çarşının ahlakını düzeltmekten başka kaygusu olmadığını söylemeye bile kalkar. Sen gel de böylesinden şüphelenme. Bir dükkâncı tutsa iyi malı herkesten ucuza satsa, ötekilerin çoğunun yaptığı nedir? Adamcağızın bu malları gümrükten kaçırdığını yahut bir yerden aşırdığını ileri sürmek, sökmezse soyuna sopuna karısının kızının namusuna karışmak halkın ve hükümetin şüphesini öfkesini körüklemek değil mi? Bu gayretlerin arkasında kötü malı pahalı satmak imkânını korumak olduğunu göremeyen müşteriler yandı. Tıpkı ahlak, iman, memleket adına kafasından ve kaleminden başka dayanağı olmayan bir insana saldıran yazarlara inanan okuyucular gibi. Yazı pazarı bu şirketlerin eline geçti mi zor bulurlar okunacak yazarı. Bir bilseler bu sözde ahlak bekçilerinin hangi dolapların bekçisi olduklarını... Nereden bilecekler, bilemezler hepsi birden ve her zaman. Ama şüphe etmeliler hiç değilse: "Bırak ahlakı bir yana o da söylesin sen de söyle" demediler.

Okulda, mahallede en çok hangi çocuklara kızardık? Dürüstçe yenemediği, kıskandığı arkadaşlarını, bizi aşan, aramızda olup biteni iyi bilmeyen kuvvetlere ezdirenlere değil mi? Hani şu: "Öğretmenim, Ahmet sınıfa roman getirdi." Yahut: "Beybaba şu çocuk bana budala dedi" deyip haz içinde tokat sesi bekleyenler. Hiçbiri adam oldu mu onların? Yazarlar arasında böylelerini ayırt etmek o kadar zor mu sanki, hele bu günlerde. Kendi rahatlarına zarar gelmeden, geri yahut habersiz kuvvetleri iş arkadaşlarının ezmeye çağıranların ne kadar kerli ferli de olsalar ne hayrına çalıştıklarını sen kestiremezsin, okuyucum, ben ne desem boş. Öte

yandan, düşündüğünü rahatı pahasına söyleyen bir yazarın, sürek avındaki geyik haline düştüğünü gördüğün zaman, kim ne derse desin, işin aslını araştırmak bir okuyucu olarak senin hem hakkın hem de ödevin. Her gadir görenin haklı olmadığını ben de biliyorum, ama dünya gadre uğramış haklılarla doluyken haksızı gadir görenler arasında aramak ne akla sığar, ne de insanlığa."

İnsanlarımızın çoğu hallerinden habersiz, asıl dert bu. Bu yüzden koyun kurttan, haklı haksızdan ayırt olmuyor. Üstelik haksızın kılık ve oyun değiştirmesi çok kolay, sırtında taşıdığı bir tek kaygu: Kendininki haklı ise şimdiye kadar bula bula bir oyun bulmuş; er geç hakkın meydana çıkacağını bilmek ve beklemek.

Bilmek, okuyucum, bütün iş bilmekte, ama dünyanın ötesinde değil, berisinde, gözlerimizin önünde olup biteni bilmekte. Kimin gerçekten memleket hayrına çabaladığını kestirmek, memleketin gerçek halini bilmeye bağlı. İşe, akıl ve bilim yolu ile faldan ve hurafeden yıkanmış bir masanın başında girişmek gerektiğini biliyordun. Mürekkep balıkları, postlarını kurtarmak gerekti mi, arkalarından bir karanlık salıverirlermiş, göz gözü görmez olurmuş.

1949

MERHAMET EDEBİYATI

Dünya edebiyatı merhamet bahsini yenilemeye çoktan karar vermiştir. Zamanımızda düşkünlerin halini anlatan usta yazarların gözü yaşlı değildir. Bununla beraber o eski ağlamış, şairane merhamet henüz rağbetten düşmemiştir. Ucuz kahkahalar gibi ucuz gözyaşlarının da müşterisi hâlâ bol. Büyük halk yığınları, kendi yarattıkları fikir ve sanat hareketlerini adım adım takip edemedikleri için bayağılaşmış, yani ucuzlayıp sahteleşmiş merhametin sürümüne karşı koyamıyorlar. Böylece, mesela bir film kumpanyası, bir çeşit gözyaşı endüstrisi kurarak eski merhamet edebiyatını yeni kılıklar içinde ve daha geniş ölçüde yayabiliyor.

Gerçi edebiyatın iyisi hiçbir zaman ucuz merhamete düşmemiştir; ama onunla savaşmayı da iş edinmemiştir. Acımakla yetinen bir toplum düzeni içinde edebiyatan bu kadarı beklenemezdi. O da çok defa iyiliği merhametten ayırdetmedi; acıma duygusunun dünyayı düzelteceğine inanan büyük yazarlar bile oldu. Fakirlere acıyıp geçmenin, birkaç kuruş sadakayla vicdan rahatlığı satın almanın çirkinliğini zamanımızdan önce söylemeye cüret eden yazarlardan biri Baudelaire olmuştur. Ama tabii çağdaşları bunu da, birçok hareketleri gibi, zıpırlık saymışlar. *"Fakirleri Tepeleyelim"* adlı bir yazısında, insanları mesut etmek için sayfiyane yollar bulan, fakirlere tevekkül aşılayan kitaplara nasıl kızdığını anlatır. Bu kocakarı ilaçlarına inat, kendisi de bir *fakirleri adam etme* yolu bulur ve hemen tecrübeye girişir. İlk rastladığı dilenciyi öylesine döver, çiğner, ezer ki adam sonunda canını dişine takarak ayağa kalkar ve çoktan kaybolmuş insanlık gururunu yeniden bulmanın şevkiyle Baudelaire'in pestilini çıkarır. O zaman şair dilenciye: "Artık seninle eşitiz" deyip bütün parasını onunla paylaşır.

Zamanımızın hikâyecisi, şairi sefalet karşısında ağlamaktansa soğukkanlı, katı yürekli, hatta bazen zalim olmayı tercih ediyor. Birçok kitaplarda düşkünlere vurulan uyandırıcı kırbaçların sesini duyar gibi olursunuz. Dünyada ve bizde yeni edebiyatı kötüleyen-

ler onun duygusuz, kaba, maddi, kırıcı olduğunu ileri sürüyorlar. Bizde de *"Bizim Köy"* hakkında bu yıl çıkan tenkitler bu bakımdan manalıdır. Mahmut Makal'ın köyüne, hatta anasına babasına acımadığını söyleyenler bile oldu. Halbuki Makal, merhamet edebiyatından bile büsbütün kurtulmuş değildi: Sadece merhametin ucuzuna, sahtesine düşmemekle kalıyor, bir de, ne kendini, ne de başkalarını aldatmak niyetinde olduğu için dertlerini gerekten benimsediği insanları güzelleştirmiyordu.

Merhamet edebiyatı bizi sefalet içinde tertemiz kalmış insanlara, çamurlar içinde beyaz kanatlarla dolaşan meleklere, ruh hürriyetine kavuşmuş kölelere, karnı aç gönlü tok yoksullara, şahane dilencilere alıştırmıştı. Hayata gittikçe daha fazla yaklaşan edebiyat sefaletin beden kadar ruhu da çökerttiğini çoktan öğrendi. Yoksulluğun manevi güzelliklerini övenler öteden beri yoksulları uzaktan seyredenler yahut aralarında bir müddet gönül avutup kendi dünyalarına dönenler olmuştur. Düşkünleri melekleştirmeleri ya kendilerinin yahut çevrelerinin vicdanını rahat ettirmek içindi. Öyle olmasa aynı yazarlar, düşkünlerin hakkı arandığı zaman susar yahut karşı mı korlardı? Düşkün melekler kendi çiftliklerine ırgatlığa gelince onlarla pazarlık mı ederlerdi? Nice yazarlar, düşkünleri idealize etmekle ün kazanmış, sonra düşkünlerin davasını rahatları pahasına benimseyen meslektaşlarını, ince yürekleri sızlamadan, arkadan vurmuşlardır. Çünkü onların pazarlığı, övdükleri düşkünlerin hep düşkün kalması, hadlerini bilmesidir. Düşkün, kalkıp da dünya nimetlerinde hak iddia etti mi iş değişiyor. Karnı acıkan melek olur mu hiç? Düpedüz zevksizlik bu. İnsan sefalet içinde edepli, terbiyeli ve saf kalmalı ki hem tezat sanatına elverişli olsun, hem de dünyanın başına bela kesilmesin. Bir köylü kendisine çürük yumurta sattı diye köylülere acımaktan vazgeçen merhametli kişilere az mı rastlanır? Böylesi bir ünlü hikâyeci bile varmış. Bu kadar çürük bir merhamet dünyanın ne işine yarayabilirdi zaten. Hiç olmasın daha iyi.

Merhametten maraz hasıl olur derdi eskiler; marazdan merhamet hasıl olur da denebilirdi.

ZEHİR YEŞİLİ

"Şöyle bakıyorum şehre de yeşil yeşil bir şey geçiyor içimden. Su mu, çayırlık mı, orman mı? Değil. Yeşil bir şey, zehir yeşili bir şey..."

Bir şehir, bir insan ve zehir yeşili bir şey. Şehir İstanbul şehri, insan yeni Türk edebiyatında artık ökse olan Sait Faik, zehir yeşiline gelince... Belki edebiyatımızda beliren yeni bir duyuşun adıdır.

Mahalle Kahvesi'ni okumadınızsa zehir yeşili size şairane bir söz gibi gelebilir; pembe hülyalar, mavi rüyalar falan gibi. Gerçi bir duyuşu bu kadar keskin bir ışıkla aydınlatan sözü, bir anda bütün bir şehri kucaklayan sembolü bulmak için bir şair olmak lazım. Sait Faik de hikâyeci olduğu kadar şairdir: Yani insanları bildiği kadar, sözün imkânlarını da bilir. Ama zehir yeşili bir güzel yazı buluşu, bir manzaranın, bir hayalin edebi rengi değil, tersine bütün edebiliklerden, sahteliklerden kurtulmak isteyen insan düşüncesinin kendisidir. O kadar ki, edebilikten soyunmuş edebiyata örnek istense, Sait Faik'in bu Zehir Yeşili ile başlayan üç sayfası gösterilebilir. (*Mahalle Kahvesi,* sayfa 101-103) Bu sayfalarda, bir insanın yalnız kendi kendine söyleyebileceği bir şey edebiyata girmiştir.

Canım, hikâyeci bu; bir an için, anlattığı şeyde insanlara kızmış söylenmiş, içinin zehrini dökmüş, sonra unutmuş rahat etmiştir diyeceksiniz. Olabilir, ama bu öfkeden doğmuş olan o zehir yeşili üç sayfa yok mu, işte onlar artık rahat durmayacak, yeni yeni öfkeler doğmasına veya söylenmesine yol açacak: Gerçeğin sınırlarına varan, hazır duyuş kalıplarını zorlayan bütün sayfalar gibi.

Zehir yeşili içinde büyük şehrin yalnız insanları vardır. Renkler, kokular, sesler yalnız insanlara mahsustur. Bu insanlarınsa içine bir kurt düşmüştür. Shakespeare'nin Danimarka krallığındaki çürümüş dediği şey, zehir yeşilinin aydınlığında daha fazla beliriyor. Sait Faik'in anlattığı şekilde çürüme, insanların birbirinden

ayrılmaları, bütünden kopmaları yüzündendir. Bu şehirde insanların dönüp dolaştıkları geldikleri yer kendileridir. Dert, herkesin kendi derdine düşmüş olmasıdır. Şehrin karşısında herkes ölümünün karşısındaymış gibi yalnızdır. Herkes birbirinin sırtından geçindiği halde, yahut bundan ötürü, kimse kimseyi sevmiyor, benimsemiyor. Allah'ın terkettiği bu şehre insanlar sahip çıkamıyor, teker teker işleyen kafalar, harcanan istekler, ona bir şekil veremiyor. Şehrin adam olması, insanların insan olmalarına, kendilerini başkalarında bulmalarına bağlıdır.

Zehir yeşilinde yeni olan bu fikirler değil, hikâyecinin bu fikirleri gerçekten yaşaması, onları canını dişine takarak söylemesidir. Sait Faik'in kaygusu yeni olmak değil, sahih olmak: Gerçekten yeni olmasını sağlayan da bu olsa gerek. Peki yeninin sahih, sahihin de mutlaka böyle zehir gibi acı olması mı lazım? Şunu belirtelim ki, Sait Faik'in acılığı ne insanlara yukarılardan bakanların, ne de dünyaya küsenlerin acılığıdır. Aynı kitapta bütün acılıklara erişen bir insan sıcaklığı, büyük şehrin bütün pisliğini bir anda temizleyiveren ışıklı insan gözleri de var. Hatta zehir yeşili bile karanlık ve ümitsiz bir kuyu içinde değildir. Sait Faik'in öfkesi, hayatın güzel olması mümkünken insanların elinde iken, çirkin olmasından doğuyor. Deva henüz belli değilse bile dert artık bellidir. Zehir yeşili içinde bile şehrin kaderini değiştirebilecek olan kaygu belirmiştir: *"Bu şehir artık şehre benzemeli, ama nasıl? Nasıl mı? Sen mi çare düşüneceksin? Gülerim. Ama evvelâ sen, yazıcı; bırak eşekliği artık; olmazsa yazma..."*

Edebiyatı şehrin hayatına bağlayan sözler acı olmasına acı, ama insanı dünyasına küstüren cinsten değil: İçlerinde bir yeniden doğuş arzusu var. Zehir yeşilinde çamura batmış bir insan yıkanmak istiyor.

1950

Edebiyat zamanımızda edebiyattan kurtulmaya çalışıyor. Bu yüzden birçok okuyucular yazarlardan daha edebiyatçı oluyor, şairlerden daha şairane düşünüyorlar.

*

Halk mı sanatçıya yükselmeli, sanatçı mı halka inmeli? Her ikisi de köşe kapmaca oyununa benziyor. Ya halk yükseldiği yerde sanatçıyı, sanatçı indiği yerde haklı bulamazsa? En tabiisi yan yana, baş başa yürümeleri değil mi? En zoru da bu işte.

*

Halk tanımadığı yazarları, yazdıklarına uygun bir düşünüş ve yaşayış içinde görür. Demek düşündüğünü yazan ve yaşayandır onun aradığı. En ileri edebiyatın gözettiği de bu.

*

Geçen yüzyılın ortasında ölen Balzac bir ihtilal sonrasının insanlarını aldatıyordu. Bu insanlar saadeti para kazanmada arıyorlardı. Bu yüzyılın ortasında Fransız romanı paranın mesut edemediği insanları anlatıyor. Balzac'ın başladığı burjuva destanı şimdi tamamlanıyor demektir.

*

İleri fikirlere ütopya demek öylesine moda oldu ki, yaşasın ütopyalar demek geliyor insanın içinden. Öyle ya, topsuz tüfeksiz bir dünya ütopya, dayaksız eğitim ütopya, cehennemsiz ahlak ütopya, bitsiz, sınırsız köy ütopya, önemsiz bir inkılapçılık ütopya... Ne gariptir ki bu fikirlere ütopya diyenler kendi hayatlarına, zevklerinde gerçekten çok hayale, ruha, masal dünyalarına düşkün oluyorlar da bu fikirleri güdenler gerçekten gayrısına inanmıyorlar.

*

Bir manzara karşısında "Ne şiir", bir şiir karşısında "Ne manzara" diyenler şiirin de manzaranın da güzellik imkânlarını daraltmış olmuyorlar mı? İnsanları resimlere, resimleri insanlara benze-

terek sevenler de aynı şeyi yapıyorlar. Tanrıları insan, insanları tanrı edenler de öyle. Ayırdederek düşünmek ve sevmek çok daha zor, ama düşünceyi de, sevgiyi de geliştiren belki bu.

*

Pierre Loti Türkiye'den çok, Türkiye'ye çevrilen kendi şairane bakışlarını seviyordu. Padişahların halktan çok kendi halkseverliklerini sevmesi gibi. Bu yüzden Pierre Loti'den bize, bizden Pierre Loti'ye sadece hayaletler kaldı.

*

Z.Z. kitap okumaz, bilimler ve sanatlar umurunda değildir, gazetelerde yalnız borsa haberlerini can gözüyle okur; ama yeni terimlere, yeni deyimlere, yeni şiirlere sövüp düşmandır. Neden acaba? Bunlar değişti mi başka şeyler de değişebilir diyor belki içinden. Yahut da bir şeylere kızmak, ateşlemek ona gençliğini hatırlatıyordur.

*

Aşk üstüne nice derin sözleri unutmuşumdur. Ankara'nın Hasanoğlan köyünün kahvesinde bir köylü aşkı şöyle anlatmıştı: "Sevdiğine kavuşamazsın aşk olur." Gel de bu sözü unut.

1950

DİL ÜSTÜNE

Müsellesin yerine üçgenin geçmesi, milletimizin isteğiyle olmuştur dediniz mi, ifrit oluyor bazı aydın kişiler. Milletimizin ne haberi varmış müsellesten, üçgenden? Atatürk istemiş, olmuş: Padişahlık yerine demokrasi, eski harf yerine yeni harf, fes yerine şapka, hep onun zoruyla gelmiş. Millete kalsa dururmuş her şey yerli yerinde. Peki ya Atatürk? Kim istemiş, kim tutmuş Atatürk'ü? Milletimiz değil de kim? Üçgene karşı müsellesten yana

çıkanlar oldu milletimizin içinde. Dil işlerinde Atatürk'e açıktan açığa veya sinsi sinsi karşı kodular. Alaya aldılar üçgeni. Ama onlar mıydı milletten yana, yoksa kendi dilimizle de pekâlâ müselles diyebileceğimize inanan ve haklı çıkanlar mı?

Çoğunluğun haklarını korumak üzere kurulmuş bir rejimin kendini çoğunluğun diliyle düşünmeye, yazmaya ve konuşmaya zorlaması kaçınılmaz bir gerek değil miydi? Kendi vekillerinin yaptığı kanunların, kendi parasıyla basılan kitapların, kendi adına çekilen nutukların nihayet ve biraz olsun kendi diline çalması, bu milletin su götürmez hakkı sayılmaz mıydı? Daha nice bu toprağın insanlarına kendi dillerinin değil bilim, felsefe, şiir, sanat yapmak, doğru dürüst bir dilekçe yazmak bile olmayacak bir iş gibi gösterilecekti. Daha nice zaman bu memleketin kendi çocukları okur-yazar sayılabilmek için ağaca ağaç, suya su, buruna burun diyemez olacaklardı? Atatürk dil işini ele almak zorundaydı; yapamazdı başka türlü. Milletin kalkınma gayreti Türkçe'nin kalkınma gayretinden ayrı düşünülemezdi. Atatürk dil işinde zor kullanmadı değil, kullandı; ama milletin kalkınma zoruydu onu da zorlayan. İlk zor kullandığı insan da kendi oldu; çünkü kendi yazı dili de Babıali yetiştirmelerinin yazı dilinden farksızdı. Bu işi millete bırakmalıymış Atatürk... Kendiliğinden sadeleşiyormuş zaten Türkçe. Bilginler, şairler yapageliyormuş bu işi Tanzimat'tan bu yana. Hayır, dostlar, kanmayın bu sözlere; devlet zorlamasa, zor yenerdi üçgen mesellesi. Millet değil çünkü üçgene karşı koyan. Aydın kişiler baltalıyor dil devrimini de, bütün devrimler gibi. Dil işinde Atatürk onlara karşı zor kullanıyordu, millete karşı değil. Onlar baltalıyordu yeni terimleri, millet değil. Nitekim devlet bırakır bırakmaz ipin ucunu, Ankara Caddesi hemen başlayıverdi Babıali dilini kullanmaya, halkımız yine gündelik gazetesinde şu biçim bir dili sökmeye zorlanıyor: "Müteaddit itham ve ihtarlar muvacehesinde sükûtu ihtiyar eden idare heyetinin sebebiyet verdiği aksülâmel..." İşte dil devrimini tutmayanların tuttukları, elden gidiyor diye vahlandıkları dil. Nasıl inanırsınız bu yazı diline bağlı kalan aydın kişinin demokrasiye inandığına?

Halk çoğunluğunun diliyle kitapların dili arasındaki ayrılığın göze battığı yerde milli kültür gelişemiyor demektir. Bizde gerçekten bir uçurum vardı bu iki dil arasında. Bunca gayretlerimize rağmen bu uçurumu kaldırma işinin başında sayılırız. O kadar ki, hâlâ aramızda, düşündüğünü konuşur gibi yazmaya çabalayanları ayıplayan, kötüleyen, kekeleyen kültürlü kişiler var. Türk geleneğine aykırıymış konuşur gibi yazmak, halk ağzını bilim diline karıştırmak. Oysa ki asıl Türk geleneği, Türk düşüncesinin konuşulan, yaşayan dile dayandığı ölçüde ortaya çıkıyor ve çıkacak. Bilginlerin, filozofların dili halkın dilinden ancak bazı özel terimlerle, o da Türkçe kök ve eklerle üretilen ve tam yerinde kullanılan terimlerle ayrılmak zorunda kalabilir. Yoksa baktım yerine atfınazar ettim, gördüm yerine rüyet ettim, diye bütün kelimeleri terim haline sokmakla yazı dili, ne bilime gider ne de felsefeye.

Ortaokulda bir yeğenim var, on altı yaşında, kafası işleyen gürbüz bir delikanlı. Dün akşam Yurt Bilgisi öğretmeninin verdiği bir metni getirdi bana, hiçbir şey anlamıyorum diye. İnsan ağlamaklı oluyor vallahi okuyunca, bakın: "Cemiyet fert üzerinde emir ve nehiy şeklinde tazyikini icra eder; ferdin ihtiraslarını teylid eder. Cemiyet müşterek fiil ve tasavvur müessesesidir. Ferde tekaddüm eden ve ferdin üzerinde emir ve nehiy şeklinde tazyik yapan nev'i şahsına münhasır bir varlıktır." Ne yüzle, ne hakla zorlarız Türk çocuklarını bu dili öğrenmeye? Bu dille ne yurt bilgisi edinir Mehmetçik, ne dil bilgisi, ne de okuma-yazma sevgisi. Bu dil kalkmalı ki ortadan, başlayabilelim Türkçe düşünmeye. Yazı dilimizi yalnız bu lugat paralama hastalığı uzaklaştırmış halktan: Cümlenin kuruluşunda da konuşma dilinden uzaklaşmak için elimizden geleni yapmışız. Fiili cümlenin sonuna koymak okur yazarlığın, fikir adamlığının şartı olmuş nerdeyse. Söylediler de inanmadım: Bir yazar diyormuş ki, bir dergide geçen ay, yazılarında devrik cümle, yani fiili sona gelmeyen cümle kullananlar, memleket için zararlı kişilerdir. Halbuki Türkçe'yi can evinden vurmaktır fiili her cümlede sona koymak. Ağızlarına kilit vurul-

muş gibidir dır, dır, dır diye biten cümleler. Fiilin manaya göre yer değiştirebilmesinden gelir Türkçe'nin tadı tuzu, inceliği, derinliği. Nasıl der Yunus Emre: Bir ben var bende benden içeri. Fiili sona koyun da bakın ne oluyor cümle: Filozof, tarihçi niçin kullanamazmış bu çeşit cümleyi? Rahat, açık, akıcı, canlı olduğu için mi? Dır, dır, diye biten cümlelerle insan daha doğru mu düşünür, daha akıllı mı olur?

Halkın konuştuğu dille, bilim, felsefe ve edebiyatın dilini birleştirmek, başka bir deyimle düşündüğünü konuşur gibi yazmak, ilk işi olmuştur Avrupa'da aydın kişilerin. Orada millet şuuru bu birleşmeyle doğmuş, bu birleşmeyle edebiyat kısırlıktan kurtulmuş. Rönesans dedikleri davranış bir bakıma halk dilinin yazı dili olması demektir. Değil ileri aydın gençler, atılgan yazarlar, ister istemez ağır adımlarla yürüyen akademiler bile konuşulan dilin ardına düşmüşler, lugatlarını, gramerlerini yalnız halktan ders alarak yazmışlar. Bizim Batı kültüründen alacağımız ilk ders de, bu olmalı değil miydi?

Çare? Son yıllar gösterdi ki Devlet Baba ipin ucunu bıraktı mı, eski yazı dili ağır basıyor ve birkaç gün içinde sarıveriyor gazeteleri, radyoları, nutukları. Atatürk çok iyi anlamış bu işte devletçe ve milletçe seferber olmamız, er geç ve ister istemez olacak bir işte atılgan ve coşkun olmamız gerektiğini. Acele iş yazı diline anarşi kadar zararlı olamaz. Avrupa milletleri de hep geçirdiler bir yazı dli anarşisi. Kaldı ki bizde anarşi yeni terimler seferberliği sırasında değil, ilk hız, müsellesi üçgen yapan hız gevşedikten sonra başladı. Yeniden o hızı bulmak, Hacivat'ı tekrar susturmaktan başka çaremiz yok, Türkçe'nin kısa zamanda bir milli kültür dili olmasını istiyorsak.

1954

İLERİCİ GERİCİ

Dünya görüşünü değiştirmekte olan her dünya köşesinde olduğu gibi bizde de ilerici gerici kavramları önem kazanmış, tartışma, çatışma konusu olmuştur. Birbirimizi ne kadar rahatlık, ne kadar kesinlikle ilerici gerici diye damgalıyoruz, görüyorsunuz. Solculuk, sağcılık kavramları aynı savaşı körüklüyorlar. Böylesine kutuplaştıkça çatışıyor, çatıştıkça kutuplaşıyoruz. Oysa ruh ve beden, öz ve biçim, iç ve dış, soyut ve somut, insan ve hayvan, akıl ve duyu, iyi ve kötü, yalan ve doğru ikilikleri gibi ileri ve geri, sağ ve sol ayırımları da bugün bize ne kadar yerinde görünürse görünsünler, tabiata, gerçeğe aykırı insan uydurmalarıdır. Bunları olsa olsa, dünyamızın henüz bitiremediği sınıf kavgalarının gerektirdiği, daha doğrusu gerektirdiğini sandığımız bir ikileştirme sayabiliriz.

İkiye ayırarak, karşılaştırarak düşünme, eskiden işe yaramış, ama bugün düşüncemizi kösteklemeye başlamış bir insan buluşu değil midir? Her şey iç içe, her şeyin görece, her şeyin yerine göre olduğunu çoktan öğretmedi mi bize bilginlerimiz? Çağımız, insanların güpegündüz karanlığa düşüp zifir karanlığında aydınlığı bulduklarını göstermedi mi bize? Hangi çağ gördü bizimki kadar akların kara, karaların ak olabileceğini?

İleri geri yargılarımızı en çok din, dil, bilim, Batı, Atatürk, halk, sosyal adalet, sanat ve özellikle müzik karşısındaki davranışlara göre veriyoruz, değil mi? Oysa, bu ilkeler bakımından dünkü bugünkü yazarlarımızı bir gözden geçirin. Bakın her biri nasıl bir bakıma ilerici, bir bakıma gerici özellikler gösteriyor. Tanzimatçılardan başlayalım. Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, türlü bakımlardan ilerici, türlü bakımlardan gerici davranıyorlar. Batı'ya yöneliş bakımından hiçbiri Sultan Abdülaziz kadar bile cüretli, tutarlı, yıkıcı, kurucu değildir. O kadar ki, Avrupa'yı gözüyle görmeye ilk giden, okulların Batı'ya açılan pencereler olmasını isteyen, "Demiryolunu değil Topkapı Saraylarından, göğsümden geçirebilirsiniz" diyen padişah olarak ilkin tek kadını karısı sayan, Batı'nın

önemli kitaplarının Türkçe'ye çevrilmesi için ilk kurulu kurduran ve bu türlü birçok, saymakla tükenmeyecek kadar çok ilerici davranışları yüzünden tahtını ve canını yitiren Abdülaziz, en ilerici yazarlarımızın kalemiyle bizim kuşaklara zır deli bir padişah olarak tanıtılmıştır.

Şinasi'nin tiyatroda halka ve gerçeğe gitmedeki ileriliğine ve gazeteciliğindeki ağdalı Saray diline bakın? Hürriyet kahramanımız Namık Kemal toplum sorunlarını henüz Fransız Büyük Devrimi açısından bile görmüyor, sosyal adaletin sözünü bile etmiyor, üstelik yıkmak istediği Saray'ın altınlarını ve emir kulluğunu kabul ediyor. Kılık kıyafeti, yiyim içimiyle tam bir Batılı olan Abdülhak Hamid'e gelince, Türk Edebiyatı'na getirdiği bütün yeniliklere karşın, hangi tutumuyla ilerici sayılabilir?

Edebiyat-ı Cedide, Servet-i Fünun okulları, adlarından da anlaşılacağı gibi, edebiyatta ilericiliğin her şeyden önce, ileri düşüncelerden de önce, konuştukları gibi yazmak olduğunu anlamaya, yani halktan yana olmaya yanaşmamışlardır. Din karşısında ilerici olan Tevfik Fikret dil karşısında Mehmet Akif'ten çok daha gericidir. İlerici bir Türk ozanı, Türk gençliğine nasıl "sen ey şebab" diye seslenebilir? Diyeceksiniz ki Atatürk bile gençliğe gençlik demezden önce bir hayli zaman, yıktığı Babıali'nin diliyle konuşmuştur. Doğru, ama Atatürk'ün dil devrimine de önder olması bir yana, Tevfik Fikret'in yapması gereken işi, dünyada Türkiye diye bir varlığın kalması için akla karayı seçen, asıl işi kılıcını kullanmak olan bir insandan bekleyemezdik.

Yahya Kemal, Necip Fazıl, Faruk Nafiz bir süre ozan olarak, yurttaş olarak ilerici insanlardır; ama bir tarihten sonra her üçü de gericinin gericisi olmuş, gericilerin ekmeğine yağ sürmüş, Yeni Türkiye'nin gelişmesine, istemeyerek (elbette istemeyerek) engel olmuşlardır. Bununla birlikte, bu üç ozan Türkiye durdukça kalacak şiirleriyle, şiirlerinin birkaçıyla, Türk dilinin, dolayısıyla Türk ulusunun gelişmesine, ilerlemesine yardım edeceklerdir. Böylesi kişilere, bir bakıma ilerici, bir bakıma gerici demez de ne dersiniz?

Onlara gerici demekle edeceğiniz haksızlık ilerici demekle düşeceğiniz aykırılıktan daha büyük olmaz. Bir süre ilericilerin, bir süre gericilerin ekmeğine yağ sürdüklerini söyleyebiliriz çok çok.

Her yeni düşünce ve sanat akımına şıp diye uyan herkes ilerici olmayabileceği gibi, eski sayılan bir akımı çıkar gözetmeksizin savunan herkes de gerici olmayabilir. Bir modaya uyan kadar uymayan da yardım edebilir insanlığın gelişmesine. Paris'te bir Türk genci düşünün. Boyu posu ya da zekâsıyla kazandığı bir bayanın galerisinde günün modasına uygun ve gerçek bir ustanın denemelerine benzer soyutlamalar sergiliyor ve eleştirmeci ahbapların yardımıyla (ki bu ahbapları hiç inanmadığı bir ülküden yana görünerek de kazanabilir) bön ya da hinoğlu hin sanat sarraflarına resim satarak geçimini sağlıyor. Yapmacık yutturup tutturuncaya kadar Erzurum'daki anasının varını yoğunu eritmiş, fakir Türk köylüsünün beslediği devletin bütçesinden de herhangi bir köylüden çok daha fazla yararlanmıştır. Böylesi bir adam kalkıp size: "Türkiye geri bir ülke, yöneticileri gerici kişilerdir" derse ilerici sayabilir misiniz onu? Buna karşılık Paris'te yeni modalara hiç uymayan, dilediği resmi Türkiye'de yapamadığı için Paris'te yapan, Türkiye'ye, hem de Türkiye'nin en yoksul semtlerine gelmeye can atan bir eski resim meraklısı nasıl gerici sayılabilir? Eski, yeni, kafasında, ahlakındadır insanın: Eski sazda yeni söz edebileceğiniz gibi, yeni sazda bal gibi eski söz edebilirsiniz.

Başka örnekler vereyim size: Bir genç adam düşünün, dil konusunda aşırı ilerici. Yazdıkları hiç anlaşılmayacak kadar yeni. Üstelik solcu mu solcu: İnönü'ye sağcı diyecek kadar. Aynı genç zengin bir Amerikalı kızla evlenir; haksız kazanılmış dediği parayla, çalışmadan, çalışanları da enayi sayarak en gerici çevrelerde bile fink atar. Böylesine ilerici demeye sizin diliniz varırsa, benim dilim de Müslümanlığın ileri bir din olduğunu kellesi pahasına savunup Sıvas'ın bilmem ne ilçesinde ebe okulu açılmasını isteyen imama ilerici demeye de benim dilim varır.

Ne demek istiyorum bütün bunlarla. Elbette Türkiye'de ilerici

gerici yoktur ya da böyle bir çatışma yersizdir demek istemiyorum. Tersine, Türkiye'de böyle bir sorunun bulunduğuna, hatta bunun bizim baş sorunumuz olduğuna inanıyorum. Ne var ki gerici, ilerici gerçeklerini görüntülerin biraz daha derinliklerinde aramamız gerekiyor. İnsanlardan çok davranışları yargılayıp ilerici gerici saymak daha az yanıltır bizim. Unutmamalıyız ki politikada ilerici bir tutumu savunan kendi çocuklarının eğitiminde, kişisel bazı alışkanlıklarında gerici olabilir. Buna karşı koyu bir din adamının politikada ilerici bir tutum göstermesi de olağandır. Kendi araştırma alanlarında en ileri aşamalara ulaşan nice bilginler başka alanlarda, örneğin sanat karşısında gerici kalabiliyorlar, hem de nasıl! İlericilikle gericiliğin nasıl sarmaş dolaş olabileceğini, hatta bazen aynı yazarda iç içe girebileceğini görmek için basın dünyamıza bir göz atmak yeter.

1964

KARA AYDINLIK

Sorarım size: Bugün bir yazar oturum, toplanma diyecek yerde celse, in'ikad derse, devrim, demokrasi ve Atatürk karşısındaki durumunu, iç davranışını belli etmiş olmaz mı? Çoğunluğun kalkınmasını, Mehmetçik'in okuyup yazmasını, bu memleketi öldüresiye sarmış kabukların kırılmasını, Atatürk adını almış gençlik aşısının tutmasını gerçekten isteyen bir aydın kişinin nasıl aklı yatar, nasıl dili varır bu sarıklı sözü hortlatmaya? Hem de kenarda köşede değil, uluorta, dobra dobra, iri puntolarla? Hürriyet var, herkes dilediği gibi yazar, diyeceksiniz, diyebilirsiniz. Peki, yazsın; ama in'ikad sözüne dönmenin Atatürk öncesine dönmek olduğunu da milletten gizlemesin. Buram buram fes, çarşaf, eski harf kokan in'ikad sözüyle Atatürk sevgisi nasıl uzlaşabilir, insaf edin.

İşin gerçeği şu değil mi? Oturum sözü demokrasiye uygun bir Türkçe politikasının, zorla da olsa, doğurduğu, in'ikad sözü ise bir politika Türkçesi'nin, hürriyet adına da olsa, hortlattığı bir sözdür. Türkçe politikasına karşı politika Türkçesi.

Atatürk'ün sağlığında oturum yerine in'ikad demeye yürek isterdi. Onun için de, dil devrimine karşı koyanlar arasında, geri de olsa içten ve dürüst düşünenler bulunabilirdi; devrimciler arasında da dalkavuklar, sonradan dönecekler olacağı gibi. O zaman in'ikad sözünü kullanan kimin ekmeğine yağ sürdüğünü bilmeyebilirdi; ama bugün?

Bugün oturum demeye yürek isteyecek nerdeyse. Kalemini satmakla ün kazanmış kimseler dil devrimine bağlı kalan, pir aşkına yeni terim, yeni söyleyiş arayanlara çamur atmaya başladılar. İnsanın onlara inat Atatürk'ün kullandığı en olmayacak terimleri bile kullanacağı geliyor. Çirkin olan in'ikad sözü değildir: Bu sözü bulanlar da zamanında ileri, temiz yürekli insanlardı. Çirkin olan bu sözü, buna benzer daha birçok ölü sözleri mezarlarından çıkarıp işinin çıkarına, Atatürk'ün inadına softaların yararına kullanmaktır. Anlaşılan kolay kolay kurtulamayacağız bu çirkinlikten.

Dil zorlanmazmış; kendi kendine gelişirmiş; devlet adamları bu işi bilim adamlarına bırakmalıymış. Doğru ama Atatürk'ün zorladığı milletin dili değil, küçük bir azınlığın diliydi, hem de yalnız dili. Bu içine kapalı dil asıl dilin, millet dilinin serbestçe gelişmesine engel oluyordu: Çünkü gazeteler, kitaplar, kanunlar toptan bu azınlığın emrindeydi. Milletin konuştuğu dille, beslediği devletin ve aydınların dili arasında uçurumlar vardı. Millet adına konuşan bir insan nasıl gözyumabilirdi buna? Milletin diliyle konuşacak, dedi gazeteler, kitaplar, kanunlar. Bilginleri, yazarları topladı: Siz Türkçe terim yapın, devlet yaysın, dedi. İşin önemini herkese anlatmak için kendi de çalışmalara katıldı. Bütün mesele bu. Ya çağrılmadığı için ya dalkavuk demesinler diye ya da eski düzenle fazla takıntısı olduğu için dil sofrasına katılmayanlar başladı İstanbul'da kıs kıs gülmeye, ister istemez yadırganacak, ister istemez

kusursuz olmayacak yeni terimleri milletin gözünden düşürmeye. Oturum da neymiş? Oturak deseler neyse, bir manası varmış hiç olmazsa. Kendimden biliyorum bu alayların ne sinsi bir yıkıcılığı olduğunu. Benim de görmüşlüğüm vardır. Atatürk'ün kullandığı birçok terimlere, bay bayana, ilkel tekele, soyut somuta, oturum yatırıma. Bereket, pek geç kaldım sayılmaz bu terimlerin ileri, bereketli adımlar olduğunu anlamakta, kendi kullandığım eski terimleri gülünç bulmakta.

Bakın: Terimler üstünden devlet baskısı kalkalı on yıl kadar oluyor. Atatürk'ün kendi partisi bile çoktan in'ikad'a karşı oturumu, eski yerine yeniyi tutmaz oldu. Bu yıllar içinde, Atatürk'ün dil politikasını beğenmeyenler hangi terimleri kazandırdı bize? Ne yaptılar onun yolundan giden gençlere kızmaktan, onun zoruyla tutunmuş terimlerle alay etmekten, birçoklarını da kendileri bulmuş gibi kullanmaktan başka? Yalnız çıkarını düşünmeyenler tuttu Atatürk'ün dil işinde tuttuğu yolu. Yalnız uyanık bazı gençler, işlerinden olmak pahasına, Atatürk'ün özlediği, ama türlü sebeplerden çevresinde az bulduğu dil sadeliğine, tabiiliğine ulaştılar. Onun kurduğu nice kurumlar, daha yeni ve onun zamanındakilerden daha kullanışlı terimler bulmak şöyle dursun, yerleşmiş olanları değiştirip Tanzimat terimlerini ya kulak keyiflerine ya da işlerine geldiği için, yeniden ve zorla yaydılar.

Bütün bunlar herkesin,hele *Yeni Ufuklar* okuyucusunun bildiği şeyler. Ama şimdi, pek üstünde durulmadığını sandığım bir şey söyleyeceğim: Bizim memleketimizde dil devrimini ve belki bütün devrimleri duraksatan, oturum diyecek yerde in'ikad diyen ne devlet, ne millet, ne sağcılar, ne solcular, ne gerçek demokratlar, ne gerçek halkçılar, ne gerçek dindar, ne de gerek dinsizler. Bir çeşit ve oldukça bol aydınlar var ki bizim memlekette yalnız kendi çıkarını düşünür; çıkarı sarsıldığı zaman Atatürk'e, İnönü'ye, Menderes'e, gelmiş gelecek bütün başlara, boşverir; her düşene oh olsun deyip, her çıkandan kendi çıkarlarını beklerler. İşte onlardır asıl devrim gücümüzü alttan alta kemiren, başlanmış işlerin yarıda kal-

masına önayak olan. Bulanık suda balık avlayan, çıkar düşünmeden çalışanların ayağını kaydıran, baştakilerle gerçek devrimcilerin arasını açan onlardır, o satılık aydınlar. Adalet asıl onların peşine düşmeli, şu veya bu düşünceyi çıkarsız savunan aydınların değil. En azılı yobaz bile onlar kadar zararlı değildir; kaldı ki yobazı da çıkarları için onlardır arkadan destekleyen.

1958

MAVİ ve KARA

Maviyle sanat, karayla para demek istiyorum. Neden derseniz, acımtrak olacağını önceden bildiğim bu yazının adında olsun biraz renk olması hoşuma gidiyor. Her rengin kendine göre bir güzelliği vardır: Kırmızının, sarının, yeşilin her birine ayrı bir destan yazılabilir. Her üç renk nice nice şair ve ressamlarda insan düşüncesini coşturan anlamlar kazanmış. Kırmızıya öfke, sarıya dert, yeşile umut koyagelmiş insanoğlu. Her rengin bir başka tadı, yerine göre bir başka derinliği olabilir: Ama her yaşayanın iliklerine işleyen, ölüm karasına, yüz karasına, kasvet karasına bire bir gelen renk mavidir. Karanlığı asıl yenen mavidir, güneş değil! Güneş çekilip gittikten sonra bile mavi sabahlara kadar cançekişir karanlıkla. En güzel gecelerin bile rengi mavidir. Laf bütün bunlar, bundan sonra söyleyeceklerim de laf; ama derdimi anlatamazsam bir mavi olsun kalsın aklınızda, sanatın da kendisi mavi.

Şu son yıllarda kara maviyi, yani para sanatı bulandırıyor gibi geliyor bana. Belki hep böyleydi de ben şimdi farkına varıyorum: Olabilir. Saflığıma verin. İster eski gerçek olsun, ister yeni gerçek: Paranın sanatı yenmesinden daha acı bir şey düşünemiyorum insanlık için. Birçok sanatçılar tanımadık mı hep? Pazarları, para kayguları olmadığı zaman, zamanlarını ve kendilerini aşıyor, pir

aşkına geceyi gündüze çeviriyorlardı. Sanatları para getirmeye başlar başlamaz değişiverdiler: Sanatı bakkallara inat seçmişken bir çeşit bakkal oluverdiler; içlerindeki maviyi haraç mezat sattılar. Belki rahat ettiler; ama para para, kurum kurum kuruttu hepsini. Bir adları kaldı, sanatçı.

Sanatçı hep züğürt mü kalmalı demek istemiyorum. Yoo. En çok onun kazanmasını isterim. Elimde olsa ciğeri beş para etmeyen nice zenginlerin parasını ona verirdim; ama onun para peşine düşmesine razı değilim. O zaman sanatçı, mavi yaratıcı olmaktan çıkıyor da onun için, o zaman üstelik yetişebilecek sanatçıların hakkını yiyor da onun için. Sanatçısını parasız bırakan bir toplumun utanması gerekir; ama sanatçı, gerçek yaratıcı olmaktan çıkmış birinin de sanat adına para kazanmaktan utanması gerekmez mi? Dünyamızı dolduran bayağılıkların çoğu parayı seçmiş sanatçıların yüz karasıdır. Halkın bayağılıktan hoşlandığını söyleyen de onlardır her zaman. Örnek her sanatta tümen tümen; ama çok para getiren sinemada başka türlüsü binde bir.

İyi ama, diyeceksiniz, sanatçının iyisini, kötüsünü, yaratıcısını, kısırını nasıl ayırdetmeli? İşte bu zor iş gerçekten, dünyanın en zor işi belki de. Öyle olmasa bu kadar karışmazlardı zaten birbirine. İyisi çok defa acından ölüp, kötüsü onun sırtından geçinmezdi. Paris gibi uyanık bir sanat çevresinde bile kimse önleyemiyor kötülerin yüze çıkmasını. Yalnız halk, zamanla, haklarından gelebiliyor. Akademiler, jüriler, priler, tenkitçiler hepsi aldanabiliyor. Durmadan gelişen, gelişmesi gereken sanat her yerde, her zaman ölçüleri aşarak, şaşırtacak, yanıltacak; bunun çaresi yok. Yok ama her şeyin de bir derecesi var. En iyiyi bulmakta aldansak, geciksek bile, sanatı göz göre göre sömürenleri olsun tanıyamaz, tanıtamaz mıyız? Bütün ölçüler değişir, değişmelidir; ama, canım, ölçüler üstünde kalan, insandan insana pek değişmeyen bazı değerler de var. Hakkından fazlasını zorla, yalan dolanla almayı hangi insanlık değeriyle uzlaştırabilirsiniz?

Bir insanın içinde para kaygusuyla sanatın uzlaşacağına inan-

mıyorum. Sanat hiçbir ortak kabul etmeyecek kadar kıskanç bir sevgilidir. Küçük hesapların da en büyük düşmanıdır. Önce para kazanayım, sonra sanat yaparım diyen sanatçıların nasıl kuruduğunu görmüşsünüzdür. Buna karşılık ekmek paralarını bile sanatlarına harcayanlar sonunda para da kazanmışlardır. Bu iki kaygu biraraya gelmiyorsa kabahat kimin? Orası ayrı mesele; ama gelmediği ortada.

Sanatçının bir evliya olmasını, dünyadan elini eteğini çekip güzellik yaratmanın mutluluğuyla yetinmesini mi istiyorum? Hayır; dünyamızın en çok onun dünyası olmasını istiyorum, ama sanatçı kalması, insanlığın en temiz sesi olması şartıyla. Zaten, önünde sonunda hayatımıza, duygularımıza biçim veren sanatçı olmuyor mu? Dünyayı sevmesini, sevdiğinizde konuşmasını bile o öğretmiyor mu bize? Onu paranın kulluğundan kurtarmak hepimizin boynunun borcudur. Öyledir, ama biz onu kurtarmaya çalışırken, o bu kulluktan hoşlanmaya başlarsa? O zaman ara da bul maviyi! Hiçbir şey vermez mi olur paranın kurulu olmuş sanatçı? Verir, kolayına kaçtığı için daha da bol verir; ama ne? Kirli bir mavi, olmasa da olur bir mavi.

Parasız, hiçbir şey yapılmaz oldu, biliyorum. İdeal, ülkü, mefkûre apartman adı olmaya başlayalı gençliğin gözünden düştü, biliyorum. Para düşünmeden sanat ve bilim derdine düşen enayi sayılıyor ya da kuşku uyandırıyor, biliyorum. Bağımsızlığı herkesten çok gerekseyen sanatçı geçinmek, çoluğunu çocuğunu geçindirmek zorundadır, biliyorum. Kazandıkları paraya layık olmayan insanlar arasında yaşayan bir sanatçıya paraya boş demek gülünçtür, biliyorum. Ama bütün bu gerçeklere inat, sanatı paranın, maviyi karanın üstüne çıkaranlar var ya? Binde bir de olsun var ya? İşte onlar sanatçı: Üst tarafı manatçı! Çok mu sert oldu bu yargı? Yumuşatalım biraz: Bütün manatçıların sanatçı olduğu zamanlar vardır. Aynı şeyi bir başka türlü söyleyelim: Her insanın Tanrı olduğu anlar vardır.

1958

HALKIN ANLADIĞI AYDIN

Eskiden bu memlekette birtakım kendini beğenmiş, beyzade, paşazade, şehzade münevverler varmış. Hep İstanbul'da, kendi aralarında yaşar, halkın anlamadığı bir dille konuşur, ama memleketi, dünyayı herkesten ve hele devletten çok daha iyi bildiklerini sanır, ne söylediklerinin anlaşılmamasını da halkın bilgisizliğine verirlermiş. Belli hiçbir işi bilmez ama hangi iş verilse alır ve şanlarına layık değil diye yapmazlarmış. Ya yaptılar da başaramadılar mı kabahat ya milletin olurmuş ya sarayın. Vali de olsalar, sefir de olsalar nafile: Ne yapar yapar memleketi nankör, kendilerini mağdur sayarlarmış. Askere gitmez, ordu komutanlarına akıl öğretir, köyü bilmez, köylünün okumak istemediğini, okumakla mesut da olamayacağını Aristo mantığı ile ispat ederlermiş. İçlerinden biri çıkıp aldığı işi benimsedi mi vay haline: Bütün mağdur münevverler adamcağıza saldırır, dalkavukluktan tut vatan hainliğine kadar sürmedik kara bırakmazlarmış. Halk da uzaktan bu üstün kişilere bakar, acep neyi kimle paylaşamıyorlar, bu rahatlık içinde nedir bu efendilerin zoru diye şaşarmış. Bu çeşitli aydın kişilerin alaturkasından da alafrangasından da bir hayır gelmeyeceğini, parlak bilgilerinin aslında bir çeşit softalık olduğunu anlamakta gecikmişiz. Atatürk'ün keskin bakışları araya girmese daha da gecikecekmişiz. Bugün artık aydın kişiden bir işin ehli olmasını, memleket ve dünya gerçeğini hiç değilse kendi işi açısından bilmesini, olan biten karşısında belli bir davranışı olmasını istiyoruz. Lugat paralamak aydın kişi sayılmaya yetmedikten başka genç çevrelerde bir bilgisizliği örtme belirtisi gibi de görülebiliyor. Yeni aydınlardaki eksiklikler eskilerdeki fazlalıklardan yeğdir. Kaldı ki bu eksikliklerin çoğu, yeniye ayak uyduramamış eski münevverlerin babalık, hocalık, üstlük yoluyla yeni nesli yanıltmasından, kösteklemesinden, kendine benzetmesinden geliyor. Kendi devirlerinin dillerinde, düşüncelerinde, yaşayışlarında yarattığı kargaşalık, aykırılık, çiğlik veya ölçüsüzlükler zamanla kendiliğinden düzelecek hallerdir. On-

larda gelişmesini dileyeceğimiz nicelikler (nitelikler demek istiyorsunuz; ama niceliklerinin artması asıl dileyeceğimiz şeydir) öteden beri aydın kişiden istenegelen değerlerdir: Kendini bilmek, dünyayı bilmek, cömertçe yaymak, bir de, bizim bilhassa bizim için, bu memleketin her yerinde, her zaman, her aydın kişiyi bir ömür boyu doyuracak iş, bilgi ve sevinç kaynağı bulunduğuna inanmak.

Bu yaz bir Orta Anadolu şehrinde dişçi aradım, yoktu. Yalnız, dediler, evinde çalışan diplomasız bir dişçi var. Gittim, ister istemez. Genç, güleryüzlü, rahat bakışlı bir insanla karşılaştım. Ufacık evinin bir odasında muayenehanesi: Tertemiz, düzenli, gösterişsiz. Hemen kendini anlattı, anlaştık ve işe girişti. Her yaptığını bana açıklayarak, aletlerini seve seve kullanarak iki saat kadar çalıştı. Şu kadarını söyleyeyim ki size, ayrılırken ağzımda yapılacak başka iş kalmadığına üzüldüm. İşini böylesine bilen ve seven, kendine bu kadar güvendiren insan az görmüştüm. Ortaokulu bitirmiş bu genç adam, sonra İstanbul'da ve Ankara'da dişçilere protez işçiliği yapmış, o kadar. Bu arada öğrenmiş ne öğrenmişse; kitaplar, aletler edinmiş. Şimdi, nasıl gelmez insanın aklına bu genç adamı yetiştiren şartları bir okul haline sokup her kasabaya hemen bir dişçi yollamak? Böylesi doktor, böylesi mimar, böylesi avukat da düşünülebilir elbet. Onları da ihtiyaç kendiliğinden yaratmaktadır herhalde Anadolu'da. Eğitim sistemimiz şimdilik daha çok yalnız birkaç büyük şehirde iş görecek ve mesut olabilecek tipte meslek adamları yetiştiriyor. Onlarda da para ister istemez ve çok çabuk meslek adamının ilk düşüncesi olmaya başlıyor. En yüksek bilgiye ulaşmasını istediğimiz, ona göre yetiştirdiğimiz insan çok defa ve şaşılacak kadar kısa bir zamanda sadece bir tüccar oluveriyor. Son yirmi yıl içinde eğitim sistemimizde memleket ihtiyaçlarına uyma istikametinde verimli birçok denemeler yapılmadı değil, yapıldı; ama yeteri kadar cüretle ve ısrarla değil. Büyük rakamlar, köklü tedbirler ürkütüyor bizi, hemen uzlaşma, yavaşlama yoluna sapıyoruz. Oysa ki memleketin asıl beklediği de bunlar. Kitapcıl, ezberci,

hayata kapılı bir öğretimin zararlarını hep biliyoruz artık, değil mi? Ama yine de bu yoldan çıkamıyoruz bir türlü. Okullarımızda derslerin hiç değilse yarısı, öğrencinin hiç de seviyesi düşmeden, atılabilir. Günün birinde hiç şüphesiz atılacak da. İş başında edinilen, yaşanan, bir sevinç haline gelen, ekmek tadında bilgilerin yeri olmalıdır okul, olabiliyor da istenirse. Düne göre bugünün okulu hayata çok daha fazla açılmıştır, ama yarına göre henüz bir manastırdan pek farklı sayılmaz.

1955

SOKAKTA

Halka ta'naylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir
Hasan Dede

Biz daha çok birbirimizi kötülemeye alışmışız. Kendi kendimizi kötülediğimiz de olur, ama binde bir; o da belki övünmek için. Melamiler, Bektaşiler bir yana, İslam geleneğinde kendi kendini yerme, günahlarını ortaya dökme yoktur pek. Daha eski, daha geri bir din olan Hıristiyanlık'ta ise, çok bozuluş olsa, bir kendi kendini suçlandırma geleneği vardır. Avrupa'nın kendi kendini ve dünyayı aşmasında, bu geleneğin bir payı olduğunu sanıyorum.

Partilerimize, eski yeni devlet adamlarımıza, bilim ve sanat erlerimize bir bakın: Ne kadar azdır içlerinde, bilerek bilmeyerek işlediği bir suçu üzerine alan; yapmamalıydım ama yaptım diyen, bir an için taşlanmaya razı olarak içini cömertçe boşaltan. Çoğuna göre kötülük hep başkalarındadır. Yalanlayamayacakları, başkalarının üstüne atamayacakları bir suç varsa onu da olayların, aptalların zoruyla, istemeye istemeye yapmışlardır.

Sözü neye getirmek istiyordum? Sağımızda solumuzda, yukarımızda, aşağımızda ortak bir kötü alışkanlığa, hep çatan, suçlayan, leke sürenden yana olma alışkanlığımıza. Bana kızmadan önce bir düşünün neler gördünüz bugün dolmuşta, tramvayda, otobüste, işte veya kahvede.

Bakın ben ne gördüm bugün. Tıklım tıklım bir otobüsteyiz. İnsanlar birbirinden tiksinecek kadar iç içe. Millet çektiği eziyeti birbirinden biliyor. Biletçi canından bezmiş. Derken bir çığlık: "Biletçi, şoför! Durdurun arabayı! Paramı çaldılar!" Otobüs duruyor; polis çağrılıyor. Adam nefes nefese, bir yandan aranıyor, bir yandan anlatıyor: "Şurada oturuyordum. Cebimde dört yüz lira vardı. Şimdi bankadan almıştım. Taksim'de inmek için yerimden kalktım, şurdan şuraya geldim. Bu arabadakilerden biri çarptı cebimden... Şu cebimdeydi..." Kuşkulu bakışları üzerinde toplayan serseri kılıklı biri bağırıyor: "Arayın üstümüzü gidelim, işimiz gücümüz var!", "Para bulunmadan kimse çıkamaz," diyor polis; "alan kimse yere atmıştır belki şimdi. Bakın yere..." Aramalar, kuşkulanmalar devam ederken bir de baktık parası çalınan bay otobüsten inmiş gitmeye hazırlanıyor. Polise gösterdik. Polis indi, bir şeyler konuştu: Adamın arka cebini göstermesinden, parasını orada bulduğunu anladık. Polis selam verip ayrıldı ve şoföre çek diye işaret verdi. Yolcuların çoğu olağan buldu bunu. Birkaçımız söylendi. Kimi özür dilemediğine kızdı, kimi çalarlar o paranı inşallah, diye beddua etti. Böylece kapandı gitti hırsızlıktan çok daha büyük bir suç, insanları yok yere suçlandırma suçu; herkesin yirmişer dakikası da caba.

Neden hepimiz birden arabayı durdurup: "İnsanlığa karşı suç işlendi! Çağırın polisi!" diye bağırmadık? Neden insanlıktan çok parasını sevdiğini belli eden bu adama hırsızlara yapılanı olsun yapmadık? Neden suçlandırılan insanların üzerine dikilen kötü bakışlar neredeyse hoş görüyor suç atanı? Hırsızdan daha mı az zararlı, az tehlikeli herkese hırsız demeye dili varan? İnsanlığın rahatını kaçıran hırsızlardan çok böylesi adamlar değil midir?

Bırakalım boşuna övünmeyi de bizde suç atanların, kara çalanların, eşini dostunu, konusunu komşusunu beş on kuruş için kurdun ağzına atanların hak ettikleri cezayı görmediklerini, üstelik bundan kâr sağladıklarını açığa vuralım. Genç Türkiye'nin hızını durduran, her çeşit idealistlerimizin kuyusunu kazan onlardır. Başkalarını suçlandırmak yalnız çıkarı olmayan, kaybettiği veya edebileceği parayı düşünmeyen alnı ve kesesi açık yurttaşların hakkıdır, o da ellerinde su götürmez kanıtlar olmak şartıyla. Halkımız curnalcılardan iğrenmekte haklıdır; ne yazık ki bu iğrenme bir seziş olmakla kalır ve aynı halk curnalcının vur dediğini vurabilir. En derin sağduyu da halkta, en yürekler acısı saflık, budalalık da halktadır. Halk, hele bizim halkımız kendini kışkırtan adamın iç yüzünü göremiyor, kolay kolay düşmanını dost, dostunu düşman sanıveriyor. Halk bilmez mi bir çıkarı için başkalarını kızıştırmanın ne iğrenç bir şey olduğunu? Bilir, bilir ama bunu yapan adam da zaten onun için çıkarı yokmuş gibi gösterir kendini, sözünü bile etmez elde ettiği, edeceği kazançların. Çok defa dindar, yurtsever, halksever kılığına girmesi de bundandır.

Yavaş yavaş anlamaya başlıyoruz ve gelecek yüzyıllarda çok daha iyi anlayacağız ki, halkın asıl düşmanları diktatörler, zorbalar, eşkıyalar değil, onları çıkarları için besleyen ve bir gün başkalarına öldürtüp parsa toplayan sinsi, sorumsuz, renksiz insanlardır. Ben kendi hesabıma Hitler'den de, Mussolini'den de eskisi kadar iğrenmiyorum. Neden derseniz, onlardan çok daha iğrenç Alman ve İtalyanlar'ın, onları beslemiş ve öldürtmüş olanların, ceza görmek şöyle dursun, halkın sırtında boza pişirdiklerini, Cadillac'la gezdiklerini gördüm. Asıl düşman insanı arkadan vuran, içinden kemiren, çıkarı için baştacı edip sonra mezarında hora tependir. Umurunda değildir onun bütün bir otobüs halkının, bütün bir milletin birbirinden kuşkulanması, karakollarda boşuna vaktini, sevincini, umudunu yitirmesi, kötüyle uğraşması gereken polisin iyiyle uğraşması, koca devletin onun yüzünden kendi bindiği dalı kesmesi. Beş kuruşu için beş milyon kişinin canının yanmasına göz yu-

mar: Her rejimin halk için yaptığı kanunları kendi yararına, halkın zararına çevirmesini bilir; halkı halk adına, ahlakı ahlak adına, sanatı sanat, bilimi bilim, dostluğu dostluk adına sömürür.

Halk hep başındakilere kızar; hep onlardan bilir başına gelenleri. Oysa ki yanıbaşındadır asıl düşmanı. Asıl gücü olan saflığı, çokluk engeldir çıkarcıları, parsacıları görmesine. En çabuk aldanan da halk, doğru yolu önünde sonunda bulan, aydınlardan önce bulan da yine halktır. Bununla halkın aydınlardan daha akıllı olduğunu mu demek istiyorum? Yooo. Bir defa ben aydın ve halk, Prospero ve Kaliban diye iki ayrı dünya görmüyorum. Halk, senin benim, bütün teklerin buluştuğu damlaların göl, elin ayağın beden, akılla duygunun kafa olduğu, değişik renk, ses ve kokuların kaynaştığı, birliğe vardığı yerdir. Dünyanın yetiştirdiği bütün büyük adamlar niçin hep halkın sevdiği adamlardır. Niçin halkın sevmediği insanlardan bir teki büyük adamlık madalyasını kazanamamış bugüne kadar? Niçin aydınlar olmuş her zaman yanılan, halkı kötüden, geriden yana zorlayan, İsa'yı, Muhammed'i, Fatih'i, Üçüncü Selim'i, Abdülaziz'i, Atatürk'ü kötüleyen? Neden halk bu büyük adamları er geç ve her seferinde aydınlara inat tutmuş? Aydının iyisi her zaman halktan yanadır, yahut halk her zaman gerçek aydından yanadır da ondan. İnsanların birbiriyle buluştukları, sevişikleri yan var ya? İşte o yan halktır da ondan.

Kimine göre halk ve insanlık ayrı kavramlardır: İnsanseverlik başka, halkseverlik başkadır; halk aydınların altında, insanlık üstündedir. Halk mı bize çıkmalı, biz mi halka inmeliyiz gibi çıkmazlar da bu görüşten doğsa gerek. Oysa ki kimse kimsenin üstünde, altında değil, herkes aynı bütünün içinde. Dolmuşlarda her gün duyarsınız: Bu halk adam olmaz, bizim halkımız dayaktan anlar, bu halk layıktır çektiğine, gibi sözleri. Halkı kendi dışında ve altında görme değil midir bu? Hangi insanlık duygusuyla uzlaştırabilirsiniz bu yukardan bakışı? Asıl adam olmayan bütün kötülüğü halka yükleyendir. Günün birinde aynı halkı körükleyecek, pöhpöhleyecek, kendi çıkarına kullanacak olan da odur yine. Kendile-

rini halktan ayırmayan aydın, bilgin, sanatçı ve memurlarsa, işte asıl çoğalmasını dileyeceğimiz onlar.

1958

DİN ÜSTÜNE

Ölünce toprağa karışıp gideceğime, insan kardeşlerin kafasında kalabilecek izlerden başka hiçbir varlığım kalmayacağına inanıyorum. Cennetin, cehennemin iyilikler kötülükler için insanların çok eskiden düşünebildikleri karşılıklar olduğundan hiç, ama hiç şüphem yok. Bunu söylerken ne kimseyi kızdırmak ne de böyle düşünmenin doğruluğuna başkalarını inandırmak niyetindeyim; ama, öyle günler yaşıyoruz ki, her okur-yazar bu konuda ne düşündüğünü söylerse Türkiye'de daha gürbüz, daha verimli bir düzen kurulabilir diyorum.

Devrilen düzenin işlediği en ağır suç neydi sizce? İltimaslar, devlet gücüne dayanıp zenginleşmeler, fakir fukaranın sırtından geçinmeler, düşünceye gem vurmalar, basını susturmalar mı? Bunlar da çok çirkin şüphesiz; ama hepsinden çirkini inanmadığına inanır görünmek, Türkiye'yi yıkmış, yıkmakta ve yıkacak olan yobazlara güç kazandırmaktı. Cennete inanmayan bir devlet adamının, cennetten arsa satan dolandırıcıları görmezlikten gelmesini haydi hoş görelim; ama koltukta kalabilmek için inanmadığı inanılmaz saydığı, üstelik Yeni Türkiye'yi kuran insanın açıkça savaştığı gerilikleri diriltmeye, başkalarına inandırmaya çalışanlara ne demeli? Cennet benim umurumda değil, ama halkın cennete inanması benim işime gelir, demekten daha iğrenç bir davranış olabilir mi? Böyle bir davranışla insan, değil halkın, kendi çocuğunun bile saygısını, sevgisini nasıl kazanabilir? Kazanamıyor işte. Çocuk er geç soğuyor böylesi babadan, ya kaçıyor ondan ya da zorla, kor-

kuyla, para derdiyle yanında kalıp, ikiyüzlü oluyor; en kötüsü de bu.

Kendi inanmadığına başkasını inandırmaya, bundan fayda sağlamaya çalışan insanlar yok mu? Medeniyetin akışını asıl köstekleyen onlar işte. Her memlekette her düzende böyleleri çok; ama her yerde, her ilerleme onların bir müddet için olsun azalmaları ya da zararsız hale sokulmalarıyla oluyor.

Anadolu'nun tarihini biraz bilenler, burada derin, sürekli bir dindarlığın barınamayacağını kestirebilirler. Nice tanrıların, nice kültürlerin biraraya sıkıştığı, giderek bir tek insanın yüreğinde bile çelişmeler yarattığı bir yerdir burası. Çevrenizi bir yoklayın: Bir dine gerçekten bağlı, düşüncesinde, yaşayışında tutarlı, dünyaya, paraya pula sırtı çevrik bir din adamı var mı ortalıkta? Analarımız arasında belki tek tük bulunur böylesi. Ama onlar, gerçekten dindar oldukları için, dini menfaat, mevki sağlamakta kullanmaz, dinden uzaklaşan evlatlarına bile hayır dua etmekle yetinirler. Müslüman Anadolu'nun tarihinde, okur-yazarlar arasında göstereceğimiz Mevlana, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan gibi sahici din adamları hem kenarda köşede kalmış, hem de bütün dinlere kapılarını açan, geniş, müsamahalı bir insanlık görüşüne varmışlardır.

Gel, gel, kim olursan ol gel;
Kâfir ol, ateşe, putlara tap, gel!
Umutsuzlar tekkesi değil bizimki:
Yüz kerre tövbeni bozmuş ol, yine gel

diyor Mevlana. Ama Mevleviler bu görüşe uymuşlar mı her zaman? Nerde! Öyleleri çıkmış ki Bektaşiler'e bile kapısını açmamış, oldukları gibi görünecek, göründükleri gibi olacak yerde, ikiyüzlülükte yobazları bile geçmiş. Bizde din severlerin çoğu inançlarından çok çıkarlarından yana giderler. Alaturkacılarımız gibi dincilerimiz de çoktan beri halktan çok devleti kazanmış ve tepeden inmişlerdir. 27 Mayıs sabahı birdenbire yıkılan devletin yaptı-

ğı, aslında, gerçek din duygularını sömürmek değil, para kazanamaz olmuş sahte din adamlarını kendi hesaplarına seferber etmek oldu. Arkalarında ayağı, zengini, devleti görmese Anadolu halkı bu adamları yine de tutar mı dersiniz? Ben sanmıyorum. En kara cahilimiz bile yobazın halka talkın verip kendinin salkım yuttuğunu bilir. Bilir, ama yobazın sesi radyodan, gazeteden, kitaptan gelmeye başlayınca ne yapsın? Devletin hor gördüğü devrimci öğretmeni mi tutsun? Fakir fukaradan beklenecek şey mi bu? Ağanın, politikacının tuttuğu softaya çatsın da adı gâvura, komüniste, soysuza mı çıksın?

Anadolu halkı ırkçı olmadığı gibi koyu Müslüman da değildir. Bu softalıklara ne tarihi elverişlidir, ne coğrafyası. Tepeden inme kışkırtmalar olmadıkça Anadolu'da en değişik ırklar ve inançlar kardeşçe yaşayabilirler, yaşamışlar da. Çarşafı, cübbeyi getiren, savunan, şapkaya karşı koyan Anadolu'nun mutsuz çoğunluğu değildir. Resim yasağı, matbaa yasağı, kadın erkek bir arada çalışma, ibadet etme, dans etme yasağı kimlerin yüz karasıdır, sorarım size? Okullara din dersi konmasını çoğunda okul olmayan köyler mi istedi? Hacıağa dediğimiz insanlar Anadolu'nun temsilcileri mi, sömürücüleri midir? Radyoda mevlüt isteyen, radyonun adını duymamış milyonlarımız mıdır? Alaturkanın en bayağı şarkılarını radyodan, devletin ağzından Anadolu'ya dinlet; dinleyenler bunlara medeniyetin sesi, diye kulak versin, alışsınlar, sonra tut halk istiyor, demokrasi gereği diye bir avuç zevksizin zevkini millete mal et. Din konusunda da işler böyle olagelmiş aşağı yukarı. Bu gerçeği halkımız bir atasözüne de komuş üstelik: Ne ekersen onu biçersin, demiş.

Atatürk gerçekçi bir aydındı. Devrimlere çoğunluğun karşı koymayacağını, onları için için özlediğini de biliyordu. Devrimlere ancak sömürücüler, çıkarcı-gericiler karşı koyabilirdi. Cenkleşmeyi göze aldığı insanlar da onlardı yalnız. Çarşaf, Türk çoğunluğunun sevgilisi olsa Atatürk çoğunluk adına onu kaldırtır, kaldırtabilir miydi? Devrimleri bir azınlık yapar elbet, ama çoğunluğun der-

dini bilerek, yüreğini okuyarak, halkın adamı, gerçek sözcüsü olarak. Kötü politikacıların çoğunluk dedikleri aslında çoğunluğun asalakları, baş belalarıdır. Onlara göre bu millet adam olmaz, iyilikten anlamaz, parayla satın alınır, okul istemez, tembeldir, ahlaksızdır, pistir, çarıklı erkânıharptır. Oysa böyle olan kendileri ve çobanlarıdır. Her halkın çoğunluğu alın teriyle ekmeğini kazanan insanlardır. İşinden baş kaldırmayan insan kötüye kul olur; ama kendisi nasıl, niçin kötü olabilir? Ahlakın temeli iş değil de, parlak öğütler, nutuklar, inşallahlar, maşallahlar mıdır? Başkalarının sırtından geçinmek ahlaksızlıkların en büyüğü olduğuna ve çoğunluk kimsenin sırtından geçinmediğine göre kimden alacağız ahlak dersini? Ahlakın ne olup ne olmadığını hangi yoldan gelişeceğini elbette aydın kişiler, küçük bir azınlık olan yazar-çizerlerimiz söyleyecek; ama bu azınlık çoğunluktan yana, çoğunluğa çevrik, çoğunluktan haberli olmadıkça ister istemez sömürücü azınlıktan yana olmak, ahlakı da kitaplara, Tanrı'ya ya da başka milletlerin kopyacılığına bağlamak zorundadır.

Bugünlerde, hiç beklenmedik bir yoldan, yine bir aydınlar ve halk ikiliği yaratmak tehlikesi karşısındayız. Osmanlılar devrinde mutlu bir azınlığın mutsuz çoğunluğu küçümseyerek kurdukları düzeni kötüleyenler mutlu azınlığın dilini, edebiyatını, kanunlarını, dünya görüşünü kötü gören aydınlarımızdan, hem de iyi niyetlilerinden bazıları, Demokrat Parti'yi çoğunluğun temsilcisi sanmak gafletine kapılarak, 27 Mayıs'ı yalnız üniversitenin ve ordudaki aydın kişilerin *halka karşı* yaptıkları bir tepeden inme devrim sanmaktadırlar. Bu görüş ise, yepyeni bir yoldan, mutlu azınlığı mutsuz çoğunluğa karşı haklı görmenin ta kendisi olabilir. Öyle ya! Çoğunluk Menderes'i, Bayar'ı tutmuş, azınlık olan Üniversite Ordu yıkmış. Öyleyse yapılacak şey, halka karşı aydınları, çoğunluğa karşı azınlığı tutmak, bir aydınlar diktatoryasına gitmektir. Böyle özellikle tehlikeli olması başlıca şu sebeplerden ileri gelir: Düşünenlerimiz Milli Birlik Komitesi'nin gerçekten devrimci kanadından bu yana —ki o kanadın çoğunluktan yana olduğundan şüphe

etmiyorum— olsalar, kabul! Ama, Milli Birlik Komitesi'ni, halk adına halkı sömürenlerden yana çeken aydınlarımız, yüzyıllardır çoğunluğu sömüren, Atatürk'ün, İnönü'nün savaştığı ve bir türlü yenemediği eşraf dalkavuğu aydınlarımızın ağına düşerse?

Anadolu'da çoğunluk, din konusunda, er geç uyanık aydınları tutacaktır; çıkarı da bunu gerektirir; sömürücülerden ancak bu yoldan kurtulabilir. Bu düşüncelerle ben yeni devletin tam bir laikliğe gitmesinden, bütün inançları, ibadetleri serbest bırakmasından korkmuyorum. Elverir ki devlet hiçbirisinden yana olmasın, hiçbirine en küçük bir yardımda bulunmasın, dinin politikaya karıştırılmasına türlü yollardan engel olsun. Devlet bu açık davranışa varmadıkça her türlü tedbir yarım, etkisiz olacak, üstelik yobazlar yine devlet yoluyla işlerini yürütecekler.

1961

DİN VE BİLİM

Bilinç, bilinç her şeyden önce, her şeyden sonra bilinç. İnsan ne demek? Bilinç demek. İnsanların bir zamanlar kendi yaratıp taptıkları tanrıların en köklü özelliği neydi? Bilinç. Tanrıları, balinaları, aslanları bir fiskeyle yok edebilen nedir? Bilinç. Gökteki yıldızlara yıldız katan, günün birinde Çobanyıldızı'na tasmaya benzer bir şeyler takacak olan güç nedir? Bilinç. Ölüm korkusunu bile er geç yenecek olan nedir? Bilinç.

Bilinç, o tanrılar tanrısı bilinç, yirminci yüzyılda, gerçeklerin gerçeği, bilgilerin bilgisi olarak, şunu öğretti insanlara: İnsan, insanı sömürüyor, sömürmemeli.

Bir gözlem, ardından bir öğüt. Bilgi, bilim bütün çağlarda az çok vardı. Bizim çağımızın özelliği, bilginin, biliminin bilinç haline gelmesi, gelir gelmez de eski düzeni, eski yaşayışı, eski ahlakı

değiştirmek istemesidir. Kısacası, çağımız din ahlakı yerine bilim ahlakının kurulmaya başladığı (ne yazık ki henüz başladığı, başlar gibi olduğu) çağdır.

İnsanın insanı sömürdüğü öteden beri biliniyordu. Ama bilim adamlarının çoğu bildikleriyle kalıyor, sömürmeyi hoşgören, hatta destekleyen din ahlakını katılıveriyorlardı. Katılmayanlar hâlâ da bir azınlıktır herhalde. Öyle olmasa bilim kurumları dünyamızda bunca insanın düpedüz köle durumunda yaşamasına seyirci kalırlar mıydı? İnsan hakları için kana boyanmış Paris şehrinde bile çalışmadan milyonlar kazanan sömürgenler, emekleriyle zor karın doyuran insanlar arasında sorumsuzca, hayasızca dolaşmaktadırlar. Sorbonne ve Notre Dame, bilim ve din bu yüzsüzlere yüz vermeseler, sömürgenliklerini hoşgörmeseler zor çıkabilirlerdi evlerinden. Halktan korkmakla kalmaz, haketmeden bindikleri son teknik harikası otomobilden utanırlar, bir gecede bir işçinin yıllık gelirini boşuna harcamaya elleri varmazdı.

Biz bugün dine karşı bilimi tutuyoruz ya, aslında bilim ve din birbirinden pek o kadar ayrı şeyler değildir. İlk din adamı elbet bir bilincin adamıydı, bir gerçeğe erdiğine inanıyordu. Dünyanın tarihi bakımından daha dün sayılacak bir zamana kadar din adamları bilimden, bilim adamları dinden yanaydılar. Din ahlakı önce katılaşıp sonra gevşeyince, yani ikiyüzlü softalar tezgâhlarını kurunca gerçek bilim adamları Tanrı'nın evi dışında yetişebilir oldular. Oldular, ama din dışı bir ahlakın, bilim ahlakının kurulabilmesi için gerekli zaman geçmedi henüz. Dünyamızın her yerinde ahlak ilkeleri az çok dinseldir hâlâ. Batı uyarlığı dediğimiz bütün —ki bugün Uzak Doğu'daki Japonya'yı bile içine alır— tam anlamıyla laik okullara kavuşmuş olmaktan çok uzaktır. Zenginlerin ya da zenginleşmek isteyenlerin çocuklarını yolladıkları papaz okulları bir yana, en laik sayılan Fransız liselerinde her pazar çoluğu çocuğu ile kiliseye giden felsefe, evet felsefe öğretmenleri vardır. O felsefe öğretmeni ki bilim ahlakının kurucuları arasında olmasını bekler insan.

Laiklik dine karşı saygısızlık demek değildir, derler. Doğrudur. Özgürlüğü seven başkalarının inancına karışmamalı. Doğrudur. Ama din bilime saygısızlık ettiği, bütün özgürlükleri kısıtladığı için doğdu laik okul. Bu okulun adamları, kandırılmış halkın duygularını hoşgörse bile, nasıl kandırmacılığa katılır ya da katılır gibi görünürler? Kilisenin bunca bilim ve sanat adamına ettiklerini nasıl unutmuş olabilirler? Okul başka, kilise başkaymış. Bilim aklın susuzluğunu giderirmiş, ama ruhun susuzluğunu gideremezmiş. İnsan pekâlâ hem bilimden hem dinden yana olabilirmiş. Bilginlerin bildiği başka, papazların bildikleri başkaymış. Onun için de din ahlakı bilim ahlakına engel değilmiş. Olacak şey mi bunlar? İki türlü bilgi, iki türlü okul, iki türlü ahlak olur mu hiç? İki türlü bilgi, iki türlü okul, iki türlü ahlak olur mu hiç? İnsanın aklı başkı şeyi, ruhu başka şeyi özler mi hiç? Din, bilimin ta kendisi iken ahlakın da ta kendisiymiş. Din adamları bilimden ayrıldıkları gün kendi tanrılarından da ayrılmışlardır. Bilim nerdeyse tanrı da oradadır, cennet bezirgânlarının yanında değil. "Hakiki mürşit bilimdir" derken bunu söylemek istiyordu Atatürk de. Ama haklı ve mutlu bir zaferin meyvesi olan laik Türk okullarına din derslerini sokanlar böyle düşünmüyorlardı: Onlara göre din elden gitti mi ahlak da bozulacaktı. Halka, hele bizim halka Tanrı korkusu gerekti. Bilim mürşit olamaz, olsa olsa mürşidin elinde bir silah olabilirdi. Bize elektrik, uçak, motorlu tren falan getirebilirdi, ama bir inanç, bir ahlak getiremezdi. Batı'nın bile vazgeçemediği din eğitiminden vazgeçmek ne haddimizeydi bizim. Aslında bu düşünceler, Batı'da olduğu gibi, politikada ağır basan gerici güçlere verilen ödünden doğuyordu. Ama bunları pir aşkına savunan sivri akıllılar, hatta devrimciler de yok değildi. Sarıklılar arasında dua eden Atatürk'ün resmini gericiler de dağıttı halka, sözde ilericiler de. O resmin tek anlamı, halkın zamanla değişecek bir geleneğine bir devlet adamının gösterdiği saygıdır. Asıl Atatürk'se bilimden başka mürşit görmeyen, bilimin tek ahlak kaynağı olmasını isteyendir.

Asıl Batı'ya gelince, o da kara cübbelilerin Batı'sı değil, eski

tanrılara güle güle demiş, tek ahlak ve mutluluk yolunun bilim olduğuna inanmışların Batı'sıdır. Sömürgenlerle işbirliği etmekle yaşayan kilise, onların saltanatıyla birlikte er geç tarihe karışmak üzeredir. Çok yerde rahiplerin, eski bir tiyatro oyununu ücret karşılığı sahneye koymaktan başka ne rolleri kaldı zaten? Ölen Papa iyi bir insandı. Artık bilimden başka sığınak kalmadığını söyledi söyleyecek gibi bir hali vardı insanlara. Sarayların dekor haline geldiği bir dünyada taclı tahtlı krallara benzemenin üzüntüsü içindeydi sanki. Umutlarını öbür dünyaya bağlamış milyonlarca yoksulun yüreklerini yıkmak istemiyordu belki de. Karısı pantolon giyiyor diye küplere binen yurttaşlarını gerilikle suçlayan İngiliz rahibi, kilise içinde bile nelerin değişmekte olduğunu gösteriyor. Kaldı ki Batı çoktan beri kiliseye, dünya işlerine karışmamak şartıyla ahiret işleriyle uğraşmak hakkını vermiş durumdadır. Gerçi kilise gizliden gizliye dünya işlerine karışmıyor değil, politikaya da girdiği oluyor bal gibi, bankalara, borsalara girdiği gibi: Ama o zaman da kilise olmaktan kendisi çıkıyor zaten. Kısacası Batı'da din sorunu dünyanın gelişmesiyle kendiliğinden çözülüyor.

Bizde ise durum, ne yazık ki, bambaşka. Bizde din hâlâ, Atatürk gibi devrimci bir bilinçten, Halife'ye karşı kurulmuş bir halk devletinden sonra bile, bir millet olarak gelişmemizin, çağdaş insanlığa uyma isteğimizin karşısındadır. Batılı rahip, ne kadar geri, ne kadar ilkel inançlara bağlı kalmış olursa olsun, bilimin gelişmesine engel olmadığı, olamadığı halde, dintarihi bakımından daha ileri inançlara bağlı olan bizim din adamımız her türlü değişmenin, gelişmenin karşısındadır. Bizim ahir zaman peygamberimiz elbette Musa'dan, İsa'dan çok daha ileri, çok daha insana yakın, çok daha bilimden yanadır. Gel gelelim, Musa'nın, İsa'nın sözcüleri yıldızlara uçanları uğurladıkları halde, bilim dostu Muhammed peygamberin sözcüleri ellerinden gelse, değil yıldızlara, diş hekimine gitmeye bile izin vermeyecekler nerdeyse.

Din bakımından Batı'nın durumuna hiç de imrendiğim yok. Kimi Batılı aydınlara ve onların okulunda yetişmiş Türk aydınları-

na göre çağdaş Batı kültüründe Hıristiyanlığın büyük payı varmış. Batı bütün gelişmesini, moral gücünü Hıristiyanlığa borçluymuş. Ben tam tersi kanıdayım: Batı, Hıristiyanlığı yendiği ölçüde gelişmiş, kilise bilime ve sanata, ister istemez, yer ve yol verdiği ölçüde yaşamış. Bilim ve sanat da kiliseden uzaklaştıkları ölçüde gelişmişlerdir. O kadar ki kilisenin kendisi bile, bilim ve sanatların kendi dışında gelişmesi gerektiğini kabul etmiş, nice üniversiteli rahipleriyle bu laik gelişmeye yardım bile etmiştir. Üstelik Picasso gibi ileri sanatçılara kapılarını açmış, duvarlarını boyatmıştır. Laik uygarlığa ayak uydurmadan yaşamayacağını çoktan anlamış olan kilise öylesine yumuşadı ki Batı'da, İtalya'nın plaj lokantalarında şarabı, havyarı ve kuzu etiyle güle söyleye yemek yiyen Ortaçağ kılıklı rahibeler görebilirsiniz. Roma sokaklarındaki afişlerde ruh, kutsal ve banka sözleri bir araya gelebilir: Banco di Santo Spirito. Bankaya para yatıran bir İsa düşünün! Böyle bir düşünce kimseyi yadırgatmaz oldu Papa'nın yurdunda.

Aslında Batı kavramı kültür anlamında laiklik demektir sadece. Yunanca kökü halk demek olan laik, kilise dışı, rahiplerden başkaları demektir. Bugünkü Batı kültürü halkın dili, sağduyusu, dünyayı tatmak isteğiyle kilise dışında yarattığı bir insan gücü değil de nedir? Beş yüz yıldır Batı'da aydınlar hep ve her gün biraz daha çok halktan yana değiller mi? Kilise dışı, saray dışı değiller mi? Halkı hor gören züppeler bile halkın dilini konuşur, halkla senli benli olur Batı'da.

Uzun sözün kısası, birçok sorunlarımız gibi, din sorunumuz da gerçekten Batılı yani gerçekten halkçı olduğumuz zaman çözümlenecektir kendiliğinden.

1963

Bugün açıkça ve dürüstçe ortanın soluna kaymış CHP'nin 1945'lerde açıkça ama hiç de dürüst olmayarak ortanın bir hayli sağına kaymış olması yürekler acısı bir hikâyedir. Bu hikâyeyi bize işin içinde, başında olanların bütün gerçekliğiyle anlatmaları ne kadar uyarıcı olabilir bugünlerde. Zor, çok zor bir iştir bu; ama işin kolayına kaçmanın koca bir partiyi, dolayısıyla bütün bir milleti ne zor durumlara soktuğunu artık görmüşe benzer CHP'liler. Onları zor işler, zor oldukları ölçüde şerefli işler bekliyor bundan sonra.

Niçin, nasıl din ve dil konularında, yani bizim tarihimizin en can alıcı özelliklerinde Atatürk'ün tutumunu bırakıverdi CHP? Niçin ve nasıl başbakanın üstüne titrediği, en sıcak umutlarla bağlandığı Köy Enstitüleri'ni, yani devletin çoğunluktan yana gidişini durduruverdi CHP? Niçin ve nasıl Atatürk'ün kurduğu, adını Dil ve Tarih-Coğrafya koyarak ve başına "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözünü yazdırarak gerçekçi amacını ve devrimci niteliğini belirttiği fakültede solcu avına girişti; Turancılıktan ilahiyatçılığa kadar türlü sağcı eğilimlere yüz vermeye başlayarak kendi gazetesine sağcı yazarları buyur etti CHP? Daha bir sürü niçin ve nasıl var ki, CHP bunları açıkça ve dürüstçe ortaya koymadan rahat yürekle çalışamaz ortanın solunda.

İşin iç yüzünü bilmeyen, olayları uzaktan izleyenler bu sorulara kişisel tepkilerle gelişigüzel karşılıklar vermekle kalmış, peşin yargılara sürüklenmişler ve DP'yi CHP'nin solunda görüp destekleyecek kadar aldanmışlardır. Bununla beraber CHP'nin o yollarda öyle davranışları oldu ki, aydın yurttaş onun düpedüz naziliğe, faşistliğe gitmesinden haklı olarak korkmuş da olabilir. Ben kendi hesabıma bir ara CHP'nin İnönü'yü bile solcu diye başından atabileceği kuşkusuna kapılarak DP'nin liberalizmini, bir anti-faşist güç olarak hoşgörür gibi olmuştum.

Şimdi CHP'nin sağa kayma nedenlerine ben kendi bildiğim

kadarıyla ve ana hatlarıyla değinmek istiyorum. Önce şunu söyleyeyim ki, benim görüşüme göre bugünkü bütün partileri doğurmuş olan CHP'nin kendisi aslında bir parti, yani belli bir toplum katının ve belli bir dünya görüşünün savunucusu değil, Kurtuluş Savaşı'nı ve Atatürk devrimlerini desteklemiş, destekler görmüş, desteklemek zorunda kalmış yurttaşlarımızın karışık, karmaşık bir derneğidir. Atatürk, kurduğu bu derneğin, iç ve dış sömürgenlere karşı halkın partisi olmasını arzulamıştır; ama halkı hor görenlerin, devrimlere için için ve fırsat buldukça açıktan açığa karşı koyanların, hatta Atatürk'e diş bileyenlein bu parti içinde başından beri çöreklendiklerini unutmamalı. CHP'nin gerçekten bir parti olabilmesi için bir başka partiyle, kendi içindeki karşıtlarıyla çatışması gerekiyordu. Atatürk'ün karşı parti denemeleri bu gerçeği çok iyi bildiğini gösterir.

Büyük çoğunluğuyla Ortaçağ karanlığında yaşayan bir milletin, üstüne yürüyen devleri yense bile, devrimci, ilerici, politik deyimiyle solcu olması beklenemezdi elbet. Emeğiyle yaşayan, ekmeğini taştan çıkaran Türkiye halkı aslında bütün ileriliklere, kendisini parazitlerinden kurtaracak bütün devrimlere katılmaya hazırdır, ama çıkarları için karanlığı sürdüren binlerce yıldır kurulmuş ağlar bizim sandığımızdan çok, ama çok daha güçlüdür. Onun için CHP ancak gücüne güvendiği sürece, devrimci olmuş, ortanın solunda kalabilmiştir.

Atatürk'ün vakitsiz ölümünde CHP'nin sağa kayması ve devrimlerin daha o günden yıpratılmaya başlanması işten bile değildi. Celal Bayar ve Menderes daha o zaman CHP içinde DP olabilir, milyoner yetiştirmeye başlayabilirlerdi. Benim bildiğim, o zaman da ordunun sağduyusu önledi bunu ya da milletin Atatürk'ü ölmez sayması. Savaş arkadaşı İnönü geldi onun yerine ve hiç de İnönücü olmayan CHP'nin başına.

İnönü bir askerdi, ama nice sivillerden çok daha kültürlü, üstelik memleket gerçeklerini ve dünyayı yönetenlerin içyüzlerini yakından, bir ölüm kalım savaşı içinde görmüş, iç ve dış sömürgen-

lerle savaşmış bir devlet adamı (benim içten kanımca çağımızın dört beş büyük devlet adamından biri) ve Atatürk'e alaturka bir dostlukla değil, haklı bildiği bir davanın kahramanına saygı ve sevgisiyle bağlıydı. Ama kolay iş değildi Atatürk olmadan Atatürk'ün devrimciliğini sürdürmek ve Ortaçağ'ın tepkilerine karşı koymak. Hele tam o sıralarda patlayan İkinci Dünya Savaşı'nda devlet gemisini azgın rüzgârlara ve hinoğluhin diplomatlara karşı korumak. CHP dört beş yıl yeni kaptanıyla rotayı sağa kaçırmadan yürüdü. Derken devrimlere karşı zaten alttan alta yaşayan tepki güçlenmeye ve halkın devlete karşı çok eskilerden gelen kırgınlığını sömürmeye başladı. Devlet o zaman İnönü idi ve birikmiş bütün hınçları ona yöneltmek, İnönü'yü anlamayan dinlemeyen yöneticilerin işledikleri haksızlıkları ona yüklemek kolay, çok kolay bir işti. CHP sağdan soldan kendi başkanına çevrilen saldırıları göğüslemek şöyle dursun haklı görmek, hatta körüklemek yolunu tuttu. Sözde devrimleri korumak için gelişmekte olan DP silahlarını kendi yararına kullanmaya kalktı. İnönü o zaman CHP'nin başında değil miydi diyeceksiniz: Evet, başındaydı, ama yüreğinde değildi. 1945-1946 yıllarında Ankara'da olan ve olayları izleyenler, İnönü'yü yalnız Meclis'in, basının değil, kendi partisinin, yakın iş arkadaşlarının nasıl yalnız bıraktıklarını, hatta bunadığını ileri sürdüklerini bilirler.

Bir parti başkanını nasıl yalnız bırakabilir ve o başkan nasıl yine de o partinin başında kalabilir? Böyle şey olmaz deyin istediğiniz kadar, böyle bir şey olmuştur işte bizde. Her gerçeğimize başka yerlerden örnek aramak, bulamayınca da kendi gerçeğimize inanmamak bizim Tanzimat'tan bu yana tutulduğumuz bir hastalıktır ve Atatürk'ün "biz bize benzeriz" sözü bazı kitapsal aydınların sandığından çok daha bilimsel bir sözdür. Atatürk gibi İnönü de partisinin hem dışında, hatta karşısında olmuştur zaman zaman. Bu iki insan, bir milletin kaderini değiştiren ölüm kalım savaşını kazandıktan sonra kurdukları devletin sorumluluğunu, kendi düşmanlarının günahları, çamurlarıyla birlikte yüklenmek, hizmet et-

tikleri insanların düşmanlığının bile göze almak yiğitliğini göstermiş insanlardır. CHP, İnönü'yü bıraktığı zaman bile İnönü'nün CHP'yi bırakmaması bundandır.

Köy Enstitüleri'nin, üniversitelerin, bütün okulların sağdan yana kayması İnönü'nün baş köşede oturduğu zaman olmuştur, doğru; ama İnönü'süz bir CHP'nin nereye kadar gidebileceğini düşündünüz mü hiç? 1945-1950 arasında CHP, Atatürk'ün kurduğu parti, dünkü DP ve bugünkü AP'nin düşünemeyeceği, göze alamayacağı kadar sağa gidebilirdi.

Faşist bir CHP elbet İnönü'yü başında tutmayacak ve DP liberalizmini solunda bırakıp en geri güçlere sığınacaktı. Böyle bir gidişe elverişli CHP'nin köşe başlarını tutmaya başlamış, Türk köylüsünün elektrik ışığını değil ruh ışığını özlediği CHP'nin yöneticileri arasında yadırganmaz bir düşünce olmuştur. Bütün yüreğiyle ve dürüstlüğüyle Atatürk'e, devrimlere ve bilim mürşitliğine bağlı olan bir üniversite rektörünün, Ortaçağ'da bile eşine zor rastlanır bir saldırıya uğraması CHP'nin bir tertibidir ve rektörden çok İnönü'ye karşıdır. Tıpkı Yücel'lere, Tonguç'lara karşı saldırıların aslında İnönü'ye karşı CHP'nin hoşgördüğü, belki de gizlice yönettiği saldırılar olduğu gibi.

İnönü, CHP'nin kendisine karşı yönelen sinsi faşizmine karşı dürüst seçim silahını kullanmış ve partisinin devrimlere ihanetini durdurarak hiç değilse muhalefette ister istemez devrim düşmanlarının karşısında olmasını sağlamak istemiştir.

Birçokları gibi diyelim ki CHP'nin sağa kaymasını isteyen, Köy Enstitüleri'ni önce tutup sonra vuran, rektörün, tiyatroların, şairlerin, gazetelerin üstüne gözü dönmüş kalabalıkları süren İnönü'dür. Yine birçoklarıyla diyelim ki, İnönü 1945'te ve 1950'de seçimleri kazanacağından emin olduğu için, hem şef kalmak hem de demokratik görünmek için bir demokrasi oyununa girmiştir. Böylesi bir insan nasıl on yıl muhalefet liderliği yapar, hakaretlerin saldırıların türlü türlüsüne katlanır, 27 Mayıs'tan sonra bile partisinin iktidara gelmesi tedbirlerini almaz ve son seçimlerde ortanın

solundayım diyerek bütün sağ güçleri karşısına alır? Demek, hep oyun bütün bunlar, hepsi "mahsus", öyle mi — İnsaf! Görürsünüz, İnönü olduğu zaman da mahsus öldü diyecekler!

Ne gariptir, ne düşündürücü bir gerçektir ki, ömrü boyunca çıkmazlar içinde çıkar yol aramış, bulduğunu apaçık ortaya koymuş, oy toplamak için camiye gitmek varken oy yitirme pahasına tiyatroya gitmiş, can düşmanlarının bütün arama taramalarına rağmen hayatına, sözlerinde yalanlı dolanlı, gizli kapaklı hiçbir şey bulunamamış, olduğu gibi görünmüş, göründüğü gibi olmuş, partisinin sorumluluklarını cömertçe yüklenmiş, şimşekleri üstüne çekmiş, bilmediğini öğrenmeye can atmaktan hâlâ geri kalmamış bir insanda oruçsuz iftar sofralarına giden, bukalemunlara taş çıkaran politikacılar öteden beri hep gizli maksatlar aramış, aratmış ve buldurmuşlardır.

CHP'nin bu seçimlerde yenilme pahasına devrimci tutumuna dönmesi ve bu tutumu ortanın solu deyimiyle kesinleştirmesi bir yeninden doğuş gücüyle yüklüdür ve inanarak diyebiliriz ki: Galip sayılır bu yolda mağlup. Sol sözü yerine ve zamanında söylenmemiş de, halka iyi anlatılmamış da, soluz demeden sol olmalıymış da, İnönü bir kez daha CHP'yi yanlış yola sokmuş da. CHP'nin yenilgiden yenilgiye gitmesi aslında, yenilmek korkusuyla karşısındaki partinin silahlarını kullanmaya kalkmasından, gerçek durumunu ve tutumunu açıkça, yiğitçe, yani doğru bildiğini vakitsiz de olsa söyleyerek ortaya koyamamasından gelmiştir. Bana sorarsanız bir aykırı düşünce söyleyeceğim size, size aykırı gelecek olan bir düşünce: CHP'yi çıkmaz yollara götüren İnönü olmamış, tam tersine İnönü'yü çıkmaz yollara sokan CHP olmuştur. İnönü her zaman ortanın solundaydı, ama CHP en genç, İnönü'den daha ilerici olması gereken üyeleriyle, hatta İnönü'nün desteklediği, umut bağladığı devrimcileriyle İnönü'yü dizginlemiş, kösteklemiş, yersiz, vakitsiz, gereksiz, netameli diye bu İstiklal savaşçısını, Atatürk'ün en güvendiği, güvenmekte haklı olduğu dürüst, ülkücü, kızmasını da gülmesini de bilen bu güzel insanı yıpratmak için [illegible] yadıklarını, fıs fıs söylemediklerini komamışlardır.

Ama bugün Türkiye artık dünkü Türkiye değildir. İnönü'nün "ortanın solu" deyimi CHP'yi kendine gelme kaynaşmalarına, yaşama, gerçekten Atatürkçü olma çabalarına götürmekle kalmamış, geç de olsa, güç de olsa İşçi Partisi'nin, Türkiye halkının büyük çoğunluğunun haklarını, kendi çıkarlarını düşünmeden savunan ve CHP'ye ta doğuşundan beri ne yolda gitmesi gerektiğini acı tatlı söyleyen bir partinin Millet Meclisi'mize girmesine, utanılacak kadar geç de olsa, önayak olmuştur. Bu gerçeği CHP'liler kadar, İşçi Partililerin de bilmesi ve İnönü'yü partilerin üstünde, hepsinin ders alacağı bir insan olarak görmesi gerekir.

Bu seçimlerde İşçi Partisi'ne oy vermiş bir yurttaş olarak, açık, dürüst ve aslına sadık olmak isteyen CHP'ye merhaba! Gelecek seçimlerde oyumu CHP'ye vermek isterim. Veremezsem İnönü'ye gidip İşçi Partisi'ne girmesini isteyeceğim.

1965

EVRİM, DEVRİM ÜSTÜNE

Türkiye'de sınıf savaşı olmamalıdır; sosyal adalet devrim yoluyla değil evrim yoluyla sağlanmalıdır; candan dileğimiz elbette budur. Ama savaşı ve devrimi önlemek için yapılacak şey bir avuç zenginle milyonlarca yoksulun kader ayrılığını sürdürmek, bu ayrılığa göz yummak, bu ayrılıktan söz edenleri susturmak, sosyal adalet kavramının dünyada nasıl geliştiğini öğrenip öğretmek isteyenlere çamur atmak mıdır? Sözde sevgili yurttaşlarımızın yürekler acısı haline acımayacağı, bu hali değiştirmek şöyle dursun, değişmeli diyenleri vatan haini sayacağız; halkımız sosyal adalet değil, din iman istiyor diyeceğiz; kaderine razı oymayanları dayakla sindireceğiz; ülkücü köy aydınlarını şımarık diye tersleyip şımarık zengin oğullarına toz kondurmayacağı, aç çocuklarına yediremedi-

ği yumurtayı pazarlara getirip satan köylülere, tembel, çarıklı, erkânı harp, hinoğluhin deyip alavere dalavere ile birkaç yıl içinde türeyen milyonerlerden ahlak ve yurtseverlik dersleri alacağız ve böylece nice milletlerin önleyemedikleri devrimleri önleyip nicelerinin başaramadıkları evrimleri başaracağız, öyle mi? Ne karanlık kafadır böyle düşünenlerin kafası ve ne zavallı uşaklardır bu kafanın buyruğuna girenler.

İmtiyazsız, sınıfsız bir yeni Türkiye'yi bir ham hayal sanıp ağaların ağa, kölelerin köle kalmasını isteyenlerin başında elbet doymak bilmez çıkarcılar gelir. Mutsuz çoğunluğun gerçek dostlarını ona umacı gibi göstermenin yolunu, çamurunu bulmuşlar, kendilerine karşı doğmaya başlayan öfkesi yer yer pir aşkına, fakir aşkına sosyal adalet isteyen alnı açık aydınlara çevirebilmişlerdir. Asıl dinleri para olan bu çıkarcılar halkın yüreğindeki kutsal inançları, sevgileri ulu orta ve yüzsüzce sömürürken, Osman padişahını ve halifesini kapı dışarı etmiş olan yeni Türk devletinin bekçileri fakir fukaranın hakkını aramak cüretini gösterebilen, ülküsünden başka gücü ve dayanağı olmayan birkaç köy öğretmeninin nasıl peşine düşebilir, bindikleri dalı nasıl kesebilirler? O bekçiler ki bu fakir milletin parasıyla okumuş, bu fakir milletin verdiği maaşla geçinmektedirler; o bekçiler ki koca imparatorluğu batırmış, Atatürk'ün güzelim devrimlerini sinsice kemirmeye başlamış çıkarcıların suratlarındaki maskeyi halk adına çıkarmaları, kılıf ıminare hırsızlıklarına gözlerini dört açmaları gerekir. İnsanı asıl kahreden budur Türkiye'de. Yoksa çıkarcı her yerde çıkarcıdır ve insafı yoktur; vatanı, milleti, dini kesesidir. Onlara sözle, yazıyla dert anlatmanın yolu yoktur: Tek çare karşılarına satın alınamaz ekonomi uzmanlarını çıkarmaktır. Benim gibilerin bu çeşit yazıları devin burnuna konan sinek gibi gelir onlara. Bizler millete hizmet edenleri, edecekleri uyarmaya çalışıyoruz sadece.

Evet, korkunç şeydir sınıfların kanlı bıçaklı olması. Ama kimler sebep oluyor buna tarih boyunca? Yoksulluğun nedenlerini ortaya koyan aydınlar mı, yoksa yoksulluğu sömüren çıkarcılar mı?

Vergi vermekten bile kaçan parababaları mı, yoksa onlara hesap soran, fakir fukaranın hakkını arayanlar mı? Soyguncularla başedemeyen bir devlet gerçeği söyleyenleri susturmakla bindiği dalı keser sadece. Devrimin sebebine yönelmeyen, devrimin sillesini yer ister istemez; ama er, ama geç. Çetin Altan'ı okuyun: O benden çok daha iyi anlatıyor kimlerin devrim çorabını ördüğünü, kimlerin "bir sınıfı bir sınıfa karşı tahrik" ettiğini. Eli dert görmesin Çetin Altan'ın. Devrim, onun gibilere kulak vermekle önlenir, onun gibilere küfür etmek ya da "haklısın, ama sus" demekle değil. Yanlışsa söyledikleri, hemen doğrusunu söyle; ama doğruysa ve gerçekten devrimi önlemek istiyorsan hesap sor başımıza çorap örenlere.

18 Kasım tarihli *Milliyet*'te, *Times* gazetesi ve *Economist* dergisi Türkiye muhabiri David Hottam'ın "Türkiye'de Rejim" başlıklı pek ilginç ve uyarıcı bir yazısını okudum. Türk dostluğu, Türkiye'nin ana sorunlarına böyle eğilmekle olur: Eyüp mezarlığını sevmek ya da "Türk kabadayıdır, öl dedin mi ölür" demekle değil. Bakın ne diyor bu tanımadığım gerçek dost: "Burke'ün doktrinleriyle yetişmiş benim gibi bir İngiliz, insiyaki olarak ihtilallerin karşısındadır. Böyle müthiş bir şeyin bir toplumun bütün yapısını tahrip ettiğine, kötünün yanında iyiyi de mahvedeceğine inanıyorum. (Hele bizimki gibi koyunu kurttan, düşmanı dosttan ayırtetmeye yeni başlar gibi olmuş bir memlekette.) İhtilal, kan, terör, tek parti idaresi hürriyetlerin yok olmasıyla sonuçlanır. İhtilallerin bazen haklı olduğunu inkâr etmiyorum, fakat bunlardan mümkün mertebe kaçınılmasına taraftarım. Daha ileri giderek diyebilirim ki, iyi bir hükümetin veya iyi bir rejimin asıl amacı ihtilali önlemektir. Bu nasıl mümkün olur? Reformla. Ancak reform yaparak dünyadaki gelişmelere ayak uydurmak ve felaketi önlemek mümkündür. İngiltere'de, Fransa'da ve Rusya'da olduğu gibi, büyük sosyal ihtilaller olmamasının sebebi, müessir sosyal reform hareketlerini kesintisiz olarak devam ettirmiş olmamızdır. Bugün Türkiye'nin karşılaştığı acil problemler malumdur: Muazzam bir nü-

fus artışı, yaygın işsizlik, köyden şehire akınlar, eğitim ve mesken buhranı, ormanların (çıkarcılar ya da çıkarcıların toprak vermediği açların eliyle) tahribi ve erozyon yüzünden toprağın verimsiz hale gelmesi, topraklandırma ve vergi sistemlerindeki adaletsizlikler..." En önemlisi de bu adaletsizlikler işte bizimki gibi çoğunluğu topraktan geçinen bir memlekette. Bunlara karşı yükselen haklı sesleri kanun maddeleriyle susturmak, ihtilali önleyecek reformları kösteklemek olmuyor mu? Gerçekler bütün çıplaklığıyla ortaya konmadıkça reformlar nasıl inançlı ve sürekli birer atılış olabilir?

Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet kavramları lafta kalmaya elverişliydler; ama sosyal adalet yapılmadıkça kimseyi avutamayacak bir kavramdır. Sosyal sözü adaleti göklerden yere indirmiş, bir toplumda ezilenler oldukça, hele bu ezilenler çoğunluksa orada sosyal adaleti gerçekmiş gibi göstermek için büyücü olmak bile yetmez. Daha dün Türkiye'de büyük zengin, büyük arazi sahibi derebeyi, ağa yoktur denebiliyordu. 27 Mayıs'tan sonra gülünç olmadan söylenemiyor artık böyle sözler. Plancılar, *Yön*'cüler sosyal adaleti rakamlarla dökünce mütegallibe (yani haksız olarak başkalarının malları üstüne oturanlar) yardakçılarıyla birlikte: Gomonist! gomonist! diye bağırmaya başladılar, gâvur! gâvur! diye bağıramadıkları için bu zamanda.

Dün akşam *"Kızgın Delikanlı"* diye bir film gördüm. Yapanların düşüncelerine sağlık dilerim, ellerinden çok. Köy gerçeğimizin bam teline basmışlar, fakir fukaranın hakkını korumuşlar, ama sanatın hakkını yemişler. Sosyal adalet sanatın hasını, su katılmamışını ister, ucuzunu değil. Ama bu kadarını da kimbilir neler pahasına yapmışlardır. Birkaç yerde gerçek sanat pırıltıları veren iyi niyetli, bu cesur, haklı, ama sanat kanadı kırık olan bu filmde (ki ben konusundan ötürü soluk soluğa seyrettim ve aktörlerinin hemen hepsine sevgi duydum) bir toprak ağası mahkemede sıkışınca hırsızlığını ispat edenlerin karşısında aciz kalınca bir tek şey söyleyebiliyor yalnızca: Bunlar mülk düşmanı, hâkim bey?

Daha dün Osmanlı devleti Tanrı'nın saydığı topraklarda yalnız

çalışanlara hak tanıyordu. Bu toprak ağaları nerden, ne çabuk babalarının çiftliği yaptılar güzelim Anadolu ovalarını? Niçin kendilerini ve çocuklarını bol bol geçindirecek kadar toprakla yetinmeyip sürüyle yoksul salıyorlar devletin başına? Beş kişiyi Kral Faruk gibi yaşatan bir ova beş bin kişiyi insanca yaşatsa daha mı zor önleriz ihtilali, komünistliği? Ey ovaların bereketini gerçek sahiplerinin elinden alıp, karaborsalara süren hacı ağa! Aklını başına topla, yoksa seni biz solcular bile kurtaramayız.

Bir yurttaş olarak devletimizin büyük ölçüde büyük sorumlu kişilerine soruyorum: Mustafa Kemal Atatürk'ün "imtiyazsız, sınıfsız bir Türkiye" düşüncesini nasıl yorumluyorsunuz?

Kendi padişahına ve yedi düvele kafa tutmuş ve yeni Türkiye'yi kurmuş olan büyük adamımız sınıfsız Türkiye derken bir gerçeği mi söylüyor, yoksa bir dileği, bir ülküyü mü dile getiriyordu? Atatürk'ün bu dileği, bu ülküsü gerçekleşmiş, Türkiye sınıfsız bir toplum olarak dünyanın karşısına çıkmış mıdır? Türkiye'de günde on saat çalışıp çocuklarını doyuracak kadar ekmek parası bulunmayanların karşısında hiç çalışmadan Adalar'da, Moda'larda fink atan, üstelik çoluğunu çocuğunu Amerikalara yollayan, Amerikan yurttaşı olmalarını hoş gören yurttaşlarımız yok mudur?

1964

SOMUTLAŞAN KAVRAMLAR

Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet kavramlarının gittikçe daha sosyal bir anlam kazandığı, gittikçe kuru laf olmaktan çıkıp ekmek gibi, su gibi somutlaşmaya başladığı bir döneme girdik biz de sonunda: Kimine göre çok şükür, kimine göre ne yazık ki girdik. Kızlarına hürriyet, adalet diye ad takan eski kuşak aydınları memlekete Avrupa'dan ne belalı sevgililer getirdiklerini anlar gibi olu-

yorlar. Meğer öyle kibar kibar konaklarda oturacak güzeller değilmiş bunlar; sokağa düşebilir, işçi, köylü takımıyla fiskos edebilirlermiş meğer.

Şu gençlere bakın siz: Bu yüce kavramları nasıl adileştirip rakamlara, para pul hesaplarına döküyorlar; içecek ayranı olmayanın hürriyet nesineymiş. Adalet demek, herkes ne kadar çalışırsa o kadar kazansın demekmiş. Halk devlete değil, devlet halka hizmet etmeliymiş. Kanun karşısında çöpçü ve başbakan aynı hizaya gelirmiş, gelmeliymiş. Fabrika sahibi işçiyi dilediği gündelikle çalıştırıp dilediği gün kapı dışarı edemezmiş. Yoo, adaletin, müsavatın şanı şerefiyle oynamaktır bu! Uhuvvet dedikse keli kürdüyle bir sofraya oturtalım demedik ya! Hürriyet kahramanlarına heykel dikiyoruz diye bir hizmetçi parçası da hürriyet istemeye mi kalkacaktı bizden.

Tanzimat'tan beri Batı'ya çevrik aydınlarımız Cumhuriyet, Demokrasi kavramlarını halkın çok üstünde, yalnız soylu kişilerin, Batılı aydnlarla kadeh tokuşturabilen alafranga beyzadelerin emrine vermişlerdi. Halkın gücüyle İstiklal Savaşı'nı kazanan Atatürk bile bizi halkı hor görmekten kurtaramadı. Onun gerçek efendimiz saydığı, önünde saygıyla eğilelim dediği köylü, yani Türkiye'nin belkemiği, yani çoğunluğumuz, yani milletimizin, milliyetimizin, Cumhuriyetimizin tek temeli, yani dünkü, bugünkü, yarınki insan kaynağımız, onun parasıyla okumuş, Avrupalara gitmiş, İstanbul'da tapulanmış evlatlarınca bile Hürriyete, Adalete, Müsavata, Uhuvvete layık görülmemektedir. Köylü cahilmiş, anlamazmış bu kavramları. Biraz daha sabretmeli, biraz daha para vermeliymiş ki ırkçı, turancı birkaç yüz dâhi daha yetişsin, İstanbul'daki köşklerinden devleti, milleti irşad etsinler, halkın neyi okuyup neyi okumayacağını söylesinler, Atatürk'ü, İnönü'yü kafataslarına uygun bulmayan bu kültür kumkumaları Türkiye'yi âbâd etsinler!

Bakın kardeşler, Türkiye'de demokrasinin kurulmasını gerçekten istiyorsak halkı hor görüp de halk adına konuşanların ikiyüzlülüklerini halka anlatmanın yollarını bulmalıyız. Zor iş bu, çok zor

iş. İnsan yaşlandıkça anlıyor. Anlıyor ki çamur atan çamur atılandan çok daha güçlü. Neden? Çünkü halk, anası ağlamış halk kızacak insan arıyor; çamur atanı daha yakın buluyor öfkesine. Çamur atmayan, halk adına nutuk çekmeyen dilediği kadar halktan yana, halktan yana olsun, cılız kalıyor dumanlı kavgada. O halkı sürüklemek için her yalanı söyleyebilir, sen, sevdiğin, saydığın halka yalan söylemektense onun sevgisini, saygısını yitirmeye katlanıyorsun. Gelgelelim sürüklenen halkın vakti olmuyor kim doğru, kim yalan söylüyor diye düşünmeye. İşte çağımızda demokrat, gerçekten halk dostu olmanın zorluğu da bundan geliyor. Ne yapmalı bu dostluk karşısında? O çamur atıyor diye sen de çamur mu atacaksın? Hayır. Hazreti İsa gibi çamura batırılmayı bir kurtuluş yolu görmek de yanlış. Doğru olsa, zavallı İsa adına insanlığın dostları iki bin yıldır afaroz edilmez, Papa'nın ülkesinde doğru söyleyen yedi köyden kovulmazdı. Düşündükçe tüyleri ürperiyor insanın: Fakirlerden yana olduğu için çarmıha gerilmiş İsa'yı nice zenginler bugün fakirlere karşı kalkan gibi kullanıyor, nice rahipler kapkara matem urbalarıyla en zengin Floransa lokantalarında, fakir İtalyan köylülerinin toplayıp da tadına varamadıkları üzüm salkımlarının özünü içiyorlar. Koca Roma İmparatorluğu'nu fakirler adına yıkan İsa, bugün kendi evi sayılan kiliselerin birinde dünya fakirlerinin adına konuşmaya kalksa ne olur sorarım size? Komünist diye hapse attırırlar diyemezsiniz; çünkü böyle bir laf etmek sizi de İsa'nın akibetine uğrattırabilir. Koca dünya, ne çabuk ve ne yavaş dönüyorsun.

İki yüz yıl dünya tarihinde nedir ki? Daha dün demektir, değil mi? Daha dün bu bizim yurdumuzda toprak devletindi. Bugün toprak yeniden devletin olmalı demek şöyle dursun, iki yüz yıl önce bir Fransız böyle düşünmüş bile diyemiyorsunuz kolay kolay. Neden? Çünkü devletin, yani milletin malı olan toprakların üstüne Tanzimat fermanıyla konan beyler, paşalar pek hoşlanmışlar bu düzenden. Adalet mülkün temelidir, diyen atalarına sırtlarını dönüp "mülk adaletin temelidir" deyip kurmuşlar konaklardaki sofra-

yı. Gerçek efendimiz köylü, İstiklal Savaşı'na olukla kan veren köylü, taştan ekmeğimizi çıkaran köylü, Atatürk'ün bir dediğini iki etmeyen köylü, kahrını çektiği toprağa, bitkiye, meyveye benim diyemeyecek, on Mehmetçiğin anası Anadolu yollarında, iki büklüm, develer gibi yük taşıyacak, ama uydurma bir tapuyla dağa taşa, ovaya, ormana el koyan bir açıkgözün salak, asalak oğlu çağımızın bütün buluşlarından, devletimizin bütün olanaklarından yararlanacak, üstelik de Tonguç gibi bütün ömrünü, milletimizin temeli çoğunluğa, kurtarıcısı olan yoksul köylülerinin uğruna pir aşkına, fakir aşkına, seve seve harcayanlara urun, gâvur, gomonist diye çamır atacak. Olacak şey mi bu? Oluyor, kardeşler, bal gibi oluyor işte. Çukurova'nın pamukları, Karadeniz'in fındıkları, tütünleri, Ege'nin incirleri kim bilir nice yurttaşlarımızı, askerlik hizmetinden bile kaçan yurttaşlarımızı, Ada'da, Moda'da, Riviera'da, Amerika'da besliyor. İsviçre'de bu fakir milletimizin parasıyla şatolar kurup üstelik başımıza çorap örmeye çalışanlar olduğunu duyarsanız şaşmayın. Onların peşine düşecek yerde, fakir fukaranın hakkını arayan birkaç şaire çamur atan sözde-bilim adamlarımız da var. Bunlar arasında devletin, yani fakir fukaranın parasıyla okumuş olanlar da var. Pek hızlı ve pek yavaş dönüyor dünyamız. Erzurumlu şıp diye İstanbullu oluyor da Erzurum'da kalanın kaderi değişmiyor kolay kolay. Marsilya'ya yerleşen Karadenizli ültra modern modalara uyarken Karadeniz'de kalan kardeşi köylüleri cami yapmaya zorluyor, okul yaptırmak isteyenleriyse dinsizlikle suçluyor. Olacak şey mi bu? Oluyor, kardeşler, bal gibi oluyor işte. Halk adına, Medrese'ye karşı Üniversite'yi kurmuş olan Atatürk'ü küçümseyip gericilikte medrese hocalarına taş çıkaran profesörler bile çıkıyor. Hem çok çabuk, hem çok yavaş dönüyor dünyamız.

1965

SOFTALIK

Softalık birdüşünce, bir bilgi kanseri diye anlatılabilir. Yaşayan, gelişen bir organizmanın en işlek yerinde birden bir katılaşma, bir kabuklaşma. Varsın, olsun denir; aldırış edilmez. Ak beden üstünde kara bir ben gibi hoş da görünebilir. Derken kara ben başlar koca gövdeye ölüm ağlarını germeye, işleyeni durdurup, duranı işletmeye, bütün çürümelerin hızıyla varlığı sarmaya

Softa bir tek düşünceyi dondurup keskinleştirdiği, billurlaştırdığı için kendini kolay tanıtır, beğendirir. Sözleri, çürüyen her şeyin kokusu gibi, yayılgan, girgin, dokunaklıdır. Bildiği bildik, dediği dedik insan canlı cenazenin ta kendisi olduğu halde ya da belki öyle olduğu için, insanları koyunlaştırıverir. Bir de bakarsınız cıvıl cıvıl yaşayan insan tomurcukları, çiçek açmış kızlar, delikanlılar leş gibi kokan bir düşüncenin büyüsüne kapılmış, kendi dallarını kesiyorlar. Doğan güneşin, pırıl pırıl bir derenin, yemyeşil bahara açılmış bir pencerenin önünde, mutluluğun eşiğinde bir insan, bütün bunlara pislik atan bir papazın yap dediğini yapıyor, yapma dediğini taş çatlasa yapmıyor, yapamıyor. Gözlerini, ağzını, burnunu, yüreğini unutmuş, insanları manastıra çağıran kâğıtlar dağıtıyordu. Kâğıtta: İsa sizi bekliyor, gibilerden bir yazıyı görür görmez bir hortlak görmüş gibi tüylerim ürperdi.

Softalığın bir düşünce, bir bilgi hastalığı olduğu şundan bellidir ki bu hastalık yalnız insanlarda görülür. Hangi hayvana softa diyebilirsiniz? Gerçi hayvan, hep aynı yuvayı yapması, bildiğinden şaşmaması bakımından softaya benzer; ama, o düşünmediği, düşünemediği için hayvandır. Softaysa düşünebilirken düşünmediği için softadır. Bu bakımdan ona, hayvanca, yani bildiğini geliştiremeden yaşayan insan da denebilir. Hayvanlar kızmasın ama, softa çok benzer onlara. Tıpkı onlar gibi softa da dünyayı oldum olası yalnız kendi açısından görür ve düşüncesi hep aynı yerde otlar, hep aynı dereden su taşır.

Softa ister istemez bir bilginin, donmuş da olsa bir düşüncenin

adamıdır, bir görüşe ölesiye bağlıdır. Onun için halk çok defa softayı idealistle karıştırır, düşüncenin en büyük düşmanını bir düşünce harmanı olarak görün. Oysa ki, kendinin bile olmayan bir eski, bir aşılmış düşünceyi yaşatmak isteyen softa, kendi yarattığı ya da kendine malettiği bir düşünceyi gerçekleştirmek isteyen idealistin tam tersidir. Peygamberler, ermişler, evliyalar, önderler softa kişiler değildir: Onların düşüncelerini dondurup sömürenlerdir softa. Mevlana Celalettin bir idealistti; onun düşüncesini kurtulduğu çıkmaza yeniden sokan nice mevleviler ise birer softadır. Mevlana: *Ya olduğun gibi görün, ya göründüğü gibi ol* mu demiş? Onlar tam olmadıkları gibi görünmüş, tam görünmedikleri gibi olmuşlardır.

Softalık bütün insanlığın başbelasıdır. Bizim için özellikle tehlikeli olması başlıca şu sebeplerden ileri gelir: Biz eskiden kopmak, değişmek, yenileşmek isteyen bir milletiz; softalarımızın çoğuysa çok eski, hortlak sayılacak kadar eski (fotoğraf çektirmeyi günah sayacak kadar eski) bir düşüncenin softalarıdır. Dönmek, hatta durmak bizi birçok milletlerden daha fazla sarsar. Kaldı ki, eski dünyamızdan dönmek istesek de dönemeyecek kadar kopmuşuz. Bir başka sebep, bizde softalığa karşı en etkin silahın, aydınlığın az oluşudur. Çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen bir yerde softa her dilediğini yaptırabilir; hele partiler ya ister istemez, ya işlerine gelerek softalara göz yumarlarsa. Biz softalardan çok çekmişiz. Yakın tarihimiz bir softalarla savaş, çok defa da bir softalara boyun eğme tarihidir. Çok eskiden hiç olmazsa savaşlarda işe yarayan softa son tarihimizde, ordunun Batılılaşması gerekince, düşmanın ekmeğine yağ sürmüş. Batılıların bizden öğrendiğini yeniden öğrenmeye bile gâvurluk demiş. Bugün yeni dünyaya ayak uydurmak için yaptığımız her şey bizim softamızın fırsat bulur bulmaz yıkacağı şeydir. Yeni Batı'dan gelir, Batı gâvurdur, o halde Yeni gâvurdur.

1959

Bizde millet kavramı yeni olduğuna göre milletimizin geçmişi üstündeki düşünceler de yenidir. Bu konuda henüz bir açıklığa varmış değiliz. Bugünkü millet birliğimizin kurucusu Atatürk bile geçmişimizi sınırlandırmada dilediği açıklığa varamadan göçtü. Bu işte sağduyusuna başvuracak yerde neden bilginlere başvurdu. Gerilere gittikçe milletlerin tarihi birbirine karıştığına göre bilginler her millete dilediği geçmişi verebilirler. Geçmişi sınırlandırma, milletin bugünkü hayatıyla ilgili ve ister istemez keyfi, hatta hissi bir iştir. Bu konuda bilginlere düşen, milletin kararını ve yeni duygularını beslemektir. İstiklal Savaşı'yla yeniden doğan milletimizin kararı nedir? Sınırlarını kanıyla çizdiği topraklar içinde kendi gücüyle ve her tekine, hangi ırk ve dinden olursa olsun aynı hakları vererek yaşamak değil mi? Bu kararla milletimiz geçmişimizi de uzaklarda değil kendi topraklarımızın içinde, ektiğimiz buğdayların kökünde aramamızı istiyordu. Oysa ki bilginlerimiz geçmişimizi bu toprakların dışında götürmedik yer komadılar. Her millet gibi dört bir yandan gelenimiz vardır, ama kökümüz bu topraklardadır demek varken, bize şairlerimizin bile hayal ulaştıramadığı anayurtlar bulmuşlar. Ama bilginlerimizin de önünde sonunda geçmişimizi bu topraklara bağlayacaklarına inanıyorum. Bunun bir alameti olarak size hoş bir fıkra anlatayım: Bir dostumun oğluna ilkokul sınavında Türklerin anayurdu neresidir, diye sormuşlar; çocuk Orta Amasya diye cevap vermiş. Öğretmenler gülmüş ve çocuğu sınıfta bırakmamışlar.

İnsan geçmişiyle hesaplaşarak gelişir. En ileri milletlerin geçmişlerini en iyi bilen milletler olması da bundandır. Geçmişe bağlı kalmak hayat için ne kadar zararlıysa geçmişi yok saymak da o derece zararlıdır. Ölenlerle ölünmez, ama ölenler bizimle yaşar. Bütün mesele geçmişin bize yük olması değil, tersine yükümüzü azaltmasıdır. Bilim de, fikir de, sanat da, tohumları nerden gelirse gelsin ancak belli bir toprağın şartları yani geçmişiyle uzlaşarak

yaratıcı olabilir. Tanzimat'tan bu yana nice yenileşme emeklerimizin boşa gitmesi toprağımızı ve toprağımızın insanını iyi bilememizden ötürüdür.

Atatürk'ün emekleriyse toprağımızı ve toprağımızın insanını iyi bildiği için boşuna gitmemiştir. Bu milletin çoğunluğuyla kim onun kadar senli benli olmuştur. Getirdiği yenilikler bu memleket insanlarının için için beklediği, özlediği değerlerdir. Attığı şeylerse aslında zaten ölmüş değerlerdi. Yeni harfleri kabul ettiğimiz zaman nice bilginlerimiz milletimizin geçmişi ile bağları kopacak sanmıştı. Halbuki yeni harfler sayesinde Türkçemizin geçmişi ne kadar daha iyi aydınlandı. Yazarlarımız ne kadar daha çok bizim toprağımızın, bizim halkımızın yazarları oldular. Yalnız bu misal, geçmiş değerleri yaşatmak için bile geçmişten soyunmak, yeniliği kayıtsız şartsız benimsemek gerektiğini anlatmaya yeter. Ama başka misaller de verelim: Hangi şairler en eski deyimlerimizi değerlendirirler? En yenileri. Hangi ressamlarımız en eski nakışlarımızı benimsediler? En yenileri. Hangi müzik adamlarımız en eski halk havalarımızı yenileştirdiler? En yenileri ve alaturkanın düşmanları. Musikimizdeki duraklamanın sebebi alaturkaya milli değer diye sarılıp kalmamızdan ileri geliyor. Yine okur-yazarlarımızın kabahati; kötü ama halkımız istiyor diyenlerin günahı. Okullarımızın yaptığını radyomuz yıktı ve milli musiki diye bir avuç insanı keyiflendiren sofra musikisini memleketin iliklerine kadar yaydı. Halbuki alaturka sözü bile Türkçe değildir. Radyoda dinlediğimiz şarkıların çoğu milli olmak şöyle dursun musiki bile değildir. Onlar yüzünden klasik musiki de halk musikisi de gençlerin gözünden düşmüştür.

Milletini gerçekten seven onun, değil eski kafada kalmasını, kendi kafasını bile aşmasını, bütün canlı varlıklar gibi durmadan kalıp değiştirmesini ister. Yenileşmelere karşı geri kuvvetleri ayaklandırmaya çalışanların, milleti değil kendi çıkarlarını düşündüklerinden emin olabilirsiniz. Geçmiş değerlerimizin nefes almasına, bugüne maledilmesine engel olanlar da onlardır. Söylemek istediklerimi şöyle kısaltabilirim:

1 — Geçmişimizi, topraklarımızda arayıp bulduğumuz her değeri, Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı, ne olursa olsun benimsemek.

2 — Eskiyi sırtımızdan atıp düşüncemize ve bugünkü hayatımıza maletmek; devam ettirmek değil yeniden yaşatmak.

3 — Eskinin sırtından geçinenlerin yeniyi boğmalarını önlemek.

1954

YAŞAYAN GEÇMİŞ

"Tarihini aksettirebilsin diye çehren
Kaç fatihin altın kanı mermerle karışmış?
Yahya Kemal

Tarih! Tarih! Ama müze ve kitaplık dolusu tarih değil, can dolusu tarih... Tozlu ve küflü geçmiş değil, bizim havamızı soluyan, bizimle birlikte yaşayan geçmiş. Belge değil, anıt.

Ders, bilim, masal ya da bilgi olarak öğrenilen tarihin gereksiz olduğunu iddia edecek değilim. Ama tarih yalnız bu ise, onsuz yaşamak da mümkündür. Bize gerekli olan tarih bilgisinden çok, tarih anlayışı, daha yeni bir deyimle tarih bilincidir. Bu ikisi birlikte gider diyeceksiniz. Mutlaka öyle değil. Tarih her zaman vardı. Tarih bilinci ise Avrupa'da bile yeni zamanlara kadar yoktu.

"Osmanlı müverrihlerinde" tarih zihniyeti yoktu. Bugünün birçok tarihçisinde, tarih zihniyeti yoktur. Hatta tarihçiler, çoğu tarihsel düşünceden uzaklaşırlar. Çünkü onlar geçmişi kendi havası ve kendi zihniyeti içinde görmek zorundadırlar. Oysa ki tarih zihniyeti bugünkü gerçeği geçmişiyle karışık olarak görür. Onun hareket noktası bugün, tarihçinin hareket noktasını geçmiştir. Tarih bilinci geçmişi yaşar, tarih bilgisi sadece yaşatır.

Tarih zihniyeti taşımak için tarihçi olmak şart değildir. Bilimsel düşünmek için allame olmak şart olmadığı gibi. Geçmişi bütün ayrıntılarıyla canlandıran ve yeniden yaşatan nice tarihçiler vardır ki, hâlâ pek eski bir dünya ve tarih görüşünden kurtulamamışlardır. Tarih bilgisi softalığa engel olamayabilir. Tarih zihniyeti geçmişi de içine alan gerçekçi bir dünya görüşüdür. Bu zihniyeti Avrupa'da Rönesans'ın "maziperest"liği hazırlamış, 18. yüzyılın bilimsel gözlem ve usculuğu (Rasyonalizmi) tahrik etmiş, sonra da 19. yüzyılın gerçekçiliği kurmuştur. Geçmişi, gerçeğin bir tapınağı olarak gören ve tam anlamı ile yaşatanlar bütün idealizmlerine rağmen romantikler olmuştur. Bugünkü tarih görüşü, romantik düşünüşün bulunduğu "mahalli renk"in gelişmesinden başka bir şey değildir.

Klasikler antik geçmişi keşfederken tarih zihniyetiyle hareket etmiyorlardı. Roma ve Atina onlar için zaman ve mekân dahilinde bir gerçek değil âlemşümul ve "zamansız" birer ülkü idi. O kadar ki bir Yunanlı, orduların muhayyilesinde bir 17 yüzyıl salon adamının kıyafetine girebiliyor, Racine'nin trajedisinde Yunanlı Pyrrhus XIV. Louis gibi konuşabiliyordu. Geçmiş onlar için sadece fikri ve soyut bir âlemdi. Romantikler geçmişi renkleri ve sesleriyle somut bir âlem olarak canlandırmaya, ölüleri vücutlarıyla birlikte yaşatmaya çalıştılar. Zamanın akışını, insanların çağların arasındaki yürüyüşünü gördüler. Edebiyata canlı bir tarih havası doldu. Fert ve millet kendisini mütemadiyen değişen bir gerçeklik içinde görmeye başladı. Bugünkü anlamı ile milli bilincin tarih bilinci ile birlikte uyandığını görüyoruz. Onun için millet ve tarih kavramları birbirine bu kadar yakındır ki millet, tarihleri müşterek insanların birliği diye tarif edilebilir. Tarih bilincinin uyanmamış olduğu bir adamda milli bilinç olmasına imkân var mıdır? Bir milletin fertleri arasındaki bağlar geçmişte örülmüştür. Bu bağları idrak etmeyen bir millet hatırasız ve hafızasız bir ruh kadar anlamsızdır. Hemen şunu da ekleyelim ki milli tarihin çok eski olması şart değildir. Geçmiş fikrinin teşekkülü için ihtiyar olmaya lüzum yoktur. Ame-

rikalıların tarihsiz bir millet olduğunu söyleyenler tarihin sadece çağlardan ibaret olduğunu zannedenlerdir. Tarihsizlik tarih bilincinden yoksunluktur. Kendisini arkasındaki sayısız çağlara bağlı hissetmeyen cahil bir Çinli tarihsizdir. Memleketimizdeki Rumlar geçmişlerinin bütün eskiliğine rağmen tarihsizdirler. Çünkü Rum kelimesinin içindeki zengin tarih hamulesinden habersizdirler. Tarih yeni düşünüşün bir şartı olmakla berabere, geçmişe bağlılık olumsuz sonuçlar da verebilir. Tarih bilinci "maziperest" olmayı gerektirmez. Geçmişe dönüş bir geriye sığınma olmamalıdır. Ölüler arasında dolaşırken sağ olduğumuzu unutursak bir anlamda ölmüş oluruz. Bizim geçmişte yaşamamız değil, geçmişin bizde yaşaması gerektir. Fakat geçmiş bizde nasıl yaşayabilir? Ölüler dirilerle nasıl "ülfet" edebilir. İşte asıl üstünde durmak istediğimiz sorun.

İnsan mecmuasının birinci sayısında "Frenkten Türk'e Dönüş" adlı yazımda Türk geçmişini bugünkü dünya görüşümüzle yeniden düşünmek, yani Fuzuli'yi ya da herhangi bir sanat abidemizi bugünkü sanat telakkimizle anlatmak, tanımak ve benimsemek gereğinden söz açmıştım. Bu fikrime bazı arkadaşlarım katılmadılar. Kısaca şunu söylemek istiyordum:

Geçmişe dönüş, geçmişin zihniyetine dönüş olmamalıdır. Tarih bilinci eski dünyayı aynen yaşatmak değildir. Dünün değerlerini, bugünün anlayışı ile ölçemeyiz. Geçmişi yaşatan yorumdur. Eski güzelliklerin yeni anlamlarla dolması kaçınılmazdır. Aksi halde eskinin antikadan başka anlamı olmaz. Geçmişin yaşayan bir değer haline gelmesi, yeni bilincin sözgecinden geçmesi gerektir. "Geçmiş için geçmiş" hayatı ağırlaştırmaktan başka işe yaramaz.

Düşünceme katılmayan arkadaşlarımın bir bakımdan haklı görünen kanıları şöyledir:

Tarih bilinci, geçmişi yalnız şekilleriyle, zihniyetiyle birlikte yaşatmak zorundadır. Geçmişten şunu alıp bunu bırakamayız. Geçmiş bir bütündür. Fuzuli'yi kendi dünyası içinde, kendi telakkileriyle anlamalıyız. Mısralarına kendisinin koyduğu anlamları

koymalıyız, tarihin amacı geçmişi maddi ve manevi bütünlüğü ile meydana çıkarmaktır. Zihniyetinden ayrı tutulmuş geçmiş olamaz. Yunus Emre'nin şiirini alıp dünya görüşünü bırakamayız. Mimar Sinan'ın camisini alıp mimari telakkisini bırakamayız. Her eseri kendi yapısı içinde düşünmek gerekir. Aksi halde tarih gerçeklerine uymayan yargılara sürükleniriz. Yorum, gerçeğin düşmanıdır. Ortaçağ'ın yorum yüzünden nasıl bir gaflet içinde yaşadığını biliriz.

Bu itiraz yukarıda andığım tarihçi geçmiş görüşünün tipik bir örneğidir ve tarihin kullanacağı yöntem bakımından doğrudur. Ama geçmişin hiçbir kırıntısını feda etmeyen bu zihniyetin yalnız bilim ve araştırma alanında kalması gerektiğine inanıyorum. Ben, tarihin yazılışından değil, bizimle olan münasebetlerinden söz açıyorum. Herkesten tarihçi olması istenemez. Fuzuli, yalnız tarihçilerin değil, bütün milletin, bütün Türk bilincinin malıdır, hiç kimse de Fuzuli'den zevk almak için Fuzuli'nin dünya görüşünü benimsemek zorunda değildir. Sanat devirden devire, zihniyetten zihniyete, putperestten Hıristiyan'a, Hıristiyan'dan Müslüman'a geçebilen, her gönülde yaşayabilen bir değerdir. Geçmişi meydana çıkarmak benim üstünde durduğum meselelerden çok ayrı bir şeydir. Tarih, içimizde yaşayan bir değer olarak başka, araştırılan bir gerçek olarak başkadır. Yaşayan tarihle ölü tarihi karıştırmamalıyız. Ben yaşayan tarihten, benimsediğimiz geçmişten söz açıyorum. Öteki araştırma işidir ve tarih gerçeklerinin açığa çıkmasına çalışır.

Tarih kitaplarının ve kamusların dışında kalan durmadan değişen ve gelişen bir geçmiş vardır. Onu dilimizde, zevkimizde, terbiyemizde, düşüncemizde bir sermaye olarak taşırız. Bu geçmiş bizimle büyür ve zenginleşir; havamıza karışır, kanaatlerimize ve zevklere göre yontulur; yeni anlamlar kazanır.

Evinizde çok eskilerden kalma bir resim vardır. Çocukluğunuzda bu resmi ilk hayal dünyanızın taze sırlarla dolu bir köşesi olarak görmüşsünüzdür. İçinizdeki deniz mavi masallarla karışık-

tır. Günün birinde onu sadece bir dede yadigârı ya da munis bir eşya olarak görürsünüz. Daha sonra bu resme bir kartpostal bayağılığı siner. Denizin sihiri bozulur. Manzaranın ruhu boşalır ve renkler maddileşir. Sonra da bir gün aynı resmi kaybolmuş bir cennetin acısı ile seyredersiniz. Çocukluğunuzun denizi hatıraların sihirli lezzetiyle canlanır ve duvarındaki süs yepyeni alemin taze heyecanlarıyla dolar. Bütün bunlar o resmin tarih gerçeğiyle ne dereceye kadar ilgilidir? Sizin duyduğunuz hislerin o resmi yaratan hislerle nasıl bir akrabalığı vardır?

Don Kişot'un çeşitli çağlara ait resimleri vardır. Cervantes'in ölmez kahramanını her devir kendi zihniyetine göre düşünür: 18. yüzyılın Don Kişot'u zarif ve güzel bir adamdır. Romantiklerin Don Kişot'u saçları rüzgârda, gözleri uzak ufaklarda Werther kılıklı bir şövalyedir. Daha sonraki resimlerde aynı kahraman atı kadar ihtiyar ve çirkindir. Sizin kurduğunuz Don Kişot da kimbilir nasıldır? Tarih gerçeğinin bütün bu Don Kişot'larla anlaşabilmesi mümkün mü?

Çarmıhtaki İsa'nın resimlerine bakınız. Bir devrinki beyaz, temiz ve güleçtir. Bir devrinki zayıf, cılız, solgundur. İsa'nın bu çeşit durumlarını tarih gerçeğinin değişmesi değil, din zihniyetinin gelişmesi tayin etmiştir. İsa yaşayan bir geçmiş olmasaydı ilk gerildiği çarmıhta tek tarih gerçeğiyle ölür kalırdı. Geçmiş, yaşayabilmek için İsa gibi şekilden şekle girmek zorundadır.

Shakespeare'in tiyatrosu ne kadar çok anlayış ve yoruma sahne olmuştur? Shakespeare'in Hamlet'i ve Voltaire'in, romantiklerin, sembolistlerin 20. yüzyıl eleştirmecilerinin ve tarihçilerin Hamlet'leri arasında ne büyük farklar vardır? Shakespeare'in yarattığı dünya üç yüz yıllık bir fikir gelişmesinin açtığı ufuklarla genişlemiş, bulduğu anlamlarla zenginleşmiştir. İsa'nın kavramı ile birlikte Shakespeare'in kahramanları da değişir. Macbeth bugün bizi gerçek hüviyetiyle tatmin edemez

Boileau'nin idealine uyan Racine sürekli bir yorumla geniş bir sınırsızlık kazanmamış olsaydı bugün Paul Valery'nin hayranlığını

nasıl kazanabilirdi? Nasıl şiiri kendisi gibi anlamayan bir şairi benimseyebilirdi? Boileau'nun açık ve makul bir anlam gördüğü yerde Valery harikulade bir ritm, esrarlı bir mimari görüyor. Birinin sevdiğinden öteki nefret ediyor. Fransa Racine'in insanlık telakkisi çoktan eskimiştir. Buna rağmen Phédre ve Athalie taze heyecanlarla dolu kalıyorsa bu mucizeyi yapan onun ruhu değil, bizim ruhumuzdur. Klasik edebiyat yaşayan, değişen ve zenginleşen bir geçmiştir. Her devirde taze bir nitelik kazanmayan geçmiş küflü bir çekmeceden başka nedir? Sanat eserinde değişmeyen yalnız madde ve şekillerdir. Taşıdığı heyecan yükü durmadan yenileşir. Sanat eserinin ilk yükünü bulmak ve eseri bu yük ile anlayıp sevmek onun yalnız ölü tarafını canlandırmaktır, bu arkeologların işidir.

Yaşayanların geri dönmeye, ölüler arasında eğlenmeye vakti yoktur. Onlara yeni ve sıhhatli hazlar gerektirir. Bu da ancak yorumla olur.

Geçmişin yorumu eski bir eserin keyfi anlamlarla tahrifi değildir. Maksat o eserin yeni ruhtan süzülmesi ve taze lezzetlerle dolmasıdır. Yorum yeni ruhun eski dünyayı kendisine maletmesidir. Bunun için de hurafesiz bir kafa sahibi olmak ve gözlerimizi geçmişe açmak yeter. O zaman geçmişi kendiliğinden yorumlayarak bugüne uydururuz.

Edebiyatta tabiat tasvirinden bahsederken Nedim'den bir örnek alınırsa bu bir yorum olur; çünkü bu halk türküsünün tarih yönünden milli duygusu ile ilgisi yoktur.

Milli duygudan bahsederken üç yüz sene evvelki bir halk türküsü örnek alınırsa bu bir yorum olur; çünkü bu halk türküsünün tarih yönünden milli duygu ile ilgisi yoktur.

Süleymaniye Camii'ne bakarken Mimar Sinan'ı, Türk mimarisini, kütlelerin beyaz hamleler halinde yükselişini, ruhun maddeye şekil verişini düşünürsek bu bir yorum olur. Bu camiin tarihi sahipleri onda böyle şeyler görmemişlerdir. Cami onlar için sadece cami ve nihayet güzel bir camidir.

Eski Türk musikisini konser adı altında dinler ve seversek, It-

ri'de harikulade bir musiki dünyası keşfedersek bu bir yorum olur. Çünkü bizde bağımsız bir musiki sanatı, fikri ve heyecanı yoktu.

Yunus Emre'den bahsederken şair, sanatçı, dâhi gibi kelimeleri kullanırsak bu bir yorumdur. Çünkü Yunus bir derviştir ve bizim onu müridler gibi sevmemize imkân yoktur. Bizim Yunusumuz yepyeni ve "herdem taze" bir Yunus'tur ve eskisinden çok daha zengin, çok daha derindir.

Andre Gide'in yeni ruh kaygılarından bahsederken İsa'nın sözlerini öne sürmesi kendiliğinden bir yorumdur. Ansızın yepyeni bir öz kazanan bu sözler bambaşka bir dünya görüşünün sözleridir. "Ruhunu kurtarmak isteyen kaybedecektir" derken İsa'nın düşündüğü şeyle Gide'in düşündüğü şey aynı değildir, olamaz ve olmamalıdır.

Jeanne d'Arc heykelinin Paris'te, yepyeni idealler peşinde koşan insanların kaynaştığı bir meydana konması bir yorumdur. Yeni ruhların ona verdikleri anlam orta zamanın malı değildir.

Descartes'ı müsbet bilimin babası olarak düşünmek bir yorumdur.

İbni Sina için Türk Üniversitesi'nde yapılan tezahürat bir yorumdur.

İşte geçmişi yaşatan bu yorumlardır. Eski kıyafeti, eski zihniyeti ve tarih gerçeğiyle kalan geçmiş bir mumyadır, bir belgedir ve yeri müzedir. Türk düşüncesinin Avrupalı olmasını istiyorsak onu kendi geçmişimizle beslemeliyiz. Avrupa medeniyetinin sırrı, her sözünde yaşayan geçmiş, her hamlesinde canlanan tarihtir. Orada hiçbir fikir, hiçbir güzellik "müstehase" halinde kalmamış, her yeni dava eski bir davanın yorumu olmuştur.

1940

Avrupa dünyamızın gençliği, yeniden doğuşu, yarına açılan penceresidir. İnsanlığın bütün değerleri Avrupa'dadır demiyorum; Yunan öncesi ve Avrupa dışı değerlerin varlığını, hatta türlü bakımlardan üstünlüğünü inkâr etmiyorum; fakat insanlığın değer olarak nesi varsa bugün için ancak Avrupa sayesinde ortaya çıkabileceğine, ancak Avrupa kafasıyla faydalı olabileceğine inanıyorum. En derin düşünce kaynaklarının Doğu'da olduğunu kabul etsek bile Avrupasız bu kaynaklar kuru çeşmelerden farksızdır.

Milletimizin kendi geleneklerini hor görüp Avrupa'nın düşünce, bilgi, ahlak, hukuk ve sanat ilkelerini benimsemeye karar vermekle bugün gençlik çeşmesinin nerde olduğunu açığa vurmuştur. Bu böyle iken bazı Avrupalıların, hem de bazen en değerlilerinin bir tükenişten, bir ihtiyarlamadan bahsetmelerine, Avrupa'yı Avrupa yapan realist dünya görüşünden sapıp insan ve dünya ötesine başvurmalarına ne demeli? Üstat Yahya Kemal'den bir fıkra dinlemiştim: Genç Türkler, kendileri gibi inkılapçı, yeni kafalı diye Jean Jaurés'e dert yanmaya gitmişler; memleketteki irtica hareketinden, geri kafalılardan söz açmışlar. Jean Jaurés; mürtecilerin neler söylediklerini sormuş, Genç Türkler de kendilerinin Avrupa'ya ayak uydurmak istediklerini, mürtecilerin Avrupa'nın çürümüş olduğunu, yıkılması gerektiğini ve yıkılacağını ileri sürdüklerini anlatmışlar. Bunun üzerine Jean Jaurés, hiç hatır gönül dinlemeden, "Ben de sizin mürteciler gibi düşünüyorum, onlar haklı: Avrupa kötüdür ve değişmelidir" demiş. Jaurés, Avrupa'yı değiştirmek için bizdeki Avrupa düşmanlarıyla işbirliği edebilir; ama kendi dünyasını değiştirmek daha ileriye götürmek isteyen Jaurés, Avrupa'yı daha çok siyasi bünyesi bakımından kötülüyordu, fakat Avrupa kültürünü çıkmazda gören, Avrupa dışı değerlere başvuran fikir adamları da nihayet Avrupa'nın kendi kendini tenkit, kendi sınırlarını zorlama gayreti olarak görülmelidir. Bazı Avrupalı fikir adamlarının Doğu mistisizmiyle alakası olmamakla beraber mistik

denebilecek temayülleri, mistikliğe benzer görüşlere kaçmaları dünya gerçeğini kucaklayamaz olan dar bir akılcılığı yıkma, bulunandan öteye gidebilecek daha derin bir akıl yolu arama kaygılarından doğmuş olsa gerektir. Nitekim Bergson sezgi adıyla akla karşı koyduğu yol ardından gidenleri tabiat ötesine değil tersine tabiatın daha derin gerçeklerine götürmüş, existentialist'lerin yeni bir çeşit metafiziğe çalan felsefeleri insanı daha içten, daha özden tanımaya, hatta en aktüel dünya meselelerine katılmaya yöneltmiştir. Tıpkı sembolizm, sürrealizm, kübizm, dadaizm... vesaire gibi akıl düşmanı olarak ortaya çıkmış sanat hareketlerinin netice itibariyle aklın sınırlarını genişletmiş, bugün artık makul görülen değerlere varmış oldukları gibi. Bu arada tabii sular bulanmış ve bulanık suda, balık avlayanlar olmuştur. Sözü dinlenmez olan, otlağını kaybeden, zamana ayak uyduramayan, genç ve yeni olan her şeye içerleyen türlü türlü insanlar buhran, iman, şeytan, iflas, dejenerasans gibi dumanlı kavramları habire kullandılar. İnsanlar makineleşiyormuş, ruhsuz ahlaksız oluyormuş, saygı, zevk, edep erkân ortadan kalkıyormuş. Halbuki dünyamızın Avrupa kafası sayesinde günden güne daha iyiye gittiğini, yer yer ve muvakkat gerilemelere, aksamalara, sabotajlara rağmen dünden daha haklı, daha zevkli, daha mesut olduğunu görmemek için ya kör, yahut da bilerek bilmeyerek her türlü değişmeden zarar göreceklerin adamı olmak lazım. Avrupa'nın bulduğu açık ve cömert kültür formülü sayesinde her gün ve her şeye rağmen dünyanın her yerinde hakkını, medeniyet payını isteyenlerin sayısı alabildiğine artmıyor mu?

Kriz diye adlandırılan rahatsızlığı doğuran da belki bu artışın ta kendisidir. Sokağı aydınlatan elektriğin er geç ruhları da aydınlatacağı su götürmez. Ama evlerinde elektriğin bir dakika kesilmesine razı olmayan bazı aydın kişiler yine de insanların mum ışığıyla daha mesut ve daha ahlaklı olacağını söylüyorlar. Niçin? Bu kişilerin elektrik payları fazla kaçmış da ondan diyeceğim geliyor. Medeniyetin maddisi manevisi diye ayırmalar yapanlara ben olsam hiç elektrik vermem.

Dünyada medeniyetin nimetlerinden faydalanmayan sürülerle insan bulundukça bu nimetlere kavuşanların medeniyeti kötülemeleri gülünç bir şeydir. Tekniğin, makinenin çağımızda insanlığa ettiği hizmetler yanında, bunları ihtiraslarına alet edenlerin sebep oldukları büyük felaketler bile küçük kalır. Teknik, makine maddi şeylerdir, ama onları yaratmanın ve muhtaçlara dağıtmanın hazzı, heyecanı da maddi midir?

Aslında maddi manevi ikiliği üzerine fikir kuranlar ruhla bedeni ayıran çağların düşünce kalıplarına bağlı kalıyorlar. Bizim çoğumuz, bütün ikilikler gibi bunları da ortadan kaldırma, insanı ve dünyayı bir çözülmez bütün olarak görme yolundadır. Fizikle metafiziği, dinle felsefeyi, akılla imanı, sanatla tekniği, insan içi ile insan dışını, zıt kutuplar olarak görmek artık bizi ileriye değil geriye götürür. Yeni düşüncenin varmakta olduğu bütüncülüğün mistik ve panteist dünya görüşüyle bir benzerliği yok değil. Fakat şimdiki düşünce evreninin ötesine değil, büsbütün berisine, özüne doğru gidiyor.

1954

ÇOCUK, ANA-BABA İLİŞKİLERİ

Her yerde, her zaman geçmiş günler aranır. Eski zaman başkaydı, denir; yaşamak daha kolay, daha ucuzdu denir; ahlak kalmadı, mertlik bozuldu, gençler şımardı, insanlar bir tuhaf oldu, denir. Her yeni düzen insanların çoğuna bir bozulma, bir çığırdan çıkma gibi gelir. Hele yaşlılar arasında bugünün dünden apaçık da olsa, hatta dünyayı değiştirmede o yaşlıların payı da olsa. Babaevini kötü bulup yıkmış delikanlı, yaşlanınca oğlunun kendi evini kötü bulmasına zor akıl erdirir. Böyle gelmiş böyle gidecek dünyamız; bozula düzele, değişe gelişe, yeni eskiyi, eski yeniyi vura vura.

Biz Türkiyeliler öteden beri insanlık tarihinin en değişken örnekleri arasındayız. Osmanlı İmparatorluğumuz sırasında değişme ritmimiz yavaşlamış, hatta bir aralık duraklamış gibidir, ama 20. yüzyılda değişme gerçekten başdöndürücü bir hız kazandı bizde. O kadar ki çoğumuz yeni düzene henüz ayak uydurabilmiş değiliz. Kadın erkek eşitliğinin, din işleriyle dünya işlerinin ayrıldığının Türkiye'de ırk, din, mezhep ayrılıklarına kanunlarda yer verilmediğinin, girdiğimiz demokrasi düzeninde özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin temel yasa olduğunun kaç yurttaşımız farkındadır? Türkiye'de ırk, din, mezhep ayrılıklarına oğlunu veya kızını Fransız okuluna yollayanlarımız arasında bile Arapça'ya, Farsça'ya, hattâ eski harfleri içten içe veya açıkça bağlı kalanlar vardır. Böyle bir durum içinde Türk çocuğunun gördüğü eğitim bir hayli karmaşık olsa gerek.

Çoğunluğumuz olan köylüler arasında çocuk eğitiminin henüz eski gelenek ve göreneklerden ayrılmamış olduğunu söyleyebiliriz. Okulu olan köylerde bile çocuk, okuldan sonra köyünde kalırsa, ailenin eskiye bağlı eğitim çemberi içinde olsa gerek. Kim dinler öğretmeninin kuru öğütlerini, hele öğretmen işi fazla ciddiye alıp devlet babadan bile azar işitirse. Köy bir yana, şehirlerde, hele büyük şehirlerde çocuk, eski, yeni, Doğu, Batı çatışmasının tam ortasındadır. Okul bir yana çeker çocuğu, aile bir yana, devlet bir yana, eş dost bir yana, sinema bir yana, radyo bir yana. Bu değişik etkiler —ki az çok her yerde vardır— birbirlerini tamamlamadığı, her biri çocuğa başka bir değer kattığı zaman mesele yok; ama bunlar birbirine karşı koydu mu, diş biledi mi, taş attı mı çocuğun hali dumandır. Ya işi oluruna bırakır ya iki yüzlü olur ya da... alır başını gider. Bir çocuk düşünün ki on beş yaşında hâlâ babasından dayak yer, küfür işitir, annesi ayaklarını yıkar, amcası rakı içirir, dayısı oruç tutturur, eniştesi okullar ve öğretmenler aleyhine ağzına geleni söyler, her şey parayla der, öğretmen Beethoven'i över, radyoda alaturkanın en bayağısı onunla birlikte ya da onu kapatarak dinlenir. Hangi eğitim bu çocuğu, kimin elinden, nasıl kurtarır?

Kızını dövmeyen dizini döver, dermiş eskiler. Hâlâ da öyle diyenler var. Bunun tam tersi doğru geliyor bana. İnsan belki dövüle dövüle uslanır, ama en değerli şeyini, kendine ve başkalarına güvenini kaybeder. Bir defa bile dövülmüş çocukta bir eksiklik duygusu kalır bence. Kimisi çocuğunu çaresiz kaldığı için, başka türlü yapamadığı için döver. Kimisi de onu kendi anlayışına göre adam etmek, kendinden başka türlü düşünmesine, yaşamasına engel olmak, yani bir çeşit kul yetiştirmek için döver. Ya acizden ya da kendini beğenmeden gelen dayak nereye götürebilir insanı?

Çevremde dayak kadar zararlı olduğunu gördüğüm bir eski eğitim yolu da öğüt vermedir. Hiçbir çocuğun öğütlere kulak astığını görmüş değilim. Tersine, öğüt dinlemekten bunalan, kafasına zorla sokulmak istenen akla karşı koyan çocuklar, gençler görmüşümdür. Dayak gibi öğüt de tepeden inme bir eğitimdir: O da bir çeşit ezme, küçültmedir insanı. Öğüt veren, örnek olmayandır çokluk. Oğluna durmadan yalan söyleyen bir babanın doğruluk öğütleri vermesinden daha gülünç ne olabilir? Çocuk da bizim gibi söze değil, işe bakar. En faydalı, en değerli düşünceler öğütlere dökülünce çocukları iğrendirir. İş işten geçtikten sonra anlarlar bu sözlerin değerini. Demek istiyorum ki çocuklara yerli yersiz söylenen doğru sözler faydalı olacak yerde zararlı oluyor; çünkü tam tersi doğru geliyor çocuklara. Daha ileri gidip diyeceğim ki size zamanımızda iyi adam, öğüt dinlememiş çocuklar arasından çıkıyor. Adam olmuş birisini tanıyorum içimizde. Hocası bir gün ezberle demiş ona: *Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım.* Bizimki kızmış bu öğüte. Hayır hocam, demiş; gözlerimi açarım, vazifeden kaçarım. Hoca ne yapmış bilmem, ama o çocuk bugün vazifenin ne olduğunu en iyi bilen dostlarımdan biridir.

Bir başka derdimiz de iltimas. Türkçesi'ni aramıyorum bu kelimenin: Kalkar ortadan inşallah. İltimasa başvurmakla ana-baba çocuğuna iyilik ettiğini sanır. Budala sandıkları çocuk şıp diye anlar çalışmadan sınıf geçebileceğini. Ne diye çalışsın artık? İnsanı insan eden kendinden sorumlu olma, ektiğini biçme, hakettiğini is-

teme değil midir? İşte bunu yok eder iltimas. Ama çoğu ana-babanın istediği çocuklarının adam olması değil, bugünkü kurt-kuzu dünyasında kurt olmasıdır. Elinde bir diploma olsun, paralı bir işe girsin de ne halt ederse etsin. Ne bilsinler bu düşünceyle çocuklarını adam değil, hadım edeceklerini, istedikleri aşağılık koltuğa bile oturtamayacaklarını!

Uzun sözün kısası: Benim özlediğim dünyanın çocukları bugün en çok gördükleri üç şeyi görmeyecekler: Dayak, öğüt ve iltimas.

1958

KUŞKU ÜSTÜNE

Birkaç yıl oluyor. Anadolu'nın şirin bir kasabasında pazar yerine gitmişim sabah sabah. Boynumda fotoğraf makinesi dolaşıyordum cıvıl cıvıl gözler, yüzler içinde. Anadolu'yı bir anda verip geçen renkler, biçimler içinde. Kendi memleketimde yabancı turiste benzemek korkusuyla fotoğrafa dilediğim yerde davranamıyordum. Üstelik makineyi bir sahneye doğrultur doğrultmaz yüzler bana çevriliyor, hayat duraklıyor, tadını kaybediyordu. Yine de birkaç resim çektim kimseye çaktırmadan, daha doğrusu çaktırmadığımı sanarak. Meğer kasabanın akıl hocalarından birkaçı bakarmış bana kahveden. Curnal etmişler. Bir keçi alışverişi sahnesine makineyi doğrulttuğum sırada bir jandarma çıkıverdi karşıma: Karakola! dedi, makineyi elimden alarak. Çevremde bana dostça bakan benim dostça baktığım duru köylü yüzleri bulanmaya başladı. Kucaklar gibi baktığım pazar yeri, elimde bıçak görmüş bir dostun acı şaşkınlığıyla bakar oldu bana. Ne dedimse kâr etmedi jandarmaya. Karakolda mesele anlaşılınca komutan benden çok sinirlendi bu işe. Belki bir madalya bekleyen Bay Curnalcı paparayı ye-

yince kendisini ben korumak zorunda kaldım. Adam beni yabancı sanmış, kaba saba köylülerin resmini çekiyormuşum, dışarıda memleketi kötü tanıtacağımdan korkmuş, ne bilsinmiş kötü niyetlerim olmadığını? Neden yeni parkın, palmiyeli yolun resmini çekmemişim de fakir fukaranın, eşek üstünde üstü başı perişan bir hasta kadının resmini çekmişim? Ayıplarımızı ne diye elaleme gösterelim, değil mi ya? Dedim kardeş, bir defa fakirlik ayıp değil, tersine, görmemek, gizlemek ayıp fakirliği. Sonra senin kaba saba dediğin köylülerin öyle güzel, öyle ince tarafları var ki sende bende yok. Şu çorapların, şu at kolanlarının nakışlarına bak. Bu cıvıl cıvıl pazar yerini bırakıp ne diye gideyim sizin de gitmediğiniz Belediye Parkı'na? Hem doğru mu bu kadar karışmak resim çekenlerin işine, zevkine? Yabancı da olsa içlerinde kötü niyetlisi vardır, diye hepsinden kuşkulanmak olur mu? Derken kerli ferli bir bay, belalı bir bay karıştı söze. Hani şu bildiği bildik, dediği dedik kahve hatipleri vardır: Allah, millet, memleket adına söz edip Allah'ın da, milletin de, memleketin de başını derde sokarlar, onlardan biri: "Kuşkulanırız elbette ya! dedi; memleketin şerefi var. Resim çeken dost mu düşman mı, ne bilelim? Kuşkulanmak vazifemiz. Ben olsam çektirmem size o resimleri, kötülük gelir onlardan bu millete..." İnsan ne kadar bencil, ne kadar kendi kafasına hayran, yahut ne kadar kuşkulara boğulmuş olmalı ki memleketini görmeye, sevmeye gelmiş bir yolcuya böylesine çatsın. Dilediği kavga fırsatını vermedim ona, ama çevremize birikenlere: "Bu adamdan sakının; asıl ondan kötülük gelebilir size!" diyerek uzaklaştım.

Bu adam gibileri sen de mutlak tanımışsındır, sevgili okuyucu. Hatta, kimbilir, onlara hak verdiğin de olmuştur zaman zaman. Hangimiz övünebiliriz softaların yaydığı kuşkulara kapılmamakla? Oysa ki çok iyi biliriz kötülüğün bize dışarıdan çok kendi içimizden geldiğini, içimize kurt düşürenlerin asıl kurtlar olduğunu, kara kuşkuların karanlık yüreklerden geldiğini, birbirine güvenmeyenin birbirini yıktığını. Biliriz de yine kapılırız kuşkulara; hele dünyamıza küskün, çevremize kırgın olduğumuz zamanlar.

Bir Paris polis müdürü: "Hava hançerle doludur" dermiş. Bizim Köroğlu da uçan kuşlardan hile sezermiş. Her ikisinin de işleri gereği kuşku içinde yaşamalarını anlarım, ama ne polis, ne de eşkıya olan ne diye bu canım dünyayı kendine zehir etsin? Dostunu düşman, koyunu kurt görsün? Herkesin herkesten kuşkulandığı bir dünyanın karanlığını düşünün. Başkalarından her an kötülük beklemenin çirkinliği bir yana aptalca bir tarafı da var: Gelecek kötülük kuşku içinde yaşamaktan daha korkunç olamaz ki. Parasını çalarlar diye toprağa gömüp ömrü boyunca nöbet bekleyen, eşine dostuna, çoluğuna çocuğuna, sonunda kendine bile hırsız gözüyle bakan Harpagon, başına bir defa gelebilecek derdi her gün yaşamış olmuyor mu? Üstelik kendi kullanmadığı parasının çalınmasına hak da verdiriyor. Parası çalınmak mı kötü, Harpagon olmak mı? Bir tuzağa düşmek mi korkunç, binbir tuzak ortasındaymış gibi yaşamak mı? Bir dosta aldanmak mı ayıp, her dosttan kuşkulanmak mı?

Kuşkulanmayı bir zekâ belirtisi sayanlarımız çoktur. Nice aydın kişiler bilirim ki kendilerinden kuşkulanmayanı bile enayi sayarlar. Zekânın gördüğü en önemli iş iyi niyetlerin arkasındaki kötü niyetleri bulup çıkarmaktır onlarca. Yutar mıyım der gibi bakarlar her cömertçe davranışa, her çıkarsız hevese, sevgiye. Dünya görüşleri ne kadar bilim cübbelerine bürünürse bürünsün. Karga ile Tilki masalından çıkardıkları kıssanın ötesine geçmez. Her şarkı isteyen tilki, her şarkı söyleyen kargadır; peyniri tutmak varken şarkı söyler mi insan? Bu dar görüşü beslediği için La Fontaine'e kızacağı geliyor insanın. Ama ömrü şarkı söylemekle geçen şairin bu masalda alay ettiği karganın saflığı değil kendi sesini beğenmesiydi. Her insanda bir tilki görmeyi üstün zekâ sayıp kendi görüşlerine hayran olanların kargadan farkları ne? Peyniri tilki kapacak diye kimse şarkı söylemezse ne olur dünyamızın hali?

Bana mı öyle gelir bilmem, karanlık bir çirkinlik siner kuşkulanan insanın yüzüne. Evlerine bile bir mezarlık kasveti siner kimseye güveni olmayanların. Kapılar da gönülleri gibi hep yarı açılır

misafire; görülmeden önce görmek, görmekten de çok gözetlemek ister gibi. Kendinizi, maksadınızı iyice anlamadıkça evin eşyası karanlık köşelerde pusudadır; sahiplerinin kuşkulu gözleriyle süzerler sizi. Sanat eserleri bile bir çalınma korkusuyla çakıldıkları yüksek yerlerden yahut kapalı dolaplar içinde yarım yamalak gösterirler kendilerini.

Kuşkulu adamı devlet işine getirdiniz mi, sözgelişi bir müzeye müdür ettiniz mi evine çevirir orasını da. Her gelene, her dilediğini dilediği kadar göstermek işi, borcu, varlık sebebi olduğu halde hiç kimseye hiçbir şeyi göstermekten sevinç duymadığını, daha kapıdan belli eder. Açılmaktan çok kapanmaya hasret gibidir müzesi. Güleryüzle değil çatık kaşla, küçümserce, kötümserce karşılar bizi. Saklama koruma tedbirleri —ki müdür yahut onun müdürü bütün zekâsını yalnız bunlara harcamıştır— her seyircinin hırsız olabileceği önyargısına dayanır. Müzesini böyle bir mezarlığa çeviren müdür sonra tutar semtine uğramayan halkın anlayışsızlığından, ilgisizlğinden, bilgisizliğinden söz eder. Gitmek kabahattir müzesine, gitmemek de.

Bu arada, hiç anlamadığım bir şey de müzelerdeki fotoğraf çekme yasağıdır. Avrupa'da da yer yer rastlanan bu yasakta yalnız kuşku değil cimrilik de olsa gerek, hem de aklın sınırlarını aşan esrarlı bir cimrilik: Ya seyircilerden biri kazara güzel bir resim çeker de çoğaltır satar, zengin olursa? Dahası var: Seyirci müzeden çektirdiği resimlere evinde baka baka bir şeyler keşfeder, bir kitap yazar, böylece müzenin ileride yazabileceği bir kitaptan edebileceği kârı azaltmış olur. Kimbilir, belki daha şeytanca hesaplar vardır bu yasakta; ama bu hesapların hiçbirinde sanata ve halka saygının yer almadığını sanıyorum. Bu kadar küçük kaygılar hangi büyük duyguları besleyebilir? Müzeyi kuranın asıl dilediği içindekinin bilinmesi, yayılması, sevilmesi olduğuna göre resim çekmeyi yasak etmek şöyle dursun, hoş görmek, hatta kolaylaştırmak, desteklemek gerekmez mi? Kazı yapan bir bilim adamı bulduğu eserlerin resimlerini ilkin kendisi yaymak isterse buna bir dereceye kadar

hak verilebilir. Buna da cömertçe bir istek denemez ya, neyse; kazanacağı şerefi de, parayı da kimse ondan esirgemez. Ama orta malı, halkın malı olmuş bir esere konan yasaktan kimin ne faydası olabilir? Kimin malını kimden esirgiyoruz bu yasakla?

Bizim çağımızda, hele bizim gibi dünyaya yeniden açılmak isteyen bir memlekette görmek ve göstermek, yasak edilecek değil beslenecek bir hevestir. Az mı çekti bu millet içine kapalı yaşamaktan, özünü ve yüzünü peçelere bürümekten? Görülmek, gösterilmek yalnız iyilik gelir bize. Az topraklara verilmiş güzelliklerimiz bir yana, kusurlarımızı, dertlerimizi ortaya koymakta da geç kalmışız. Yerli yabancı bütün gezenlere cömertçe açık durmalı kapılarımız; içlerinde kötü niyetlisi varsa onu tanımanın ve yenmenin yolu da budur. Söylesin nesi varsa söyleyecek. Kuşkulardan, küçük hesaplardan yıkanmış bir dünyada kötü niyet ışığa çıkmış yarasaya döner. Karanlık, içine kapalı dünyalardır kötü niyet besleyen.

1957

YİNE KUŞKU ÜSTÜNE

Karanlıktan kurtulmak, kuşkulardan kurtulmaktır. İnsanların biraz olsun rahata kavuştukları bir sabah ferahlığına ulaştıkları çağlara, tek tek her birimizin sevinçli, gürbüz, verimli saatlerine bir bakın: Kuşkuya yer yoktur içlerinde.

*

Çağların en kuşkulusu Ortaçağ, ülkelerin en kuşkulusu Doğu olmuş şimdiye dek. İnsanlar üstüne baskıların en ağırı da Ortaçağ'da ve Doğu'da görülmüş. Baskıdan kuşku doğmuş, kuşkudan baskı.

*

Kuşkulu dünya, karanlık sokaklar gibi, soyguncuların, güçsüz, yüzsüz, yüreksiz insanların işine yarar. Onlardır her yerde, her zaman kuşkuyu besleyen ve sömüren. Yediği ekmeği hakeden insanlar arasında kuşku barınamaz kolay kolay.

*

Kuşkulanmak, aldanmaktan çok daha ayıp, çok daha çirkin, çok daha zararlıdır. Aldanmamak için kuşku içinde yaşamak, dünyayı toptan kaybetmektir. Kuşkusuz insan sık sık aldansa bile, kaybettiğini yeniden kazanabilir. Ya ölürse demeyin; güvenci yüzünden ölse de, yaşadığı kadarını güzel yaşar.

*

Polis, insanların güvenlik içinde yaşamaları için besledikleri bir bekçidir. Bu bekçi her gün kötülerle uğraşmak yüzünden herkesi kötü görmeye başlayabilir: Paris'in bir polis müdürü: "Yer gök hançer dolu" dermiş. Güvenlik sağlayacak insanlar kuşkulara kapıldılar mı, toplumun rahatı toptan kaçmış demektir. Bir hırsız tutacak diye bütün bir mahalleye hırsız muamelesi yapan bir polisin hali yürekler acısıdır doğrusu. Hırsızı yakalasa da ne hayır gelir böylesi bir kovalamadan?

*

Dünyamızda en tiksindiğimiz yerlerden biri gümrüklerdir; kuşkunun kural olduğu, insanın insandan açıkça, yüzsüzce kuşkulandığı yerlerdir oraları. Sen kalk yoldan gelen, yola giden, çoğu yoksul bunca insanı yolculuğun en duygulu, belki en güzel anında durdur; her birini kaçakçı olabilirmiş, çoğu zamanda düzedüz kaçakçıymış gibi sorguya çek, çamaşırlarına, en gizli yerlerine varıncaya kadar yokla; bilmeyerek ya da hoş görülür diyerek, götürdüğü birkaç hediyeye el koy. Bunun için yüzler, binlerce memura yıllar yılı maaş ver; hepsini birer kuşku makinesi haline sokup insan kardeşlerine düşman et... ve bu arada milyonlarca döviz birkaç telefon konuşmasıyla yurtdışına kaçırılsın!

Kuşkuyu devlet adamlığının tek sırrı sayan nice dar görüşlü yöneticilerimiz yüzünden memleketimizin birçok köşeleri yurttaş-

lar ve yabancılar için gezilmez, sevilmez, adı bile anılmaz olmuştur. Elinde fotoğraf makinesiyle bir kasabanın tenha sokaklarında, hele fakir fukarası arasında dolaşan her insanoğluna "casus" diye bakanlarımız, ne yazık ki çoktur. Halkın iliklerine işletilen bazılarınca uyanıklıklık sayılan bu kuşku zehiri, birkaç casusun tutulmasına yarasa bile —yaradığı pek görülmemiştir ya— bunun memlekete getireceği fayda, iç ve dış turizme verdiği zarar yanında solda sıfırdır. Canım Anadolu, kuşku yüzünden gülümseyemez olmuştur. Kuşkulu gözlerin baktığı yerde otların bile nasıl bittiğine şaşarım.

*

Kuşkulu yerlerde insanlar kolay lekelenir ve leke kolay kolay silinmez. Bu yüzden çamur atanların borusu daha çok öter; koruyucu melek sayıldıkları bile olur. Çamur atmaktan başka hizmetleri görülmemiş, her partiden milletvekilleri görmedik mi? Bunlar çamur attıkları, memlekete hizmetten alıkoydukları insanların temizliği ortaya konduktan sonra bile, sıkılmadan millet adına konuşmakta devam ettiler.

*

Kuşkusuz insanlara saf, görgüsüz, giderek enayi gözüyle bakılır; bu yüzden onlara önemli işler emanet edilmez; adları insan tanımaza çıkar. Herkesten her kötülük beklenir dediniz mi, sizden akıllısı, sizden sağlamı yoktur. Güvensizlere herkes daha çok güvendiği için, onlar daha kolay iş bulur, para kazanır, elebaşı olurlar.

*

Kuşkunun[1] öğrenme merakı, kendinden şüphe, bir şeyin doğruluğunu araştırma gibi uyanık insan değerleriyle ilişiği yoktur. O davranışların tam tersine kuşkuda bir kendine güvenme, bildiği ka-

beraber, hele kendinden şüphe olarak hiç de kuşkulanma değildir. Şüphe daha çok doğru yanlış üzerindeki bir duraksamadır; kuşku ise hemen her zaman herkesten bir kötülük beklerne anlamı taşır. Bu iş iyi mi olacak kötü mü, kuşkuluyum demeyiz, şüpheliyim deriz. Şüphe daha Türkçe, yani daha çok Anadolu'nun bildiği bir söz, bir deyim olsa gerek. Bazı bölgelerde, şüpheye küşüm, diyorlar.

darıyla yetinme, araştırmadan kaçınma vardır. Onun için kuşku olan yerde bilim ve sanat ekinleri bodur kalır. Bilim adamı da, sanat adamı da pir aşkına yeni gerçekler getiren adamlar arasından çıkar: Onlarsa tam kuşkunun yemi olacak kişilerdir. Gizli çıkarları nedir acaba, sözde bilim, sözde sanat âşıklarının?

Büyük devlet adamlarına, gerçek peygamberlere bakın: Kuşkuya pek yer vermezler içlerinde; olsa olsa kanar, pusuya düşer, istemeden haksızlık eder, ama doğruyu görür görmez, ne pahasına olursa olsun, eğriden dönerler. Kafasındaki kuşku çemberini kıramayan yalnız sürüngenlerdir.

*

Asıl hürriyet, kuşkudan kurtulmakla başlar. Yalnız kuşkudan kurtulan düşünce yeniden doğabilir, insanlık haklarını isteyebilir, olduğu gibi görünebilir, gerçeğe dayanıp kendini aşabilir.

Bizde kuşkular öylesine bir kördüğüm olmuş ki, bir İskender kılıcı ister çözmeye. Bugüne kadar olan olmuş; yeni kuşakları bu yedi başlı ejderhadan kurtarmalı. Karanlığın her türlüsünden iğrenmeye alıştırmalıyız yeni yetişenleri. Aydınlık, her şeyin başı aydınlık. Gecelerin bile güzeli, yıldızlısı... Yalnız yarasalar ışığı sevmez, kuşkulara çok benzeyen yarasadır.

Kuşku, haklı sebeplere dayandığı zaman bile, yıpratır insanı, karşı koyma gücünü azaltır. La Fontaine'in bir masalında tilki, bir ağaçta geceleyin hindileri avlamak için, ay ışığından faydalanıp, türlü umacılık oyunları yapar, durmadan acayip gölgelerle hindileri kuşkulandırıp uyutmaz... Sonunda hindiler şapır şapır dökülmeye başlar ağaçtan. Fazla kuşku gözümüzü karartır, düşmanımızın işine yarar, der La Fontaine sonunda.

*

Doğu'yla Batı arasında, kat kat medeniyetler üstünde, değişik, renk renk kaynaklar, açılmamış yapraklar ortasında oturuyoruz. Bizim topraklarımız da, insanlarımız da bin yıllardır çok hor görülmüş, hoyratça sömürülmüş, hiçbir devirde sürekli bir yaşama sevinci, çalışma güvenliği tanımamış. Halkımızı gerçekten sevi-

yorsak, onun için çalışıyoruz derken yalan söylemiyorsak, onu kuşkulardan korkulardan kurtarmak ilk işimiz olmalı. Suçsuzların suçluymuş, suçlularınsa suçsuzmuş gibi yaşadıklarını yeterince gördü bu topraklar. Kanuna saygısı olan, emeğiyle yaşayan bir yurttaşın değil kendi devletinden, Tanrı'dan bile korkusu olmamalı, yoksa zor katılınız ileri dünyalara giden mutlu kervanlara.

Bizim halkımızın haklı olarak en iğrendiği insan: Jurnalcıdır. Güvenliği kemiren, kuşkuları besleyen ve sömüren odur çünkü. Böyleyken bir devlet adamı jurnalcıyla niçin işbirliği yapar? Devlet adamı değildir de ondan: Layık olmadığı bir yerde ancak kuşkulara dayanarak kalabilir.

1960

17 NİSAN:
BİR GURBET BAYRAMI

Sene 1922. Mustafa Kemal konuşuyor, bu memleketi gerçekten seven ve bu memleketin gerçekten sevdiği güzel insan, dünyaya bir yeni renk, bir yeni ses getirmiş, yaşamaya değer bir yaşantısı olmuş, doğru bildiğine kellesini koymuş, herkeslerden önce en güçsüz Doğu devletlerinden biri olarak en güçlü Batı devletlerine karşı savaşmış, Saray'a karşı halktan, geriliğe karşı ilerilikten, karanlığa karşı ışıktan yana bayrak açmış, verdiği sözü tutmuş, tuttuğunu koparmış, sahipsiz Türk'e sahip çıkmış Atatürk konuşuyor. Az ve öz söyleyecek dinleyin; söylediklerinin en küçük sesi üstünde uzun uzun düşünün; o zamanki dilini kendisinin de sevmeyip değiştirdiğini düşünerek sözünün özüne varın:

"Efendiler, asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler, tamim-i maarif arzusunu izhar edememişlerdir. Ancak, bu arzularına vusul için Şark'ı ve Garb'ı taklitten kurtulamadıklarından, bu

netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hutut-i esasiyesi şu olmalıdır:

Demiştim ki, bu memleketin sahib-i aslisi ve heyet-i içmitaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylü, bugüne kadar, nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvelâ cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben bu fikrimi birkaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki, alelıtlak umumu köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafî, tarihî ve ahlakî malûmat vermek ve amâl–i erbayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir."

Mustafa Kemal'imizin bu sözlerini mahsus onun özlediği, yarattığı, onsuz da gelecek, ama çok gecikebilecek yeni Türkçe'ye çevirmiyorum. Mahsus çevirmiyorum ki, sayın okuyucularım, bu sözleri anlamak için sağa sola başvurup anlamaya çalışın, yeni Türkiye'yi kuranlar nerden gelmiş, nereye gitmek istemişler bilin. Bu acayip Türkçe üstünde kafa yormakla şunu anlayacaksınız ki, Atatürk sevmekte haklı olduğumuz, düşmanlarıyla haklı olarak savaşacağımız bir insanoğlu insandır ve kendi kendisini aşmasını bilmiştir. Atatürk konuştuğu dille özlediği Türkiye'nin uzlaşmayacağını anlayıp yeni bir Türkiye için yeni bir Türkçe gerektiğini anlamış, anlamakla da kalmayıp dilini bile, değiştirilmesi en zor dilini bile değiştirmiş adamdır. Yukarıda söylediklerini kendisi, halkın diline uymadığı için değiştirmiş, daha doğrusu milletini kendisi gibi konuşmaya çağırmıştır. En ileri insanlık bunu gerektirir işte: Gereğinde dilini bile değiştirebilmek. Atatürk değişmenin gerekli olduğunu billmiş, bilmekle kalmayıp canını değişme ülküsüne vermiş ve herkesin değişmez sandığını değiştirmiş insandır. Atatürk yaşamanın değişme olduğunu bilen ve bu bilgisini uygulayan binde bir insanlardan biridir. İşte, Köy Enstitüleri bu insanın, bu söylediği sözlerden, yaşanmış düşüncelerden doğmuştur.

Köy Enstitüleri, yeni bir Türkiye kurmak, Türkiye çoğunluğu-

nu Atatürk'ün özlediği, Çanakkale'de, Dumlupınar'da savaşırken tasarladığı bir dünya için, bir ülkü, bir düş için kurulmuş ve Atatürk'ün düşmanları eliyle kösteklenmiş bir kurumdur. Bunu böyle bilesiniz ey Atatürk'ü sevenler!

Bugün Köy Enstitüleri'nin kurulduğu, Türkiye'de hakları yenmiş insanların haklarının ve demokrasinin sözünden önce özünün adlı adsız kahramanlarca gerçekleştirilmeye başlandığı gündür. Yirmi yıl önce 17 Nisan'ın anıldığı bir gecede bir köylü çocuğu Hasanoğlan'da Anadolu'nun tam ortasında bir akşam üstü, kendi eliyle diktiği bir Atatürk heykelinin önünde şunu söylüyordu: "Anadolu köylüsü, Anadolu'yu açlıktan, susuzluktan, hastalıktan, gericilikten kurtaracaktır."

Bu sözleri söyleyen genç, benim sevgili öğrencilerimden biri, bugün nerdedir bilmiyorum. O gece söylediklerini unutmuş da olabilir bugün; çünkü insanlar arasında Atatürk gibi, İnönü gibi sözlerinin eri olanlar binde birdir. Ama gerçek değişmiş değildir: Türkiye, Atatürk'ün dediği gibi, çoğunluğu köylü olan ve geleceği bu köylünün uyanmasına bağlı bir millettir. Bu milleti emperyalizm canavarının ağzından kurtaran Atatürk ve İnönü gibi gerçekten yürekli, kafalı ve sabırlı insanların karşısında bu memleketi bin yıllardır sömüren, sömürmesini bilen, güç karşısında sinip fırsat bekleyen, paranın büyülerden büyülü gücünü kullanan sinsi insanlar vardır. Bu insanlar yeni Türkiye'nin mutsuz ve bilgisiz çoğunluğunu gerçek dostlarına karşı çıkarmanın yolunu bulmuş ve Köy Enstitüleri gibi, Atatürk'ün yukarıdaki sözlerini gerçekleştirmek için kurulmuş ve gerçek demokrasinin bir yuvası olmaya yönelmiş bir kurumu çiçek açarken budamışlardır.

Köy Enstitüleri bu memlekette kurulmuş, kurulacak halkçı, gerçekçi, ilerici, kelimenin tam anlamıyla milli eğitim kurumlarının başında gelir. İlkin bu kurumlarda taklitçilikten kurtulup çağdaş dünya görüşüyle kendi koşullarımıza uygun, varlığımızın köklerine giden bir yol bulmuşuz. Tüketici okuldan üretici okula geçmişiz, ezberciliğin yerine yaşayan, yaşatan bilgiyi koymuşuz; insa-

noğlunun seve seve, sevine sevine de çalışacağını, işe koşacağını kanıtlamışız; işçilikle öğrenciliği birleştirerek her ikisini de angarya olmaktan kurtarmışız; yeşermez bozkırları yeşertmeye başlamışız. Sonra. Sonra kendi yaptığımızı düşmanımız gibi yıkmışız.

Köy Enstitüleri'nin kuruluş yıllarında olumlu, verimli bir eğitimin ne mucizeler yaratabileceğini gören bizler şaşarak soruyorduk birbirimize: Bu kadar kestirme, bu kadar bize göre, bize giden bir yola girmekte neden bu kadar geç kalmışız, diye. Meğer, tam tersine, erken girmişiz o güzelim yola. Daha doldurulacak çileleri varmış Anadolu'nun. Gecenin ortasında öten horozlar, vakitsiz açan kayısı çiçekleriymiş meğer Köy Enstitüleri, Daha sürüyle karanlık örücüleri, düşünce buzulları varmış içimizde, dışımızda. Genç üniversitelerimiz bile hazır değilmiş henüz bu Kolomb yumurtasına, kendi buluşumuza, bin dereden su getirip kavuştuğumuz ışığa. İmam Hatip Okulları açmayı, yoksul Anadolu çocuklarının beyinlerini, gözlerini karartmayı, okullara din dersleri sokmayı milletimize daha uygun (yahut milletimizi ancak bunlara layık) görenler varmış Atatürk'ün partisi içinde, Atatürk'ün bilim getirsinler diye Batı'da yıllar yılı okuttuğu gençler arasında. Mehmetçiğin kanı, alın teri, gözyaşıyla rütbeler, cübbeler giyinip Mehmetçiğin başına çorap, örümcek ağı örecekler çokmuş henüz bu güzelim memlekette, bu cennete benzer cehennemde.

Bir vahlanma değil bu söylediklerim, ne kadar öyle gibi görünse de. Yıpratılan devrimler karşısında yazıklar olsun demenin bir yararı olmadığını çoktan görmüşlerdenim ben de. Bir acı gerçeği dile getirmek istiyorum, her şeyin, ne kadar acı da olsa gerçeklere dayanılarak düzeleceğine inanarak. Mutsuz olmasına mutsuz bu kutladığımız bayram, bu kışla ilkyaz arası 17 Nisan. Ama az bayram onun kadar candan, için için yaşayan umutlarla kutlanır. Tonguç Baba dirilir her yıl bugün ve haber sorar er geç yeniden kurulacak enstitülerden. Ölümünden birkaç yıl önce enstitülerin, sosyal reformların gecikmesine kurban gittiğini çok iyi anlamış ve enstitüleri diriltecek olan sosyal reormları beklemeye başlamıştı.

Nitekim 27 Mayıs sosyal devlet kavramıyla birlikte enstitüler umudunu da getirmişti. Ama kara güç pusudaydı hâlâ. Kesti yine köylerin yolunu. Ama yol da çok daha iyi biliniyor artık, yolu kesen de. Görünen köy kılavuz istemeyecek artık.

1966

İŞ VE EĞİTİM

İnsan emeği kutsaldır demesine diyoruz; durma çalış diye öğütler vermesine veriyoruz; tembelliği kötülemesine kötülüyor, köylülerin gereği kadar çalışmadıklarından haksız yere yakınmasına yakınıyoruz. Gel gelelim bir aydın kişi çıkıp da çalışanların, emekleriyle geçinenlerin haklarını savunmaya yeltendi mi, çalışmadan dünyanın parasını kazanan, üstelik de dünyanın daha iyiye gitmesine engel olan sömürgenlere dil uzattı mı, gelmeyen kalmıyor o aydının başına: Bütün kuşkular karakuşlar gibi çullanıyor üstüne, vatan hainliğine kadar da gidiyor işin ucu. En hazini, haklarını korumak istediği insanlar bile onu korumak şöyle dursun oh olsun diyorlar üstelik, yardım bile ediyorlar tepelenmesine. Olacak şey mi bu? Oluyor işte, görüyorsunuz. Görmüyorsanız, çıkın ortaya, koruyun çalışanları çalışmayanlara karşı, sömürülenleri sömürenlere karşı, köyümüz, köylümüz yoksul deyin; ağayla imam işbirliği edip geriliği, haksızlığı, tembelliği, kulluğu, bilgisizliği, körinançları südürüyorlar, deyin; Cumhuriyet çalışan çoğunluğu çalışmayan azınlığa karşı tutan, tutması gereken düzendir deyin, kanunun her Türk'e verdiği, yüklediği ilköğretimi gerçekten her yurttaşa götürmenin yollarını arayın, rahatınız bahasına bu işin ardına düşün, acı gerçeği görür, anlarsınız hanyayı Konya'yı. Tuttuğunuz Atatürk bile tutamaz olur sizi. O Atatürk ki bakın neler diyerek kurmuş bu Cumhuriyet'i. Eli dert görmesin Çetin Altan *Mil-*

liyet gazetesinde arayıp çıkarmış bu sözleri çok yakın ve çok uzak geçmişimizden:

"Milletimizin bugünkü idaresi, hakiki mahiyeti ile bir halk idaresidir. Türkiye'deki bu değişiklik şekilde değil, milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Emek sahibi olmayanlar insandan sayılmayacak, hakkı emeğe dayandırmak asli inancı nazarı itibara alındı. Türkiye'nin bu mahiyetini takdir ve tasdik etmek, Türkiye halkının mevcudiyetini, istiklal ve saadetini ciddi olarak arzu etmektir."

"Vatan en çok sizin (köylülerin) emeğinize dayandığı halde en az bahtiyar ve mesut olan yine sizlerdiniz. Bunun sebebi sizinle meşgul olunmasıydı. Sizi düşünen pek az kimse vardı. Siz çiftçiler o eski hükümette hemen hiç düşünülmüyordunuz. Sizi ne zaman düşünürlerdi, bunu pek iyi bilirsiniz. Sizi ya harp olunca, ya hazinelerini doldurmak lazım gelince hatırlarlardı. Demek çalışan sizdiniz, kazanan, ölen sizdiniz. Neticede siz sefalete mahkûm olurdunuz ve sizin faaliyetinizden, fedakârlığınızdan başkaları istifade ederdi. Artık bundan sonra böyle olmayacaktır. Artık her şeyden önce kendinizi düşünecek, kendi evinizi memur kılacak, ikinci derecede başkalarını düşüneceksiniz. Hepinizin malûmudur ki, milletin çoğunluğu sizlersiniz."

Sorarım size, bunca yıldır solcu diye kovuşturulan, bu fakir milletin milyonlarca lirasına kıyılarak, tonlarca dosyaları tutulan aydınların bundan öteye giden sözleri düşünceleri nedir? Köy Enstitüleri'nde bu sözlerin gerektirdiği millet seferberliğinin yüzde birini aşan nedir? Çalışmadan kazandığı parayı harcamak üzere Avrupa'ya gidenleri güle güle diye insanca uğurlarken neden bunca yüzyıl hakkını yediğimiz, Mustafa Kemal'in ardından gittiğini, Atatürk'ün dileklerini gerçekleştirmek üzere köylerde çalıştığını gördüğümüz Türk köylüsünün kendi yetiştirdiğimiz bilinçli çocuklarına, örneğin Mahmut Makal'a, naylon çorap, samur kürk falan getirmek üzere değil, düşünce getirmek üzere yurttan çıkmasına izin vermiyoruz? Bu soruyu sormaktan maksadım Mahmut Ma-

kal'ın yurt dışına çıkabilmesini sağlamak değil. Atatürk'ün şu yukardaki sözleri söyleyecek kadar gerçeği görmüş, hakka saygı göstermiş bir büyük insanın kurduğu bir devletten onun istediklerinin tam tersinin yapılması ve en acıklısı, bunu çalışmadan kazananların değil, çalışanlar adına kurulmuş bir devletten maaş alan memurların yapması yapabilmesi.

Çoğunluğun haklarını korumak üzere kurulmuş bir devletin kadrolarında gezici bir azınlığın buyruğuna girenlerin bulunması, sadece yazar, sanatçı olarak değil, canlarını dişlerine takmış öncüleri olarak çoğunluğun hizmetine girmişlerin solcu molcu diye damgalanıp çalışamaz hale gelmeleri, öte yandan çalışmayanların ya da insafsızca ve yalnız kendi çıkarına çalışanların Cumhuriyet'in getirdiği bütün kolaylıklardan yararlanıp, üstelik devlet memurlarından da saygı görmeleri hiçbir politika bakımından haklı gösterilemez. Çalışanların en azından çalışmayanlar kadar bu dünyada rahat etmeleri bir haksa, bu hakkı savunma değil bu savunmayı engellemektir memleketin zararına olan. Bu ise bizde hiç ceza görmeden, hatta aferinler alınarak yapılagelmektedir.

Çalışmayan, babasından kalan tarlayı, konağı, hanı, hamamı değerlendirmek şöyle dursun, görmek bile istemeden kiraya verip geliriyle bir köşede keyfine bakan bir adama çamur atıldığını gördünüz mü hiç? Kötülükleri göre göre neme lazım deyip ağzını kapayan sorumlu kişilere, her türlü devlet hizmetini angarya sayıp fırsat buldukça yan çizen, askerlik hizmetini bile yapmamak için şeytanın aklına gelmez hilelere, rapor mapor, rüşvet müşvet gibi yollara başvuranlara vatan haini, yurt düşmanı, gomonist dendiğini duydunuz mu hiç? Daha fazla kira almak, hava parası da alıp vergiden kaçmak için evinden beş çocuklu bir öğretmeni çıkarıp yerine, hırsızlığı ispat edilmemiş kerli ferli, kürklü mürklü bir hacıağayı ya da parası bol yabancıları koyan nice sayın yurttaşlarınıza gerici dergi ve gazetelerin toz kondurduğu olmuş mudur? Bakıyorsunuz, okkanın altına giden, başına dert açan, peşinde curnalcı dolaşan hep bu memlekette yeni bir şeyler olsun isteyenler: En zengi-

ninden en fakirine, fabrika sahibinden koyun çobanına kadar Doğulu alışkanlıklarımızdan çıkmayı, haklıya hakkını, işe değerini vermeyi isteyen öncü, ilerici yöncü yurttaşlar.

Benim görüşüme göre her zengin ister istemez kötü, her fakir ister istemez iyi değildir. Dilenci zenginler, zengin dilenciler bir yana; zenginleri soyan fakirler, fakirleri soyan zenginler bir yana; zenginleri soyan fakirlerden ya da fakirleri soyan zenginlerden yanaymış görünenler bir yana; halka talkın verip kendileri salkım yutanlar bir yana, insanın insanı sömürmesine karşı olan ve olmayan, bu haksızlığa duygu, akıl ya da bilimle karşı koyan ve koymayan, koyarmış ya da koymazmış gibi görünen insanlar vardır. Birçok çeşitlerimizi unutmuş olabilirim: Ama biz insanların ve her insanın içindeki değişik insanların bence en iyisi kendinden çıkabileni, dünyaya açılabileni, başkasının halinden anlayanı, bildiğinin yarın eskiyeceğine inananı, bir tek de olsa başka bir insanla gerçekten dost olabilenidir.

Sokrates, Musa, Brahma, İsa, Muhammet, Dante, Montaigne, Galile, Shakespeare, Descartes, Spinoza, Rousseau, Marx, Freud, Pasteur, Darwin, Einstein... gibi insan büyüklerinin getirdikleri ortak gerçek, bütün gerçeklerin aşılması gerektiği, kimsenin kimseyi ezmeye hakkı olmadığı, iyiliğin de, güzelliğin de, doğruluğun da yalnız çalışan, arayan, zincirlerini kıran, sınırlarını aşan, kölelikleriin her türlüsünden, bir dinin bile köleliğinden kurtulmasını bilen insanlara vergi olduğudur. En büyük bilim ve sanat adamlarının, önünde sonunda çok değer verdikleri, özendikleri insan, çalıştığı ölçüde yükselen, yediğini hakeden, kimsenin hakkını yemeyen insandır: Üst tarafı bir sürü değişecek gerçeklerdir. Bin yıl sonra, tasarladığımız bütün düzenler kurulup eskidikten sonra, sapasağlam kalacak gerçek budur olsa olsa.

Böyle iken niçin, emeğiyle geçinen aydınlarımız arasında bile, iş, işçi, işçinin hakkı sözlerinin altında umacı arayanlar çıkıyor? Niçin Orhan Veli'nin aklına "Hak deyince işçi" gelmesinmiş? Niçin şairlerimiz, hikâyecilerimiz, ressamlarımız iş görmeyenlere

karşı iş görenlerden yana olamaz, canları isterse hallerini anlatamaz, onlar adına konuşamazlarmış? Sanat, edebiyat ağaların, beylerin övgülerini yapmak, evlerini süslemekle mi yetinecek? Hacının hocanın ellerini öpülmeye değer de yediğimiz ekmeği taştan çıkaranların elleri değmez mi?

Köy Enstitüleri'ne en çok niçin çamur atıldı, bilir misiniz? Bu kurumlarda iş ilkesi öne sürüldü, işçilere benzedi diye. Ne demekmiş okulda işçilik? Okul efendi yetiştirirmiş, ter kokulu, eli nasırlı işçi değil. İşçiyi köle sayan düşünüşün tepkisiydi bu. Okulun üretici değil tüketici olmasını istiyordu. Ağaç dikme, aşı yapma kara tahtada öğretilebilirdi yalnız öğretmen olacak efendiye. Hasanoğlan gençlerini su çıkmaz denen kıraç dağlarda su bulup kendi döktükleri borularla bu sudan elektrik çıkarmaları sevinç yaratacak yerde kuşku yarattı. Aynı gençlerin kendi elleriyle yaptıkları tohum atan köylü heykeli bir umacıya benzetilip yıktırıldı. Çalışan köylüye heykel ha? Ne demekmiş bu? Çalışıyor diye elin ayısını, kölemizi baş tacı mı edecektik? Bu düşünüş kolay kolay kafalardan sökülecek benzemiyor. Sökülmeyince kırk bin köyümüzü nasıl şenletiriz bilmem.

1962

DEVLET VE SANAT

Sanatı hor görenler, ne kadar önemli, hatta yararlı da olsalar, korkulur, korkmalı onlardan: Çünkü insanı da hor görebilir öyleleri. Sanat değerleri, insanlık değerleri gibi, neye yaradıkları herkesçe bilinmediği, satıcılarından başkasına elle tutulur bir kazanç sağlamadıkları için, hiçe sayılmaları, devlet yönetenlerin keyfine kalmaları hemen bir tepki uyandırmaz toplumda. Onun için de tarih, ciğeri insanlığın soluğuyla yüklü sanatçıları, bir buyrukla kapı dı-

şarı, dünya dışarı etmiş padişahlar, krallar, önderler ve parti liderleriyle doludur.

Sanatı ve sanatçıyı buyruğuna alan ve halkın sanat sevgisini sömüren devlet adamı, bunu haklı bir dava için, halkların yararına diye yapsa bile, insan değildir benim gözümde. Din duygularını sömürmekten daha az aşağılık bir tutum değildir bu. Ne yazık ki bildiğimiz bütün devletlerde olağan bir davranış bu henüz. Ben, kendi hesabıma, sanata ve yalnız sanatın yansıttığı insanlığa en büyük saygıyı göstermiş bir dünya devleti bilmiyorum. Bu bakımdan hepsi, en ilerici sayılanları bile, insanlığa ve onun en sadık aynası olan sanata karşı suçlu durumdadırlar.

Sorarım size, en yoksul insanın, bir dilencinin bile yaşamasına bir anlam katan, günlerini birer boş zaman kırıntısı olmaktan çıkaran çok kez bir türkü, bir oyalı mendil, bir güzel söz, şiirli bir coşku değil midir? Yalnız karnını doyurmak, çiftleşmek, ev bark edinmek için mi yaşar insan? İnsanın hangi mutluluğu, hangi inancı, hatta hangi acısı sanatla sarmaş dolaş değildir? Ölülerimizi bile sanatsız uğurlayabiliyor muyuz? En aşağılık savaşlarımızda bile sanata başvurmazlık edebiliyor muyuz? Hayır. İnsanlık adına konuşmaya başladığınız anda sanata başvurmak zorundasınız.

Demek önemli, çok önemli bir yer tutuyor sanat insan hayatında. Öyleyse neden sanatçı, gerçek sanatçı, devletin başındaki adama sözünü geçirmek şöyle dursun, çok kez devlet dışı, kanun dışı edilmek zorunda kalıyor? Neden, bugün baştacı ettiğimiz sanatçıların çoğu dün hapislerde yatmış, asılıp kesilmiş ya da bir kenarda, gizli gizli konuşmakla kalmıştır? İlk akla gelen iki karşılığı var bunun: Biri, devletin başına gelenlerin sanattan anlamamaları, sanatı kendi anlayışlarına indirmeleri; öteki de, sanatçıların kişisel kaygılarına düşüp, halkın, dolayısıyla devletin sanat kaygısını paraya çevirmesi ve baştakinin baş olmasına sanat gücünü eklemesi. Daha kısa bir deyimle, sanatın satın alınması, kullanılması.

Demek isterim ki, sanat bugüne dek insanların hayatında hakettiği rolü oynamamış ya da sanatçıyla bu rolü oynamasına engel

olunmuşsa, bunda hem devletlerin hem de sanatçıların suçu vardır. Gerçek sanatçının yolunu devlet adamları kadar sanat adamları da kesmişlerdir. Sanatı devlet de soysuzlaştırabiliyor, sanatçı da: Biri satın alarak, öteki satılarak.

Devlet ve sanat arası ilişkiler bizde şimdiye dek gelişigüzel yürüyegelmiştir. Devletin sanata, sanatın devlete nasıl yararlı olacağı, karşılıklı tutumlarının ne olacağı hiçbir parti programında açıkça ve önemle belirtilmemiş, bu iş ya oluruna bırakılmış ya da yarım elle tutulmuştur. Oysa yeni Türk devleti sanatsız gelişemeyeceği gibi, yeni Türk sanatı da devletsiz gelişemez, gelişemiyor. Bir sanat politikamızın olmayışı yüzünden halkımızın, genç kuşakların kafasını ve yüreğini en çok etkileyen sinema sanatının ne verimsiz, daha doğrusu ne kötü verimli bir yolda bocaladığını, bunca yatırımları, bunca sanatçı ve seyircinin göz nurlarını nasıl çarçur ettiğini görüyoruz. Buna karşılık tiyatroda zaman zaman atılan anlayışlı adımların, uyanık yöneticilerin bu sanatı nasıl hızlandırabileceğini, halk eğitimine, dolayısıyla devlete neler kazandırabileceğini gördük.

Sosyal devlet anlayışının gelişip yaygınlaştığı ve Türkiye İşçi Partisi'nin genç soluğuyla bütün sorunlarımızın yeniden ve daha anlayışla, daha çağdaş bir çabayla ele alınacağını umduğumuz bugünlerde devletin sanatı, sanatın devleti nasıl görmesi, nasıl tutması gerektiği üstünde hep birden kafa yormalıyız. Henüz hiçbir yerde kesin bir çözümü yapılamamış olan bu sorunu biz kestirip atacak değiliz şüphesiz. Ama çözüm yolu arayanlara katılabiliriz biz de. Büyük sanat serüvenlerinin yaşandığı topraklar üzerinde yaşayan ve sırtından bunca yumurta küfesini atmış olan milletimiz belki bu konuda da, Atatürk gibi örnek bir çözüm yolu gösterebilir de dünyaya.

Bu sorun üstünde şöyle düşünmeye başlayabilir miyiz dersiniz. Bugünkü dünyamızda iki türlü devlet anlayışı çatışma halindedir. Birisi ki en tipik örneği Amerika'nınkidir, ticaret gibi sanatın da devlete sadece vergi vererek serbestçe gelişmesini, kendi piya-

sasını kurup başının çaresine bakmasını ister. Öbürü ki en tipik örneği Rusya'nınkidir, sanatı devletin gütmesini, yönetmesini ve korumasını ister. Her ikisinde de sanatçı özgür değildir: Birinde paranın, ötekinde devletin baskısı altındadır. Birinde bezirgânlara, ötekinde bürokratlara dert anlatmak zorundadır. Gerçek sanatçıların, hele büyük yaratıcının ki ister istemez devrimcidir, bu iki kutbun sert havasına seve seve katlanması pek beklenemez. Her ikisi daha çok orta halli, sınırları belli sanatçıların yetişmesine elverişlidir.

Pek kabaca belirttiğim bu iki sanat rejiminden birini seçmek zorunda değiliz elbet. Bizimkilerden çok ayrı koşulların yarattığı rejimler bunlar. Bizim devletimiz sanat karşısındaki tutumunu kendi anayasasının ışığıyla, kendi ikliminde bulacaktır, bulmalıdır. Nasıl bir tutum olabilir bu? Devletimizin baş sorunu kalkınma, hem de en kısa bir zamanda kalkınma olduğuna göre önce sanatın kalkınmamızda önemli bir rolü olduğuna, olacağına inanmak, gerçekten inanmak gerekir. Birçoklarına göre sanat refahın meyvesidir: Önce zenginleşmeye bakmalıymışız, zenginlik nasıl osa sanatı bulur getirirmiş; yoksulluk içinde sanat kel başa şimşir tarakmış, aç ayı oynamazmış... vb. Oysa, Osmanlı saraylarında uyuyakalmış tok ayılar bir yana, Anadolu'da gelişmiş bütün uygarlıklar ekmekle sanatı bir arada pişirmişlerdir. Ama öyle düşünenleri sanatın önemine inandırmak kolay olmaz. İyisi mi buna inananları getirelim devletin başına! Hızlı kalkınma her alanda anayasanın belirttiği ölçüde devletçiliği gerektirdiğine göre devlet sanat işlerini oluruna bırakmayacak, sanatın elinden tutacaktır. Ama devlet tuttuğu eli bağlayabilir de: İşte bütün sorun bunu önlemekte. Sanatın kaderi, kimler olursa olsun iktidara gelenlerin keyfine bağlı kalacaksa devletin sanata hiç karışmayıp bu işi halkın keyfine bırakması daha iyi olur belki. Devlet ve sanat ilişkileri iktidarların değiştiremeyeceği bir tutuma bağlanmalıdır.

Bu tutumun şöyle bir ilkesi olabilir: Devlet sanatçıyı değil sanatı korur. Sanatçının zararına gibi görünen bu ilke aslında onun yararınadır; çünkü sanat korundu mu, gerçek sanatçı kendiliğinden

korunmuş olur. Oysa devlet sanatçıları koruma yoluna gitti mi hangilerini seçeceğini ya bilmez ya başa gelenlerin keyfince seçer. Kaldı ki gerçek sanatçı kendinin değil sanatının tutulmasını ister, devlet ya da parti başkanının değil, halkın yargısına önem verir. Peki, ama devlet sanatçıları hesaba katmadan, iyisini kötüsünü ayırmaya kalkmadan sanatı nasıl koruyup besleyebilir? İlk akla gelen yol yurdumuzun ve dünyanın su götürmez sanat değerinin halka benimsetilmesi, en geniş ve en cömert ölçüde bütün yurttaşlara sunulması için devletin bütün olanaklarını kullanmak, radyo, televizyon, sinema gibi yeni araçlarla, yayımlar, çoğaltmalarla, gezici sergiler ve hele tiyatrolarla sanatın soluğunu okur-yazar olmayanlarımıza bile ulaştırmaktır. Yeni sanat değerlerinin yetişmesi, gelişmesi için devletin yapacağı, yapabileceği bence dâhi çocuk da denilse şu ya da bu sanatçıyı alıp kuluçkaya yatırmak değil, okullar, akademiler, enstitüler dışında, bütün sanatçılara, eskiden Halk Evleri'nde az çok yapıldığı gibi, çalışma, yetişme, kendini gösterme olanakları, bir sanat iklimi ve ortamı hazırlamak, iş alanları yaratmak, kimseyi şımartmadan herkesi yarışmaya çağırmak olabilir ancak. Devlet "mesenliği" varlıklı yurttaşlara bırakmalı, en büyük sanatçılara bile hakettikleri saygıyı göstermek ve gerekirse, millet adına rahatlık ve güvenliklerini sağlamakla kalmalıdır. Ancak bu yolu tutmakla devlet, sanat ve dünya görüşleri değişik bütün sanatçıların saygısını kazanır; yalnız bu tutumunu belirten bir devletin kapısında sanatçılar birbirlerine düşüp köşe kapmaya bakmazlar, haketmediklerini istemeye, piston aramaya kalkmazlar; ancak böylesi bir devlete gerçek sanatçı, sahte sanatçılar gibi dilenci durumuna düşmekten korkmayarak yardımcı olabilir, hizmet dileğini söyleyebilir.

Dünya görüşü olmayan, soylu anlamıyla politikada yani devletin yönetimi konusunda taraf tutmayan sanatçı olabilir mi? Olamaz, hele bugün hiç olamaz bence. Olabileceğini düşünsem devlet ve sanat ilişkileri üstünde durmazdım bile. Sanatçı, partizanlardan, milletvekillerinden de çok taraf tutan, insanlığın gidişi üstüne dü-

şünen, düşünmedikçe tadı olmayan ve gelişmeyen bir devrimci, bir savaş eridir. Bununla beraber ben gerçek sanatçının, şu ya da bu partiye oy verse, şu ya da bu partiye girse bile, bugünün politikasının üstünde ve ilerisinde bir yeri olduğuna inanıyorum. Sanatçı, milletinin ve insanlığın asıl sözcüsüdür, kendini öyle bilmelidir bence. Öyle bilmiyorsa, en ilerici partiye de girse insanların oylarını kazanabilir, yüreklerini değil. Yazık o sanatçıya ki bir partiye sadık olayım derken sanata, kendisine ve insanlığın sanattan beklediğine ihanet eder. Yazık o sanatçıya ki kendinin ve bütün sanatçıların yarattığı yurt, dünya ve insanlık sevgisini, mutlu yarınlar özlemini, yarın ne olacağını bilmediği bir politikanın emrine verir. Ama ne mutlu o sanatçıya ki sanatına, kendisine ve insanlığa ihanet etmeden devletine, milletine, partisine yararlı olabilir; kendi yolundan şaşmadan, kendi işini unutmadan politikaya karışabilir; sanatçı kalarak, insanlığın en haklı isteklerini dile getirerek devletin baş köşelerinde oturabilir.

Gerçek sanatın insanları ekmekten bile daha çok mutlu kıldığını bildiğimiz halde şimdiye kadar hiçbir devletin sanatı ve sanatçıyı değerince, gereğince baştacı ettiğini görmüş değiliz. Savaşçı geçmişlerinden sonra, yurtta ve dünyada barışa gerçekten, candan susamış olan milletimizin, devlet ve sanat ilişkilerini örnek olabilecek bir yola sokabilir.

1965

DEVLET VE TEMEL EĞİTİM

Devlet önce büyük bilginler yetiştirmeliymiş; sonra bu bilginlerin göstereceği yoldan halkımızı eğitip kalkındırmalıymış; yoksa boşunaymış ilköğretimler, temeleğitimler, yenileşme çabaları, evrimler, devrimler. Bilgisiz çoğunluk yarım yamalak bir şeyler öğ-

reneceğine hiçbir şey öğrenmesin, önce Batı'da sonra İstanbul'da yüksek bilim katlarına çıkacak, köklü, yüklü, apaydın, upuzman kişileri beklesinmiş.

Böyle düşünen aydınlarımız olmasına, hâlâ olmasına pek o kadar şaşmıyorum da, böylelerini dinleyen, hâlâ dinleyen devlet adamlarımızın çıkmasına şaşıyorum doğrusu. Bu düşünüş, bir bilim adamından, yıllar yılı Avrupalar'da, İstanbullar'da elbebek, gülbebek yetiştirdiğimiz rütbeler, cübbeler giydirdiğimiz bir aydın kişiden de gelse, kılık değiştirmiş bir Ortaçağ düşünüşüdür: Batı'da da bizde de gerçek bilime çelme takan, işkence eden, karanlığı sürdürmekte çıkarı olan sözde bilginlerin düşünüşü. Böyle düşünen bilim adamları Batı'da bile var da bizde niçin olmasın? Bilime insanlığın gözbebeği, Tek Mürşid'i bilime saygısı olan devlet adamı böylelerine şunu söylemeli artık, kendisi de onlar gibi bilim tekelcisi değilse:

"Bilgin yaratmak devletin ne haddine? Bilgin dediğin kendi kendini yetiştirir, hem de çoğu zaman devletle, kurulu düzenle çatışarak. Senin, benim kuracağımız camekânda bilgin yetişmez ya, yetişse bile, o camekânın dışında yaşayabilir mi? İstanbul'da Batı'nın en seçkin bilginlerini biraraya getirip Orta-Doğu'nun en ileri üniversitesini kursak (ki kurduk), bu üniversite, yüzde yetmişi okur-yazar bile olmayan bir toplum ortamına kaç yıl karşı koyabilir (beş altı yıl karşı koyabildi). Siz devlete akıl vereceğinize, bulunduğunuz küçük çevreye gerçek bilim havasını getirmeye, bu fakir milletin size verebildiği, verebileceğinden fazlasıyla verdiği rahatlıktan ve imkânlardan faydalanmaya bakın. Devletimiz bugüne dek mutlu bir azınlığın çocuklarına bel bağlayıp milyarlarca yatırım yaptı ve yapıyor. Bundan fazlasını istemeniz, hiç de demokrasi anlayışına girmedikten başka, bilimsel hiçbir temele de dayanmaz. Bundan böyle yatırımlarımızı büyük bilgin, büyük sanatçı adaylarına değil, onları yaratıp besleyecek olan ORTAM'a yapacağız. Yetmiş iki devletin biraraya gelip yetiştiremeyeceği büyük kafalar, büyük yürekler aydınlanan bereketli çoğunluğun içinden ister istemez ve birbiriyle yarışarak çıkacaktır."

Gerçek aydınlar her yerde, her zaman mutlu (çok kez de mutsuz) bir azınlıktır, orası doğru; ama, bu azınlık bütün bir milletin içinden seçilip yarışıp gelmiyorsa kendi içinde kurur kalır, aydınlık imtiyazını yitirmemek için milletin aydınlanmasına engel bile olur. Batı'nın eski, bizim yeni tarihimiz bu mutsuzluğun örnekleriyle doludur. İnsanlığın bütün gerileme, yeniliklere karşı diretme hareketlerinin başında ya da gizli gizli arkasında zamanın cübbeli, rütbeli aydın kişileri vardı.

Bizde devletin büyük çoğunluğumuza çevrilen eğitim ve öğretim çabalarını köstekleyen aydınlar Batı kültürünü mutlu azınlıkların, devletlilerin, zenginlerin beslediği dâhi teklerin yaptığını ileri sürerler: Kuyruklu yalan! Batı'nın gerçek aydınları: Renaissance'dan bu yana gittikçe daha geniş kalabalıklara yayılan, sarayların, kiliselerin kara aydınlığını yırtan, Latince yerine kaba halk dilini kullanan, her yerde her türlü kültür imtiyazlarıyla çekişen, kendilerini devletlere yalnız değerlerinin zoruyla kabul ettiren, arkalarında uyanan kalabalıklar olmasa bir kaşık suda boğulacak olan halk adamları ya da halktan yana adamlardır. Batı tarihi, gittikçe aydınlanan halk yığınlarının tarihidir. Yoksa zor kurulurdu Batı demokrasisi, dünya halkları da zor kavuşurdu egemenliğe. Tarih kitaplarında tek tek görüp birer mucize sandığımız Batılı bilim ve sanat adamları yüzlerce, binlerce benzerleri arasından yetişmiş kalburüstü değerlerdir. Shakespeare yüzlerce Shakespeare denemesinin sonucudur. Pasteur da öyle, Einstein de öyle, Picasso da öyle. Daracık, kapalı bir çevre içinde nazlı nazlı yetiştirilmiş hangi büyük bilgin var Batı'da?

Batı'da ilköğretimin (ama laik ilköğretimin) zor ve geç kanunlaştığı, daha 19. yüzyılda bu kanunun İngiliz parlamentosunda dirençle karşılaştığı, hatta bir Lord'un halkı okutmayı, bindiğimiz atın bizim kadar bilgili olmasını istemek kadar budalalık saydığı doğrudur. Ama, Batı'da Renaissance'dan, hatta Hümanistler'den bu yana bir temel eğitimi kendiliğinden başlamıştı. 17. yüzyılda kontların, baronların uşakları arasında kendileri kadar bilgili olanlar

vardı. Anadiline çevrilen din kitaplarıyla kiliseler, yenileşen sanatlar, zenaatlar, basımevleri birer halk okuluydu. Dinsel kurumlar yaşayabilmek için gelişen bilim ve sanatlara kapılarını açmak, dünya işlerini engellemekten vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Üstelik de, halkın mutlu azınlıklar arasına girmesine karşı koymak nice devletlerde kanlı devrimlere mal olmuştur. Kendi kendini binbir mihnetle yetiştiren halk doğmaktan başka zahmete girmeyen efendilerini er geç başından atmıştır. Durum bu iken bizde, temel eğitime karşı Batı tarihini kullanmaya kalkanlara sadece pes diyebilir insan.

Cumhuriyet'in, yani halk egemenliğinin kırkına basacağı sırada halk çoğunluğumuzun zifiri karanlığında yaşamasını bilim adına hoş görenler hiç değilse halk dostu geçinmekten vazgeçsinler; açık açık biz halkçı değiliz desinler, kendilerini alın teriyle besleyen halkı aldatmasınlar: Yalnız bu şerefi olsun, halka kırk yıl önce verilen hakkı arayanlara bıraksınlar. Ama laf bu benimkisi: Bırakırlar mı hiç. Elverir ki devlet baba, daha doğrusu baba olanı devlet dinlemesin artık bu, halkı binek atı bellemişler. Bu umut belirdi yine bugünlerde; tabii belirmesiyle birlikte çelmeler, çamur atmalar da başladı. Karanlığın bekçileri nişan almaya başladılar ışıltılara. Onlarınki de kolay değil doğrusu: Hep tetikte olmaz çağımız ilerledikçe, halk devlete, devlet halka yaklaştıkça. Bu iki güç birleşti mi çünkü, karanlığın bekçilerine ekmek yok ki. Bu birleşme oldu mu, yani devlet gerçekten halkçı, halk gerçekten devletçi oldu mu (ki özlediğimiz huzur buna bağlıdır bence) çoğunluğun haklarını arayanlara pusu kurmak kimin haddine? Zor durdururlar o zaman köyleri uyandırmak isteyen devleti; zor toplatır, yaktırırlar devletin bastığı kitapları; zor orak çekiç resimleri yaptırırlar okul duvarlarına; zor döverler Mehmetçiği kitap okuyor diye; zor aldatırlar halkı dinimiz, ruhumuz, meneviyatımız elden gidiyor diye; bir arada okuyan kız-erkek çocuklar ahlaksız olur diye; halk çocuklarının işçi kılığı giymesi, duvar örmesi, demir dövmesi, ağaç dikmesi, mandolin çalması "gomonistlik" diye; köylü yalnız da-

yaktan anlar, dayak yemedikçe adam olmaz, iş çıkarmaz, düzene girmez diye.

Halkçı bir devletin temel eğitimi ne pahasına olursa olsun ve en kısa zamanda sağlanması su götürmez bir zorunluk olduğuna göre eğitimle uzaktan yakından ilgili bütün aydınlarımızın Tüba ağacı tartışmalarına son vererek devletin bu yöndeki çabalarını desteklemeleri gerekir. Önyargılardan sıyrılarak, masanın üstünü temizleyerek, temel eğitim ve öğretim sorunlarımız üstüne düşünce alışverişleri yapmalıyız. Çok zaman yitirdiğimiz için kurduğumuz ve kuracağımız okulları çağımızın ve yurdumuzun gerçeklerine uydurmak, çevrelerine getirecekleri aydınlık ve iş gücünü arttırmak için neler yapılabilir? İş ve üretim ilkelerini bütün okullarımızın programlarına ne ölçüde sokabiliriz? Köy okullarının köylünün hayatına cami kadar olsun girmesini sağlamak için nelere başvurabilir? Okulların az çok birer işletme, işletmelerin birer okul haline getirilmesi düşünülemez mi? Geniş bir temel eğitim seferberliğinde ordumuzla nasıl bir işbirliği kurulabilir? Çağımızın en verimli buluşturma, görüştürme araçları olan sinema, radyo ve televizyondan temel eğitim ve öğretim için nasıl yararlanabiliriz? Bana sorarsanız, gerçek bilim ve sanat adamlarının eliyle devletin bu üç yeni zaman devine gördüreceği eğitim işi hayallerimizi aşacak, yitirdiğimiz zamanları umulmadık bir hızla kazandıracak kadar büyük olabilir. Hele sinemayı, kendiliğinden kafaları ve yürekleri gelişigüzel yoğuran bu en kalabalık okulu, tiyatro kadar bile ele almamış olması şaşılacak şeydir gerçekten.

Kısaca şöyle diyebiliriz: Devletin ekonomik kalkınmamız için bulacağı çözüm ne olursa olsun, en kestirme, en gerçekçi yollardan temel aydınlığımızı sağlamak, yani Türkiye'nin en büyük insan tarlasına yeni dünya ve yurt görüşünün, yeni bilim, sanat ve tekniğin tohumlarını götürmek, tutturmak zorundadır.

1962

KÖY ENSTİTÜLERİ'Nİ KURAN DÜŞÜNCE

Köy Enstitüleri'ni kuranların ana düşünceleri, dünya görüşleri neydi, diye sordu bana bir üniversiteli genç. On beş yıl önce üniversitelerimizde böyle bir soruyu soracak gençler olsaydı Köy Enstitüleri belki de yıkılmaz ve bugün aynı kurumları yeniden nasıl kurabiliriz diye düşünmezdik.

Köy Enstitüleri İstiklal Savaşı'nın getirdiği yeni bir Türkiye görüşüne dayanır her şeyden önce. Bu yeni Türkiye, topraklarını kesin olarak sınırlamış İstanbul'daki sarayını, devasız dertlere düşmüş, ayağı yerden kesilmiş, dostunu düşmanını bilemez olmuş sarayını kökünden yıkmış, "imtiyazsız, sınıfsız" olmasını dilediği bir halk devleti kurmuş, eski devletin bağlı kaldığı donmuş Doğu kültürünü de bırakıp yaşayan, gelişen Batı kültürüne yönelmişti. Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin dayandığı inanç, Türkiye halkının, büyük çoğunluğu köylü olan Türkiye halkının kendini yönetecek bağımsız bir devlet kurabileceği inancındaydı. Bu inanç olmasa bugün bizim dediğimiz Anadolu bizden başka herkesin olurdu. Halka dayanan, halka güvenen bir yeni devletin yapacağı ilk iş, halkın yaşadığı her yerde ve en çok da köylerde bir tek sözcüsünü olsun bulundurmak, barındırmak, desteklemekti. Köy Enstitüleri bu sözcüyü memleket ölçüsünde yetiştirmek amacıyla kuruldu.

Yeni Türkiye sözcüsünün köyde kalabilmesi için en az imam kadar köylü olması, köyün geçimine, yaşamına karışması, çifti çubuğu, çoluğu çocuğuyla köylünün kaderini paylaşması ve değiştirebileceği kadar değiştirmesi gerekiyordu. Bu sözcüyü yetiştirenler ülkücü oldukları kadar da gerçekçi olmak zorundaydılar: Yoksa köyün gerçekleri üstüne bağdaş kurmuş olan imam yeni Türkiye'nin soluğunu bir üfürükle kesebilirdi. Köy Enstitüleri onun için yeni bir öğretmen tipi yaratmaya çalıştılar, içine kapanık okul ve kara tahta geleneklerini kurdular, işe dayanan bir eğitim ve öğretim yolu aradılar ve buldular. Hiçbir eğitim kurumumuz Köy Ens-

titüleri kadar yeni gerçeklerimizden, sosyal, ekonomik koşullarımızdan doğma, dolayısıyla onlar kadar özden, verimli ve yapıcı olmamıştır. Gördükleri tepki de bu nitelikleri ölçüsünde büyük oldu.

Din ahlakı yerine iş ve bilim ahlakını getirmek, kelimenin tam anlamıyla laik bir eğitimi gerçekleştirmek kurucuların ana ilkelerinden biriydi. Türlü ırk, inanç, dil ve geleneklerin kaynaştığı, çatıştığı Anadolu'da laiklik sadece çağdaş düşünüşe ulaşmanın değil, bir millet olarak yaşamanın da şartıydı. Her bölgenin özelliklerine uyan Köy Enstitüleri'nde iş saygısı ortak bir yeni din gibiydi. Örülecek duvar, kurutulacak batak, yeşertilecek toprak önünde, binbir öğütle verilmeyecek birlik, dirlik, düzenlik sevgisi kendiliğinden doğuyor, birlikte iş görmenin sevinci köy çocuklarının kapanık, kuşkulu, umutsuz yüreklerini dünyaya açıyordu. Köy Enstitüleri'nin ve okullarının birer imece, işletme olmaları, öğretmen ve öğrencilerinin aydın birer işçi niteliği kazanmaları böylece gerçekçi olduğu kadar ahlakçı bir görüşe dayanıyordu. İş birliğinin milli birliği sağlayacağına inanılıyordu. Tatil aylarında Türkiye'nin dört bir yanından gelip Hasanoğlan'da koca yapıları bir solukta bitiren enstitü ekiplerini görenler Türkiye'nin hangi ahlaka susamış olduğunu elle tutulur bir açıklıkla anlamışlardır. Bir arada okuyan, dağda bayırda çalışan binlerce kız-erkek gençlerin hemen hiçbir uygunsuzluğa düşmemiş olmaları bir mucize değil, iş ahlakının önceden kestirilmiş sonucudur. Bu sonucu köylü ana-babalar görmüş, ama din ahlakına yapışmış nice aydınlar görmek istememişlerdir. Bu konuda iftiraya sapanlar ve onlara alet olan bazı gazeteciler aydınlığımızın yüz karasıdır. Böylelerinin hiçbir tanrıya inanmadıkları da su götürmez. En çetin yurt hizmetine hazırlanan tertemiz gençlere şeytanın aklına gelmeyecek karalar çalmak hangi din ahlakına sığar? En büyük ahlaksızlık ahlak adına yapılan değil midir?

Köy Enstitüsü kurucularının solculuğuna gelince:

Batılı ve gerçek anlamıyla solcu mutlaka devrimci bile değil, sadece eski düzenin değişmesini isteyendir. Kimi insan ataları, ba-

bası, anası gibi yaşamak ister, yenilikleri yadırgar, bilmediği her şeyden kuşkulanır, kimi insan da eski yaşayışı beğenmez, yenilik ardına düşer, bilmediğini bilmek ister. Sebepleri ne olursa olsun, sol sağ ayrılığının özü budur. Her iki türlü insanın aşırıları, ılımları, ortacıları olur elbet. Şimdi sorarım size: Padişahını, halifesini kapı dışarı eden, yazısını, yasalarını, kılığını kıyafetini, düğününü derneğini değiştiren yeni Türkiye'nin ataları gibi yaşamak isteyenlerin sağcıya benzer bir yanı var mıdır? Atatürk'e eski düzeni sürdürmek ya da yeniden kurmak isteyen bir insan denebilir mi? Hem Atatürk'ten yana, hem de sağcı, yani devrimcilere karşı olmak mümkün müdür? Atatürkçü ancak yarının Türkiyesi'nde daha ileri devrimlere karşı koyduğu zaman sağa kayabilir.

Köy Enstitüleri Atatürk ilkelerine harfi harfine bağlıydı ve bu bağlılığı ölçüsünde de solcuydu. Bununla beraber Atatürk'ün çevresinde olduğu gibi Köy Enstitüleri'nde de için için ya da açıkça sağcı olanlar da vardı. Hatta sonunda ağır basanlar da onlar oldu. Çamur atmalar, kara çalmalar onlardan geldi. Memleket ölçüsünde sağa kaymanın Atatürk devrimleri yıpratma hareketinin ilk kurbanı Köy Enstitüleri oldu. Niçin ilk kurbanı? Çünkü bugün alıp yürüdüğüne vahlandığımız gericiliğin karşısındaki ilk engel, yeni Türkiye'nin adsız öncüleri olarak köylere dağılmaya başlayan Köy Enstitüleri mezunlarıydı. Üstelik kolaydı da bu öncüleri vurmak. Kendilerini savunabilecek durumda değillerdi. Onları savunabilecek aydınlarsa ya olan bitenden habersiz ya da aldatılmışlardı. Hâlâ bugün bile Köy Enstitüleri'nin niçin, nasıl doğduklarını; niçin, nasıl yıkıldıklarını bilenler çok azdır. Oysa bunları bilmek yarınki mutlu Türkiye'yi kurmanın koşulları arasındadır.

1964

"Ezber bilmek, bilmek değildir." Montaigne Baba, Batı düşüncesinin baş kaynaklarından biri olan bu sözü söyleyeli dört yüz yıldan fazla zaman geçti. Ortaçağ'ın eğitim, öğretim sistemine karşı bir isyan bayrağıydı bu söz. Kara kitapların, yüzyıllarca tekrarlanan kalıplaşmış bilgilerin yenileşmesini, yaşayıp gelişmesini istiyordu Montaigne. İyi kafa dolu kafa değil, işleyen bir kafaydı onun için. Eğitim ve öğretim bilgiç yetiştirmeyi bırakıp insan yetiştirmeye bakmalıydı. İnsansa artık ne Tanrı'nın, ne kralın kuluydu: İnsan kendini ve dünyayı kavrayan, alın yazısını değiştirebilen, tek kelimeyle düşünebilen insan demekti. Kitabın işi insanı belli bir düşüncenin kölesi, hamalı yapmak değil, tam tersine özgürce düşünmek olmalıydı.

Montaigne'in özlediği insancı eğitim ve öğretimin ne Batı'da, ne de dünyanın hiçbir yerinde uluslar, devletler ölçüsünde gerçekleştirdiği ne yazık ki söylenemez. Dünya okullarının büyük çoğunluğu ezbercilikten, dolayısıyla Ortaçağ kafasından kopmuş değillerdir. Kopmuş olsalardı bugün dünyamızı yönetenlerin çoğu hâlâ kitap ağzıyla konuşmaz, bildiklerini bildik sayıp herkesi bir türlü düşünmeye zorlamazlardı. Ama şunu söyleyebiliriz ki, bugün dünyamıza ışık tutan Batı kültürünün büyük kafaları yalnız ezbercilikten kurtulmuş olanlardır. Montaigne'den bu yana Avrupa'nın yetiştirdiği yaratıcı bilim ve sanat adamlarını bir gözden geçirin: Hepsinin, her şeyden önce ezbercilikle savaştığını hemen görürsünüz. Doğu kültürü nasıl ezberciliğe gittiği ölçüde kısırlaştıysa, Batı kültürü ezbercilikten kurtulduğu ölçüde gelişmiştir diyebiliriz. Günümüzün Shaw, Russell, Sartre gibi düşünürleri ne ile savaşıyorlar hâlâ ve her şeyden önce? Ezbercilikle, bana sorarsanız. Hepsinin hiç şaşmadan insan ve toplum sorunlarına önem vermesi de bundan ötürüdür. Ezbercilikten kurtuldukça insanlaşıyor ve insanlığın dertlerini benimsiyorlar.

Peki, böyleyken nasıl oluyor da bunca uyanık Avrupa bile ez-

berci öğretimden kurtulamıyor bir türlü? Nasıl oluyor da bir yandan yıldızlara gitti gidecek insanlar öte yandan okullarını gün ışığına, açık havaya, yaşanan gerçeğe çıkaramıyorlar bir türlü? Bu kadar devrimcilikle böylesine tutuculuk nasıl birarada olabiliyor? Kolay çözülecek bir sorun değil bu: Ama çok kaba olarak diyebiliriz ki Batı'da eğitim ve öğretim kurumları, genel olarak, tutucu sınıfların elinde ya da emrindedir. Değiştirilmesi zaten çok zor olan eğitim ve öğretim alışkanlıkları devrimleri yadırgatan bir kadroyla da besleniyorsa sarsılmazlar kolay kolay, kılık değiştirmekle kalırlar. Nice Batı okulları eski geleneklere bağlı kalmak, atom çağına inat manastır havasını az çok sürdürmekle övünürler bile.

Bize gelince, biz yepyeni bir Türkiye kurarken, medreseleri, dili, yazısı, kitapları ve sarıklarıyla geçmişte bırakırken, ezberci okuldan kurtulma fırsatını kaçırdık. Kendi ezberciliğimizden kurtulmuşken Batı'nın ezberci okuluna yeni diye sarıldık. Oysa Batı ta Rousseau'dan, Pestalozzi'den beri kendi okullarını değiştirmenin yollarını arıyor, bulduğu yenilikleri ancak yer yer uygulayabiliyordu. Biz onun özlediği okulu getirecek yerde, isteyip de bir türlü kurtulamadığı okula özendik. Bu yüzden kurduğumuz okullar ne tam anlamıyla Batılı olabildi, ne de yurdumuzun ve çağımızın gerçeklerine uyabildi. Kendi kendilerini yetiştirmiş olanlarımız, onun için çok kez, okullarda yıllar yılı dirsek çürütüp imtihan denilen işkencenin türlü türlüsüne katlananlarımızdan daha uyanık oluyorlar. Onun için sınıf birincilerimiz çok kez değil dünyayı, kendi kendilerini de bilmez oluyor, bir çeşit uyur-gezere dönüyorlar, okuldan sonra. Liseyi, üniversiteyi başarıyla bitiren bir gencin, bir tek gencin bile, bir yandan Atatürkçüyüm deyip, bir yandan da Türkiye'nin din yoluyla kalkınabileceğine inananlara katılması eğitim sisteminde kökten bir sakatlık olduğunu göstermeye yeter. Böylesi gençler sayılamayacak kadar çoğalınca, okuttuğumuz tarih, biyoloji, sosyoloji derslerinin neye yaradığını sormak gerekir Bakanlığa.

Geçenlerde İstanbul'da Kültür Özgürlüğü Kongresi'nin bir

toplantısı oldu. Bu toplantıda kadroların yetiştirilmesi ve yerleştirilmesi üstünde uzun uzun konuşuldu. Önemli gerçekler ortaya kondu. Bu arada insan yetiştirme konusunun candamarına basabilenlerden biri de bence Prof. Vehbi Eralp oldu. Okulların genel olarak daha ezberci, kitapta kalmasından yakınan Eralp, Bergson'un bir düşüncesini pek yerinde olarak hatırlattı. Klasik kültürün çağımızdaki belli başlı temsilcilerinden biri olan bu filozof bile lafazan insan yetiştiren ezberci eğitime çatıyor, okullarda elle çalışmanın, iş eğitiminin daha önemli bir yer tutmasını istiyor ve şunları söylüyor: "Elle çalışma bir eğlence sayılıyor yalnız. Unutuluyor ki zekâ, özünden, madde ile oynama gücüdür, hiç değilse, öyle başlamıştır, tabiat da onu bu iş için yaratmıştır. Böyle olunca zekâ nasıl olur da elin eğitiminden yararlanmaz? Daha ileri gidelim. Çocuğun eli kendiliğinden bir şeyler kurmaya yeltenir. Ona bir kuruculuğunda yardım etmekle, hiç değilse ona kurma fırsatları vermekle çok daha verimli bir insan olması sağlanabilir. Çocuğun bu kurucu yanını beslemekle insanlığın yaratma, bulma gücü şaşırtıcı ölçüde artabilir dünyada. Hemen kitapla başlayan bilgi insanın serpilmeye hazır nice yapıcı çabalarını körletip yok eder. Çocuğu işe alıştıralım ve bu iş eğitimini herhangi bir işçiye bırakmayarak gerçek bir ustaya verdirelim ki çocuğun maddeye dokunuşu hoyratça değil usturupluca olsun: Zekâ o zaman elden kafaya doğru çıkacaktır. Ama fazla durmayacağım bunun üzerinde. Doğrusu, fende olsun, edebiyatta olsun, bizim öğrettiğimiz özel (verbal) kalıyor. Oysa, bugün artık zaman insanın kibar çevrelerde parlamakla, her şeyi güzel konuşmakla yetinebileceği zaman değildir. Okullarda bilim alanında yapılan nedir? Her şeyden çok bilimin vardığı sonuçları öğretiyoruz. Oysa gençleri metotlara alıştırmak daha iyi olmaz mı? Hemen uygulamaya geçersiniz, gençleri gözleme, deneme, yeniden bulmaya çağırırsınız. Bakın nasıl can kulağıyla dinlerler o zaman sizi, nasıl anlarlar ne istediğinizi! Çünkü, çocuk arayıcı ve bulucudur, hep yeniliğin peşindedir.

Kurallar sıkar onu. Kısacası çocuk yetişkin insandan daha ya-

kındır doğaya. Yetişkin insansa doğadan çok toplumdan yanadır, öğretme işi de onun elindedir. İster istemez, öğretimde, topluma miras kalan ve kendisinin de haklı olarak övündüğü gibi kazançlarına, varılmış bütün sonuçlarına en büyük önemi verecektir. Oysa öğretim programını istediğiniz kadar geniş tutun, öğrencinin benimseyebileceği hazır lop bilim pek sınırlı olacak, hiç de seve seve öğrenilmeyecek ve hep çabuk unutulacaktır."

Hiç de büyük bir devrimci sayılmayacak olan Bergson'un bu düşüncesi aslında Fransız milli eğitimini temelinden sarsmakta, sarsmaya yeltenmektedir. Ama dünyamızı filozoflardan çok politikacıların yönettiğini, politikacılarınsa ne kadar ilerici olurlarsa olsunlar, eğitim ve öğretim konularında eski alışkanlıklara bağlı kaldıklarını ya da bağlı kalmamakla oy sağladıklarını unutmayalım. Fransa'nın yetiştirdiği büyük kafalar ezberci eğitimi ne kadar yererlerse yersinler, en ilerici parti başkanları bile ezberci eğitim papazlarından sadece politik davranış ve birkaç kitap değişikliği istemekle yetineceklerdir. Oysa değiştirmesi gereken eğitim ve öğretimin müfredatı değil, temel ilkeleri ve metotlarıdır. Yeni dünyanın özlemi söz eğitimi değil, iş eğitimidir ve bu eğitim çok az yerde uygulanma fırsatını bulabilmektedir.

Yeni Türkiye, Batılı filozofların etkilerinden çok, hızlı kalkınma zorunluluğunun dürtüsüyle bir iş eğitimi denemesi yapmış ve destanı yazılmaya değer sonuçlar elde etmiştir. Bu denemenin adı Köy Enstitüleri'dir. Nice aydınlarımızın uzaktan bakıp göremedikleri ya da yanlış gördükleri bu denemede sözden çok işe dayanan eğitimin çok kısa bir zamanda ve türlü baskılara karşın kazandığı başarı Bergson'a hak verdirir niteliktedir. Okulunun duvarlarını kendi yapan, kendi ektiğini kendi biçen Anadolu köylüsü, Köy Enstitüleri'nde beş yıl içinde yepyeni ve üstelik üretici bir insan olabilmiştir. 1940-1946 yılları arasında yetişen Köy Enstitüleri iş eğitiminin acıyı tatlı, güçsüzü güçlü, sıkıntıyı eğlence, öğretmeni dost, dostu öğretmen, kara tahtayı toprak, toprağı kara tahta yaptığını görmüşlerdir. Bugün Türkiye'nin dört bir yanında güleryüzle savaşanların çoğu onlardır.

Köy Enstitüleri bizim için biçilmiş kaftandı, iş eğitimiyse dünyanın er geç gideceği yoldu. Beş altı yıl içinde alınmış sonuçlara bakılacak olursa enstitüler bugüne dek milletçe okur-yazarlığımızı sağlamakla kalmayacak, belki ezberci eğitimin bütün okullarımızdan kalkmasına da yol açacaktı. Üstelik üretici de olan iş eğitimi, kafaya yük olmadığı gibi devlete de yük olmayacaktı. Yetiştirdiğimiz kadroları yerleştirmek, işlerine ve çevrenin hayatına alıştırmak bir sorun olmayacaktı.

1965

OKURYAZARLAR VE KÖY ENSTİTÜLERİ

Devrimin son yıllardaki gelişmesi inanışlarda daha fazla açıklık, düşünce ayrılıklarında daha fazla dürüstlük istiyor. Memleket meseleleri üstünde söylenen ve yazılan her şey, her zamankinden daha dokunaklı. İnanış ayrılıklarının ciddiye alınmadığı, hesaba katılmadığı zamanlar geçiyor. Okur ve yazarlar yurt ve dünya meseleleri karşısındaki davranışlarını belli etmek zorunda kalıyorlar. Bu gidişle devrime gerçekten bağlı olmayanlar düşüncelerini ulu orta söylemekten çekinmeyecekler. Dostun düşmandan, koyunun kurttan, kurunun yaştan ayırt edilmesi belki daha kolay olacak.

Bu yılın en ateşli tartışma konularından biri ve bence en önemlisi Köy Enstitüleri oldu. Cumhuriyet'in zorunlu ve mantıklı sonucu olarak girişilen bu eğitim seferberliği karşısında okur-yazarların serbestçe vaziyet alışları, ileri geri birçok anlayışları, düşünceleri, alışkanlıkları ortaya koydu. O kadar ki, insanın rastgeldiğine: "Köy Enstitüleri hakkında ne düşündüğü söyle, kim olduğunu söyleyeyim" diyeceği geliyor. Aşağıya gelişigüzel sıralayacağım sözler, okur-yazarlardan duyduğum ve benzerlerini herkesin duymakta olduğunu sandığım sözlerdir:

"Bütün köylüleri okutmak güzel fikir, ama sonra toprakları kim ekecek? Koyunları kim güdecek?"

"Daha şehir çocuklarını doğru dürüst okutamıyoruz, kalkmışız köylüleri okutmaya... İnsan yorganına göre bacağını uzatmalı; para yok, öğretmen yok, kitap yok, binlerce çocuğu toplayıp yarım yamalak yetiştirmenin manası var mı?"

"Köy Enstitüleri'nde okuyanlar köyde kalacaklar mı bakalım? Sen olsan kalır mısın? Zorla bırakmaya da hakkımız yok..."

"Bence bu iş böyle olmaz. Milletin parasını böyle fantezilere harcamaya hakkımız yok. Önce köylümüzü sefaletten, hastalıktan kurtarmak gerek."

"Köy Enstitüleri'nde milli ve ahlaki eğitime az yer veriliyor. Okutmak, yazdırmak, sanat öğretmek güzel, ama gençliğe kuvvetli bir iman aşılamazsak bunlar faydalı olacak yerde zararlı olur."

"Köylü çocuklarını şımartıyoruz. Enstitü'de okuduk diye çalımlarından geçilmiyor. Göreceksiniz sonunda bunlar bize kafa tutacaklar. Besle kargayı oysun gözünü."

"Biz memlekette birlik yapalım derken çocuklar ortaya bir köylü-şehirli ikiliği çıkaracaklar, bize düşman gibi bakacaklar."

"Kendim görmesem inanmazdım. Ankara Halkevi'nde Hasanoğlan Köy Enstitüleri Faust'u görmeye gelmişlerdi. İlkin asker zannettim. Kaba saba elbiseler, kapkara yüzler, korkunç bir ter kokusu. Bir facia. Bunlar öğretmen olacak da..."

"Bunlar Shakespeare'in, Goethe'nin, Gogol'un, Balzac'ın eserlerini okuyorlarmış. Güler misin, ağlar mısın? Bu eserleri biz bile okuyup anlayamıyoruz..."

"Köy Enstitüleri'nin sola kaymalarından korkulur. Milli tehlike karşısında esaslı tedbirler almak lazım."

"Vallahi acıyorum köylülere. Bu kadar da olmaz. Enstitü mezunlarını yerleştireceğiz diye adamların canlarını çıkarıyoruz. Şehirlilerden istemediğimiz bu fedakârlığı onlardan ne hakla istiyoruz? Ufacık bir köy on binlerce lira verecek, insaf. Bari bu eziyetlere karşı köye doğru dürüst bir öğretmen gitse, hayır efendim, dün

akşam gören birisi anlatıyordu, ne kültür varmış ne sanat, konuşmasını bile bilmiyorlarmış."

"Köy bir tecrübe tahtası değildir. Uzun tetkikler yapmadan, pedagojik, sosyolojik esaslara dayanmadan böyle ceffelkalem yenilik yapmaya kalkılmaz."

"Canım bu çocuklar öğrenci mi, işçi mi? Zavallılar akşama kadar boğaz tokluğuna çalıştırılıyorlarmış. Gıdasızlıktan verem olanlar varmış. Yazık, günah değil mi? Zaten bir insana hem kültür, hem sanat kazandırmak olacak iş midir?"

Bütün bu tenkitlerde ortak olan özellik, meseleye uzaktan ve dışarıdan bakmaktır. Köy Enstitüleri millet ölçüsünde bir iş olmak dolayısıyla az çok hepimizin ortak davası olduğu halde pek çok okur-yazar başkalarının giriştiği bir denemeden bahseder gibi davranıyorlar. Oturdukları yerden meçhul ülkelere hükmeden sultanlar gibi konuşuyorlar. Tenkit etmek için işin içinde olmak gerektiğini, bir şeyi tenkit edenin işi yapan kadar sorumluluk yüklenmesi, ne istediğini bilmesi, işin daha ileri gitmesine yol açması beklenmez mi? Oysa ki yukarıdaki sözler çevremizde şüphe, duraksama ve güvensizlik uyandırmaktan başka ne işe yarayabilir? Bu tenkitleri elbirliğiyle çoğaltmaktan ne kazanabiliriz? Başladığımız bu işi bırakıp kimbilir kaç yıl sonra aynı işe yeniden mi başlayacağız?

Aslında bu sözler tenkit değil kötüleme, yadırgama, küçümsemedir. Bunları söyleyen veya benimseyerek nakledenler bilerek bilmeyerek devletin cüretli bir yenilik teşebbüsüne sorumsuzca karşı koymuş oluyorlar. Kendi çocuklarının ilkokuldan, ortaokuldan, liseden ve hatta üniversiteden yoksun kalmasına tahammül edemeyen okur-yazarlar arasında böyle bir davranışın ne sebepleri olabilir? Bunları aramak boynumuzun borcudur.

*

Biz bir imparatorluğun kalıntısıyız. Cumhuriyet yeni bir milletin temellerini atmıştır. Bir toplumun bir düzenden başka bir düzene geçmesi en kanlı denemelerde bile çarçabuk gerçekleşmiyor. Yüzyılların alışkanlığı yeni düzenin altında da nesillerce sürebili-

yor. Bugün kalkındırmaya çalıştığımız *çoğunluk* bir sömürge halkından pek farklı değildir. İdare edenlerle edilenler ayrı birer millet gibiydiler. Devlet, kendine bağlananlarla birlikte, çoğunluğun ötesinde tanrısal bir alemdi. Gerçi talihli kullar için çoğunluğun karanlıklarından sıyrılıp devletliler arasına katılmak hiç de zor değildi. Osmanlı Devleti kendine kul olmak isteyenlerin sınıfına, dinine, mezhebine bakmamakta hayli demokrattı. İşe yarar bir insan için, talihin istediği gün, idare edenler arasına katılmak Müslüman olmak kadar kolaydı. Fakat devlete ve servete erişenler birdenbire çoğunluktan ayrılıyor, içinden çıktığı kalabalığa ister istemez ihanet ediyordu. Çünkü devletliler arasına giren insan iyi niyetli de olsa, yaşayabilmek, kendine ve başkalarına faydalı olabilmek, hatta çoğunluğun gözünde bile şerefli kalabilmek için yeni girdiği çevrenin gereklerine az çok uymak zorunda kalıyor, aşağılarda bıraktığı insanlara olsa olsa acıma, sevgi, dostluk, akrabalık gibi bağlarla elinden geldiği kadar sadık kalabiliyordu.

Kısacası eski düzenimizde bir devlet ve servet kapısı, bir de bu kapılara girenlere kâh inanç, kâh korku, kâh sevgi, kâh nefretle bakan, onlara yaranmaktan başka hiçbir kurtuluş yolu bulamayan köyler dolusu ve yürekler acısı bir sürü insan vardı. Bu düzen içinde bile imparatorluğun güzel günleri olmadı mı, oldu elbet, ama neler pahasına ve kaç gün! Bu topraklar üstünde insan yığınları yüzyıllarca can, mal ve iş güvenliği tanımadı. İdare edenler, en babacan, en tatlı dilli oldukları zaman bile tehlikeli insanlardı. Onlar da kendilerini emniyette hissetmedikleri için büyük sürüyü kurnazca bir müsamaha ile sürüyorlardı. İşler yolunda gittikçe keselerinin ve kalplerinin ağzı açıktı. Ama devletliler bir kuşkulanmaya görsün, en merhametliler en zalimler bir anda birleşiyor, din kardeşi min kardeşi dinlemiyorlardı. Fil, en çok düşmekten korktuğu için yolunda biraz çamura rastlayınca durumuna ve hortumuna en yakın ne bulursa çamurun üstüne kor, basar geçermiş.

Osmanlı Devleti zamanla halka yaklaşacak yerde geliştikçe halktan uzaklaştı. İlkin halktan yalnız kudret ve refahça ayrılan

devletliler, beyzadeler kapalı Osmanlı medeniyeti içinde efendileştiler, okur-yazar oldular. Din, bilim, sanat gibi toplumsal değerleri kendi tekellerine alarak üstünlüklerine bir yaldız daha sürdüler. Okur-yazarlık, bilimseverlik, sanatseverlik, dindarlık gibi vasıflar idare edenler arasına geçmenin yolu oldu. O kadar ki halk devlet kapısıyla okul kapısını bir görüyordu. Hâlâ bazı yaşlı köylüler okur-yazar olan çocuklarına, "Eh, sen de devletliler arasına girdin gayri" diyorlarmış.

Okur-yazarların halkseverliği bize Batı kültürü ve uyanık devlet adamları yoluyla girmiş bir yeniliktir. Tanzimat'tan sonra devletin büyük görevi köylüleri hâlâ kendi dışında bir yığın olarak görmekte devam etmekle beraber, yukarılarda söz sahibi olmaya başlayan bazı yeni fikirli okur-yazarlar, iktidar sahiplerinin anlayışsızlığından, kayıtsızlığından veya aczinden faydalanarak devrimin tohumlarını kanunlara, kitaplara ve çeşitli kurumlara sokuyorlardı. Bunlar Fransız Devrimi'nden önceki uyanık okur-yazarlar gibi, öne sürdükleri demokrat düşünüşün kendi hesaplarını aşacağını, bağlı oldukları Osmanlı düzeninin büsbütün yıkılacağını bilmiyorlardı. Mithat Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, cömert ruhlarıyla Türk milleti için nasıl olacağını bilmedikleri bir cennet istiyorlardı. Öyle bir cennet ki içinde köylüler yine köylü, devletliler yine devletli kalacak, fakat mucizeli bir nefesle hepsi iyi niyetli, temiz vicdanlı, mutlu ve ileri insanlar oluverecekti.

Türk devrimi, okur-yazarlığı, yeni anlamıyla, çoğunluğa maletme çabası olarak tanımlanabilir. Atatürk ve İnönü Cumuhriyet'in ilk günlerinde okur-yazarların büyük kitleye, yani köylüye ulaşmasını çağdaş bir millet olarak yeniden doğuşumuzun koşulu saymışlardı. Yeni devletin bu yönde gittikçe artan çabaları nihayet, okur-yazarlarla köylüler arasındaki utanılacak ayrılığın yakın bir gelecekte ortadan kalkacağı umudunu uyandırmıştır. Köy Enstitüleri bu umudun ta kendisidir.

Bu böyledir ama biz henüz eski devletli okur-yazarların alış-

kanlıklarından kurtulmuş, köylülerin okur-yazarlığa bizim çocuklarımız kadar hakkı, istidadı ve zorunluğu olduğuna toptan ve gerçekten inanmış değiliz. Okur-yazarlarımızın pek çoğu ve özellikle hallerinden memnun olanlar, devletin ilk önce onların isteklerine cevap vermesini, onların beğenisine göre aş pişirmesini istiyorlar. Çabasını ve dikkatini büyük kitleye çeviren devlet adamlarını beğenmiyorlar, köylüye sayısı ölçüsünde önem verilmesine bir türlü katlanamıyorlar. Devletin kendilerini okutmuş, yerleştirmiş, ayağına otobüs, yataklı vagon, uçak, tramvay getirmiş, çocuklarına ilk, orta ve yüksek okullar hazırlamış olması fedakârlık sayılmaz. Bunları düşünmek devletin tarihî, apaçık ödevidir, ama köylüler için harcanan paranın ve emeğin adı, en uyanıklarımızın ağzında bile fedakârlıktır. Sanki devlet bizim kadar onların da devleti değilmiş gibi.

Kırk bin köyün her birine bir nefes devrim götürmenin en kestirme, en ucuz, en mütevazî yolu olarak kanunlaşan Köy Enstitüleri karşısında bazı okur-yazarlarımız niçin ya öfkeli, ya duraksar, ya küçümser, ya kötümser bir tavır takınıyorlar? Niçin ortaokulda, lisede, üniversite ve yüksek okullarda hoş gördükleri kusurları Köy Enstitüleri'nde tehlikeli sayıyorlar? Niçin kendi çocuklarında meziyet saydıkları türlü çocukluk ve gençlik hallerini köylü çocuklarında affetmiyorlar? Niçin bunca zamandır bütün dertlerine sağır kaldıkları köylülerden bazılarının köy okulu hakkında haklı haksız şikâyetlerini sorgusuz sualsiz destekliyorlar? Niçin camilerini kendileri yapan köylülerin ortak malları olarak gözlerinin önünde duracak olan okullarını, zaruretin karşısında, kendilerinin yapmasını adaletsizlik saymaya kalkışıyorlar? Niçin işi idare edenlerin hangi koşullar içinde neler yaptıklarını sormaya bile lüzum görmeden dedikoduları can kulağıyla dinliyorlar? Niçin aralarından, on yıldır yirmi bin gencin giriştiği bu işin dört yanını yakından incelemek isteyenler çıkmıyor? Çünkü okur-yazarlarımızın eski alışkanlıklarını bilerek veya bilmeyerek (daha çok bilmeyerek) devam ettiriyorlar ya da ettirenlere alet oluyorlar. Çoğunluğun okur-yazar ol-

masına karşı koymakla eskiden kalma imtiyazlarını korumuş oluyorlar. Zaten devrim kendini eski okur-yazarlığın temsilcilerinden bir türlü kurtaramamıştır. Devlet adamları okur-yazar azlığı yüzünden ya da tarafsız kalmak korkusuyla eski kafalı, fakat iyi niyetli Babıali efendilerine büyük işler vermek zorunda kalmışlardır. Böylece devrimi görünüşte benimsemiş, fakat için için eski okur-yazarlar saltanatına bağlı kalem efendileri, akrabalık, ahbaplık gibi münasebetlerin de yardımıyla devrimciler arasında yerleşmiş bulunuyorlar. Bunlar Atatürk'ün ve İnönü'nün milletimizi yeniden kurtarmak isteyen taraflarına bağlı kalmışlardır. Bu bağlılık aynı önderlerin devrimci atılışlarına, pasif bir şekilde de olsa, karşı koymalarına engel olamıyor. Geçiş devrinin bu emekli ve saf gericileri devrimi kendi varlıklarından çok genç kuşaklara aşıladıkları duyuş, düşünüş ve davranış tarzlarıyla köstekliyorlar. Gözlerini Cumhuriyet içinde açmış gürbüz delikanlılar arasında şöyle konuşanlara rastlarsınız:

"Ahlakımız nereye gidiyor? Nedir bu plajların hali? Ben de devrimciyim ama kızlarımızın bu kadar açılmasına taraftar değilim."

"Hırsızlık aldı yürüdü. Babalarımızın, dedelerimizin zamanında bu kadar değilmiş. Ben bunun sebebini din terbiyemizin azalmasında görüyorum. Kendim dindar değilim, ama milletimize daha uzun zaman dini ahlakın lazım olduğuna kaniim."

"Dayaksız terbiye iyi şey, ama cahil ve tembel köylü laftan anlar mı? Realiteyi bilmeyenler halkımızın iyilikle yola geleceğini sanıyorlar, nerde..."

"Avrupa, Avrupa... Anladık, ama milletimizin eski âdetlerini, geleneklerini bırakmamalıyız. Avrupa bize bilim ve teknik bahsinde örnek olabilir, ama ahlak dersi veremez. Mertlik, cömertlik, insanlık bahsinde o bizden örnek almalıdır. *Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar!* Japonlar milli geleneklerinden hiç ayrılmadan Avrupa medeniyetini pekâlâ benimseyebildiler."

"Kardeşim, zaten makine medeniyetine pek o kadar hayran ol-

maya da lüzum yok. İnsanların mum ışığıyla daha mesut olmayacakları ne malum?"

"Milletler birbiriyle anlaşacakmış da savaş ortadan kalkacakmış, kim inanır bu laflara..."

Devrimimizin hiçbir ilkesi, Atatürk'ün ve İnönü'nün hiçbir sözü bu çeşit bir dünya görüşüne ipucu vermediğine göre bu köhne düşünceler taptaze kafalara nerden giriyor? Bunlar Tanzimat okur-yazarlarının Avrupa karşısındaki duraksamaları değil mi? Kapalı kültür, kapalı medeniyet isteği Atatürk sevgisiyle nasıl bağdaşabilir? Dünyaya açılmaksızın artık Türk vatandaşı olamayacağımızı çoktan anlamadık mı?

Köy Enstitüleri en geniş milli kaynağımızdan, yeni bir memleket ve dünya görüşüyle, çağdaş eğitim metotlarıyla katkısız bir Cumhuriyet okur-yazarlığı türetiyor. Kısa bir zamanda kendi duvarlarını kendi elleriyle yaparak devrimi gerçek anlamıyla benimsemiş, hatta tek mürşidin bilim olduğuna inanmış, okur-yazarlıkla alın terini karıştırmış köylü öncülerinin tenkit edilecek tarafları mı yok? Var elbet; fakat bunlar zaruretlerin, kendi yağıyla kavrulmanın, duvarını kendi kendine yapmanın doğurduğu eksiklikler değil midir? Kolları ve kafalarıyla yardım edemeyen veya etmek istemeyen okur-yazarlar bu muhteşem çabayı birer kültür dostu olarak merakla seyredebilseler, oturdukları yerden karakuş yargıları vereceklerine Avrupalı gazeteciler gibi Enstitüleri gidip gezseler, vatan ve millet sevgilerinden bile şüphe ettikleri bu kazanılmış vatandaşların vatana ve millete hangi koşullar içinde nasıl hizmet ettiklerini kendi gözleriyle görseler. Anlasalar ki tenkitleri peşin yargılardan, kuruntulardan, dedikodulardan başka birşeye inanmıyor. İsraf dedikleri yerde millet ölçüsünde kanaat, pis dedikleri yerde millet ölçüsünde temizlik, geri dedikleri yerde, millet ölçüsünde ilerilik vardır, şımarık ve saygısız dedikleri Enstitülü, devrimin ve yasaların kendisine verdiği hakları aramaktan başka bir şey yapmıyor. Ter kokusuna gelince, lütfen bir müddet bu kokuya katlanalım. Çoğunluğun işe karıştığı her yerde şimdilik

bu koku olacak. Herkesin bol soyu kavuşacağı günlere daha çok zaman var. Milyonların temizliğe doğru bir adım atması, birkaç yüz kişinin mis sabunuyla yıkanmasından çok daha güzeldir.

En çok aldanan okur-yazarlar köy çocuklarının her çeşit yeniliği kendileri kadar anlayıp benimseyebileceklerinden şüphe edenlerdir. Gerçi medeniyet ve kültür büyük şehirlerde gelişir, fakat birçok büyük şehirlerin kayıtsız kaldığı ileri değerlere cahil köylülerin bile aşina çıktığını görmüyor muyuz? İnsan Beyoğlu'nda dolaşmakla yeni olsaydı en geri fikirlere orada yaşayanlar arasında rastlamazdı. Köylülerin cahilliğinde, tezek kokusunda, kağnıda, mum ışığında romansı güzellikler bulan köylüler değil, biziz. Bakın bir kaymakam tam yirmi beş yıl önce yazdığı bir kitapta ne diyor:

"Taşra halkı her teceddüdü, her atılganlığı İstanbul'un aksine iyi görür. Çünkü İstanbul esasen şehir olmak itibariyle bedbindir, korkaktır. Atılganlıklarla huzurunun kaçacağını düşünür, endişelenir. Halbuki taşra zaten bugüne kadarki vaziyetlerin hiçbirisinden iyilik görmemiş, bilakis sağmal bir inek gibi yalnız büyük şehir ve kasabalar namına sağılmış, mahkûm olmuş olduğu için belki daha iyi olurum, diye ümitlenir."

Enstitüler'de öyle her kitap okunmamalıymış, her ileri fikir söylenmemeliymiş. Ya Allah korusun bu çocuklar solcu olurlarsa ne yaparmışız! O zaman ne vatan sevgisi kalırmış, ne millet düşüncesi. Bu solcu sözünü, gerçek anlamını anlatmadan, iyi veya kötü niyetli insanların elinde silah olarak verenler Türk köylüsüne ve Türk Devrimi'ne dostluk etmiyorlar. Halkın kafasında az belirsizlik varmış gibi bir de bu çıktı. Dünyaya açılmış olduğumuz için sağ sol gibi milletlerarası davranış kavramlarının bize de girmesi pek tabii idi. Fakat her nedense bu iki söz hemen kanun dışı bir renk alıverdiler. Kimse bunları rahatça benimseyemiyor. Okur-yazar ancak tarafsız, renksiz kalmakla şerefini, rahatını ve iş görme gücünü koruyabiliyor. Oysa ki renksizlik, tarafsızlık en azından toplum hayatına ilgisizlik sayılmaz mı? Madem ki, sol ve sağ

dünyada iyi kötü bir ölçü olmuştur, Türk okur-yazarı da siyasi düşünüşünü dilerse bu kelimelerden faydalanarak anlatabilmelidir. Partilerin dışında bir davranışı belirtmek için kullanılan bu sözler ilmi bir kesinlik taşımakla beraber büsbütün belirsiz de değildir. Batılılar bunlarla sayısız siyasi inançları iki büyük bölüme ayırmışlar: Her yerde, her zaman okur-yazarlar toplum hayatının nasıl bir düzene girmesi gibi meseleler üzerinde az çok bir fikir sahibidirler. Bir kısım insanlar, ister çıkarları, ister gönül hevesleriyle sistemli veya sistemsiz olarak aşağı yukarı derler ki: "Atalarımızın kurdukları düzenden, buldukları değerlerden uzaklaşmamalıyız. Bize düşen onları devam ettirmek, düzeltmek, zamanımıza uydurmaktır. İnsanların inanışlarıyla oynamaya gelmez, değiştirelim derken her şeyi berbat edebiliriz." Bir kısım da der kii: "Düzenin iyisi geçmişte değil, gelecektedir. Eski değerler, eski inanışlar bu düzene doğru gitmemize engel oluyor. Onları müzelere koyun, güzel taraflarını seyretmek ve kendi hayatımız için tıpkı Atalarımız gibi yenilerini aramak boynumuzun borcudur."

Kabataslak birine sağ, birine sol denen bu iki davranıştan her birinin kendi içinde açıklık koyuluk farkları olacağı tabiidir. Hatta sistemli düşünmeye alışkın olmayınca insan düşüncelerinde kâh sağ, kâh sol da olabilir. Toptan ve çabuk değişmeyi istemekle, hiçbir şeyin hiçbir zaman değişmesini istemek arasında seksen çeşit davranışa yer vardır. Fakat sorarım size: Türk Devrimi'ne gerçekten inananlara, yani imparatorluktaki toplum düzeninin, din, ırk ve sınıf farklarının tarihe karışmasını isteyenlere sol denemez mi? Halkçılık, devrimcilik, laiklik, Cumhuriyetçilik ve Atatürk'ün açık olarak anlattığı anlamda milliyetçilik (daha yerinde bir deyimle milletçilik) ilkeleri sağcılığın hangi rengiyle uzlaştırılabilir? Şunu da unutmayalım ki Avrupalılar, sağcısı geri olmakla beraber gene Avrupalıdır. Bizde ise sağcı olmak demek atalarımız gibi Avrupa'ya kapalı kalmak demektir. Yok eğer solculuktan maksat, keyfi bir anlayışla, millet, vatan ve bağımsızlık dışı bir çeşit aşırı

solculuksa, böyle bir davranışı vatanı, milleti ve bağımsızlığı sağlam temellere dayamak için alınteri döken, yoksulluklar içinde akla karayı seçen insanlar arasında değil, olumlu hiçbir iş görmeyen, rahatlarına ve çıkarlarına her şeyden daha çok bağlı kalan okur-yazarlar arasında aranmalıdır. Kaldı ki, şöyle bir davranışa olanların düşüncelerini açıkça söylemeleri devrime açıklık kazandırmaktan başka bir sonuç vermez. Açıklıksa bugün Türk okur-yazarlarının en çok muhtaç olduğu bir şeydir. Açıklık olmaması yüzünden Devrim'in kaybettiği güçler yadırganmayacak kadar çoktur.

1948

KÖY ENSTİTÜLERİ ÜSTÜNE

Köy Enstitüleri'nden soğukkanlılıkla konuşmak zamanı geldi mi bilmiyorum. Bugün adları bile değişmiş olan bu kurumları zamanında tanımamış bazı aydınlarımızın tarafsız, kadirbilir yazıları ve sözleri böyle bir umut uyandırıyor. Gönül ister ki bu konuda vaktiyle aldanmış, Köy Enstitüleri'ne, bu destanlık milli eğitim seferberliğine bilerek bilmeyerek kötülük etmiş, leke sürmüş, kayıtsız kalmış aydınlarımız er geç duyacakları vicdan azabını bir an önce duysun, içlerini dökmek cesaretini göstersinler. Onların konuşması gerçeğin ortaya konmasını, zararın azından dönülmesini kolaylaştırırdı. Böyle bir itirafı, köylümüzün uyanmasından zarar göreceklerden, demokrasinin ve laik kültürün her türlüsüne diş bileyenlerden beklemek budalalık olur tabii; fakat Köy Enstitüleri'ni ta kuruldukları yıllarda pir aşkına hatta kendi meslekleri, mezhepleri, partileri zararına, görmeden, bilmeden baltalayan aydınlarımız ne yazık ki pek çoktur. Hükümetleri, devlet adamlarını enstitüler konusunda asıl aldatanlar da belki onlar olmuştur.

Beş altı yıl içinde Köy Enstitüleri'nin başardıkları eğitim reformu, en kötü şartlar içinde kurdukları binlerce yapı, en çorak yerlerde tutturdukları yüz binlerce ağaç, gelmez dedikleri yere getirdikleri su, hem de elektriği bile birlikte, gidilmez dedikleri köylere gönderdikleri on binlerce öğretmen ve eğitmen, hem de bir zanaatla birlikte, memleketin bir ucundan öbür ucuna gönderdikleri birbirine tanıttıkları ekipler, ortak değerler, bilgiler, sevgiler... Bütün bunlar işe uzaktan bakanlara, nerede neyin başarıldığını bilmeyenlere küçük görünebilir. Aslında, kırk bin köyü olan bir memlekette bu işlere kırk yıl önce Enstitü kurucularının kırk misli bir aydın ordusuyla girişmek gerekirdi. Köy Enstitü mezunlarının kültür seviyesini düşük bulanlar da her Türk köyünde bir hekim, bir hâkim ve daha neler neler bulunmasını isteyenler kadar haklıdırlar. Ama diyelim ki tenkitçi, şartlara değil sonuçlara bakar, bunlar da dünya ölçüsünde devede kulaktır. Hatta bir işi yarım yapmaktansa hiç yapmamak, dönülecek yola hiç girmemek daha iyidir diyenlere de hak verelim. Müsbet iş Einstein'i yetiştirmek olduğuna göre Köy Enstitüleri'nden müspet iş çıkmadığını da akla inat kabul edelim. Köy Enstitüleri'nin gördüğü görmediği işler bir yana, eğitim bahsinde getirdiği fikirleri ele alalım. Belki de bu fikirlerin bilinmesi, yeterince kavranmaması birçoklarını Enstitülere düşman etmiştir.

Bu fikirlerden biri, öğretimle eğitimin ayrılmazlığı ilkesiydi. bu demek ki, okul insanı bir bütün olarak ele alacak, ahlakını bilgisinden, kafasını gönlünden ayrı düşünmeyecek, ders öğütün, öğüt dersin içine girecek, daha doğrusu biri ötekinin ta kendisi olacaktı. Aslında bu fikir hiç de yeni değildi. Dinin bilgiden, bilginin dinden ayrılmadığı okullar bu ilkeye dayanıyordu. Din yayanların gücü de zaten böyle yetiştirilmiş olmaktan geliyordu. Dinle bilgi birbirinden ayrılmaya yüz tutunca okullar bilgi vermekle yetinir, öğrencinin eğitilmesini, adam olmasını hayata, ana babaya, dini adamlarına bırakır oldular. Bu yolun çıkmazlığını Avrupa'da, ta başından beri haber veren uyanık yeni çağ insanları

çıktı, ama asıl gürültüyü koparan Rousseau oldu. Meseleyi iyi kötü ortaya koydu, hatta eğitimle öğretimin nasıl birleştirilebileceği üstüne hayaller bile kurdu. Ondan sonra birçokları daha olağan teklifler ileri sürdüler, çeşitli denemelere giriştiler, binlerce kitap, dergi çıkardılar. Gelgelelim köylere kadar dal budak salmış, yüzyılların alışkanlığıyla kabuklaşmış yüzbinlerce öğretmen kafasını değiştirme zorluğu bir yandan, okulun eski değerleri korumasını isteyen belli bir toplum düzeninin direnişi öte yandan, eğitim yeniliklerine geniş nefes aldırmamış ve hâlâ da aldırmamaktadır. Köy Enstitüleri öğretmenin eğitmen olmasını, bir çeşit İnkılap misyonerliği, Cumhuriyet imamlığı yapmasını istiyordu.

Buna bağlı ikinci bir fikir, öğretim ve eğitimin işle birleştirilmesi, bilginin hayat savaşı içinde kazandırılması fikriydi. Ders, ev yapmanın, ağaç dikmenin, hastalıklarla savaşmanın, toprağını tanımanın, hayvanı, makineyi kullanmanın, kooperatifi idare etmenin ta kendisi olacak, hayat ve kültür birarada kazanılacaktı. Bu da Avrupa'da çoktan doğmuş bir fikir olmakla beraber dünyanın pek az yerinde ve derslerin pek azında uygulanma salısı bulabilmiştir. İş eğitimi ilkesinin karşısına bir yandan ana babanın, toplumun eski okuma alışkanlığı, bir yandan da bilimi ve sanatı gündelik ihtiyaçlardan, yaşanan gerçekten ayıran bir öz kültür, bir zaman ve mekân dışı kültür anlayışı çıkıyordu. Bir işe yaramak çocuklar için en büyük saadet olduğu halde, nice büyükler okulda temizleme işinin bile büyüklere para ile yaptırılmasını çocukların lehine sanırlar. İşe yarayan bilgi onlarca asaletini kaybeder. Ne tuhaftır ki aynı büyüklerden çocuğun okulu bitirir bitirmez bilgi adamı değil iş adamı olmasını isterler. Gerçi derslerin değerini pratik fayda ile ölçmek, işe yaramayan bilgileri hor görmek bilim düşmanlığının ta kendisidir, ama okulun duvarını kendi ören, suyunu elektriğini kendi getiren bir öğrencinin dar ve kör bir faydacıktan kurtulması daha kolay olduktan başka bu işleri yaparken kendisine verilmeyecek hiçbir bilgi de yoktur. Elverir ki bilgi veren gerçekten bilgi vermek niyetinde olsun. Köy Enstitüleri işi

sadece bir öğretim yolu değil, bir ahlak kaynağı da sayıyordu. Ezberci öğretim kadar, örgütçü ahlak da eski okulu hayattan ayırmış, sözle işin, kafa ile yüreğin arasını açmıştı. Çorak bir yeri yemyeşil etmek, bir bataklığı kurutmak, susuz yere su getirmek Köy Enstitüleri'nde ahlak eğitiminin ta kendisi oluyor, vatan sevgisi, insan sevgisi, bilim sevgisi bu işler içinde kendiliğinden kazanılıyordu. Uzun sözün kısası bozkırda ağaç her türlü eğitim ve öğretim işine, çevrenin en kötü şartları içinde başlamaktı. Sulak, uğrak, yumuşak yerlerden mahsus kaçıp Enstitüleri en olmayacak sayılan yerlerde kuruyorlardı. Böylece iş masrafı artıyor, zaman kaybediliyor ama, öğrencinin gideceği yeri yadırgamaması, her çeşit zorluğu yenmeye alışması gibi paha biçilmez bir insan değeri, bir öncülük gücü kazanılmış oluyordu. Üstelik okul, hazıra konan, verilenle yetinen bir kurum olmaktan çıkıp yaratıcı, yeşertici bir çehre kazanıyordu. Köy Enstitüleri'nin en fazla yadırganmış, çatılmış olan kaba sabalığı, ter kokusu, tozu toprağı arkasında işte bu cömert, bu asil düşünce saklıydı. Kaldı ki bugün Köy Enstitüleri'ni gezenler, ilk durumlarını bilmedikleri için, hepsinin en güzel yerlerde kurulmuş olduğunu sanabilirler.

Köy Enstitüleri'nin kuruluşunda etkisi olan bir başka fikir, büyük değerlerin büyük çoğunluktan, niteliğin nicelikten çıkacağı aydın bir çoğunluk yetiştirmek olacaktı. Bu fikir yanlış anlaşılmaya, yarım yamalak bir kültür verme yolu, yüksek kültürlü teklerin küçümsemesi, bir aydın kişi ucuzlaştırması diye kötülemeye elverişliydi. Sanki köy okullarına bir dâhi yollamak mümkünmüş de Köy Enstitüleri bunu istemiyormuş gibi. Dâhiler, aydınları hem az, hem de yıllar yılı devlet yardımı ile okunmuş yerlerde çıksaydı, Doğu memleketlerinde dâhiden geçilmezdi bugüne kadar. Köy Enstitüleri turfanda büyük aydın yetiştirme işini başka okullara bırakıp göreceği işin ehli kültür işçilerine, kırk bin köyün beklediği Cumhuriyet öncülerini yetiştirme amacını seçmişlerdi. Asıl mesele bu öncülere kendi kendini aşma, karanlık dünyalarını aydınlatma kaygusunu vermekti. Bu kayguysa Köy Enstitüsü öğren-

cilerinin ilk göze çarpan ortak nitelikleriydi. Üstelik, on binlerce genç arasından her yıl kırk kişi seçecek olan Yüksek Köy Enstitüsü'yle de en seçkin aydınlığa bir kapı açılmıştı. "Az adam okusun, ama çok iyi okusun" diyenler haklı olsalar bile, bu çok iyi okuyacak azınlığın ancak çokluk içinden seçilebileceğini kabul etmeleri gerekir. Kaldıki ilk öğretim her yurttaşın devlet karşısında hem hakkı, hem borcudur, Cumhuriyet de zaten büyük değerleri çoğunluktan bekleyen rejimdir.

Bütün bu fikirlerin ortak özelliği kitaptan çıkma, yeniliğe özenme olmaktan çok yerli şartlar ve denemeler içinden , kendi gerçeğimizden doğmalarıydı. Hepsinin kaynağı olan çetin mesele, ilkokul öğretmenini bir inkılap öncüsü olarak köye yerleştirmek, hiç değilse imam kadar köy hayatına etkisi olan bir kuvvet olarak yaşamasını sağlamaktı. Köy Enstitüsü kurucuları eski sistemle ilköğretim davasının yüz yıl daha yerinde sayacağını, en iyi yetişmiş öğretmenlerin bile köyde aciz ve verimsiz kaldıklarını, en cömert emeklerin boşa gittiğini görmüşlerdi. Köye yenilik getiremeyen öğretmen, köyün eskiliğine uyup kalıyor, yahut da köyden kaçıyordu. Köyde köklü ve verimli bir ilk öğretimi ancak köyün bünyesini ve hayat şartlarını bilenler, geniş, devamlı bir devlet korumasıyla sağlayabilirdi.

Köy Enstitüleri Türk eğitimcilerinin ilk orijinal büyük eseri ve köy çocuklarının yaratıcılık destanı olmuştu. Hiçbir eski modele uymayan yeni tip öğretmenin köyde kentte yadırganacağı, eski toplum bünyesinin ve eğitim anlayışının tepkisiyle birtakım dış sebepler, anlaşmazlıklar ve ilk mezunların ister istemez şaşkın, toyca davranışlarıyla beklendiğinden çok daha şiddetli oldu. Devlet de enstitüleri kurmak için yadırganan, tepki gören taraflarını törpülemek zorunda kaldı. Bu arada kendi davalarını baltalayan, kendi dostlarını satan köylü kentli yurttaşlarımızı ibretle gördük. Kendi çocuklarının nice kusurlarına göz yuman aydınlar arasında bile enstitü gençlerinin en olağan aşırılıklarını, görgüsüzlüklerini, acemiliklerini zifiri karanlık bir öfkeyle karşılayanlar oldu. İnsan

şeftali ağacına düşman olur mu? Enstitülerin diktiği şeftali ağacına düşman aydın kişiler çıktı. Sağlık olsun. Meyveli ağaca taş atmak eski âdetidir insanların. Hele bu ağaç pir aşkına dikilmiş olursa. Dünyada hiçbir yeniliğin hiçbir yere rahatça yerleştiği görülmemiştir. Olur böyle şeyler, oladursun. Ama mesele yine bizim meselemiz; çoğunluğumuzun karanlıktan kurtulması meselesi; bütün meselelerimizin başı ve sonu. Bu yolda ne yaptık, nasıl, niçin yaptık, daha neler yapacağız, bunları daha yıllarca yeni baştan konuşacağız ve konuşmalarımızda ister istemez en çok Köy Enstitüleri'mizin adı geçecek.

1956

TONGUÇ

Devletimiz halka hizmet etmek zorunda mıdır? Evet. Halkımızın çoğunluğu köylü müdür? Evet. Köylümüzün büyük çoğunluğu kara cahil midir? Evet. Anayasamızda ilköğretim mecburi olduğuna göre devletçe, milletçe ilköğretimi bütün köylülere ulaştırmak zorunda mıyız? Evet. Ne duruyoruz öyleyse? Kafa, yürek, para gücümüzü bu işe yöneltmek, bir ilkeğitim seferberliği yapmak için ne bekliyoruz?

Tonguç Baba'nın sesi, 23 Haziran 1960 sabahı kaybettiğimiz gürbüz ses, 1936'larda bu çağrıyla yüklüydü. Aynı ses, bu su götürmez mantık örgüsüne şu gerçeği ekliyordu:

Türk köyünün şartları bilinmeden, Ankara'nın yanıbaşındaki köylere gönderdiğimiz öğretmenler bile görevlerini gereğince başaramamakta, Cumhuriyet'in elçisi olamamakta, öğrettikleri okuma-yazma da birkaç yıl sonra silinip gitmektedir. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun, kendi dünya görüşünü, isteklerini benimsetmek üzere köylere yerleştirmiş olduğu medrese kalıntıları

bile, köyün şartlarına uydukları, köylünün dertlerine kendilerince deva aradıkları için, hâlâ etkin olmaktadırlar. Köye yerleşecek, devletçe desteklenecek, işini sevecek, köyde sözü geçecek bir yeni köy öğretmeni tipi yaratmak zorundayız. Bu tipi yerleştirecek okul, şehir şartlarına göre kurulmuş eski öğretmen okulu olamaz. Sözden çok işe bakan köylüler için işle eğitimi uzlaştıran bir yeni okul kurmak gerekir. Kaldı ki ta Pestalozzi'den beri Batı'da kendini kabul ettirmeye çalışan ve son yıllarda değerlenen bir iş okulu vardır. Kurabileceğimiz bu yeni okulun ipucunu bir çavuş verdi bize. Atatürk'ün istediği ilköğretim raporunu hazırlamak üzere çıktığımız bir köy gezisinde hiç öğretmen girmemiş bir köyde okur-yazar çocuklar bulduk. Birkaç yıl önce ordudan, dönen bu çavuş çocuklara kendiliğinden tarlada, değirmende okuma-yazma öğretmiş, "Cumhuriyet'in padişahlık olmadığını, Atatürk'ün neler yaptığını, hastalıkların mikroptan geldiğini, trenin su buharıyla işlediğini anlatmış..."

Bu sözlerde de Tonguç'un idealist sesinin gerçekçi yanı beliriyordu. İdealizm de, gerçekçilik de Atatürk-İnönü Türkiyesi'nde eksik değildi: Ama eğitim ve hele ilköğretim işlerinde bu iki değeri en verimli şekilde birleştiren ilk eğitimcimiz Tonguç oldu. Köy Enstitüleri'nin yurt ve dünya ölçüsünde bir başarı olmasının, bütün budanmalara karşı hâlâ ayakta kalmasının sırrını bu mutlu birleşmede, bu ülkücü gerçekçilikte aramak gerekir. Tonguç okuduğu kadar gezen, sevdiği kadar bilen, yeni dünyaya açık olduğu kadar eski kalmış Anadolu'ya çevrik, coşkun olduğu kadar soğukkanlıydı. Düşündüğünü hemen kurmak, yaşatmak, işler hale getirmek ister, yapıcı olmayan, şartları hesaba katmayan, gerçekleşmesi başkalarına bırakılan düşünceleri hoş görse bile benimsemez, çevresinde barındırmazdı. Düşünceden işe ya da işten düşünceye: Köy Enstitüleri'nin programlarını hazırlarken de, gündelik hayatını yaşarken de Tonguç'un düsturu buydu. 1936-1946 yıllarında Tonguç'un pazarı, bayramı, gecesi, gündüzü, ekmeği, sigarası, sevgileri, rüyaları —rüya görecek kadar uyuyabildiyse—

teker teker her birinin kuruluşunu iş edindiği Köy Enstitüleri'yle doludur. Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün kuruluş günlerinde onunla aynı odada yattığımız bir geceyi hatırlıyorum. Nedense birden uyanmış, karanlıkta parlayıp sönen ufacık bir kızıl ışık görmüştüm. Yıldız mı, uzaklarda bir çoban ateşi mi, bir acayip ateşböceği mi derken uyku sersemliğim dağılınca Tonguç'un sigara içtiğini anladım. Sessizce seyrettim. Bu sönüp parlayan ışıltıda ne kaygular, ne özlemler, ne öfkeler sezinliyordum. O gece, belki de bir başka bozkırda bir başka enstitü kuruluyordu. Birbirini yakan birkaç sigarayı nerdeyse söz gibi dinledikten sonra uyuyakalmışım, gün doğarken uyanınca Tonguç'un ciple Ankara'ya döndüğünü öğrenmiştim.

Köy Enstitüleri'nin doğması, kanunlaşması, kurulması, yaşaması şüphesiz, başta İnönü olmak üzere devlet adamlarımızın, Saffet Arıkan, Hasan Âli Yücel gibi bakanlarımızın önderliği, sayısız öğretmen ve öğrencilerin destanı yazılmaya değer çalışmalarıyla mümkün olmuştur; ama en ağır yükü Tonguç seve seve kendi geniş omuzlarına yüklemişti. Bu okulların bize göreliğini, köye göreliğini, yeni pedagoji ilkelerine göreliğini iş üstünde, masa başında, şuralarda, köy kahvelerinde, şoför uyumadıkça durmayan ciplerde sağlayan oydu. İş eğitimi ilkelerini onbinlerce insana yazıyla, sözle tükenmez inancı, sevgisiyle benimseten o oldu. Kimin nerde, nasıl ve ne yaptığını, nelere muhtaç, nelere tok olduğunu o bilirdi.

Adı, resimleri gazetelerde çıkmayan, iş gerektirmedikçe nutuk söylemeyen, her türlü övünmeden, övülmeden kaçınan, gördüğü işin keyfiyle yetinen, kendinden yüz çevirenlere bile kolay kolay küsmeyen de oydu. Onunla ve onsuz Köy Enstitüleri'nin farkını bu destanı yaşamış olanlar bilir ve herhalde yazacaklardır.

Köy Enstitüleri ilk hızlarıyla devam etmiş olsaydı, Tonguç'un planına göre 1960 yılında Türkiye'nin değişik bölgelerine uygun kız-erkek biner öğrencili kırk enstitü işler, toprağını işletir, belki kendi kendilerini besler halde olacak, kırk bin köyümüzün her

birine en az bir öğretmen bir de sağlık memuru yerleşmiş, enstitülerin sürekli yardımlarıyla her ihtiyaçları sağlanmış bulunacaktı. Bu bir ütopya değil, hesaplı kitaplı, örnekleri denenmiş, gerçekleşmesi her gün biraz daha kolaylaşacak, dünyaca da desteklenecek bir plandı. İlköğretim bir ölüm kalım işi olarak yeniden ele alınınca, bir başka Tonguç'un varacağı plan da buna benzeyecektir bence: Çünkü Türk köyünün şartları henüz değişmiş, kolay kolay da değişecek değildir. Bunca emek, bunca umut, bunca bilimsel göznuru ve alınteriyle girişilen bu plan neden yarım kaldı? İşte, her Türk'ün tanıdıkça seveceği, geç de olsa kadrini bileceği Tonguç Baba, bu soru üstünde durmamızı istiyor bizden.

Köy Enstitüleri hamlesinin duraklaması, plan ve programlarının değiştirilmesi, Tonguç'la birlikte iş ilkelerinin ve gerçekçi idealizmin kapı dışarı edilmesi, enstitülere öğretmen yetiştirecek ve köyü bir araştırma konusu olarak ele alacak Yüksek Köy Enstitüsü'nün kapatılması, kız-erkek öğrencilerin ayrılması ve daha birçok budamalar şu veya bu şahsın, hatta şu veya bu hükümetin işi değil, Atatürk-İnönü devrimlerine karşı için için başlamış, yüze çıkmak için fırsat kollamış ve 1946'lara doğru Halk Partisi içine bile sızmış tepkinin işidir. Atatürkçü, İnönücü, devrimci kisvesi altında eski düzeni alttan alta sürdüren, eskiden sömürdüklerini yine de sömüren, köy kahvesinden Babıali'ye ve Büyük Millet Meclisi'ne kadar her yerde, bilinçli bilinçsiz, görgülü görgüsüz temsilcileri olan gericiler, köylere yerleşmeye, karanlığın köklerini çekiştirmeye, ana meselelerle oynamaya başlayan çocuk denecek yaştaki, pos bıyıksız, tabancasız öğretmenciğin yarın bir baş belası olacağını anlatmakta gecikmediler. İlk mezunlardan birkaçı kahpece vuruldu. Gazeteler bu şehitlerin üstünde durmadılar bile ve yaygara başladı:

Köy Enstitüleri, şımarık, saygısız, vatansız, dinsiz gençler yetiştiriyor; köylüye zulüm yapılıyor; zavallı insanlara zorla, kırbaçla okul yaptırılıyor; öğretmene tarla diye fakir fukaranın tarlaları ellerinden alınıyor; enstitüleri komünistler idare ediyor; öğ-

rencilere ayaklanmak üzere silahlar dağıtılıyor; hepsi mahsus işçi kılığına sokuluyor; kız-erkek evlenmeden birbirine katılıyor... Ne yazık ki, ne utanılacak şey ki bu yargıları duyup da susan ya da bilimsel terimlerle Köy Enstitüleri'nin ilkelerini çürütmeye çalışan aydınlarımız da çıktı. Bunlar köyün, enstitülerin semtine uğramadan, köyde ejderhayla pençeleşen öğretmenler ya da başlarındaki insanlarla konuşmaya tenezzül bile etmeden eğitim tarihimizin en temiz, en uyanık, en ışıklı atılışını cahil sömürgenlerle birlikte baltaladılar ve Tonguç, tam on dört yıl, bir yandan kendini ileri adlı geriliğin attığı çamurlardan kurtarmaya çalışarak, bir yandan da ömrünü verdiği yeni eğitim fidanlarının hoyratça koparıldığını görerek yaşadı. Bu kadarı çoklarını küstürmeye yeterdi: Tonguç küsmedi, bekledi, köşesinde çalıştı ve bekledi de, beklemekte haklı olduğunu görmenin sevincine dayanamayarak öldü.

Anadolu'nun, ezilmişlerin, gerçek aydınların dostu, karanlığın, ikiyüzlülüğün, pintiliğin, uyuşukluğun düşmanı Tonguç, toprağın, sevenlerin, sevdirenlerin, yolundan gidenlerin bol olsun.

1960

SOLCU UMACILIĞI

Solcu kovalamaca oyunları bütün bu uyarmalardan, zamanın çaldığı kampanalardan sonra da oynanır mı dersiniz? Koskoca devlet adamları yine işlerini güçlerini bırakır, yanıbaşlarındaki evliya, bilgin, haksever, milletsever kılıklı soyguncu, dolandırıcı, dalgacı, mideci sömürgenleri bırakıp, bir köyde, kandil ışığında solcu kitaplar okuyan öğretmenin, eski düzen değişmeli, insan insanın sırtından geçinmemeli diyen ve bunu demekle eline bir şey geçmek şöyle dursun elindekini de yitiren yoksul şairin, adını bilmeyenlerin aydın sayılamayacağı Karl Marx'ın adını etmiş bilim

adamının arkasına adam takar, üstüne çamur atar, alınteriyle kazandığı ekmeğe zehir katar mı dersiniz? Nasıl olabilmiş diye düşünürken, görüyoruz ki bugün bile olabiliyor böyle şeyler. Bunların insanlık bakımından, adını ettiğimiz hürriyet bakımından yüz karalığı bir yana, ne hakları vardı bu fakir milletin paralarını içerde dışarda birtakım bilgisiz, kafasız, vicdansız jurnalcılara yedirtmeye? Ne hakları vardı şunu ya da bunu dedi, yazdı, okudu diye, kanunların suçlu görmediği bir yurttaşı, hem de malk mülk peşine düşecek yerde yeni düşünceler ardına düşen bir yurttaşı işinden etmeye, suları bulandırıp hırsızların işini kolaylaştırmaya? Bu memlekete kendinden çok daha faydalı olabilecek bir aydını, sol diye, yani pir aşkına devrimci diye utanmadan alaşağı etmeye? Yanıbaşındaki yararsız, sömürgen, döviz, izin, arsa diye başının etini yiyen kısır aydın dururken, dürüstlüğü her halinden belli bir insanın elinden devlet gücünü almaya? Yok yere ne değerlerimizi yitirdik bu yüzden! Devletimiz kendi eliyle yetiştirdiği, Avrupalara gönderip okuttuğu binlerce insandan arda kalmış, tam iş görecek çağa gelmiş nice sağlam insanların bu solculuk masalları, dolapları, katakullileri yüzünden kendi eliyle harcayıvermiştir; hem de nasıl? Öldüresiye, yurtdışı edesiye.

Sözde soylu, üstün kişilerin, prensler, kontlar, baronların bayıldıkları hazırlıklı sürek avı aslında ne iğrenç bir şeydir. Zavallı bir ceylanı bir koruda besler, büyütürler. Günün birinde yüzlerce atlı ve yüzlerce köpek, hiç utanmadan, bu silahsız, korudan başka gidecek yeri olmayan ceylanın ardına düşerler. Boru sesleri, bağırmalar, havlamalar, kıyamet. Zavallı ceylanı soluk soluğa bir köşeye kıstırdılar mı bir böbürlenme: Nasılmış? derler gibi ceylana; sen ne kadar ince fikirli, ince bacaklı da olsan yakalarız seni. Aferin köpekler, aferin uşaklar... Buna benzer yanları yok mu bizdeki solcu avlarının?

Son yirmi yıl içinde devletimizin solcu avına harcadığı para, zaman ve insan bir açıklansın isterdim. Cumhuriyet'in temel kavramlarını Türkiye'nin her yerinde uluorta kucaklayamazsınız. Hele

yurttaş çoğunluğumuzun birer köle durumunda oldukları gerçeğini söyleyince mimlendiğinizin resmidir.

Şimdi değişti mi bilmem ama, daha geçen seneye kadar İstanbul'un kenar semtlerine bile "sefalet manzarası" denecek resimler çekemezdiniz. Kafası umacılarla dolmuş bir ukala, bir bakışta ne mal olduğunuzu anlamış edasıyla, yurdunu solculuktan korumanın gururu içinde karşınıza dikilir: "Çekecek başka resim bulamadınız mı?" diye başlar. Resmi çekenin en az kendi kadar yurtsever olabileceğini düşünmemek, bu kendi küçük aklını beğenirlik hazin bir şey olmakla kalsa, kalmıyor; gezmek, görmek, gördüğünü göstermek isteyen insanlar, bugünün insanları, uyanıklar karakolluk oluyor, daha kötüsü yılıyor, vazgeçiyorlar. Turistler içinse bundan uzaklaştırıcı bir davranış düşünülemez. Binlerce metre yukardan resim çekildiği bir zamanda hiçbir şeyin kimseden gizlenemeyeceği bir yana, gizlenmek istenen çirkinlik bir kat daha çirkinleşmez mi? Ama akıl aramayın bu yasaklarda. Solcu kuşkusu akıl bırakmıyor insanda. O kadar bırakmıyor ki bir elebaşı şöyle diyormuş çevresindekilere: "Gözünüzü dört açın, solcular umulmadık yerlerde karşınıza çıkar; solcular güzel konuşur, zeki olur, okumuş olur, yabancı dil bilir, işinin ehlidir, fedakârdır, pir aşkına çalışır, düşüncesi için hapislere girer, ama numaradır bütün bunlar!.." İnanın, bu kadara vardı bizde solcu düşmanlığı.

Ben bitti sanıyorum artık o devir. Şurda burda kalıntıları vardır belki; ama devleti kendilerine alet edecek, devletin ağzından konuşacak kadar değil. Solculuğun da sağcılık gibi suç olmaya varan yanı olabilir elbet, ama bunu yalnız savcı vesikalarla ortaya kor; ondan önce yurttaş dilediği kadar solcu olabilir, kime ne? İsteyen Mızraklı İlm-i Hal okuyor da isteyen niçin Karl Marx okumasın? İsteyen Rusya'da olup bitenleri de merak eder, beğendiği beğenmediği şeyler olur. Deve kuşu gibi kafamızı toprağa sokmak mı daha iyi? İnsanın bilgisi olmadı mı kimseye düşman olmaya bile hakkı yoktur. Kaldı ki devletimiz kimseye düşmanlık da beslemiyor, bu bakımdan dünyaya örnek olabilecek tarafları var.

Kısacası bundan sonra insan düşüncesine bugün hiçbir sınır konamayacağı gibi biz Türkler'in düşüncesine de konamaz. Her şeyi görmek, göstermek, dilediği gibi hayal kurmak, şu veya bu düzeni övmek ya da yermek Türk aydının yalnız hakkı değil, ödevidir de. Kuşkusuzca, serbestçe her şeyin konuşulmadığı, görüşülmediği, gösterilmediği bir ülke değildir, olmamalıdır burası: Gerçek yurtsever yurdunun derdini, dünyanın gerçeğini hasıraltı eden değildir. Tam tersine...

1960

İLYADA VE ANADOLU

İnsan düşüncesini bugünden yana çevirenler arasında önemli bir yeri olan 16. yüzyıl Fransız yazarı Montaigne, *İlyada*'yı överken, bu destanın eskimek bilmediğini, hâlâ insan düşüncesini emzirdiğini, nice kralların, büyük savaşçıların *İlyada*'dan ışık ve örnek aldıklarını, Homeros'un kahramanlarına uymak, hatta bağlanmak istediklerini söyler ve bu arada der ki:

"Türkler'in Padişahı İkinci Mehmet, Papa İkinci Pius'a şunları yazmış: İtalyanlar'ın bana düşman olmalarına şaşırıyorum. Biz de İtalyanlar gibi Troyalılar'ın soyundanız. Yunanlılar'dan Hektor'un öcünü almak benim kadar onlara da düşer; onlarsa bana karşı Yunanlılar'ı tutuyorlar." (*Denemeler:* Kitap II, bölüm XXXVI.)

On beş yıl kadar önce *Denemeler*'den Türkçe'ye çeviriler denerken rastladığım bu satırlar, Fatih üstüne bildiklerimi birden sarsıvermişti. Montaigne'le Fatih arasında sadece elli yıl kadar bir zaman geçtiğine, belge uydurma âdeti olmayan titiz gözlemci Montaigne'in Fatih'e bu sözleri yalandan söyletmesi akla ve o çağa uygun bir sebep olmadığına göre bana olağan gelmişti bu mektup. Osmanlı tarihini bilir sayılanlara, özellikle Yahya Kemal

ve Mükrimin Halil İnanç'a ne düşündüklerini sormuştum. Sadece güldüler ve: "Montaigne uydurmuş", dediler. Onlara göre Fatih İstanbul'u din ve kılıç gücüyle almıştı, Orta Asya'dan gelen bir Türk kendine Troyalı diyemezdi. Papa'yla uzlaşma yolları arayacak kadar küçülemezdi. Fatih'in mektubunu da alıp getirsem sahte diyeceklerdi şüphesiz. Tarihçiler en kaypak gerçekleri yuğurdukları halde, belki onun için, müspet bilim adamlarından daha zor şaşarlar bildiklerinden. Homeros'un da, Montaigne'in de bizi tarihçilerden daha az aldatmış olmalarına hiç de şaşmam.

Birkaç ay önce de bir anıt jürisiyle Dumlupınar'a gitmiştim. Dumlupınar Savaşı'nda bulunmuş emekli bir Albay bize, Mustafa Kemal Paşa'nın Meydan Savaşı'na kumanda ettiği yerde, zaferin nasıl kazanıldığını anlatıyordu. Başkumandan'ın ağzından o günlerde duyduğu sözlere birden şunu da ekledi: "Dumlupınar'da Yunanlılar'dan Troyalılar'ın öcünü aldık!" Fatih'le Mustafa Kemal'i buluşturuveren bu söz yerimden hoplattı beni. Nerede, nasıl söylediğini sordum Albay'a. Yalnız söz kalmıştı aklında, başka şey hatırlamıyordu. Ertesi gün İstanbul'da "Yunus Nadi Armağanı" yemeğinde Falih Rıfkı Atay'a, Mustafa Kemal Paşa'dan böyle bir söz duyup duymadığını sordum: "Duymadım, böyle bir söz söylemiş de olamaz: Uydurmadır" dedi ve kesti. Durmadı bile üstünde. Demek Mükrimin Halil İnanç'ın Fatih'i gibi, onun Mustafa Kemal'ine de yakışmıyordu bu söz. İster yakışsın, ister yakışmasın, bana olağan gelmekle kalmıyor bu söz: Atatürk'ün tarih görüşüne ve bilinmedik bir yanma ışık tutuyor. Üstelik Fatih'in mektubuyla birlikte *İlyada*'yı, Batı kültürünün kaynağını benimsemenin bir yolunu gösteriyor bize.

Şimdi gelelim konumuza, *İlyada*'ya. Bize Batı'dan gelen her şeyde, tiyatro oyunları, sinema filmleri, türlü sanat eserleri bir yana, Batı'da her aydının her ayrıntısını bildiği halde, bizim başlıca kahramanlarını, hatta konusunu bile yarım yamalak bildiğimiz bir Anadolu destanıdır. Dünya ozanlarının babası sayılan, soluğu ta Kuzey denizlerinde bahar yelleri gibi esen Homeros bizim kapı

dışarı ettiğimiz, adını ak kâğıtlardan sildiğimiz bir Anadolu çocuğudur. Troya, mutsuz Troya, Anafartalar'ın karşısında, daha dün yine, sömürgenlere karşı, Anadolu halkının kanıyla ıslanmış topraklardır. İda dağı, hani şu Paris'in üç güzel tanrıçadan birini, Aphrodite'yi seçip de Troya'yı ötekilerin hışmına uğrattığı, tanrıların savaşı seyretmek üzere toplandıkları dağ, bizim ormanlarını yaka yaka bitiremediğimiz Kaz dağıdır. Sarı Kız Mermerleri, Sutüveni ve Hasanboğuldu'suyla ünlü Kaz Dağı, Edremit'ten bir hoplayışta bu dağın tanrısal koynuna girebilirsiniz. Böyle iken, ne *İlyada*'yı, ne Homeros'u, ne Troya'yı, ne İda'yı, Ergenekon kadar olsun, benimseyebilmişiz. Hacılarımız, hocalarımız kendi yurdumuzun efsanelerini bile haram etmişler bize. Yüzyıllardır Mekkeleri, Şirazları, Bağdatları kıble etmişler bize; kendi ağaçlarımızın meyvesini devşirmek varken ne hurmalar, ne kızıl elmalar hayal ettirmişler bize; rüyalarımızdan bile sürgün etmişler kendi yurdumuzun değerlerini. Tam hacı yağlarından kurtulup, Kaz Dağı'nın çam kokularını alabileceğimiz sırada Turan diye yeni bir "öte-yurt" çıkarılmış başımıza. En belalısı da bu olmuş bence; çünkü bu öte-yurdun yurttaşı olabilmek için bir Anadolu çocuğunun, Müslümanım der gibi Turanlıyım demesi yetmez: Kanını, kafa tasını, adını, sanını değiştirmesi gerekir. Turan öyle bir yurttur ki, orasını bırakıp kaçan, oradaki gerçek yurttaşlarının kaderini paylaşmayanlar, Anadolu'yu kurtarmak için kanlarını vermişlerden daha soylu sayılır, bu da yetmiyormuş gibi günün birinde, kendileri gibi düşünmeyen bir Anadolu çocuğuna yurt haini diye çamur atabilirler. Böylesine garip hallerimiz vardır bizim.

Anadolu'yu anayurt saymaya, topraklarımızın tarihini onunla eşelemeye Atatürk'le başlamışız. Hititler'i Türk saymanın asıl anlamı Anadolu'yu bütün geçmişiyle benimsemekti. Yeni Türkiye, din ve ırk kavramları üstüne değil, yurt ve dil kavramları üstüne kurulmuştur. Ankara'daki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin adı "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" başlığı ile birlikte Atatürk'ün yeni yurt ve yurttaş anlayışının özetidir. Bu fakülteyi din ve ırk il-

kelerine kaydırmak isteyenler, Atatürk gençliğini er geç karşılarında bulacaklardır. Biz bu işin er olmasını istiyoruz, ama geç oluyor, toptan geç kalmışız, çünkü çok eğlenmişiz karanlıklarda. Sivrisinekler girdikçe girmiş pencerelerimizden. Biz kaşındıkça sokuyorlar bizi insafsızca.

İlyada, sabahımızı tez getirecek kültür kaynaklarından biridir. Dilini bilmiyoruz, okuyamayız diyemezsiniz artık: Elleri dert görmesin, Azra Erhat ve A. Kadir, bir yandan Anadolu Türkçesi'nin hakkını verip tadını çıkararak öyle bir çeviri vermişler ki bize, Batı dillerinde eşini zor bulursunuz. Bu çeviri öyle bir tarih bilinci getirebilir ki size, sizi kendi yurdunuza yeniden gelebilir, umutlu bir Akdeniz sabahında, bir Renaissance dönemecinde bile Homeros'un kanatları bağlanan sözleri bu çeviride zaman zaman bir martı rahatlığıyla uçuyor sanki:

Koca dağlar, ormanlar tir tir titredi
Ölümsüz ayakları altında Poseidon'un.
Üç adım attı, Aigai'ya dördüncü adımda...
Denizin diplerinde, ta uçurumlarda,
Tenedos'la (Bozcaada) kayalık İmroz adasında,
Bir mağara vardır, geniş, kocaman

Durdurdu orda atlarını Poseidon, yeri sarsan...

Anadolu sularında dolaşan tanrılar hiç de yadırgamıyorlar Anadolu Türkçesi'ni. Dede Korkut Akdeniz'in soluğunda Homeros'la elele veriyor.

toprakla yıldızlı gök arasında
Uçtu atlar seve seve;
Vardılar hayvanların anası kaynağı bol İda'ya:
Gargaron'daydı Zeus'un tapınağı, kokulu
sunağı...

Bu Gargaron, Kaz Dağı'nın neresinde acaba? İster misiniz Sarı Kız Mermerleri denen yer olsun? Sarı Kız efsaneleri, Sünni ve Alevi değişikleriyle, Troya destanına bağlanıyor. Sarı Kız Kaz Dağı'na bırakılan güzeller güzeli bir çocuktur. Tıpkı Paris gibi. Sarı Kız da hayvanlar arasında, bol kaynaklı ormanlar içinde büyük. Kaz Dağı'na İlyada'yı okuyup giderseniz, bu dağın güzellikleri bir başka türlü ürpertir sizi. Bir Sutüven'in yeşil suları boyunca bu ürpertiyi duyduk geçenlerde, beş on arkadaş. Hem de *İlyada*'yı çevirenlerden biriyle, Azra Ehrat'la birlikte. Ne yazık ki A. Kadir yoktu aramızda. Bazı ozanların İstanbul'dan kımıldaması zor nedense. Günlerce *İlyada* tanrılarının izlerinde dolaştık Edremit Körfezi'nde. Otuz yıl kadar önce Mustafa Seyyit Sutüven Kaz Dağı'nda bu ürpertiyi duymakla kalmamış, yeni Türk şiirine bu dağın büyülü soluğunu sokmuştu:

Bir kayadan duman duman
On yedi metre atlayan
Dağ kokusuyla yüklü su
Akması tel tel ince saç
Düştüğü yerde üç kulaç
Mavi su, ak köpüklü su
Şiirin elindesin bugün
Eski masalların bütün
Canlanacak birer birer...

Bizim Kurtuluş Savaşı'mızdan üç bin iki yüz yıl önce Anadolu, belki de Mustafa Kemal'in atalarının atası Hektor'un kumandasında, sömürgenlere karşı bütün gücünü Troya'da birleştirmişti. Homeros ne güzel anlatır, Anadolu'nun dört bir yanından bölük bölük gelen eski yurttaşlarımızı:

Dardanie'lilerin başında Aineas var,
Tanrısal Zeleida da oturanlar gelir, İda'nın ta
dibinde,

Aisepos'un (Gönençay) kara sularını içen zengin
Troyalılar...
Adresteia'da, Apoisos ülkesinde oturanlar gelir
sonra,
Pityeia da, Tereie'nin sarp eteklerinde oturanlar,
Başlarında kendirden zırh giymiş Adrestos...
Perkote'de Prakitas'ta oturanlar gelir sonra...
Sestos'lular, Abydos'lular, tanrısal Arisbe'nin
yurttaşları...
Erkek yürekli Pylaimenes kumanda eder
Paphlagonialılara,
Gelmişler yaban katırlarıyla ünlü Enetlerin
yurdundan...
Phorkys'le tanrıya benzeyen Aksanios yönetir
Pyryia'lıları,

Uzak Aksania'dan gelmişler...
Buyururlar Tmolos eteğinde büyümüş
Maionia'lılara: (Manisalılar):
Nastes, kaba konuşan Karia'lıların başında yürür,
Biletos'ta otururlar, yaprağı bol Phtriron dağında,
Maiandros (Menderes) kıyılarında, yüksek
doruklu Mykale'nin eteğinde...

Ben on iki yaşımda Kütahya'daydım. Yunanlılar girdi girecekti oraya. Kardeşim Bedri ile bir meydana gider, Anadolu'nun dört bir yanından gelip sıra sıra dizilen Mehmetçikleri seyrederdik. O sırada orduyu düzene sokmak, Çerkes Ethemler'i falan temizlemekle uğraşan İsmet Paşa sık sık gelir, tepemizde uçan düşman uçağına aldırış etmeden hizaya girmesini öğretir, nereli olduklarını sorardı Mehmetçikler'e. Kimi Karadeniz, kimi Akdeniz kıyılarından, kimi bozkırlardan yerli kılıklarıyla gelmişti bu hemen savaşa gidecek insanlar. Babamız Kütahya Mutasarrıfı idi o zaman. O da

Mehmetçikleri, ölüme giderayak, doyurmakla uğraşırdı. Dilleri, halleri değişik nice Anadolulular görmüştük o zaman kardeşimle, tıpkı *İlyada*'da olduğu gibi. Aradaki benzerlik şimdi Anadolu tarihinin ipuçlarını verir gibi oluyor bana.

Canım Anadolu! Neler çektin sen; ne insanlar musallat oldu sana: Nelerle, kimlerle, neler pahasına nasıl uğraştın sen! Troya'dan beri mutlu mutsuz nice savaşlarda ne kanlar, ne gözyaşları döktün! Toprağının, sularının güzelliği, zenginliği yüzünden ne çirkin, ne yoksul günler yaşadın. Doğu ile Batı'nın düğün yatağı olan toprakların, nice yaşayan ölülerin göğsünden ormanların, nice insan düşünceleriyle bezenmiş taşların yüzyıllarca yüzsüz, kafasız, yüreksiz, nursuz bezirgânlar elinde, kesesinde yozlaştı, kısırlaştı! Kocaman *İlyada* çiçeğinin açıldığı yerlerde bakkalların soluğu çok daha gürbüz ozanların soluğundan. Öz evlatların, kömürlerini ışığa, üzüntülerini şaraba, tezeklerini türküye çevirenler için hâlâ ne dert belli ne deva, ne koyun belli ne kurt, ne düşman belli ne dost... Ne sen aydınlığa çıkabiliyorsun, ne aydınlık inebiliyor sana. Güpegündüz, göz göre göre, öyle haksızlıklara uğramışsın ki kuşkuyla bakar olmuşsun sana ışıkla gelenlere, gecene ışık getirenlere. Aç soluğun söndürüveriyor sana ışık tutan fenerleri. Sana güvenen, senin güvendiğin Mustafa Kemal gibi öz evlatlarını koruyamaz oluyorsun seni sömüren, sürüm sürüm süründürenlere karşı. Kenelerini temizlemeye uğraşanlara tekme atan, sırtındaki avcıya güzelim geyik kardeşlerini vurduran bir küheylana benziyorsun hâlâ. Kendi oğlun Homeros'un, yabancıların senden iyi bildikleri, hatta bazen sana karşı kullandıkları Homeros'un sesini dinleyecek yerde, bilerek bilmeyerek seni uyutmaya, seni yalellilerle avutmaya çalışan Zeki Müren'leri dinliyorsun, sen ki en güzel türküleri söylemiş, Apollon'a karşı Karyalı çoban Marsias'la müzik yarışmasını kazanmış Anadolu'sun, sen ki Dyonissos korolarının ilk kurulduğu topraksın.

1962

BU BASIYA EKLENEN BÖLÜM(*)

(*) Çağdaş Yayınları'nda 1977'de yapılan bası.

Padişah, kral, savaş ve barış adlarına, gitti geldi, oldu bittilere boğulmuş tarih bilgisinin; ne kadar doğru, ne kadar önemli de olsa bizi daha güzel yaşatacağına pek inanmıyorum. Unutulsa bile işe yarayan, belli bir işte kullanmasak bile gözümüzü açan, kafamızı işleten kuru bilgiler vardır: Güneşin dünyaya uzaklığı, kanın içindekiler, bitki soyları, eşek davası, yer çekimi kanunu gibi. Kuru tarih öylesi bilgi de değildir. Ezberlenmekten başka işe yaramaz; insanı bilgiç etme, geçmişe hapsetme, küflendirme tehlikesi de caba!

Ama yaşanan ve yaşatan bir tarih var ki, insanı asıl insan eden belki de odur. Kendini bir oluş içinde görebilmek, dünü bugüne maledip insanlığın yaşını kendi yaşına katabilmek, eskinin yeniye çevrik değerlerini ayırdedebilmek ulaşabilmek ulaşabileceğimiz olgunlukların verimlisidir derim. Böyle bir tarih bilgisi ki buna tarih bilinci demek daha doğru, ne kadar kaba saba, ne kadar uydurma, zorlama da görünse, hayatımıza bir mana kazandıran, insan gücünü bir düşünceye doğru yönelten bilgilerin başında gelir. Bunca zaman insanların hayatına şekil vermiş olan dinlerin tarihi nasıl kullandıklarını bir düşünün. Onlarınki tarih değil, efsane diyeceksiniz ama hayatı yoğuran, gündelik kaygulara karışan bir efsane gerçeğin ta kendisi olmuyor mu? Yunan kafası efsaneleri yarattığı kadar, efsaneler de Yunan kafasını yaratmamış mı? Değil Yunan'ın kendisi, biz bile bugün asıl Yunan'ı efsanelerinde bulmuyor muyuz?

Nereden geldik? Neredeyiz? Nereye gidiyoruz? Her çağ bu soruya iyi kötü bir karşılık vermiş ve ona göre yaşamış. Kara cahillerden bilgine her insanın bu anlamda bir tarih görüşü vardır. Kimse edemez onsuz. Eskiden daha çok din adamlarının sözü geçermiş bu konuda; çağımızdaysa daha çok bilim adamlarının dediğine uyma yolunda tutmuşuz. Hoş eskiden, çok eskiden din adamları yine de bilim adamlarıymış ya neyse, bugün kaçırmışlar ellerinden bilimi. Kim demiş çağımız geçmişe değer vermiyor, tarihe sırtını çe-

viriyor diye? Hangi çağ bizimki kadar tarihe çevrilmiş, mezar kazmış, geçmişin geçmişini aramış? Bilim ve sanat kitapları bir yana, yalnız sinemada tarihin tuttuğu yere bakın yeter. En yeniyi bulan, en eskiyi bilen oluyor çağımızda da. Atom gücünün arkasında Batı'nın tarih bilincini görmek hiç de aykırı düşünmek olmaz. Eskiyi yıkan aşırı yeni ressam Picasso, Mağara Devri'nden bu yana dünya sanat tarihini kendi malı bilip hallaç pamuğuna çevirmemiş mi? Belki de bütün acayipliği eskiye eskilerden daha geniş bir anlam vermesinden geliyor.

Gelelim bize... Milletimizin başına geçenlerden hangisi Atatürk kadar tarihi inkâr eder, geçmişle bağlarını koparır görünmüştür? Bununla beraber hangisi onun kadar tarihi iş edinmiş, devlet meseleleri arasına sokmuştur? Bir tarihçi değildi Atatürk; hatta belki şu veya bu tarih görüşünde karar kılmış da değildi; ama giriştiği devrimlerin yeni bir tarih görüşüne dayanması gerektiğini bilginlerimizden daha iyi biliyordu. Ortaya attığı aşırı fikirlere kıs kıs gülen hödükler —ki aralarında Batılı bilginler de vardı— bunların arkasındaki yaşama ve yenileşme gücünü görmüyorlardı. Medeniyetin kaynağında Türkleri görmesi bir üstünlük böbürlenmesi değil, bir dünyaya açılma, insanlık tarihini benimseme, düşüncemizi saran kabukları kırma gayretiydi. Hitit'i, Yunan'ı Türk'e bağlarken asıl istediği yeni Türkiye'nin gelişmesine engel olabilecek küflü, içine kapalı, dar sınırlı her çeşit tarih görüşünü sarsmak, bize her yeniliği benimsetecek bir eskilik bilinci, bir tarih derinliği kazandırmaktı. Ne çıkar bu uğurda bazı zorlama kanıtlar ortaya atıldıysa? Kim biliyor zaten kimin kimden eski olduğunu, kimin kimden çıktığını? Irk değil, kültür bağlarıydı aradığı. Nice tanrıların beşiği, geçit yeri ve mezarı olmuş Anadolu toprağının sahiplerine yaraşan da buydu. Osmanlı tarihini bir müddet için kenara atması, yeniden doğuş çabamızın üstünden yakın geçmişin baskısını kaldırmak, daha geniş nefes almak içindi. Dil devriminde olduğu gibi burada da eskinin daha eskisini değerlendirmekle yeni düşünceye daha *keyfince*, ihtiyaçlarına daha uygunca ayıklama ve benimseme serbestliği veriyorduk.

Sahici Türklüğü, Türkiye dışında düşünmek, üstünde yaşadığımız tarih kaynaklarıyla aramızı açmak, geçmiş üstüne çalışmalarımızın amacı olamazdı elbet. Troyalılar Türk'tü demek bahasına da olsa, toprağımızın tarihini benimsemek zorundaydık. Kaldı ki bunu belki Fatih bile söylemiş, kendini Bizans'ın *hakiki* ve *meşru* mirasçısı, bu toprakların ilk sahibi saymıştı. Asıl vatanımız Orta Asya'dır dememiz için binlerce sebep vardır ve gerçeğin gerçeği de budur.

Bence çalışmalarımız Türk tarihinden çok Türkiye tarihi yönüne çevrilmelidir. Topraklarımızın, insanlarımızın alttan alta yaşadıkları tarihi, kelimenin geniş çoğunluğu içine alan manasıyla, kendi geçmişimizi, Anadolu halkının geçmişini pek az biliyoruz doğrusu. Üstümüzden kayıp geçmiş adı büyük insanları, hadiseleri, adsız ama hâlâ yaşayan kaçak ama milyonlarca benzeri olan gerçeklerden daha iyi biliyoruz. Kırk binden fazla köyümüzün derinlemesine geçmişi üstüne ne biliyoruz? Nerde halkımızın inandığı, düğününe bayramına, yiyeceğine içeceğine, giyimine kuşamına, sözüne sohbetine kattığı tarih? Hani binlerce merkeziyle halk bilgisi enstitümüz. Daha yabancı gibi, afallaya afallaya dolaşıyoruz kendi yurdumuzda. Tarih kitaplarımız hâlâ, yaşadığımız gerçeğin yanından bile geçmemiş kuru gürültülerle dolu. Onları da bilelim ama, insaf kitaplarımızın çoğu, çoğumuzun gelmişini geçmişini anlatsın.

1955

ÇETİN ALTAN

Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına Millet Meclisimizde 225 milletvekilinin oy vermesi demokrasi tarihimizin belli başlı ve uyarıcı dönüm noktalarından biri olacaktır. Çünkü bu 225

milletvekili, düşüncesini açıkça, cömertçe, yiğitçe her gün sözle ve yazıyla söyleyen Atatürk'e, Yeni Anayasamıza ve yüzyıllardır alçakça, kahpece, yüzsüzce sömürülen fakir çoğunluğumuza, haklarını kendi devletinin çiğnediği halkımıza bağlılığı su götürmeyen bir yazara, karşılarına mertçe çıkan bir halk sözcüsüne, onun açık yürekliliğiyle karşılık verecek yerde, oylama yoluyla ayağına çelme takma yolunu seçmişlerdir.

Anayasa Mahkememiz bu 225 milletvekilinin ne demokrasi, ne de sağduyuyla bağdaşan, üstelik Anayasamıza açıkça kafa tutan oylarına katılırsa, bizden sonrakilerin böylesi bir haksızlığı önleyecek bir yeni Anayasa ve daha az yanılır bir Anayasa Mahkemesi kurmalarını dilemekten başka ne yapabiliriz? Ama çok şükür, Çetin Altan kadar dürüst ve yürekli yargıçlarımız da var. Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına oy veren milletvekillerimiz belki bazı savcılarımızı ve polislerimizi ona karşı yürütebilirler; ama aldığı maaşın halktan geldiğini bilen hiçbir yargıç halkın dostu Çetin Altan'ı, bilerek bilmeyerek zindana atmayacaktır. Türkiye o 225 kişinin sandığından çok daha ilerici bir memleket olmaya başlamış, hanyayı Konya'yı anlamış aydınlar bir hayli çoğalmıştır.

Demokrasi öyle bir düzendir ki tepemize bir süre demokrasinin düşmanlarını, halka diş bileyenleri getirebilir, ama onları al aşağı edecek güçleri de yetiştirir için için.

Çetin Altan olayı Türkiye'de halkın dostlarıyla düşmanlarını, fakir fukaradan yana olanlarla zenginlerden yana olanların birbirinden ayrılmasını kolaylaştıracaktır. Sorun, Çetin Altan'ın yazış, söyleyiş ve davranışını beğenip beğenmeme sorunu değil, demokrasinin faşizme kaymasına evet ya da hayır deme sorunudur.

Evet, Çetin Altan'ın üstüne saldıran güç Türkiye'yi faşizme götürebilecek güçtür. Faşizm, sosyal adalet isteklerinin gelişmesinden gocunanların aydınlığa karşı karanlığa başvurmasıdır. Nedir Çetin Altan'ın bütün söylediği? Şu atasözünde yok mu bütün söyledikleri?

Biri yer biri bakar,
Kıyamet ondan kopar.

Bu sözü bir komünist değil bir sosyalist söyler. Çünkü komünist kıyametin kopmasını isteyen, sosyalist kıyametin neden kopacağını söyleyip onu önlemeye çalışandır. Çetin Altan Türkiye, bugün biri yer bini bakar durumundadır diyor; yanlış mı? Mutlu bir azınlık ve mutsuz bir çoğunluk yok mu Türkiye'de? Yazar, düşünür, gazeteci, milletvekili olarak Çetin Altan bu gerçeği, bu yürekler acısı gerçeği dile getirmekle, soyut somut yanlarını çağdaş bilimin ışığında halkın gözü önüne sermekle suç mu işliyor? Böyle suç işlemek dostlar başına! Keşke hepimiz işleyebilsek bu suçu! Hangi namuslu aydın yiyenlerden yana bakanlara karşı olabilir?

Ey Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyenler! Siz yiyicilerin yemekte devam edip bakanların gittikçe çoğalmasına ve bu yüzden kıyametin kopmasına yol açıyorsunuz. Çetin Altan'ın ortaya koyduğu gerçek ne kadar acı, partiniz, iktidarınız için ne kadar sarsıcı olsa, kıyameti önlemenin yolunu aradığı için kendisini, saygıdan sevgiden vazgeçtik, en azından dikkatle dinlemeniz ve kıyameti önlemenin yollarını birlikte araştırmanız, tartışmanız gerekir. Çünkü siz de Çetin Altan gibi milletvekili olduğunuz için ve bizim milletimizin büyük çoğunluğu yürekler acısı bir yoksulluk içinde yaşadığı için, siz de yalnız mutlu azınlığın değil mutsuz çoğunluğun savunucusu olmak zorundasınız. Unutmayın ki Çetin Altan'ın dokunulmazlığını kaldırmakta en fazla harcadığınız çabaların karşılığını Çetin Altan'ın savunduğu fakir fukaradan alıyorsunuz, Adalar'dan Moda'lardan size not veren zenginlerden değil!

Toprak yok ki dağıtalım, diyorsunuz.

Daha düne kadar toprak Tanrı'nın ve devletindi; ne zaman, nasıl yurdumuzun her bölgesinde beş on kişinin oldu milletin toprakları? Adana'da, Antalya'da, İzmir'de, Trabzon'da, Trakya'da, Sakarya'da, her yerde neden neden binlerce, yüz binlerce ırgat, çoluğu

çocuğuyla sabah ezanlarından yatsılara kadar toprakla cebelleşirler de, üstelik o güzelim türküleri de pir aşkına yakarlar da, çocuklarından daha iyi yetiştirdikleri pamuğun, zeytinin, fındığın, buğdayın aslan payı, kendi babalarını bile hor gören bey, ağa ve imam oğullarının yabancı ülkelerde fink atmalarına yarar?

Amerika'sız biz var olamayız ki, diyorsunuz?

Biz daha dün bütün dünya emperyalistlerine kafa tutmuş, sömürgen Batılılara karşı savaş açmış, bu savaşı kazanmış ve örnek olmuş bir millet değil miyiz? İstiklal Savaşımızda bize Ruslar mı yardım etti, Amerikalılar mı? Bugün Rusların da bıraktıkları Stalin politikası, o Ribentrop'la öpüşmeye kadar varan Stalin politikası olması, belki de ne Atatürk, ne İnönü Batı blokundan yana kaymayacak ve yeni Türkiye her iki dünyadan yararlanıp, üstelik her iki dünyanın arasını bulacak baş ülke olacaktı. Ben yanlış anlamıyorsam, Çetin Altan Türkiye'nin ne Rusya'ya karşı Amerika'dan ne de Amerika'ya karşı Rusya'dan yana olmasını değil, insanlıktan, "yurtta barış, cihanda barış"tan, bunun sağlanması için de sömüren sömürülen düzeni kaldıracak olan sosyalizmden yana olmasını istiyor.

Fakiri zengine karşı kışkırtmak tehlikelidir, diyorsunuz.

Doğrudur: Çoğu kara cahil olan fakirlerin bir kargaşalıkta ne yapacağı bilinmez. Ama, bakın ne diyor size Çetin Altan: Zengini daha zengin, fakiri daha fakir eden kapitalizm yolunu bırakıp, zengini daha az zengin, fakiri daha az fakir eden sosyalizm yolunu tutun; tutmazsanız bile bu yolu tutanlara adı demokrasi, yani Halk Devleti dediğiniz düzende yer verin; bir tartışma ve tartışmadan doğan bir denge olsun! Yoksa ya sağ diktatoryası iner tepenize ya da sol diktatoryası.

Biz daha dün iktidara geldik; eski iktidarların yapamadıklarını şıp diye nasıl yapalım, diyorsunuz. Ama söylediklerinizden, davranışlarınızdan anlaşılıyor ki yapılması gerekeni yapmaya, yani sosyal adaleti sağlayacak yola girmeye niyetli değilsiniz. Emekçi halkın dertlerine devam aramak şöyle dursun, sözcülerini dinlemeye

bile katlanamıyorsunuz. Şu da anlaşılıyor ki artık eski iktidarların ilerici atılımlarını köstekleyen sizlerdiniz; toprak kanunlarını, Halkevleri'ni, Köy Enstitüleri'ni baltalayan sizlerdiniz. Halk Partisi sizin yüzünüzden halkın partisi olamıyordu; dinin politikaya karışmasına sizler ön ayak oldunuz. Yoksa halkı uyarmaktan başka suçu olmayan özü sözü bir Çetin Altan'a böylesine hınç duymazdınız, duyamazdınız.

1967

KÖY ENSTİTÜLERİ'Nİ ANARKEN

Köy Enstitüleri'ni halk adına aydınlar kurdu, halk adına yine aydınlar yıktı. Halk, Köy Enstitüleri'ni istiyordu da, aydınlar onun için kurdu demek gerçeğe ne kadar aykırıysa, halk istemiyordu da, aydınlar onun için yıktı demek o kadar aykırıdır. Ama kuranlar mı gerçekten halktan yanaydılar, yıkanlar mı? Bu sorunun karşılığını vermek biz Enstitülülere düşmez; ama merak edenlere şöyle bir yol gösterebiliriz: Baksınlar, kuranlar mı yıkanlar mı daha çok özel çıkar peşindeydiler, kuranların kişisel kazancı ne oldu, yıkanlarınki ne?

*

Her devrimci kurum gibi Köy Enstitüleri'ni de dışarıdan ve içeriden yıkanlar oldu. Dışarıdan yıkanlar, bilerek bilmeyerek, Para'nın uşaklarıydı; içeriden yıkanlar, bilerek bilmeyerek, Para'nın uşaklarının uşakları oldular.

*

Köy Enstitüleri yalnız köylüyü uyarmanın en kestirme yolunu buldukları için değil, kentlerde ve başkentteki eğitim ve öğretim sistemini temelinden sarstıkları için kapatılmışlardır. Köy Enstitüleri on yıl hızlarını sürdürebilmiş olsalardı, Türkiye'de orta ve yük-

sek öğretmenlerin çoğu öğrencilerinden ders almak zorunda kalabilirlerdi.

*

Köy Enstitüleri, fakir Türkiye'de öğrencinin, öğretmenin, okulun üretici olmasını istiyordu. Batı'da ezberci okula karşı öne sürülen iş eğitimi ilkesi, Türkiye'de yarınki dünyanın eğitim yolu olmakla kalmayıp, bağımsız bir milli ekonomi kurmanın yolu, yollarından biri olmak üzereydi. Kurulabilmiş yirmi bir Köy Enstitüsü'nden her biri on yıl sonra kendi kendisini beslemek, hatta bazı bölgelerde devlete kazanç inancı, hiç değilse umuduyla kurulmuştur. Arifiye Köy Enstitüsü'nün balık işletme kurumu birkaç yıl içinde umutları aşmış bir duruma gelmişti bile.

*

Kendini herkesten akıllı saymak, akılsızlığın en kesin belirtisidir. Kendisini herkesten daha akıllı sananlar da en çok politikacılar, en az da bilim adamları arasında görülür, görülmesi gerekir. Bir bilim adamı kendini herkesten daha akıllı sayıyorsa, siz de onu bilim adamı olmamış bir politikacı ya da politikacı olamamış bir bilim adamı sayabilirsiniz. Bizde böyleleri öteden beri çoktur. Bunlardan biri rütbesinin, cübbesinin gösterişine dayanarak ve kendi benzerlerine katılarak Köy Enstitüleri'nin bir ütopya olduğu fetvasını verdi. Bu fetva hiçbir Köy Enstitüsü'nün semtine uğramadan, kuruculardan hiçbiriyle görüşmeden yıkıcı politikacıları bilim adına desteklemek için verilmişti... Birkaç yıl içinde Türkiye'nin dört bir yanında gelmez denen suları getiren, yetişmez denen bitkileri, insanları umutlar ötesinde yetiştiren bozkırlar ortasından on binlerce ışıklı pencere açan ve —hepsinden önemlisi— bunca yılgın köy delikanlısına coşkun bir ülkücülük aşılamış, güven vermiş, kapatıldıktan yirmi yıl sonra bile kuruluş bayramı kutlanan bir kuruma bir bilim adamı ütopya değil, gerçekleşmiş bir ütopya diyebilir olsa olsa, yurdunda ummadığı bir başarı sağlanmış olduğunu görmenin sevinciyle.

*

Coşku yaratmak, eğitim ve öğretim kurumlarının erişebileceği

en büyük başarıdır ve Köy Enstitüleri bu başarıya ulaşmıştır. Ortak coşku kötüye de kullanılabilir, diyebilirsiniz; doğru, kullanılabilir; dünyada bütün gericiler coşkuyu kötüye kullanmanın yolunu bulmuşlardır; ama hiçbir bilim adamı, hatta Köy Enstitüleri'ne ütopya diyen sayın profesör bile bu kuruma gerici diyemez, çünkü bütün ütopyalar ileriye çevriktir ve Köy Enstitüleri'nde kötüye kullanılmış bir tek kazma, bir tek kürek bile yoktur. Bulana aşkolsun!

*

Köy Enstitüleri'nin gerçekleşmesine İnönü'nün bütün ağırlığını koyduğu da bir gerçektir, bu kurumun İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu bir zamanda yıkıldığı, kurucuların ve benim gibi kurucu yardımcılarının kapı dışarı edildiği bir gerçektir. Bu iki gerçek arasındaki tutarsızlığın nedenleri üzerinde duygulara kapılmadan, önyargılara saplanmadan düşünülürse, son yirmi yıl içinde olup bitenler daha iyi anlaşılır. Köy Enstitüleri'ni İnönü'nün kurtarabilecekken kurtaramadığını sananlara karşı Tonguç'un verdiği karşılık şu olmuştur: Siz ne Köy Enstitüleri'ni biliyorsunuz, ne İnönü'yü.

*

Köy Enstitüleri'ni yıkan güçle, Amerika'da Kennedy'yi öldüren güç arasındaki ilgiyi görmeyen çağdaş dünyada olup bitenleri görmüyor, göremez demektir. Kennedy Köy Enstitüleri kuranların, Johnson Köy Enstitüleri'ni yıkanların adamıdır.

*

Bugünkü iktidarların Köy Enstitüleri'ni kurmasını istemek, kurdun kuzuya hak vermesini istemek demektir. Köy Enstitüleri'nin yeniden kurulabilmesi için halkın bugünkü iktidarı haksız görmesinden başka çare yoktur. Şimdi artık Köy Enstitüleri'nin yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya bir güçle kurulmasını istemeli, özlemeliyiz. Atatürk bile dirilse bugün artık ancak aşağıdan yukarıya gelebilir Türkiye'de. Kaldı ki Atatürk dün bile, hiç değilse başlangıçta, aşağıdan yukarıya gelmek zorunda kalmıştır.

*

Tonguç Baba kendine ütopyacı dedirtecek kadar ülkücü, kaba

köylü dedirtecek kadar da gerçekçiydi. Düşüncesi hem yarınlara çevrikti, hem de birçok Anadolu köylerinin tarih öncesi durumuna. Tasarılarında küçük hesaplardan kurtulur, uygulamalarında ne küçük hesaplara inerdi. Düşüncesi koşulların hem ötesinde, hem içinde, daha doğrusu bir ötesinde, bir içindeydi. Bir ömür boyu ülküyle gerçek, gökle yer arasında mekik dokudu Tonguç.

*

Bütün kuruculur gibi Tonguç da yumuşaklıktan sertliğe, çekingenlikten atılganlığa, kararsızlıktan karara çok çabuk geçiverirdi. Bu özelliği az çok bütün Köy Enstitüleri'nde de görülmüş, gelenekçi çevrelerde yadırganmış, yanlış yorumlara ve bazen sert tepkilere yol açmıştı. Hiç unutmam, kaymakam olmuş bir okul arkadaşım bana bir Köy Enstitülü öğretmenden şöyle dert yandı: "Ben onlardan yanayım, kendilerine yardım etmek istiyorum. Bu öğretmen süklüm püklüm odama geldi; bir köylü gibi gereğinden fazla saygılı. Kalktım, yanıma oturttum, kahve ısmarladım. Güzel güzel konuşurken birden bana: "Ben buraya öğüt dinlemeye değil, sizi ödeve çağırmaya geldim" demez mi! Şu küstahlığa bak sen; bir köy öğretmeni bir kaymakama, hem de kendisini korumak isteyen bir kaymakama söylüyor bunu!.."

İmece okurları kaymakamla öğretmen arasındaki çatışmanın neden olduğunu şıp diye anlamışlardır; ama ben yine de anlatayım kısaca: Köy Enstitülü öğretmen, ağanın ve imamın okul yapımına engel olduklarını söyledikçe kaymakam onlarla iyi geçinmesini, yoksa köyde tutunamayacağını söylüyormuş kendisine.

*

Tonguç anlatmıştı bana övünerek: Adana'nın bilmem hangi kazasında bir eğitim müdürlüğüne beş Köy Enstitülü gelmiş, müdürle konuşurlarken bir yangın çıkmış. Koca hükümet konağında Enstitülülerden başka kimse kalmamış ve Enstitülüler yangını söndürdükten sonra kaymakamın evinde çay içmeye çağrılmışlar.

*

Sene 1944. Bir cip Kastamonu'dan Ankara'ya getiriyor bizi

Tonguç'la. Köylere uğrayıp geç kalmışız. Sabahın dördünde yoldayız güle söyleye. Ankara'ya beş on kilometre kala cip durdu. Benzin bitti, dedi şoför. Tonguç tek kelime söylemedi şoföre; yürüyelim, dedi bize. İki saat kadar yürüdük yakınmadan ve yorulmadan. Yakınmak, yorulmak nedir bilmezdi Tonguç, bu bilgisizliğini yanında yürüyenlere de aşılardı. Türkü söylemek gibi bir şeydi onunla yürümek doğan güne karşı.

*

Bizim yurdumuzun hemen her yerinde nisan ayı kutsal bilinir. Nisan ayında toprak ürperir çünkü, umutlar sonradan savrulup gitse de. Hele 17 Nisan'da bir uğultu gelir toprağın derinliklerinden. Masalardaki yeşil yaprak çıkar gibi olur yeryüzüne karanlık kuyulardan, kabaran sularla. Yeşil yaprağı görünce korkmayacaksın, der masal; korktun mu taş kesilirsin. 17 Nisan'da bir müjde şimşeği parlayıp söner; mutsuzlar mutlu düşler görür; toprak uğrunda ölen, üstünde çalışan yoksullara gülümser; yılanlar, çıyanlar, sülükler, keneler yoktur o gün görünürde. 17 Nisan'da yer demir, gök bakır değildir henüz; Yaşar Kemal'in, Fakir Baykurt'un köy anaları acı karamsarlıklarından sıyrılıp ağayı, muhtarı, imamı ve kaderi bir başka gözle ve daha az kuşkuyla görürler. 17 Nisan'da, insan insanı sömürmez oluverir birden; özgürlük soyut bir ülkü, bir palavra olmaktan çıkıp, büyük çoğunluğun, okuma hakkı, kömürü topraktan çıkaranların kömürle ısınma hakkı olur; eşitlik Sıvas'ın Sivrialanlar köyündeki Aşık Veysel'in belki çok akıllı kızıyla, İstanbul'un Büyükadası'ndaki tüccar Veysel'in belki çok akılsız kızının aynı yükselme olanaklarını bulmaları anlamına gelir o gün. Mevlana ile Yunus, Baki ile Karacaoğlan, Şeyh Galip ile Muhyi, Orhan Veli ile Başaran kol kola girerler, köylü kentli bir uğurda savaşır 17 Nisan'da. Bir yaman imece kurulur ki o gün Edirne'yle Erzurum ilk kez el ele verir; horon, halay, bar, zeybek Yeni Türkiye'nin ortak harman yerinde oynanır; o gün türkülerin her türlüsü hep birlikte alaturkaya düşmeden söylenir. Ruhi Su koro başı olmuş gibi.

17 Nisan 1967

Arifiye!
Şoför durdu, Enstitü Mektebi, dedi
Süleyman Edip bey müdürün adı.
Bir yol da burada duralım;
Ellerinde nasır; yüzlerinde nur;
Yarına umutla yürüyenlere
Bir selam uçuralım.
Orhan Veli, *Destan Gibi,* 1946

Süleyman Edip Balkır'ın *Eski Bir Öğretmenin Anıları* diye yayımladığı güzel kitabı okurlarıma, öğrencilerime salık verirken Orhan Veli'nin dizelerinden daha iyi bir giriş bulamazdım. Orhan Veli gibi, kimselere yaranmak istememiş, kişiliği ve şairliğiyle çıkarcılığın, gericiliğin karşısına dikilmiş bir insanın bir okula, hele bir müdüre selam uçurması üstünde durulmaya değer bir olaydır. Bu dizelerde devrimci Türk şiiriyle devrimci Türk eğitimi mutlu bir rastlantıyla kucaklaşıyorlar.

Destan Gibi'nin çıktığı 1946 yılı ne yazık ki umutlu yürüyüşlerin birden duraklığı yıl oldu. Orhan Veli'nin uçurduğu selam daha yerine ulaşmadan, elleri nasırlıların gözlerinde nur donuklaşıverdi. Etkinin tepkisi sandığımızdan daha da erken geldi. Kendi devleti bir kez daha Anadolu'nun soluğunu kesti. Kırk bin köyümüz, yüzde seksenimiz, Kurtuluş Savaşı'nı kazananlarımız bir kez daha elleri böğründe garip kalıverdiler. Padişahlar padişahı, krallar kralı PARA sen misin eli nasırlılara selam uçuran dedi Orhan Veli'ye ve Enstitü mektebi, Süleyman Edip Bey'iyle birlikte şoförün de, şairin de durup bakmayacakları bir yer oluverdi.

Gelelim kitabımıza. Günü gününe tutulmuş anılara dayansaydı Balkır'ın kitabı son elli yıllık ilköğretim çabalarımızın en zengin destanı olurdu. Çünkü, Kurtuluş Savaşı sırasında köy öğretmenliğini ancak müezzinlikle birleştirip yürütebilen Balkır, yaman bir iş

ve diretiş gücüne eklenen mutlu rastlantılarla Yeni Türkiye'nin, Cumhuriyet Türkiyesi'nin bütün ilköğretim seferberliklerine katılmış, türlü sorumluluk basamaklarında yer almış, en büyük yetkililerle senli benli olmuş, en yoksul yurttaşlarımızla en seçkin devlet adamları arasında mekik dokumuş bir meslek eri, bir kültür seferberidir. İlköğretimin işçiliğini bırakmadan, yöneticileri arasına girmiş bir insandır.

S. E. Balkır'ın anlattığı yıllar, Türkiye'nin özgürlük savaşıyla başlayan diriliş ve yeniden kuruluş yıllarıdır. Yazar bu yılları acı ve tatlı gerçekleriyle anlatırken daha çok kendi iş alanına bağlı kalıyor. Hep ilköğretim çabalarına çevrilen anılar bize Yeni Türkiye'nin bir ilk eğitimcisinin nasıl yetiştiğini, işe nerden başlayıp ne yollardan geçtiğini, neler özleyip ne kadarını başarabildiğini açık seçik örnekleriyle gösteriyor. Ayrıca Atatürk ve İnönü'nün ilkeğitim çabalarını da adım adım izleyebiliyoruz ve şunu görüyoruz ki, Cumhuriyet'in ilk otuz yılı içinde ülkücü, ilerici, devrimci öğretmenler yetişmiş, devleti arkalarında bildikleri için köyde, kentte zorlukların, yoksulukların her türlüsüne seve seve katlanmışlardır. S. E. Balkır ve ona benzeyen yüzlerce devrimci eğitim savaşçısının, memleketin her köşesinde aynı inanç ve coşkunlukla çalışmasını her devlet ve her hükümet kolay kolay sağlayamaz. Bir hava eser, insanı, hele Balkır gibi tuttuğunu koparan bir insanı mutlu azınlığın rahatlığından koparıp karanlık çamurlar içinde cenkleşmeye yollar; bir hava eser ki mutsuz çoğunluğun insanlarını bile yurtlarından kaçıp Amerikalar'a sığınmaya sürükler.

Balkır'ın anlattığı yıllar, öğretmenlerin kafasında Atatürk yelleri estiği yıllardır. O yılların adsız eğitim kahramanları kolayca sağlayabilecekleri rahatlıklar ve çok kez de canları pahasına karanlıklarla, bugün İstanbul'un Taksim Meydanı'nda Atatürk'e ve İnönü'ye açıkça saldırma fırsatını bulan sinsi kara güçlerle nasıl savaştılar kimbilir! Ne var ki o yıllarda öğretmen devleti arkasında biliyor, bir halk türküsündeki gibi: "Ben ölürsem, benden daha genci var" diyebiliyordu. Köylülerle aydın, aydınla köylü arasında

özgürlük savaşında gerçekleşen bir kaynaşma ilk eğitimde her gün biraz daha olağan görünüyordu.

Balkır'ın anlattığı yıllar, ayrıca, ağalar ve imamların devrimler karşısında sus pus olup pusuya yattıkları yıllardı. Ülkücü öğretmenin karşısına çıkan bugünkü gibi gerici, imam, hatip, Necip Fazıl, Orhan Seyfi, Falih Rıfkı, Bedii Faik, Mümtaz Faik Fenik vb. gibi iktidar yardakçıları değil, devletin, Atatürk'ün ve İnönü'nün isteyip de yenemedikleri, sosyalizme gitmeden yenemeyecekleri kadrosuzluk, araçsızlık, parasızlık, adamsızlık, sesini duyuramamazlık gibi zorluklardı. Dikkat ederseniz Balkır'ın kitabında yakınma, şuna buna çatma, yoktur: Öğretmen her gittiği yerde yapabileceğinin en çoğunu yapar ve susar. Yıllarca çalışıp gerçekleştirdiğinin yıkılması karşısında da "Yazık oldu" demekle yetinir.

Balkır'ın kısaca "Yazık oldu" demekle yetindiği yıkılmış kurumlardan biri eğitmenlerdir. Bu kurum eğitim tarihinde katıksız bir Türk buluşu ve Balkır'ın Eskişehir ve Kastamonu'da canla başla uygulamasını sağladığı bir kurumdur. Ordu'dan köyüne dönen askeri milli eğitim seferberliği için kazanmak basit olduğu ölçüde zengin ve gericileri ürküttüğü ölçüde yerinde bir yerli buluştu. Eğitmen hiçbir öğretmenin gitmediği, kolay kolay da gidemeyeceği köylere Cumhuriyet'in tek sözcüsü olarak ve köylüye nasıl seslenileceğini bilerek gidiyordu. En az bilgi edinmiş eğitmen bile köyle elbet imamdan daha fazla ışık götürüyordu. Üstelik kendiliğinden bir iş eğitimcisi, bir üretici eğitim uygulayıcısı oluyordu. Daha da üstelik devlet bu yoldan Mehmetçiğe: "Sana güveniyorum" demiş oluyor, savaştaki işbirliğini barışta sağlıyordu.

Kendine güvenilen, iş gücü depreştirilen Mehmetçiğin neler yapabileceğine Balkır'ın anılarında birçok örnekler bulacaksınız. Bunlar arasında en güzeli Gölköy'deki tuğla destanıdır. Evet, bir destandır gerçekten, kurs binalarının üç yüz elli bin tuğlasını yapıvermeleri. Bu destanı yaşayanlar hangi okulda daha yaratıcı bir eğitim görebilirlerdi? Tonguç ve onun Balkır türünden kurucu arkadaşları iş eğitimi ilkesine ve Köy Enstitüleri'ni memleket ger-

çekleri, koşulları, zorunlulukları içinde pişerek varmışlardır. Eğitmen kursları ve onların başarılarına dayanılarak kurulan Köy Enstitüleri, Atatürk'ün HAYATTA EN HAKİKİ MÜRŞİT İLİMDİR sözünü ve Türk köylüsünü karanlıktan ve kulluktan kurtarma istemini ciddiye alan eğitimcilerimizin kenarda köşede cömertçe harcadıkları gösterişsiz bilim çabalarının sonuçlarıdır.

Balkır'ın anıları, ne yazık ki Köy Enstitüleri'nin kurulmasıyla sona eriyor. Arifiye Köy Enstitüsü Müdürlüğü'ndeki anılarını bir başka kitaba bıraktığını kendisinden öğrendim. Kardeşim Mustafa Eyuboğlu ile eşinin de katıldığı Arifiye destanını yakından bilirim. Yirmi beş yıl önce orada çok başka rüzgârlar esiyordu. O güzelim yurt köşesi semtine uğranmaz bir sivrisinek yatağı iken birkaç yıl içinde Orhan Veli'nin önünde durup selam uçuracağı bir yer oluvermişti: Derslikleri, işlikleri, öğretmen evleri, meyve ve balık işletme kurumları ile. Arifiye'ye her uğrayanın içi mutlulukla doluyordu. Ben ilk gittiğimde, enstitünün ne kadar çabuk geliştiğine şaşarken Balkır, işlerin türlü nedenlerle ağır gittiğinden yakınıyordu. Balkır, birçok iş arkadaşları gibi, en verimli çağında, en verimli olduğu işten ayrılıp, işgücünün yüzde birini harcayarak rahat yaşamak zorunda bırakıldı. Ve olanlar yine Türk köylüsüne oldu.

1968

DİNO VE MUTLU
BİR YAKLAŞTIRMA

Abidin Dino Anadolu'nun yetiştirdiği en seçkin aydınlardan ve çağdaş dünyamızın gözbebeklerinden biridir. Yüreği, beyni ve sanatı kırk yıldır iyiden, doğrudan, güzelden şaşmayan cömert bir insanlık çeşmesidir Dino. Ettiği iyiliklere karşılık onun kadar kötülük görmüş ve gördüğü kötülüklerin sözünü etmemiş, kimseye

yük olmak şöyle dursun, birçok dostlarının yükünü yakınmadan yüklenmiş, her gittiği yerde, Mehmetçikler, sürgünler, bakanlar, ünlü sanatçılar, Çingeneler ve krallar kişiliğini ve insanca gülümsemesini yitirmemiş, kaderine küstüğü Türkiye dışında yaşamak zorunda kaldığı zaman bile memleketine, milletine küsmemiş, herkesten daha kolay alabileceği uyrukluları almamıştır Dino. Onun solculuğu, devrimciliği, halktan ve haktan yanalığın küsmek, yılmak, bıkmak, yan çizmek, papaza kızıp perhizi bozmak nedir bilmez. Deniz feneri gibi hep aynı ışığı cömertçe veren yarınlara çevrik bir ışıktır Dino.

Arif, Abidin ve Güzin Dinolar her iki kelimenin hem en köklü ve hem en yeni anlamı, çağdaş anlamıyla Türk solcularıdır. Her üçünün de kafaları dünyada, yürekleri Türkiye'dedir. Bunu anlamak için her üçünün hayatlarını, dostluk ve insanlık ilişkilerini, yapıtlarını ve sürekli cömert çabalarını bir gözden geçiriverin. Dedikodularla yoğrulmuş önyargılarınız yoksa Türk solunun pırıl pırıl üç örneğini görürsünüz: Kayseri'de, Adana'da ne türlüyseler, Paris'te de o türlü olan ve yıllar yılı kalan örneklerini. Böyle iken yine de, Türk solunun birlik olması özlemiyle çıktığını söyleyen *Türk Solu* dergisi, lafla değil, bütün yaşamıyla birleştirmeci olan Abidin Dino'yu bulur yerilecek, çatılacak adam olarak. Buna da katlanacağız: Densiz solculara kızıp sağcı olacak değiliz ya!

Türkiye'nin sol güçleri arasındaki hazin ve zaman zaman yıkıcı anlaşmazlıkları bir başka yazıya bırakarak bugün siz binde bir, on binde bir okuyucularımla Abidin Dino'nun çok önemli bulduğum bir yaklaştırması üstünde durmak istiyorum.

Dino ki Paris'teki Mayıs olaylarını bize Güzin Bacı'yla birlikte dürüst bir gözlemci olarak cömertçe ulaştırmıştır, Dino kardeş, Sorbonne öğrencilerinin, geçici bir süre için de olsa, kendi üniversitelerinin kaderine el koyup yeni yönetim yolları aramalarında Köy Enstitüleri öğrencilerinin kendi kurumlarını yürütüp geliştirmekte yüklendikleri sorumlulukları andıran bir şeyler görüyor. Kimi solcularımız Köy Enstitüleri'ni kötüleye ya da küçümseyedur-

sunlar, Dino, kişisel ya da doktrinel ön yargılara kapılmadan gerçeğin bamteline parmağını basmıştır. 1968'de Sorbonne öğrencilerinin isteklerine 1940 yıllarının Türkiye Cumhuriyeti'nde şu ya da bu adam nasıl karşılık verebilir? Verebilmiş, verebilmesi olağandır da. Bugün yeniden PARA'nın tuzağına düşen Yeni Türkiye'de yarınki Dünya'ya ışık tutan bir şeyler olmuştur. Batı emperyalistlerini yenip Batı kültürüne boyun eğen, bilimi tanrılaştıran Mustafa Kemal gerçek kurucusudur "Üçüncü Dünya"nın. Övünmek, ne Dino'nun aklından geçer, ne benim: Ama Yeni Türkiye'nin anlayan dünyalılara verdiği çok dersler vardır. Mustafa Kemal'in bütün yaptıklarını gençliğe emanet etmiş ve 1960 devrimini de üniversite gençliğinin dürtüklemiş olması ayrı bir anlam kazanıyor Paris olayları karşısında.

Dönelim Dino'ya ve Dino'nun yirmi yıldır gurbetlerde unutmadığı ve yüreğinin gözüyle gördüğü yanıbaşımızda oturup da ukalaca bakıp kötüledikleri Köy Enstitüleri'ne. Tonguç'la sık sık ele aldığımız konulardan biri şuydu: Edilgin (pasif) olmaya alıştırılmış öğrenciyi nasıl etkin (aktif) bir duruma ve tutuma getirebiliriz? Yalnız öğrencilerin yönetecekleri, öğretmenlerini, yönetmenlerini kendilerinin seçecekleri yepyeni okul düşleri kurmuşuzdur Tonguç'la. Ama Tonguç'un Köy Enstitüleri'nde bu düşler gerçekleşme yolunu tutmuşlardı bile. Hasanoğlan'da her hafta sonu enstitü çalışmalarını öğrencilerin eleştirip tartıştıklarını birkaç kez görmüşümdür. Dediği dedik öğretmen ve yönetmen nerdeyse tutunamaz olmuştu Köy Enstitüleri'nde. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki öğrencilerim arasında bana derslerim, yazılarım, tutum, görüş ve davranışlarım üstüne hesap sormuş olanlar çıkmıştır: Bakanlık'ta ve Hasanoğlan'da Tonguç'un ve Yücel'in en yakın iş arkadaşlarından biri olduğumu bildikleri halde, hatta belki özellikle bunun için.

Dediği dedik okullardan yetişmiş bir kadroyla Tonguç nasıl öğrencilerin, hem de ezilmeye alışmış, boyun eğmiş köylü öğrencilerin okul yönetiminde ağır basmalarını; gün geçtikçe daha fazla

söz sahibi olmalarını nasıl sağladı? Kimi beş vakit namazını kılan, kimi her işi için Yukarı'dan buyruk bekleyen, kimi köylü dayaktan anlar diyen ve ister istemez görevlendirilen öğretim ve yönetim üyeleri öğrenciye söz hakkı veren bir eğitim devrimine nasıl katılabildiler? Bugün Sorbonne öğrencilerinin istedikleri kültür İMECE'si yirmi beş yıl önce Türkiye'de, hem de Türkiye'nin en ıssız köşelerinde nasıl gerçekleşebildi? Bunlar şıp diye karşılık verilebilecek sorular değildir; ama şu gerçekler birer ipucu olabilir:

Yeni Türkiye bağımsızlık savaşlarının çağımızdaki ilk öncüsü olmuştur.

Yeni Türkiye'nin kurucusu Batı kültürüne evet, Batı emperyalizmine hayır, hem de kıçına tekme atarak hayır demiştir.

Köy Enstitüleri, Atatürk'ün, köylüleri kulları sayan padişahlığı kapı dışarı edip köylü efendimizdir demesi üstüne kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi savaşa sokmaması, çevresinde ve *sözde* partisindeki amansız düşmanlarını kısa bir süre için alt ederek Yücel'e ve Tonguç'a, her ikisinin de hayallerini aşacak olanaklar sağlamış olan İnönü, kısa süreceğini bildiği ve söylediği şefliğinden yararlanıp on değil, yirmi değil, kırk Köy Enstitüsü'nün kırk bin köylü öğrenciyle hemen kurulmasını ve böylece köylülerin aydınlanarak devlet yönetiminde ağır basmalarını istemiştir.

Yücel ve Tonguç, birkaç yıl dünyanın pek az bakan ve genel müdürüne sahip olan bir yönetim özgürlüğüne kavuşmuş ve sırtlarında binlerce yumurta küfesi olan Batılı bakan ve genel müdürlerin kıskanacakları reformlar yapabilmişlerdir.

Köy Enstitüleri'nin ana ilkesi olan iş eğitimi, okulun tüketici değil, üretici olması, üretme çabasının başlı başına bir ahlak yolu olduğu düşüncesi Köy Enstitüleri'ni Batı okullarından pek azının varabildiği, varsa da uygulayamadığı bir devrimciliğe ulaştırmıştır.

Yattıkları, yemek yedikleri, kitap okudukları yerleri kendi elleriyle yapmış, yarın enstitüleri kendiliğinden yaşatacak tarlaları, bahçeleri, ahırları, kümesleri bütün yatırım hesaplarıyla kurmuş olmaları kendiliğinden bir söz hakkı kazandırıyordu öğrencilere.

Köy Enstitüleri'nde tükettiği kadar üretmeyen, üretemeyen, üretime yardımcı olmayan insan hemen göze batıyor, kendiliğinden İMECE dışına çıkması olağanlaşıyordu.

Köy Enstitüleri'nde yaşlılar gençlere ayak uydurmam, demiyor, onlarla türküye, horona katılıveriyorlardı. Eğlentilerde öğrenciler:

Sis Dağı'nin başında borana bak borana
Enstitü müdürünü istiyoruz horona

dediler mi, müdür ne kadar çatık kaşlılardan da olsa geliyordu horona.

Kız-erkek öğrencilerin birarada yetiştikleri kurumlar içinde Köy Enstitüleri en az uygunsuz davranış görülmüş olanıdır. Bunun nedeni de öğrencilerin bu konuda kendi kendilerini dizginlemeleri, uygunsuzlukları kendiliklerinden titizce önlemeleridir.

Uzun sözün kısası Köy Enstitüleri'nde gençlik kendi yetiştikleri kurumu kendileri yönetme, denetleme yolundaydılar. Dünyanın her köşesinde nasılsa gerçekleşmiş bu yarınlara çevrik eğitim İMECE'sini, Abidin Dino'nun Paris olayları karşısında hatırlaması Köy Enstitüleri'ne de, Paris olaylarına da ayrı bir ışık tutmaktadır. Böyle bir yaklaştırmayı ancak Dino gibi Paris'in göbeğinde kafası ve yüreğiyle Türkiye'yi yaşayan, dedikodu, iftira, kendini beğenirlik ya da küçümserlik ötesinde gerçeğin ta kendisini arayan dürüst bir aydın yapabilirdi. Dino bu yaklaştırmayı Paris sokaklarında yaptığı günlerde, İstanbul'da nice ilerici geçinen aydınlarımız Köy Enstitüleri'nin faşistlerce kurulmuş, ama nasılsa sola yönelmiş bir kurum olduklarını ileri sürüyorlardı.

Oysa Köy Enstitüleri'ni, kuranların değil, tam tersine ve ta başından beri baltalayıp sonunda yıkanların faşistler olduğunu anlamak için pek fazla aydınlık da istemez. Acaba bu dostlarımız, fazla aydınlıktan gözleri kamaşıp, yanıbaşlarındaki gerçeği göremez mi oluyorlar? Hiç mi hiç tanımadıkları Tonguç ne düşündüğünü,

ne yaptığını söylemeyen, yazmayan bir insan da değildi. İş arkadaşları da yaşadıkları gerçekleri yıllardır anlatıp duruyorlar. Bu kadar vurdumduymazlık da olmaz ki!

Ama Köy Enstitüleri kurulurken daha doğmamış olup da bugün üniversitede okuyan gençler biliyorlar artık Tonguç'un kim olduğunu ve neyi başardığını; özledikleri nice yeniliklerin Köy Enstitüleri'nde bir ara gerçekleşmiş olduğunu görüyorlar, gittikçe daha da iyi görecekler. 1960'tan beri sesini duyurmaya başlayan gençlik bugün dünya gençliğiyle birlikte eğitim devrimine girişiyor. Teknik üniversitelilerin bugün yayımladıkları bildiride bunlar söyleniyor: Aslında bizim olan bütün üniversite binalarına el koyuyoruz... Halka ve öğrenciye dönük eğitim istiyoruz... Kendi sorunlarımızı kendimiz tartışıp çözümleyeceğiz...

Bu ve benzeri bildiriler, yarın kurulacak üretken eğitim İmeceleri'nin bir bildirisi değil mi? Köy Enstitüleri birer eğitim İmecesi değildi de neydi? Atatürk de, Tonguç da böyle konuşan gençlere mezarlarından gülümsüyorlar mı?

1968

EMPERYALİZM VE KÜLTÜR

Bu kültür emperyalizmi kavramını bizde ilkin kim attı ortaya bilmiyorum, ama iyi tutturmuş doğrusu; bakıyorum aklı başında yazarlarımız bile duruyorlar üstünde, yeni sömürgeciliğe karşı savaşta bir silah olarak kullanıyorlar bunu. Benim bildiğim bu kavram bir Fransız buluşudur ve kaynaklarından biri de Pierre Loti'dir. O Pierre Loti ki, Batı kültürünü benimsemek isteyenlere karşı çarşaflı peçeli, inşallahlı maşallahlı Doğu kültürünü sürdürmek isteyenleri tutuyordu. Batı emperyalistlerinin istediği buydu zaten: Aman, Doğulu Doğulu kalsın! Fransız sömürgeciliğine karşı sava-

şan Arapları tutan Fransız yazarlarının tutumu şüphesiz Pierre Loti'ninkinden başkaydı, ama onlar da, çok iyi niyetlerle de olsa, Arapların Arap kalmasını, Batı kültürünün bir emperyalist ve burjuva tuzağı olarak görülmesini istiyorlardı. O kadar ki Fransız emperyalizmine karşı savaşan bir Cezayirli, Parisli okul arkadaşlarından aldığı hızla şu sözü söyleyebiliyordu: Moliere'in bir komedyası Cezayirliler için bir Fransız tank taburundan çok daha zararlı ve tehlikelidir. Hoppala! Aykırı bir düşünce bile değil bu; yalınkat, dört köşeli, daha doğrusu yuvarlak, kabağımsı bir söz bu. Saraylıları da Aristokratları da, Burjuvaları da, parababalarını da, parababalarına uşaklık eden yobazları ve din sömürgenlerini de halka gülünç gösterip Fransız Büyük Devrimi'ni hazırlayan Moliere niçin kültür emperyalizminin adamı sayılır? O Moliere ki, yurdunun toprağına gömülmesine kilise izin vermemiş ve kralın araya girmesiyle gömülebilen ölüsü, adsız insan kemikleri arasına karışıp gitmiştir.

Madem Batı sömürgendir, Batı kültürü de sömürgenliğin buyruğundadır; emperyalistlerin kılıcı ve kültürü aynı şeydir; ikisi aynı yıkılası gücün iki ayrı belirtisidir, diyor, demek istiyor Kültür Emperyalizmi kavramını ciddiye alan aydınlarımız. A kardeş, madem öyle, niçin oğlunu kızını Batılı okullara, hem de Batı'nın en geri papaz okullarına verirsin, Fransızca İngilizce öğrenmeye çalışırsın, Arapça Farsça öğrenecek yerde? Üstelik, Batı kültürünün çiçeği, şanı şerefi olan Karl Marx'ın da hayranısın. Ya o da haklıdan yana görünüp dolambaçlı yollardan emperyalizme hizmet ediyorsa?

Hayır, diyeceksin, onun gibi Batılı filozoflar, bilginler emperyalizmin karşısındadırlar. Peki, Batı kültürünün asıl temsilcileri olan değil de emperyalizme uşaklık etmiş filozoflar, bilginler, sanatçılar mıdır? Kültür dediğimiz şey Batı'da olsun, Doğu'da olsun krallara, sultanlara, parababalarına inat doğruluktan, insanlıktan yana olan, bu uğurda canlarını bile verebilen insanların yarattıkları DEĞER değil midir? Bugünkü Fransa'nın en büyük kültür adamı

Sartre, bugünkü İngiltere'nin en büyük kültür adamı Russell emperyalizme mi hizmet etmekteler? Sorulması bile ayıp sorular bunlar; ama sormak zorunda kalıyor insan, emperyalizm düşmanlığının kültür düşmanlığına çevrilmesini önlemek için.

Batı uygarlığıyla Batı sömürgenliğini birbirine karıştıran birer öfke sarhoşu değillerse bilgisizce bir savaş taktiğinin kurbanıdırlar. Böyle bir halt karıştırmak hele yeni Türkiye'nin bir aydınına hiç yakışmaz; çünkü yeni Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal, Batı sömürgeciliğinin amansız düşmanı ve Batı kültürünün kulu kölesiydi. Mustafa Kemal emperyalizmin öylesine karşısındaydı ki kendi milletinin emperyalist tarihinden bile tiksinmiş, Osmanlı emperyalizmini milletinin belleğinden silmeye kalkmıştı. Milletinin, her milletin bağımsızlığı, ilkelerin ilkesi, ölüm kalım sorunuydu onun için. Ya bağımsızlık ya ölüm diyordu emperyalistlere karşı. Öyleyken Batı kültürüne milletinin kılığını, yasalarını, yazısını, haftasının günlerini, soyadlarını değiştirmesine bağlıydı.

Batı emperyalizmi ve Batı kültürü birbirinden o kadar ayrı gerçeklerdir ki Mustafa Kemal yurdundan kapı dışarı ettiği emperyalist komutanlardan kültürce çok daha Batılı sayılabilir. Bizim bağımsızlık savaşımız Batı'ya karşı Batı kültüründen yararlanarak kazandığımız bir savaştır. Mustafa Kemal'in savaşı yönetirken sağa sola yolladığı bütün genelgelerde Batılı hak hukuk ilkeleri ağır basar. Mustafa Kemal Batı emperyalizmini Batı kültürünün verileriyle suçlar, Batılı bir kafayla yener, yener yenmez de kurduğu devletin bütün pencerelerini Batı kültürüne açar.

Kimi aydınlarımıza göre yanlıştı Mustafa Kemal'in yaptığı, Batı emperyalizmine karşı koyduğu ölçüde onun bir aracısı olan Batı kültürüne de karşı koymalıydı, kendi kültürümüzü geliştirmeliydi. Yani o da Mehmet Akif'le birlikte: Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar! demeli, İslam kültürüne sıkı sıkıya bağlanmalı ya da Ziya Gökalp'le birlikte Batı'dan yalnız tekniği alıp Turan yolunu tutmalıydı. Bereket Mustafa Kemal bu ham hayallere kapılacak askerlerden değildi; öyle olsa zaten, Batı emperyalistlerini ye-

nemez, Enver Paşa gibi oyuncağı olurdu onların. İslamcılığı İngiliz, Turancılığı Alman emperyalizmi körükleyip kullanmadı mı? Bugün Amerika emperyalizmi Türkiye'de gerici akımları türlü yollardan beslemiyor mu?

Mehmet Akif'in anlamadığı ve Mustafa Kemal'in erkenden sezinlediği gerçek şudur: Batı kültürü çağdaş insanlığın özlediği ve bütün eski dünya kültürlerinin emzirdiği bir kültürdür ve emperyalistlerin, parababalarının değil, bütün dünya halklarının malıdır ve de bu kültür emperyalizmin aracısı olmak şöyle dursun, ona karşı savaşabilen, ezilenleri ezenlere, sömürülenleri sömürenlere karşı yürütebilen tek kültürdür. Emperyalistler elbet bu kültürden yararlanıyor, onun insanlık için, çok kez canları pahasına ortaya koyduğu buluşları kötüye kullanıyorlar; ama ezilenlerin ezenlere karşı bu kültürden başka silahı yoktur ve bu kültür, gerçek sanatçısı, bilgini, filozofuyla beş yüz yıldır, bütün dünya halklarına özgürlük, bağımsızlık öğütleri vermektedir.

Yeni Türkiye Batı emperyalizmine "Defol", Batı kültürüne "Buyur" diyerek kurulmuştur. Kişisel hınçlar ya da kuramsal ukalalıklarla bu ayrımı hiçe sayarak havanda su dövenler, sosyalist de olsalar, Yeni Türkiye'de yalnız eskiciler, gericilerle anlaşabilirler. Nitekim Memduh Şevket Esendal'ın bu ayrımı tartışma konusu yapması bile, Mustafa Kemal'in partisini devrimlerden uzaklaştırıp, eski düzenden, eşraftan, ağadan, imamdan yana çevirivermiştir birdenbire.

Bizim Batı kültürümüze yönelişimiz, Batılıların Yunan-Roma kültürüne yönelişleri gibi skolastikten kurtulup *kendine gelme*'dir aslında. Humanizma Batılıları, Batı kültürü de bize özgür ve bağımsız bir insanlık özlemi getirmiş, milli değerleri yok etmek şöyle dursun, özellikle bu değerlerin bilincine götürmüştür. Kendi dilimizin bilincine kimler getirdi bizi? Yüzyıllardır hor görülmüş halkımızın sanat gücünü kimler gün ışığına çıkardı? Kimler eşelemeye başladı topraklarımız altında uyuyan uygarlıkları? Selçuklu, Osmanlı anıtlarının bile tozlarını kimler sildi? Batı kültürüyle yetişmemiş olanlar mı?

Emperyalizm, sömürgenlik hiçbir kültürün, hatta hiçbir milletin, hiçbir halkın suçu değil kültürsüzlerin, halkları sömürenlerin yüz karasıdır. Emperyalizmin yöneticileri bağlı oldukları milletin ve kültürün gerçek temsilcileri midir? Nerde! Tam tersine emperyalist politikacı bir azınlığın çıkarı yanında milletini hiçe sayandır. Amerikan emperyalizmine kızıp Amerikan bayrağını yakan genç de emparyalizmle kültürü karıştıran gibi haltediyor bence; o bayrak, Amerikan gençlerini haksız bir savaşta ufak para gibi harcayıp kalleşçe öldürülen Kennedy'nin koltuğunda bir petrol kralı sorumsuzluğuyla oturan Johnson'ın değil, özgürlük, bağımsızlık için, insan hakları için savaşmış, canlarını vermiş, yerlileri, zencileri kölelikten kurtarmaya çalışmış Amerikalıların bayrağıdır. Mustafa Kemal emperyalizmle kültürü karıştırmadığı gibi, tepelediği Yunan saldırganlarıyla Yunan bayrağını da karıştırmamıştır. İzmir'de çağrıldığı bir evin merdivenlerine Yunan bayrağını seren ev sahiplerini terslemiş ve böylece kendi milletinin emperyalistlerine karşı da olsa bağımsızlığını kazanmış bir millete saygı olduğunu belirtmek büyüklüğünü göstermiştir.

Bugüne dek bütün savaşlara kültürü, hakları ve halkları hor gören saldırganlar sebep olmadı mı? Bu saldırganları besleyen para gücü kültürü besler göründüğü zaman bile kültürün baş düşmanı olmuştur.

Uzatmayalım, emperyalizme düşman olmak ne kadar akıllıca, insanca bir davranışsa, kültüre, herhangi bir kültüre ve o kültürü yaratan halka düşman olmak o kadar budalaca ve insanlık dışıdır. Gelin etmeyin, öfkemizi akıllıca kullanalım, Mustafa Kemal gibi insanlığın, hakların ve halkların dostu olan kültürü, insanlığın, hakların ve halkların düşmanı olan emperyalizmle karıştırmayalım. Daha da kısacası, emperyalizmle kültür sözlerini, aydınlarından ışık bekleyen insanların aklını bulandırmamak için biraraya getirmeyelim, sözde kültürlü birçok aydınlarımız emperyalizmin uşağı olsalar bile.

BİR KARİKATÜR ÜSTÜNE

Söylesem tesiri yok, sussam gönül razı değil.

Devrimcilerimiz arasındaki İnönü düşmanlığı yine, gericilerin ekmeğine yağ sürerek, bindiğimiz dalı kesme geleneğimizi sürdürerek, alabildiğine arttı bugünlerde. O kadar ki, değeri ve devrimciliği su götürmez bir karikatürcümüz Atatürk'ün ölüm yıldönümünde şöyle bir görüntü sunuyor halkımıza: Bir yanda Atatürk, bağımsızlık savaşındaki o güzelim yüzüyle Mustafa Kemal, karşısında sevimsiz bir moruk, kuklamsı bir çeşit Mişon Efendi olarak minnacık bir İnönü. Bir yanda heybetli bir dağ, öbür yanda meymenetsiz bir fare. Dağ bakıyor bakıyor fareye ve: Tanıyamadım, diyor.

Bu karikatürü görmesem, ben de bir İnönü sabrıyla, şimşekli havanın dağılmasını beklerdim. Ama bu kadar kıyasıya bir saldırının bir sanatçıdan gelmesi ciğerine işliyor insanın. Hayır sevgili karikatürcü, hele bir matem günü yapılır şey değil bu yaptığın. Doğru değil, haklı değil, gerçeklere uygun değil halka sunduğun yürekler acısı görüntü. Demokrasinin ister istemez yüze çıkardığı kötülüklere karşı duyduğun öfke yanıltıyor olmalı seni. Gülümserliğini yitirmemesi gereken düşüncene sorarım: Niçin Atatürk tanıyamaz olmuştur İnönü'yü: Kökten değişmemiş sosyal yapımızdan gelen kötülükleri askerce sindirme yoluna gitmemiş ya da gidememiş olduğu için mi? İnönü'ye ve devletçi tutumuna karşı kendisinin tuttuğu, yerine getirdiği Celâl Bayar'a parti kurma olanağını verdiği ve düştüğü kuyudan çıkarttığı için mi? Atatürk'ün kurduğu partinin önce faşizme kayışını, yenilgiden sonra, dağılıp gitmesini önleyerek, muhalefet liderliğinde çoğu kez Atatürk gibi tek başına kalarak o partiyi, bunca ihanetlere rağmen bugüne dek yaşattığı, ortanın solu tutumuna getirdiği, Bülent Ecevit gibi Atatürkçülüğü su götürmez, yaşamı ve düşüncesi tutarlı bir ülkücü gençle işbirliği yaptığı için mi? İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi bugün de,

Atatürk'ün istediği gibi, çatışan devlerden hiçbirinin buyruğuna girmemek için akla karayı seçtiği için mi? Bıçak kemiğe dayanmadıkça ordunun politikaya karışmamasını istediği için mi? Gerici, tutucu, çıkarcı güçlerin öldüremeyip ölmesine dua ettikleri için mi? Atatürk adına DP'yi yıkıp yerine AP'yi mahkûmların kızları, oğullarıyla getiren 27 Mayısçıların hâlâ en güvenilir koruyucusu olduğu için mi?

Bunlara benzer daha çok şey sorabilirim sana, sevgili karikatürcü. Nasıl karşılık verirsin bilmem. Belki hiç karşılık vermeyerek sen de bir soru yağmuruna tutabilirsin beni: Atatürk'ün kovduğu kişileri İnönü geri çağırmadı mı? Milli Şef olmayı kabul etmedi mi? Kendi kurduğu, hayatının en güzel işi saydığı Köy Enstitüleri onun Cumhurbaşkanlığı sırasında yıkılmadı mı? Nice namuslu sol aydınlar onun zamanında hapislerde yatmadı mı? Atatürk'ün devrim ilkelerinden sapma onun zamanında başlamadı mı? Toprak reformunu yapmak elindeyken yapmayan o değil mi? Devrimci gençliği niçin bir tutup bir tutmuyor? Niçin onun bağımsızlık savaşına ön ayak olmuyor? Niçin bugünkü iktidara, Atatürk ilkelerini yıpratan bu iktidara, tutucuların iktidarına karşı koyacak yerde destek oluyor?

Bunlara benzer çok şey sorabilirsin sen de bana. Vereceğim karşılıkları geçerli de bulmayabilirsin. Tam bir anlaşmaya varmamız gerekli de değil. Ama bir insan, hele İnönü gibi bir insan, Bağımsızlık Savaşı'nın ve yeni Türkiye'nin ikinci adamı bir öfkeyle harcanamaz böyle. Ölümünden önce Atatürk'ü de harcayanlar olmuştu bir öfkeyle: Sonradan pişman oldular ama. Atatürk de, İnönü de o kadar büyük sorumlulukları öylesine bir cömertlikle yüklenmiş, yapabileceklerinin o kadar daha çoğunu yapmışlardır ki, onlara çuvaldız batıracak aydın kişinin kendisine iğne batırmadan yargıçlığa kalkmaması gerekir.

Kişisel duyuş ve görüşlerden, önyargılardan yüzde yüz kurtularak düşünebilmek hiçbir insanın harcı değildir. O kadarını özlemek doğru da değildir bence. İnsan, insanlıktan çıkmadan gerçek-

leştiremez bunu. İnönü üstüne konuşurken benim İstiklal Savaşı'nda Kütahya'da ilkokul son sınıf öğrencisi olarak, onun Mehmetçikleri ne kadar insanca ordulaştırdığını, şehit tabutları altına girdiğini görmüş olmam, benim doğru yargı vermeme engel olur da, bunları görmemiş olanın doğru yargı vermesini mi sağlar? Hiç de sağlanamaz bence; ama yine de kişiselliğimizden sıyrılmaya çalışarak düşünelim:

Atatürk ve İnönü, Bağımsızlık Savaşı'nın ve yeni Türkiye'nin birbirini tamamlayan, biri coşkun, öteki temkinli, biri yürü diyen, öteki yürüten, biri devrimci öteki evrimci, biri sezinleyen öteki uygulayan iki ayrılmaz kurucusu oldular. İkisinin de istediği dışarıdan ve içeriden sömürülmeyecek, imtiyazsız, sınıfsız bir halk devleti kurmaktı. Yapamadılar, yapamazlardı bunu. Önce sömüren sömürülen karışık da olsa, imparatorluğun yıkıntıları üstünde yeni bir millet kurmak gerekiyordu. Acı gerçeklerin içinden çıkmış yöneticiler olarak sosyal devrim yolunu tutmadılar, tutamadılar, tutamazlardı. Bu yönde bir bilinç ve özlem birikimi yoktu toplumda. Sömüren sömürdüğünü, sömürülen sömürüldüğünü bilmekten başka ikisi de aynı ihanetlere uğramış, aynı belalardan kurtulmuşlardı. Kemiğe dayanan bıçağa karşı birleşip son günlerini harcamış, eski dünyaları toptan yıkılmış insanları sonucu belirsiz bir iç savaşa sokmayacak kadar gerçekçi, barışçı ve akıllı kişilerdi Atatürk ve İnönü. Yapabilecekleri üstyapı devrimleriydi, onları yaptılar. Hem de nasıl? Eşine az rastlanır bir tutarlılık, çabukluk, kesinlik, yerindelik ve yanılmazlıkla. Üstelik bunlardan her biri sosyal devrime kapı açar, ışık tutar, özlem yaratır, birikim sağlar niteliktedir. Bu yoldan imtiyazsız sınıfsız bir toplum gerçekleştirilemezdi elbet, ama onu gerçekleştirecek güçler yetiştirilebilir.

Ne var ki, tutucu ve karşı-devrimcilere para silahını kazandırmamak için tutulmuş olan devletçilik yolu, Atatürk'ün ölümünden bir hayli önce, amacının tam tersi bir yöne dönüşüvermişti. Sonradan DP'yi ve AP'yi besleyecek paralar birikmeye, devletin malı deniz olmaya ve halkın devletten yılgınlığı için için sömürülmeye

başlamıştı. Bu gidişi önlemek İnönü'nün elinde değildi, sevgili karikatürcü ve önlemeye çalışmış olduğu içindir ki çıkarcıların, karşı-devrimcilerin baş düşmanı, boy hedefi olmuş ve olmaktadır. Atatürk'ün tanıyamaz olduğunu söylediğin dürüst insan, Atatürk'ün küflü ve örümcekli saray mirasçılarının bütün hıncını kendi üzerine çekmiştir. Onun için solcunun İnönü'ye çatması kadar sağcıyı sevindirecek bir şey olamaz. "Atatürk'ün sağ kalmış en sadık, en kurnaz, en ünlü kurmayını bir yokedelim, Atatürk konusunda zaten birbirine giren solcuları teker teker yoketmek işten değil." Böyle düşünür olsa gerektir çıkarcıların kurmayları.

Atatürk'le İnönü'nün arasını açmak Türk soluna ne kazandırır bilmem; ama Türk sağının bundan neler kazandığını gördük ve görmekteyiz. Bu iki insanın güçleri birbirine öyle kenetlidir ki birine atılan ok ister istemez ötekini de yaralar; biri küçültülmekle, öteki büyültülemez. Bu düşüncemi Türk solunda çok küçük bir azınlığın paylaşacağını biliyorum; ama her azınlıkta kalan düşüncenin yanlış olacağını hiçbir Atatürkçü ve hiçbir solcu ileri süremez. Çoğu solcularımıza göre İnönü, DP'yi de AP'yi de başımıza getirip başımızdan şıp diye atılmalarını da önleyip Atatürk'ün bağımsız ve sömürgesiz Türkiye ülküsünden sapmıştır; iktidarda olsun olmasın işi gücü sosyal devrimleri ve devrimcileri köstekle-mektir; Köy Enstitüleri'ni vakitsiz, yanlış ve kötü niyetlerle kuran da odur, sonradan sola kaydıkları için kapatan da odur; Atatürk adına yapılan 27 Mayıs'a yeşil ışık yakan da odur, sonradan kırmızı ışık yakan da. Neden derseniz, İnönü'nün içinde, kuyrukları birbirine değmeden dolaşan kırk tilki vardır.

Tek başıma da kalsam (ki çok şükür kalmış değilim) benim İnönü'nün çok yakınlarında elli yıldır yaşamış, görev almış, ama bir kez olsun kendisiyle konuşmamış ve son seçimlerde oyunu İşçi Partisi'ne vermiş bir Atatürkçü olarak, diyeceğim şudur: İnönü içinde hiçbir tilki dolaşmayan, dediğini düşünüp düşündüğünü söyleyen, özel yaşayışı ve politik davranışı birbirini tutan, olduğu gibi görünüp göründüğü gibi olan eşine az rastlanır devlet adamla-

rından biridir; her yaptığını Atatürk'ün de yapacağını düşünerek yapmış, her davranışının sorumluluğunu açıkça yüklenmiş, her düşündüğünü açıkça, içtenlikle söylemiştir. Onun davranışlarını da söylediklerini de beğenmemek, eleştirmek, hesap sormak hepimizin hakkıdır; ama onu olmadığı gibi göstermeye, aklından geçmeyen tilkilikleri yakıştırmaya, kimsenin hakkı yoktur, ayrıca İnönü'nün de doğru bildiği yolda yürürken aldanma ve aldatılma tehlikelerini göze almak herkes kadar hakkıdır. İnsanları ve hakları bol keseden harcayacak bir durumda değiliz bugün Türkiye'de. Yolların en güzeli sosyal adalete giden yoldur; ama bu yolu kimsenin tekeline veremeyen Anayasamız da yasaların en güzelidir. Ne yalnız sivri aklı, ne yalnız sağduyuyu, ikisini birden, birarada istiyor Anayasamız. Kesin olarak yasakladığı tek yol, dikta yoludur.

Anayasamızın öngördüğü sosyal devrimleri halkımız bilinçlenerek adım adım kendisi gerçekleştirecek. Buna inanmıyorsak halka güvenmiyoruz demektir. Güvenmeyince de onun adına devrimciliğe kalkmamalı insan. Demokrasimizin tek partili olmaktan niçin, nasıl, neler pahasına çıktığımızı unutarak geriye dönüvermek olacak iş mi? Daha seçmesini öğrenemedi diye halkın elinden seçme özgürlüğünü kim, kime güvenip kime dayanarak elinden alabilir artık? İnönü seçim yenilgilerinden, gerici saldırılardan yılarak halka güvenini yitirse, biçimsel, cici diye alay edilen demokrasi yolunda diretmekten vazgeçse Atatürk'e daha yakın, milletine daha yararlı mı olur? İç ve dış düşmanlarımızla İnönü'süz daha mı kolay savaşılır? Bu sorulara karşılık vermeden İnönü'ye atılan taş kendi başımızı yarabilir?

ÖZGÜRLÜK VE EŞİTLİK ÜSTÜNE

Yirminci yüzyıl dinlerden, tanrılardan ne kadar sıyrılmış olursa olsun (ki pek o kadar sıyrılamadığı yurdumuzda ve dünyada gördüğümüz yürekler acısı dinsel maskaralıklarla ayan beyan ortadadır), özgürlük ve eşitlik en genç kuşaklarımız arasında tanrısal birer nitelik kazanmakta, her ikisinin softaları, şehitleri, sömürücüleri türemektedir. Yaşasın özgürlük! diye bağıran Doğu'da Batı'da devrimci yankılar uyandırdığı gibi, yaşasın eşitlik! diye bağıran da (bağırabilirse ve bağırabildiği ölçüde) inançlı aydınlar ve sanatçılar bulabilmektedir. Özgürlük ve eşitlik birer tanrıdır çağımızda. Oysa tanrılar çoktan ölmüş ve insanoğlu tanrıları kendisinin yarattığını, putunu kendi yapıp kendi taptığını çoktan bilmektedir. O kadar bilmektedir ki, bütün eski inançlardan sıyrılıp Ay'a gitmiş ve yüzünü tırmalayıp dönmüştür. Şimdi artık yeni tanrıların egemenliği altına girmektedir dünyamız.Tanrılaştırılan insanları bir yana bırakacak olursak (yeni bir alışkanlığımız değil çünkü bu) özgürlük ve eşitlik bu yeni tanrıların başında geliyor. Bilim ve teknik, kardeşlik ve doğruluk gibi başka tanrısal kavramlar da var, ama onlar baştakilerin buyruğuna giriyorlar.

Özgürlük ve eşitlik kardeş tanrılardır aslında; hatta ikiz doğmuşlardır da diyebiliriz; çünkü hangisinin daha önce doğduğunu kestiremeyiz pek. Özgürlük olmadan eşitliği, eşitlik olmadan özgürlüğü düşünemezsiniz. Ne var ki, bu ikiz tanrılar birbirini çekemez görünüyorlar. Her biri: Önce bana tapının, sonra kardeşime, diyor sanki. Onun için de kimi insanlar: Özgürlük olacak ki eşitlik de olsun, diyorlar; kimileri de: Eşitlik olacak ki özgürlük de olsun. Özgürlük tanrısı: Eşitliğe tapanlar, girmesin benim tapınağıma, diyor; öteki özgürlüğe tapanı istemiyor egemen olduğu yerde. Onun için de bu iki tanrının kardeş oldukları unutuluyor, birbirine inananlar, ötekine inananları dinsizlikle suçlamaya kadar gidiyorlar. Özgürlük mü, dedin? Demek ki sen eşitliğe karşısın, sömürgenler-

den yanasın! Eşitlik mi dedin? Demek ki sen özgürlüğe karşısın, köle olmamızı istiyorsun.

Ve işte böylece yürüyor çağımızın yeni din kavgaları. Bütün din kavgalarında olduğu gibi de kitaplar yorumlanıp fetvalar çıkarılıyor, kitaplar da, aslında her zaman softalığa karşı yazılmışken yeni bir softalığın aracı oluyorlar. Özgürlüğe de, eşitliğe de gerçekten inananlar (ki gerçek Hıristiyanlar ve gerçek Müslümanlar gibi binde bir ve konuşmaz ya da konuşamaz durumdadırlar) evet, insanların özgür ya da eşit olmasını candan dileyen ve yaşamlarını bu dileklerine uyduranlar biraraya gelebilseler; kardeş deseler birbirlerine, ne diye cenkleşip duruyoruz birbirimizle? Bizim tanrılarımız ikiz kardeş; ikisi de insanlığın oğlu. Bizim asıl düşmanımız özgürlüğü de, eşitliği de hiçe sayıp bizim kardeş kavgalarımızı uzaktan, dünya cennetindeki köşklerinden, zaman zaman kuşkulanarak, daha çok da alay ederek seyreden Para Tanrı'ya tapanlar değil mi? Onlara karşı savaşmak için yaratılmadı mı özgürlük ve eşitlik? Gelin birleştirelim bizim yarattığımız bu tanrıları: İster eşözgürlük diyelim, ister özeşitlik; bir olsun dinimiz ve çıksın aramızdan din ayrılığından yararlanıp başımıza geçenler, özgürlük isteğimizi özgürlük adına köstekleyenler. Ama nerde! Düşünce ayrılığı din ayrılığı haline gelip de bu ayrılığı sürdürmekle görevli sayısız din adamları, kurumları, yorumları, yargıçları türemeye görsün, uzlaşma çabaları kâfirlik, döneklik, korkaklık sayılır, dinlenmez bile.

Her iki din de çağımızın gerçek özleminden, önüne durulmaz akış ve uyanışından doğduğu için, her ikisinin sözcüleri inandırıcı, sürükleyici düşünce kalıpları bulmakta zorluk çekmiyorlar. Yiyecek ekmeği olmayan için özgürlük, kel başa şimşir taraktır, sözü ne kadar doğruysa, bir lokma ekmek özgürlük pahasına yenilecekse öylesi eşitlik koyun eşitliğidir, sözü o kadar doğrudur. Ekmeksiz özgürlük ne kadar insanlık dışıysa, özgürlüksüz ekmek de o kadar insanlık dışıdır. Böylece her iki din birbirini kötülemekte aynı ölçüde haklı görünebiliyor; her birinde ötekinin eksikliği haklı tepki-

lere, çatışmalara, başkaldırmalara yol açıyor. Çünkü eşitliğin olmadığı yerde özgürlük, özgürlüğün olmadığı yerde eşitlik yarım kalıyor, tam anlamıyla gerçekleşmiyor, belli bir azınlığın egemenliğine dönüşüyor.

Her zaman olduğu gibi yine papazlar, softalar ve din sömürücüleri çıkmaza sokuyor insanları. Sağduyuyu körletip onlar ayırıyor birbirinden, insanların ayrılmaz, ayrılmaması gereken özlemlerini; onlar geciktiriyor, duraklatıyor, mutlu yarınlara gidişini; onlar kırdırıyor birbirine kardeşleri, barışmaları, uzlaşmaları döneklik, kalleşlik sayarak. Oysa özgürlükle eşitliği biraraya getirmek, hiçbirine öncelik tanımadan her ikisini birden gerçekleştirmeye çalışmak, tek çıkar yoldur insanlık için. Diyeceksiniz ki toplumların durumuna göre kimi yerde özgürlüğün kısıtlanması, kimi yerde eşitliğin gerçekleştirilmesi gerekebilir. Belki, ama kime bırakacağız bu gerekliliği, ölçüsünü ve süresini belirlemeyi? Kimsenin yüklenemeyeceği kadar ağır bir sorumluluk bu; kıl payı bir yanlışın, bir ödünün bütün insanlığa zarar vereceği bir eylem bu; ayrıca da bir açıldı mı bir daha kapayamayacağımız bir yol. Özgürlük adına eşitliği, eşitlik adına özgürlüğü boğazlamak hakkı kimseye verilmemelidir, ne yazık ki bol bol verilegelmiş ve verilmektedir. İyisi mi özgürlüğü de, eşitliği de zedeleyecek her şeyden aynı titizlikle kaçınalım; eşitlikten kaçıp özgürlüğü seçenler de, özgürlükten bıkıp eşitliği seçenlere de pek kapılmayalım. Özgürlüğe de eşitliğe de aykırı nerde, ne görürsek gocunalım ve dostlarımızın bile hiçbirisinden yana ileri gitmesine, özgürlüğü ya da eşitliği hor görmesine göz yummayalım. Bu davranışımızdan ötürü sağdan soldan yiyeceğimiz paralar, softalara katılmakla insanlığa edeceğimiz kötülükler yanında hiç kalır.

Okuyucumun belki de sabrını tüketmiş olan bu genel ve soyut akıl yürütmelerden sonra, Yeni Türkiye'nin bugün özgürlük ve eşitlik karşısındaki tutumuna gelelim: Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk, özgürlükle eşitliği birarada özlüyor ve bağımsız, imtiyazsız-sınıfsız bir Türkiye istiyordu. Ama Ortaçağ kalıntısı bir toplum

içinde eşitlikçi Doğu'dan çok özgürlükçü Batı'dan yana gitmesi, bağımsızlığını yitirme korkusundan geliyordu. Korkmakta haklı olduğunu zaman gösterdi mi, göstermedi mi? Düşünelim, emperyalizmiyle savaştığı Batı'nın özgür düşünceyi geliştiren kültürüne sırt çevirip, eşitlik adına özgürlüğü susturan Doğu despotlarından yana mı gitmeliydi?

Bugün Türkiye az gelişmiş, kalkınması gecikmiş ülkelerden biridir; ama 1938'de ölüp 1960'ta dirilerek, özgürlükle eşitliği uzlaştıran bir Anayasa'yı yaptırmış yaman bir ülkücünün de yurdudur. Bizim Anayasamız eşitliğe ve özgürlüğe aynı ölçüde saygılıdır. Bu yasanın en büyük çabası, bu iki tanrıdan biri adına ötekinin küçümsenmesini önlemekti sanırım. "Sosyal" sözü bu çabanın en iyi belirtisidir; çünkü bu söz, her iki dinin softalarını tedirgin etmekle birlikte, hiçbirinin açıkça yeremeyeceği niteliktedir ve her iki tanrıya gerçekten inananlara tarafsız bir buluşma, tartışma yeri göstermektedir. Ne yazık ki insanlar yasalar koyarken zaman zaman buldukları sağduyuyu onları uygularken yitiriveriyorlar. Daha doğrusu yasaları koyanlarla uygulayanlar apayrı insanlar oluyor çoğu zaman. Yöneticilerimiz eşitlik tanrısına Anayasamızın buyurduğu saygıyı göstermek şöyle dursun, saygısızlığı da aşan eylemleri hoşgörüyor, en haklı eşitlik isteklerini en haksız kuşkular ve suçlamalarla karşılıyor. Buna karşılık, tapınmakla övündükleri özgürlük tanrısını da, kendilerini başa getiren Anayasa'yı temelinden sarsmaya, devrimcilerden çok gericileri desteklemeye çağırıyorlar. O kadar ki, yüzyıllardır yurdumuzda bütün özgürlükleri boğazlamış olan softalara karşı savaş açmış olan Atatürk, korkusuzca Müslüman olamıyoruz gerekçesiyle özgürlük tanrısına jurnal ediliyor. O Atatürk ki inanç özgürlüğüne değil, inanç köleliğine karşıydı ve özgürlük tutkusunu bir ölüm kalım savaşıyla ispatlamıştı.

Atatürk'ün de desteklediği Anayasamızın özlemi özgürlüğü ve eşitliği, kanlı devrimlere ve kanlı devrimlerin çok kez getirdiği geri tepmelere düşmeden, en geç de olsa en güvenilir yoldan gerçekleşmektedir. Daha açık olamayacak bir biçimde belirtmiştir bunu

Anayasamız. Uygulamanın, seçimlerin sonuçlarına haklı olarak da olsa kızıp yeni devrimler ve yeni anayasalar ardına düşmek mi daha akla yakındır, elde edilmiş ve dünya ölçüsünde en ileri anayasalardan birinin gereğince uygulanmasına çalışmak mı? Bütün sorun bu işte. İster çok partili olsun, ister tek partili, hiçbir düzen bundan sonra ne özgürlük, ne de eşitlik özlemine gem vurabilir. Ama gerçekleşmeleri uzlaşmalarına bağlı olan bu iki özlemin çıkarcılar ve softalar elinde kötüye kullanılması ve birbirine düşürülmeleri her düzen içinde mümkündür. Onun için de halkımızın yararı, bütün düzenlere musallat olan düzenbazları, halkın ve hakkın sömürgenleri tanıyıp başından atmaktadır. Uzun iş diyeceksiniz, ama sağlam iş. Halkımızın uyanıp kendi işine el komadıkça, hangi düzen onu düzencilerin elinden kurtarabilir? Bir büyük adam diyeceksiniz. Ama büyük adam gelsin demekle gelmeyeceği gibi, geldiği zaman da bozuk düzeni yıkmakla kalır; yenidüzenin bozulmamasını ne süre ve nasıl sağlayabilir? Halkın yeniden kandırılmasını hangi yoldan önleyebilir? Sömürüldüğünü görmeyen insanı hangi düzen, hangi büyük adam sömürücüden uzun süre koruyabilir? Kendini savunamayanı hiçbir güç yeterince ve yıllar yılı savunamaz. Gerçekten halkçı aydınlarımıza düşen mezhep kavgalarıyla birlikte yıpratıp çıkarcıların ekmeğine yağ sürmek değil, halka, neler pahasına elde edilmiş Anayasası'nı anlatıp benimsetmektedir. Kendilerini büyümseyip halkımızı da, devrimlerimizi de küçümseyenlerin daha gerçekçi çıkış yolları bulmalarını beklemek boşunadır. Onların aykırı düşüncelerine kulak vermek halkçı aydınlar için bir kafa cimriliği olabilir, belki; onların önderliğinde siyasal eylemlere girişmek, halkın aydınlarla arasını açıp uyanmasını geciktirmek olur. Ezilmiş ve ezilmekte olan hizmet amacıyla kimi sivri akıllıların buyruğuna giren nice sabırsız ülkücü gençlerimiz sağduyudan da, halktan da uzaklaşıyor, daha kötüsü, ilk başarısızlıkta halka küsüp zorla yönetilmesinden yana çıkıyorlar. Sivri akıl uyarıcı olabilir, ama yönetici olmaya kalktı mı iş sarpasarıyor. Yönetim için düpedüz akıl, hatta sağduyudur gerekli olan. Çağımızın yüzkarası

ve baş belası olan faşizm ve nazizm sivri aklın yönetime uygulanma örnekleridir ve unutmayalım, çıkarcıların desteğiyle olduğu kadar, özgürlük ve eşitlik dindaşlarının birbirini desteklememeleri, bölündükçe bölünmeleri yüzünden başa gelmişler ve kılık değiştirerek hâlâ da yer yer gelebilmektedirler.

HALKA SAYGI

Kimi aydınlarımız için halk henüz saygıdeğer bir varlık değildir. Onlara göre bütün iyilik, güzellik ve ilerilikler hep yukarıdan, akıllı bir azınlıktan gelir ve bu azınlık halkı kırbaçla dilediği yere sürecek yerde halktan yana gidecek olursa, halkın ayak olmaktan çıkıp baş olmasını savunursa sapıtmış, budalalık etmiş olur.

Böyle düşünenler çok iyi niyetli bir zorbalık düzeni kurabilirler ve bu düzen er geç kötü niyetli zorbalığa dönüşür, dönüşe gelmiştir tarih boyunca. Kendi çocuklarını dayakla eğiten bir babanın halkı sopayla yönetmeye kalkması, ne kadar ilkel de olsa, hoş görülebilir belki. Böyleleri babacan kişilerse, bir süre için başarılı bir düzen de kurabilirler, kurdukları görülmüştür. Ama bugün halkın zorla güdülmesinden yana olanlar, kendi çocuklarını dövenler değil artık. Hor gördükleri halkın kendi kendini yönetmeye, yani demokrasiye layık olmadığı kanısındadırlar. Kendi yararlandıkları özgürlükler halkın zararınadır. Halkın adam olması, kalkınması onların yok dediğini yıkıp, yap dediğini yapmasına bağlıdır.

Halkı sömürenlerin halkı hor görmelerine bir diyeceğimiz yok; onları halka saygıya çağırmak da boşunadır: Sömürdükleri sürece saygılı olamaz onlar; olurlarsa kandırmacadır. Ama halkı sömürüden kurtarmaya çalışanları halka saygıya çağırmak hakkımızdır. Halka saygısı olmayanın halka göstereceği yol bir kulluktan bir başka kulluğa götürür onu. Demokrasi özlemiyle kurulan Yeni

Türkiye'de başarılmış en güzel işler halka saygı, sevgi ve güvenle başarılmıştır. Atatürk'ün hayatı halkı hor görenlerin körlüğünü ispatlamakla geçmiştir denebilir. Kullandığı zor halka karşı değil, halkın kendi kendini yönetmesine engel olan kurumlara, çevrelere ve insanlara karşıydı. Serbest seçimlere gidemeyişi halka güvensizliğinden değil, halkın gizli baskılar altında olduğunu bildiğindendi. Atatürk'ten sonra şeflik sistemini sürdürmeyip ya da sürdüremeyip, serbest seçimleri göze alan İnönü de halka güveniyordu. Olumsuz sonuçlara inat, yüze çıkan türlü çamurlara karşı bu güveni yitirmiş, tepkinin halk düşmanlarından geldiğini bildiği için halka küsmüş değildir.

Demokrasinin türlü türlü uygulamaları ve her birinin ayrı sakıncaları, zorlukları var. Hangi türlüsünü seçersek seçelim halka güvenmeden, halka dayanmadan, halkla anlaşmadan hangi iş başarılabilir? Hele bizim halkımız ki tepeden inme devletlerin türlü türlüsünü görmüş, bağrında nice kahırların acısını biriktirmiştir, kendisini hor gören bir aydınla nasıl ve niçin işbirliği eder? Kaldı ki o aydın, ne kadar devrimci de olsa bütün ileriliklerin yukarıdan, bütün geriliklerin halktan geldiğini sanmakla anlaşma köprülerini baştan yıkmıştır. Halktan geldiğini sandığı kötülüklerin çoğu aslında yukarılardan halka gelmedir. Sayalım aklımıza gelenleri:

Anadolu'nun alın teriyle kazanılmış paraları, Hacı olma özlemiyle Arap çöllerine gömme modasını yaratan halkımız değil, halkımızı yüzyıllarca sömüren bir acayip, bir belalı devlettir.

Bütün savaşları ve devrimleriyle Atatürk'ün ardından gitmeyen halkımız değil, Osmanlı sarayından arta kalan, devlet yoluyla arsa kapatan ve İstiklal Savaşı'nın en soylu, en derin amacı olan sosyal adaleti körleten halk düşmanlarıdır.

Yobazlık, bağnazlık, partizanlık, şovenlik halkımızın değil, halkımızı sömüren azınlığın ürettiği illetlerdir.

Rüşvet, iltimas, din simsarlığı, vergi kaçakçılığı, bilim ve sanat sahtekârlığı, hukuk hokkabazlığı, borsa madrabazlığı halkımızın değil, halkımızı hor gören sayın bayların marifetleridir.

Tükettiği oranda üretmeyen, hak etmediği ekmeği yiyen halkımız değil, başkalarının alınterini zıkkımlanırken halkımızın tembelliğinden yakınan beyzade, paşazade, maşazadelerdir.

Kadınlarımızı çarşaf ve peçeyle umacıya çeviren halkımız değil, devede kulak kasaba zenginleridir. Çoğu emekçi olan Türk kadınının alnı gibi yüzü de açıktır; köyde, kentte.

Atatürk'ün laiklik ilkesine karşı koyan halkımız mı olmuştur? Kiliseleri, havraları, tekkelerin türlü türlüsünü hoş gören, Meryem Ana Manastırı'nda namaz kılan halkımız mı? Hâşâ! Birkaç toprak ağasının marifetidir Diyanet İşleri'ni laiklikten uzaklaştırmak.

Arapça ezanı Atatürk'e inat bir minareden dört hoparlörle okutan halk değil, Atatürk'ün ve halkın düşmanlarıdır.

Alaturka müziğin radyoyla Atatürk'e inat köylere kadar avaz avaz girmesi halkın isteğiyle değil, halkı ve Atatürk'ü hor görenlerin sinsi çabalarıyla başarılmış bir karşı-devrimdir.

Dil devrimine karşı koyan halk değil, halktan kopup kısırlaşmış Osmanlı aydınlarının cübbeye, sarığa benzer lugatlarla sağladıkları sahte üstünlüğü sürdürmek isteyenlerdir.

Dünya eğitim tarihine katkımız olan Köy Ensititüleri'ni yeşerirken körleten halk değil, Atatürk'ün ve halkın sinsi düşmanlarıdır.

Çağdaş dünyaya ve insanlığa açılmanın tek yolu olan Batı kültürüne, bütün Doğu'yu derin uykularından uyandıran kültüre çamur atan, karşı koyan halkımız değil, genel olarak gerici ve son zamanlarda özel olarak ilerici bazı aydınlarımızdır.

Batı emperyalizmini kapı dışarı edip Batı kültürünü baş tacı eden Atatürk'ün sağduyusuna katılmayan halk değil, kendilerini Atatürk'ten ve halktan çok üstün gören sivri akıllılardır.

Körinançları besleyen, yıldız fallarını uyduran, ruhları masalara çağıran halkımız değil, halkımızın cahil, tembel olduğunu söyleyen züppelerimizdir.

Şunu da unutmayalım ki Atatürk: Ne mutlu Türküm diyene, derken: Ne mutlu halkım diyene, demek istiyordu. Yüceltmek iste-

diği oldum olası ezilmiş, hor görülmüş, başı kabak yalın ayak Anadolu halkıydı. Ona, onun içinde birikmiş değerlere bağlıyordu Yeni Türkiye'nin kaderini. Soylu kan dediği halkın kanıydı. Gerçek efendimiz diye önünde saygıylı eğiliyordu halkın. Atatürk adının ve devrimlerinin asıl kaynağı bu saygıdır işte. Ama oy avcılarının halka yaranma çabaları bu saygıyla karıştırılmamalı. Onların yarandıkları zaten halk değil, halkın sülükleridir. Seçilsin seçilmesin, en güzel düzenin halkla birlikte, halka dayanarak, halka güvenerek kurulacağına inanan, halka seslenmekten yılmayan politikacı ise gerçek demokrasinin tek güvenilir sözcüsüdür; çünkü seçimlere kızıp, halktan umudu kesip kestirme yolları sapanlar ister istemez halktan da, haktan da kopacaklardır. Halktan ve haktan kopanınsa, halkın ve hakkın hizmetinde işi ne?

1970

İŞ EĞİTİMİ

Babam 1918'lerde Aziziye (bugünkü Pınarbaşı) kaymakamı, ben de ilkokul öğrencisi iken bir camcının yanına çırak olarak koymuştu beni. Okuldan sonra ve tatillerde çalışırdım orda. Ustamın sevimli yüzü ve kesilen cam cızırtıları aklımdan çıkmaz. Bir akşam elması ustadan habersiz eve getirip başımı derde sokacak kadar merak sarmıştım bu işe. Çok sonradan babamın Mülkiye'de Rousseau'yu seven bir hocanın etkisi altında kaldığını öğrenmiştim. Havza ilkokulunda öğretmenimizle okul bahçesinin duvarlarını örmüştük günlerce sevine sevine. Kütahya ilkokulunda temizlik işlerini biz yapar, sobaları biz yapardık. Savaş günlerinde hastanede türlü işlere koşulmuştuk. En tatlısı yaralı askerlere mektup yazmak, çarşıdan istediklerini alıp getirmekti. Bir dereden okula çakıl taşıdığımızı da hatırlıyorum. Trabzon'da okulca cephane taşımaya

giderdik. Futbol alanının düzleme işini biz yapmıştık. Lisede yatılı öğrenciler yemekhane işlerinde çalışır, çarşıya pazara, fırına giderlerdi. Meraklı bir müdür bir hayli ağaç diktirmiş ve aşı yapmasını öğretmişti bize. Bütün bu işler derslerden daha çok hoşuma giderdi. Bizden iş isteyen öğretmenlerimizi ezber isteyenlerden daha çok severdik ve gittikçe azalmıştı iş isteyenler. Bizi sınıflarda dizim dizim putlara çeviren, uyutan, canımızdan bezdiren, okuldan kaçırtan nice nice derslerin, okullar boyunca, en güzel, en coşkun yaşlarımızda bizi yapmak, kurmak, üretmek, işe yaramaktan alıkoyan, en güzel anı bitiş kampanyasıyla gelen o bitmez tükenmez derslerin neye yaradığını hâlâ anlamış değilim, kırk yıllık öğretmen olduğum, talim ve terbiye üyeliği de yapmış olduğum halde. Birçok derslerin sınavını, üç beş arkadaş, kendi düzenlediğimiz bir haftalık yoğun bir çalışmayla, daha doğrusu ezberlemeyle hazırlamışızdır. Ezber bilmenin bilmek olmadığını hayat, diplomalarımızla alay ederek öğretti bize sonradan. Adı tembele çıkmış öyle öğrenciler tanımışızdır ki sevdikleri bir iş gereği ya da bir sorumluluk duygusuyla sınıf birincilerinin kazanamadıkları sınavları kazanmışlardır.

Sözü Köy Enstitüleri'ne getireceğimi anlamışsınızdır. 1941'lerde Tonguç'u tanımak, yolunu benimseyip yakın iş arkadaşı olmak mutluluğuna erdiğim zaman iş eğitiminin, üretici okulun Türkiye için biçilmiş kaftan olduğuna hemen inanmış ve Köy Enstitüleri'nin hizmetine gönüllü girivermiştim. Bakanlık'ta ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde Tonguç'un eğitim sorunumuza bulduğu çözüm yolu üstünde çalışırken ömrümün en ışıklı saatlerini yaşamışımdır. Köyü canlandırmak amacıyla bulduğu bu çözüm yolu, hayattan koparılmış okulu yeniden hayata bağlıyor, gençlik için uzun bir çile, devlet için ağır bir yük olmaktan kurtarıyordu onu. Üreterek öğrenmek varken, daha alımlı ve daha verimliyken, üretmeden tüketen, unutulacak bilgiler ezberleten okulda diretmenin anlamı ne idi devrimci Türkiye için? Taştan ekmeğini çıkarabilmek başlı başına bir eğitim değil miydi kendi yağıyla kavrul-

mak zorunda olan fakir halkımızın? Okur-yazar ayrıcalığı ve maaştan gayri ne kazandırıyordu insana bunca diplomaların çoğu? Sanat okullarımızın bile kendi kendilerini besleme yoluna gitmemeleri hangi gerekçeye dayanıyordu?

Köy Enstitüsü öğrencilerinin işçi kılığını yadırgayanlar okulun sadece efendi yetiştirmesine alışmış, başka türlü bir okul düşünemez olmuşlardı. İşçilikle efendilik taban tabana karşıt niteliklerdi onlar için. Bu yadırgamayı sömüren bir eğitim bakanı, bir enstitü binasının uçaktan bakılınca orak-çekiç gibi göründüğünü ileri sürecek kadar ileri gitti. Okul halka işin, işçiliğin o kadar üstünde bir kurum olarak tanıtılmıştı ki, iş kılığı bir umacıya çeviriyordu öğrenciyi. Gizli bir maksat olmadan nasıl efendi üstünlüğünden işçi düşkünlüğüne inerdi öğrenci! Oysa öğrencinin işçi olması besleme olmaktan çıkıp besleyici katma yükselmesi, soylular soylusu olması demekti. Mustafa Kemal Türk köylüsünü üretici, işçi olduğu için yurdun efendisi sayıyordu.

Öğrencinin okul yönetimine karışması, iş eğitiminin doğal sonucu olarak, kendiliğinden gerçekleşivermişti. Duvarlarını kendi kurdukları okulda söz hakkını emeklerinin hakkı olarak elde etmişlerdi. Yeşerttikleri bozkır da diplomaların en güzeliydi. Üniversitelerimiz rütbelere, cübbelere bürünecek yerde emekçi kılığına girseler daha az mı üniversite olurlardı? Daha az mı bunaltırlardı gençliği? Kapattığımız Yüksek Köy Enstitüsü'nde üniversitelerimizin er geç gidecekleri üretici eğitim yolu bulunmuş, uygulanmaya başlanmıştı. Öğrenci sayısıyla birlikte alabildiğine artan eğitim sorunlarımızın besleme okullarda çözülemeyeceği ortadadır, en zengin memleketler üretici eğitime yönelirken bizim tüketici, hatta kimi yerde bunaltıcı okullarda diretişimiz gülünç olmaya başlıyor. Kaldı ki, benim için ekonomik zorunluluktan daha da önemli olarak, iş eğitimi genç kuşakların ruh bunalımlarından, sorumsuz taşkınlıklardan kurtarıp olumlu yola sokmanın da tek yoludur. Tanrıların çoktan bize bırakıp gittikleri bir dünyada yaşıyoruz. Din ahlakının yerine iş ahlakından başka ne koyabiliriz? Bundan böyle

kimse kimsenin kulu olmayı kabul etmeyeceğine göre herkes emeğiyle yaşamasını erkenden öğrenmekle mutlu olabilir ancak. Tevfik Fikret'ten bu yana en devrimci aydınlarımızın çocukları ne olmuş bir bakın! Kendi emekleriyle okumak için kimbilir neler kazandıracaktı hepsine. Çoğunun mutsuzluğu babaları gibi hayatlarını emekleriyle kazanmamış olmaktan gelmektedir. Bağımsız ve mutlu bir Türkiye isteyenler kendi çocuklarıyla birlikte bütün Türk çocuklarının erkenden, en az yedi yaşından üretici, yediğini haketirici bir eğitim görmesini istemelidirler. İnsanın insanı sömüremeyeceği daha haklı düzeni ancak böyle yetişecek gençler kurabilir Türkiye'de ve dünyada.

HALK VE AYDINLAR

Halkla aydınlar arasındaki kopmuşluk bizim en eski ve yeni sorunumuz değil midir? Osmanlı İmparatorluğu bu kopukluk yüzünden batmadı mı? Bağımsızlık Savaşımız halkla aydınlar kaynaşmasından ne büyük bir güç doğacağını ortaya koymadı mı? Halkın önderi anlamına Atatürk adını alan, çoğunluğumuz, insan kaynağımız olan köylü efendimiz diyen Mustafa Kemal Paşa'nın bütün devrimci çabaları halkla aydınlar arasındaki kopukluğun giderilmesine çevrik sayılamaz mı? Fes, Arap yazısı, çarşaf, Mecelle, medrese, yozlaşmış tekke, Mekke, Arapça ezan ve Kuran aydınlarla halk arasındaki kopukluğun somut belirtileri değil miydi? Yeni Anayasamızın en büyük özelliği halktan yana bir aydınlığı öngörmesi, devlet gücünün halkla aydınlar arasında bölüştürmesi olmadı mı?

Bu sorulara kolay kolay hayır denemez. Ama bu sorunun önemli olmadığını, asıl sorunun ekonomik olup, sömürü düzeninin yıkılmasıyla çözümleneceğini, halktan kopuk da olsalar devrimci

aydınların bilim yoluyla halkı, halka karşın da olsa, yoksullardan kurtarabileceğini öne sürecek aydınlarımız çok var. Onlara göre halk, hele bizim halkımız, devrimlere, dolayısıyla aydınlara karşıdır; aydın onun ayağına giderek, onunla anlaşarak hiçbir devrimi gerçekleştiremez, tersine gericiliğe, karşı-devrimciliğe çanak tutmuş olur. Nitekim, diyorlar, halk kendisine verilen seçme hakkını devrimlere ve devrimcilere karşı kullanmıştır.

Böyle düşünen aydınlarımız, bunca denemelerden sonra vardığımız ve yeni Anayasamızla milletçe onayladığımız çok partili demokrasi düzenini "cici" ya da "göstermelik" diye alaya almakta, ama hangi türlü demokrasiden yana olduklarını da söylememekte ya da söylemekten çekinmektedirler. Oysa Anayasamız çok partili demokrasiyi öngörmekle birlikte tek partili bir demokrasiyi savunacak aydınlara da saygılıdır; eyleme girişmek şartıyla düşüncelerini söylemelerine, yazmalarına izin vermiştir. Başka hangi türlü demokrasinin bize niçin daha uygun olacağı ve nasıl gerçekleşeceği üzerinde tartışabiliriz.

Bizim Anayasamızın sağladığı seçme hakkıyla sandıktan çıkmış olan bugünkü hükümetimizin Anayasamızın özüne saygılı olmadığı, halktan yana görünüp halkı sömürenlerin çarkını çevirdiği, ilerici aydınlığa karşı gerici karanlığı beslediği bir acı gerçektir. Köyde, kentte bütün halkçılardan daha halkçı görünmesini bilen Adalet Partisi, tıpkı Demokrat Parti gibi demokrasiyi, yani halk egemenliğini oligarşiden, yani zengin egemenliğinden yana götürmüşlerdir. Paranın tek mutluluk kaynağı olarak düşünülmesi, paranın yalnız halkımızı değil, sanatçılarımızı, bilginlerimizi, düşünürlerimizi bile ayarttığı dönem çok partili demokrasi dönemine girişimizle başlar. Ne var ki, bu dönemi başlatan Celâl Bayar'ı hemen bütün aydınlarımız, üniversitelerimiz Atatürk'ün silah arkadaşı İnönü'nün Milli Şefliği'ne karşı tutmuşlar ve çok partili düzene geçmekte halkımızdan çok daha büyük bir rol oynamışlardır.

İnönü'yü tek partili demokrasinin Milli Şefi olmakla suçlayan aydınlarımız, bugün onu çok partili demokrasinin baş sorumlusu

olarak suçlamaktadırlar. "Cici demokrasi" sözü Demirel'den çok İnönü'ye atılan bir taştır. Atatürk'ün güdümlü demokrasisini seçimli demokrasiye çevirmekle İnönü'nün, kendi partisinin faşizme kaydığını görerek seçimli demokrasi yoluna gittiği açıklanması gereken bir gerçektir. Kendi kurduğu ve en büyük başarısı saydığı Köy Enstitüleri'ni yıkmakla İnönü'yü suçlayan aydınlarımız o günlerde cumhurbaşkanının tarafsız olmasını, halkı okul yapmaya zorlamamasını istiyorlardı. Bütün saldırılar ve suçlamalar halktan değil, aydınlardan geliyor ve aslında tek partili düzeni yıpratma amacını güdüyordu. O zamanki tek parti, adına sadık kalıp gerçekten halkın partisi olsaydı kolay yıpratılamazdı; ama o da doğmakta olan yeni parti gibi halkı ezenlere dayanıyordu daha çok; onlarsa elbet sömürüye daha elverişli bir ortama can atıyorlardı. CHP aydınları bu aracılar yüzünden halkla kaynaşamıyor, onlar yoluyla halkı kazanmak isterken yitiriyorlardı.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonunda tek partili düzende kalabilir miydi, kalamaz mıydı? Kalmalı mıydı, kalmamalı mıydı? Çok partili demokrasiyle neler yitirdik, neler kazandık? 27 Mayısçılar yıktıkları düzeni yeniden kurmakla iyi mi ettiler, kötü mü ettiler? Bu sorulara açık açık karşılık vermek her yurttaşımızın hakkıdır ve her karşılıkta bir gerçek payı olacağı da su götürmez. Aynı karşılığı veremeyenlerin birbirine düşman olması, ne yazık ki bizim acı ve gülünç gerçeklerimizden biridir. Tek partili, çok partili, güdümlü, seçimli hangi türlü demokrasi olursa olsun, hepsinde sorunların sorunu halkla aydınlar arasındaki kopukluktur. Bu kopukluk önlenmedikçe hiçbir düzen, hiçbir demokrasi ne halka, ne de aydınlara mutluluk getirebilir.

İlerici aydınlarımız, ülkücü gençlerimiz sosyal düzen değişikliği istemekte yerden göğe haklıdırlar, Anayasamız da bunu buyurmaktadır; ama bu değişme demokrasi yoluyla olamaz, ancak halka rağmen aydınlar eliyle gerçekleşebilir diye kestirip atmak kendi kendisini halka zorla seçtirmek kimsenin hakkı değildir. Demokrasiyi, seçimleri, partileri, iktidarı eleştirmek, yolsuzlukları açıklayıp

halkı uyarmak başka şey, Anayasamıza aykırı rejimler, tepeden inme yollar istemek başka şeydir. Hiçbir dürüst aydın bugünkü iktidarın halktan yana devrimlere karşı olduğunu, gerici, tutucu çevrelere, para gücüne dayandığını görmezlikten gelemez; ama hiçbir dürüst aydın böylesi bir iktidara karşı tüm halkımızın ve demokrasimizin eli kolu bağlı olmadığını da görmezlikten gelemez. Demirel'e kızıp halka ve demokrasiye güvenini yitirmek, milli şeflikte diretmeyip seçimli demokrasi yoluna gittiği için İnönü'ye kızıp Atatürk'ün de özlediği çok partili rejimi yermek hangi sağduyuyla uzlaşabilir: "Düşünüyorum, o halde varım" yerine: "Kızıyorum, o halde varım" demek gibi bir şey oluyor bu. Öfkenin de düşünce kadar güzel olanı vardır; ama o türlüsü hakla paylaşılan, kendini beğenmişlikten gelmeyen, sağduyuyla çatışmayan bir öfkedir. Demokrasiden umut kestiren bir öfke aydınları halktan ve Anayasa'dan uzak düşürmekten başka neye yarayabilir?

Bizim demokrasimiz acı gerçeklerimizin yüze çıkmasını sağladığı için yerilmesi, kötülenmesi kolay bir rejimdir. Bu rejimde halk düşmanlarının halktan, özgürlük düşmanlarının özgürlükten, eşitlik düşmanlarının eşitlikten yararlandığını görmek devrimci aydınları bunaltabilir. Ama Anayasamızı koyanlar başka rejimlerde daha büyük sakıncalar görerek, bu rejimin sakıncalarını önleme yollarını aramış ve devlet gücünü hükümetlerin tekelinden alarak birçok özerk kurumlara dağıtmış, paylaştırmışlardır.

Seçimli demokrasinin güdümlü demokrasiden başka seçeneği olmadığı, güdümlü demokrasininse, gerici güçlerin eline geçmesi olanağı düşünülmese bile, ancak halkın sevgilisi büyük liderlerle başarılı olabileceğine göre, ilerici aydınların rejimi eleştirmek, onarmakla kalıp düzeni değiştirmede, halkın haklarını korumada savaş birliği etmeleri gerekir. Atatürk'süz gerçekleştirme özleminin tutarsızlığı, bugünkü koşullara aykırılığı bir yana, aydınlara halkın arasını yeniden açacağı besbellidir. Başka ülkelerin güdümlü demokrasilerine özenmekse bizi kendi gerçeklerimiz ve sorunlarımızdan başarısız eylemlere, çıkmaz yollara götürebilir.

Çağımız bütün dünya halklarının, hızlı yavaş gelişmeler, kanlı kansız devrimlerle sosyalizme, yani insanın insanı kul etmesine, çoğunluğun emeğini herhangi bir azınlığın sömürmesine son verecek bir düzene gittikleri çağdır. Bu gidişi destekleyen aydınların halkalara ihanet ettikleri, aydınlığı karanlığa çevirdikleri su götürmez. Ancak, ilerici aydınlar arasında da halktan aldıkları gücü halka karşı kullanan, kendilerini adam olmuş sayıp halkı zorla adam etmeye kalkanları görmezlikten gelemeyiz. Gerçek aydın bugün sosyalizme evet, baskının her türlüsüne hayır diyendir. Halktan kopan ilerici aydın, halkı kandıran gerici aydın kadar, belki daha da çok sosyalizmin gelişmesine engel olmaktadır. Türkiye'nin mutluluğu ilerici aydınlarımızla halkımızın kaynaşıp anlaşmalarına, birbirini desteklemelerine bağlıdır.

1971

TİYATRO ÜSTÜNE

Avrupa milletlerinin uyanış ve kuruluş devirlerinde, tiyatronun büyük yer tutması, tiyatronun milli değerleri içine çekmesi, büyük ünler yaratması bu sanatın Avrupa kültürüyle özden bir ilişiği olduğunu gösteriyor. Buna karşılık bizim eski dünyamızın en parlak devirlerinde bile, tiyatro, bir küçük zanaat olmakla kalmıştır. Avrupa'nın iki ana kültür kaynağı olan Yunan ve Hıristiyanlık, iki ayrı tiyatro kültürü okuludur. Bu iki kaynakta da tiyatro (Hıristiyanlığa sonradan Yunan etkisiyle girmiş de olsa) dinin, yani zamanına göre asıl gerçeğin, en tabii, en yaygın anlatım aracı oluyor. Kilise, Ortaçağ'da yalnız içinde büyük kalabalıklarla oynayan eserlerle değil, ibadetin kendisiyle de bir tiyatro sahnesiydi, hâlâ da öyle sayılacak kiliseler vardır. Hele kilisedeki ibadet şekliyle camideki ibadet şeklini karşılaştırırsanız kilisenin tiyatro ile akrabalığı

büsbütün meydana çıkar. Bunun nedeni veya sonucu olarak da, Avrupa düşüncesinde bir tiyatro içgüdüsü, bir sahne davranışı vardır. Avrupalı filozof bile çok defa düşüncesini sahneye kor gibi, önümüzde dünyayı yeniden yaşayarak ve yaşatarak anlatır. İsa'nın düşüncesi, nasıl yaşadığı dramın ta kendisiyse, filozofta da düşünülen ve yaşanan içiçedir. Öbür yandan bir Yunan tragedyasının kuruluşunu, Avrupa yazarlarının her çeşit denemelerinde bulabilirsiniz; elemanları tanıtma (serme), karşılaştırma, çatıştırma (düğüm), bir sonuca varma (çözülme). Şark-İslam dünyasında ise, düşünce hayatın ötesinde, öncesindedir. Dünyayı anlamak veya anlatmak için onu, olduğu veya olabileceği gibi önümüze sermeye, yaşar gibi düşünmeye ihtiyaç yoktur. Hayat bir yanda, düşünce başka bir yanda gelişir, daha doğrusu gelişmez: Hayatı oyuna katmadığı, dramlaşmadığı için tertemiz donar kalır. Yaşadıkları hayatı düşüncenin sahnesine koymak isteyenler, bu gayretlerini hayatlarıyla ödemiş ve kenarda kalmışlardır. Tiyatroyu yaşar gibi düşünme, yahut düşünür gibi yaşama diye tanımlarsak, bu sanatın Şark-İslam dünyasında, yasak dolayısıyla değil, kökten yeri yoktur.

*

Bizim tiyatromuzda iki düşünce çatışagelmektedir:

A — Tiyatro, memlekete girmeli ki, memleket de tiyatroya girsin.

B — Memleket tiyatroya girmeli ki, tiyatro da memlekete girsin.

Bu iki aykırı düşüncenin hangisinden yanasınız? Ben kendi hesabıma (A'yı da (B)'yi de aynı coşkunlukla savunduğum zamanları hatırlıyorum. Bir zamanlar okullarda, Halkevleri'nde bir yerli tiyatro salgını vardı. Sahneye sözümona, memleketimizin insanları konurdu. İnsan olmadıkları için, Türk de olamayan yerli kılıklara bürünmüş birtakım yersiz kahramanlar, en büyük sözlerle, en küçük bir gerçeğe varamadan, yürekler acısı bir oyuna girişir seyirciyi tiyatrodan da, yerli gerçekten de soğuturlardı. O yoldan ne memlekete gidebilirdik, ne de tiyatroya. Yaşamayan yerliden ka-

çıp, yaşamayan yabancıya giden tiyatrosever, elbette haklıydı. Orada kendi insanlarını bulmasa bile, insanı buluyordu hiç değilse. Buna karşılık Avrupa'nın tiyatro süprüntülerinde yerli emeklerimizi harcayan, sırf Paris'te, Berlin'de oynamış diye, ustaca, ama özsüz, yeni yazılmış ama geri düşünüşlü eserlerine hayran olanlara karşı da insanın en acemi yerliyi, hatta tuluat tiyatrosunu bile tutacağı geliyor. Ama doğru yol galiba ne (A), ne (B). İkisinin ortası, daha doğrusu kavuşumu. Yani tiyatroyu memlekete sokarken, memleketi de tiyatroya sokmak. Vefik Paşa bu bakımdan doğru yola girmişti. Gerçi ne Moliere'in, ne de memleketin pek derinlerine inmemişti, ama bir yandan bize sağlam bir tiyatro değerini getirirken, bir yandan da bu değere bizden bir şeyler katıyordu. Avrupalıların Antik tiyatroyu benimserken yaptıkları da bu olmuştu.

Bu düşüncemiz doğruysa, bugünkü tiyarolarımızda şu türlü kayguların yer alması gerekir:

a) Yabancı piyesi seçerken, içine bizim hangi sorunlarımızın girdiğini, girebileceğini düşünmek.

b) Oynayışı şu veya bu Batı ekolüne göre değil, piyese bizim verdiğimiz anlamı (geçici, hatta yanlış da olsa) belirtecek şekilde düzenlemek ve piyesin Batılılarca tanınmayacak hale gelmesinden korkmamak. Bir İngiliz, bizim Shakespeare'i oynayışımızı yadırgamazsa, bu bizim tiyatromuz için bir başarı değil, bir fiyaskodur.

c) Yerli piyesi seçerken ve oynarken, tam tersine, bu piyesin dünya seyircisine ne söyleyeceğini, Batılı tenkitçinin bu piyese değer vermese bile, ne anlam vereceğini düşünmek, kendi seyircimizin yerli piyesi yadırgamasından korkmamak.

Kısacası Batılı'yı yerlileştirirken, yerliyi Batılılaştırmak.

Türkçe'de orta oyunu belli bir tiyatro anlamına gelmeseydi, tiyatro sözünü Türkçe'de orta oyunu sözüyle karşılamak ne kadar yerinde olurdu. Tiyatro orta sözcüğünün Türkçe'deki çeşitli anlamlarıyla bir orta oyunudur. Demek istiyorum ki, tiyatro yazan, tiyatro oynayan, tiyatrodan konuşan, memleketimizde tiyatronun gelişmesini isteyen, onun bir orta oyunu olduğunu unutmasa iyi eder. Neden?

a) Tiyatro, memleketin *ortaya* konduğu yerdir.

b) Tiyatroyu *ortaya* çıkarmasını isteyen ve bilen oynar.

c) Her şeyin *uluorta* konuşulmasına dayanılmayan yerde, tiyatro zor gelişir.

d) Tiyatroda *orta malı* değerler tutar.

e) *Orta malı* olmayan düşünceler tiyatro yoluyla *orta malı* olur.

f) Tiyatro yapan ister sağ olsun, ister sol, *ortaya* nişan almak zorundadır. Bir piyesin tuttuğunu ne ön sıranın alkışı haber verir, ne arka sıranın; ikisinin *ortasındaki* kalabalık alkışlarsa tamamdır.

g) Tiyatroyu yazar, rejisör ve aktörün *ortaklığı* yaşatır: Bunlardan biri, *ortaklığı* bozdu mu, tiyatro da bozulur.

h) Konuda, oynayış da ne düpedüz gerçeğe kaçacak, ne düpedüz hayale. İkisi *ortası* bir iklimde kalacak. Büyük tiyatro yazarlarının şiirlerle nesir *ortalaması* bir dil kullanmaları, bu iklimi yaratma gayretine verilebilir.

Bu kötü koşullar içinde iyi tiyatro olmazmış. Bu, laf mıdır Allah aşkınıza. Bir kez koşullar gerçekten kötü mü? Avrupa'da daha mı kolay tiyatro kurmak? Kaçta bir piyes, aktör, rejisör, ortaya çıkmak imkânını buluyor? Para yok, yer yok, aktör yok, halkta anlayış yok, hürriyet yok diyorlar. Yenilik getiren hangi sanatçı, nerede, ne zaman şıp diye bulmuş bütün bunları? Ama, peki, koşullar bizde her yerden daha kötü diyelim: Kötü koşulların da kendine göre tiyatrosu, bu kötü koşullarla savaşan tiyatrosu olmaz mı? "Kral, piyesimi menetmiş; o halde piyesim oynayacak" diyor Beaumarchais, koşulların en kötüsü içinde, ihtilal arifesinde *Figaro'nun Düğünü*'nü oynatan adam. Sanatın rahat koşullar içinde geliştiğini söyleyenler, sanattan vazgeçmiş, yahut sanatın kırıntılarıyla geçinen rahatına düşkün kişilerdir. Sahici sanatçı, kötü koşullara rağmen, hatta kötü koşullardan faydalanarak yapacağını yapar. Bizde tiyatronun gelişmesini engelleyen çok rahat koşullar içinde tiyatro yapanlardır. Ne gariptir ki, bu memlekette tiyatro olmaz diyenler de onlar arasından çıkıyor.

*

Biz, iyiliği de, kötülüğü de o kadar devletten, Allahlaşmış devletlilerden beklemeye alışmışız ki, rolünü anlamamış veya sadece iyi ezberlememiş aktör bile başarısızlığının kabahatini devlete bulur, devlete çatmadığı için de millete çatar. Tiyatro adamlarımıza yapacağımız en büyük iyilik, onların devlete yükledikleri kabahati kendilerine yüklemektir. Sadece sahneye çıkmayı bir saadet saymayan adamı, hiçbir devlet, tiyatro adamı yapamaz: Tiyatro bakanı da olsa nafile. Nice tiyatro adamlarımız "devletlu" olur olmaz, tiyatrodan oldular. En kötü koşullar içinde en iyi tiyatroyu kuranlar, en iyi koşullar içinde, kurulmuş tiyatroları yıktılar. Bari beğenseler kendilerini devletli yapan devleti... Nerede: Devleti hor görenler de onlar arasından çıkıyor.

Bizde tiyatro, zor para getirdiği için değil, kolay para getirdiği için gelişemiyor belki. Tiyatroda biraz olsun kendini gösterip de fakir, mesela, bir ilkokul öğretmeni kadar fakir kalmış kimse tanıyor musunuz? Tiyatrolarımızda adı geçen sanatçıları bir gözden geçirin: Kendileri hep bu memlekette tiyatro sanatının para getirmediğinden yakınırlar ama, çoğu kolayca kazanılmış bir sahne şöhretini, paraya çevirmekle meşguldürler. Sahne adamlarımız bize yeteneklerini seçtirir seçtirmez, parayı seçiyorlar. Kendi paralarıyla kitaplarını bastıran, şiiri para getirmediği ölçüde tutan şairlerimizi düşünün, bir de devlet parasıyla sahneye çıkmayı angarya sayan, üstelik han hamam derdine düşen nice aktörleri. Bize tiyatro getirsinler diye, kendilerini milletin parasıyla okutacağız, Avrupa'dan ayaklarına uzmanlar getireceğiz, hatta Avrupa'da gezdireceğiz, işte büyük şehir, işte büyük bina, işte okur-yazar seyirci, işte maaş, işte pöh pöh diyeceğiz sonra? Sonra bize tiyatro getirecek sanatçı, bizde tiyatro olmaz diye, bahçeli ev derdine düşecek. Sahiden de bu çetin işi bu kadar kolay şartlarla yetişen nazlı kişiler, nasıl başarabilir. Bari meydanı, sanatı zor olduğu için sevenlere bıraksalar.

*

Sinema, tiyatroyu öldürmedi, tersine, kendini bulduruttu tiyat-

roya. Sahne ıvır zıvırından, tarih, coğrafya sevgiciliğinden kurtulmaya yüz tuttu. Meydan sözle aktöre, tiyatronun bu iki "olmazsa olmaz" unsuruna açılır oldu. Sinemanın hızını köstekleyen yalın insan sesi, yeniden tiyatroyu tek başına doldurabilecek. Sinema, yalnız sözle verilemeyeni, tiyatro ise yalnız onunla verilebileni aradığı ölçüde kendi yollarındadır. Hangi tiyatro sözün yaratamadığı heyecanı dekor, ışık, hareketle yaratabilmiş? Bunlar olsa olsa, sözün anlamını belirtmek, birden kavratmak, etkinliğini arttırmak gibi işlere yarayabilir.

Yalnız söze dayanan tiyatronun da bir tehlikesi vardır: Parlak söze düşmek. Hele manzum tiyatroda yazar, adımbaşı bu tehlikeyle karşı karşıyadır. Abdülhak Hamid'in tiyatrosu söze dayandığı için değil, parlak söze kaçtığı için gürültüye gitmiştir. Victor Hugo'nun tiyatrosu da öyle. Yalnız söz ama "sahih" söz, insanın ta kendisi olan söz; çalım satar gibi değil, gerdanlık takar gibi değil, nefes alır gibi söylenen söz. Ama takıp takıştırmadan ortaya çıkmak, insanda nasıl bir cevher olmalı diyeceksiniz. İşte:

Ol cevheri bul da sirkat eyle...

Bizim halkımızın tiyatroda yermeye, satire açık bir düşkünlüğü var. Sahnede büyük alkışı öteden beri sağa sola çatan oyunlar toplar. Halk tiyatromuzun, Karagöz'ün, orta oyununun, köy oyunlarının tuzu biberi, yermedir. Şiirimizdeki lirik coşkunluk, tiyatroda bir türlü tutunamamış. On yıl kadar önce bir Ramazan gecesi, Beyazıt'ın bir bahçesinde Karagöz'ün, Leyla ile Mecnun oyununu görmüştüm. Kafasında bir bülbül yuvasıyla dağda Leyla'nın hayaline gazeller okuyan Mecnun'un yanına, Karagöz bir yiyecek torbasıyla geliyor ve: "Ulan Mecnun be, bırak ahı vahı da, kızı kaçıralım. Evde seni bekleyip duruyor biçare. Babası bir zengine verecek kızı..." Bahçe halkı öyle tuttu ki Karagöz'ün bu antilirizmini, Karagözcü tuluatı hep bu yöne dökmek zorunda kaldı; zaten

asıl istediği de buydu onun da herhalde. Anadolu köylerinde bir muhtar oyunu oynanır. Satirin bu kadar özüne varan oyun az bulunur. Bir muhtar ölür; ahlar, vahlar, yanık ağıtlar, köyümüzün direği yıkıldı, bittik diye bağırışmalar... Ondan iyi adam yoktu, kimse yerini tutamaz, filan falan; ama bu arada mallar da bölüşülür, yeni muhtar seçilir, Allah'ın emrine boyun eğilir... Derken, bir yabancı çıkagelir; muhtarın neden öldüğünü, birkaç gün ölü gibi yattığını, sonra bilmem ne yapılınca canlandığını söyler. Haydi mezardan çıkarın, tekrar yaşatayım muhtarı der. Demez mi? İşler de değişir. Bir düşüncedir alır herkesi. Ya bölüşülen mallar? Ya yeni muhtar? Hem sonra hani pek o kadar bulunmaz adam değildi ihtiyar muhtar. Az mı can yakmıştı. Gününü de gün etmişti nihayet. Hem sonra hocanın yaptıkları ne olacak? Tabut, kefen, namaz, dua, ağlamalar... Yabancıyı defetmek en iyisi: Hadi ordan kâfir şeytan, karışma Allah'ın işine...

Yaman bir satir damarımız var kısacası. Muammer'in tiyatrosu bu damarı işletiyor, ama ne kadar kolayına kaçarak, işini ne kadar az ciddiye alarak, ne kadar yerinde sayarak. İşletmesine kendinden başka değerleri katabilse mesela Melih Cevdet, Haldun Taner gibi aynı madeni yeni bir anlayışla işleten, üstelik kendisine değer de veren sahi sanatçılara elini uzatsa, adını dünyaya duyurabilir. Ama o zaman tiyatrosu kendine paradan başka şeyler de getirebilir.

1955

SİNEMA ÜSTÜNE

1 — Çağımızda sinemanın bir sanat olarak öbür sanatlar arasındaki yeri ve önemi nedir?

2 — Yeni kuşakların gelişmesinde sinemanın iyi veya kötü etkileri olduğuna inanıyor musunuz? Sinema bir eğitim aracı olarak kullanılabilir mi?

3 — Türk filmciliği, sizce ne durumdadır? Gelişmesi için aydınlara düşen ödevler nelerdir?

1 —Avrupa sinemayı buldu, çünkü 500 yıldır onu arıyordu. Bütün sanatlarındaki gelişme ona doğruydu. Aslında durgun olan resim, heykel gibi sanatlar hareketli olmak, konularını zamanın akışı içine sokmak istiyorlar, müzik, tiyatro, roman, dans gibi hareket sanatları da durgun değerlere, mekân özellikleri vermeye, tasvirci olmaya özeniyorlardı. Hepsinin birden aradığı da insanı ve dünyayı oldukları gibi, ama sanatçının dilediği düzen içinde yeniden kurmak, yaşatmaktı. Her sanat, en olmayacak şeyleri bile yaşar, yaşanırmış gibi, hayatın ta kendisiymiş gibi gösterdiği ölçüde başarı sağlardı. Kısacası, uyanık bir rüya olmak istiyordu her sanat, gerçekten olmuş gibi korkutan, sevdiren, güldüren, ağlatan bir rüya; sinemayla oldu. Sinema güpegündüz rüya görmeye gittiğimiz yerdir. Bütün sanatların istediği bu olmasa, hepsi birden aynı rüyayı donatmak için rejisörün emrine girmez, bir bütün içinde erimeye razı olmazlardı. Sanat kaldı mı sinemaya? Hepsi eskiden camide, kilisede, tekkede yaptıkları gibi bir amaçta birleştiler.

Bununla beraber sinema, biraraya getirdiği sanatların kendi kendilerini bilmelerine, başkalarından ayırdetmelerine de neden oldu. Sinemada buluşur buluşmaz ne kadar değişik olduklarını daha iyi anladı sanatlar. Sinema bütün sanatların istediğini gerçekleştirince, her sanat yalnız kendine özgü değerleri işlemek yolunu tuttu. Örneğin resim, sinema kadar tabiata benzeyemeyeceğini anlayıp vazgeçti benzetmekten, somuttan soyuta, görülenden görülmeyene kaçtı, salt kendi yaratabileceği renk biçim düzenlerine sığındı. Başka türlü insanlar er geç sinemanın yanında resmin ne kadar cılız bir benzetme olduğunu anlayacaklardı. İş bölümü her sanata kendi olanaklarını derinleştirmeyi öğretti. Yine de sinemanın bir sanat olup olmadığını düşünenler, çağımızın bu en

büyük sanat olayını olmasa da olur gibi görenler var dünyamızda. En akıllılarımız arasında bile bu sanatı hor görenler çıkıyor. Oysa ki bugün artık sinemanın sanatlar arasındaki yerini değil, sanatların sinemadaki yerini düşünmek zorundayız. Çoğu kötü olan filmlere gelince bunlar sinemanın değil, sinemayı kullananların günahlarıdır. Kaldı ki öteki sanatlarda işlenen günahlar yanında sinemanınkiler hiç kalır.

2 — Eğitici olmak aslında her sanatın en asıl yanıdır. Hepsi de zaten bu kayguyla doğmuşlardır: Dans bile. Öğretme bakımından sinemanın olanakları şimdiye kadar hiçbir sanatın ulaşamadığı kadar zengindir. Sinema yoluyla öğretilmeyecek hiçbir bilgi yoktur, demek yetmez; hiçbir bilgi sinemadan daha iyi bir öğretme yolu bulamaz, bile diyebiliriz artık. İyi bir öğretmenin yaptığı nedir? Her şeyden önce öğrencinin gözünü kulağını bir zaman için etrafa kaydırmadan kendi üzerine çekmek değil mi? Sinemada bu iş kendiliğinden oluyor: Kararmış ve susmuş bir dünya ortasında seyirci bir tek ışık ve ses kaynağına ister istemez çevriliyor. Geriye işin en önemlisi, verilecek bilginin değeri kalıyor diyeceksiniz. Evet, ama sinema değerli bilgiye alet olmam demiyor ki bize. Atom gücü neyse, sinemanın gücü de o: İyiye de, kötüye de en kestirme yol. Hem biz istesek de istemesek de sinema eğitim ve öğretim işinde okulla yarışa başlıyor yavaş yavaş. Büyük şehir çocuklarının sevme, konuşma, düşünme üsluplarında, tarih, coğrafya görüşlerinde sinemanın payı küçümsenebilir mi dersiniz?

Sinema varken okulun hâlâ sinema yokmuş gibi davranması dünyamızın tuhaf gerçeklerinden biridir. Ne var ki insanların en zor değiştirebildikleri şey eğitim ve öğretim yollarıdır. Alıştığı yolu en zor bırakan meslek adamı öğretmendir: Gördüğü iş kafa alışkanlığına en elverişli, zararsızca değiştirilmesi en zor iştir de ondan. Hele edebiyat, sanat, felsefe, tarih gibi dersleri okutanlar o kadar zor yol değiştirirler ki, hiç zorlamaya gelmezler. Oysa ki en değişken konular da onlarınkidir. Ana-babanın eğitim yoluna gelince, her yenilikten kaçar bu yol da. En yeni düşünceli adam

baba olur olmaz geleneğe göreneğe uyar, dayağı cennetten çıkma bilir, eğitimde her yeniliği zararlı, tehlikeli görür, çocuğu kendi hayatını, kendi devrini yaşamaya bırakmaz.

İşte bu eğitim ve öğretim gelenekçiliği yüzünden ne okul sinemanın sonsuz olanaklarından yararlanabiliyor ne de sinema, okulların o en kalabalığıyken, okul sayılabiliyor. Ama, dikkat, emrine almadık sanatçı komayan sinema, öğretmenleri de kendine başlıyor çekmeye. Parasıyla değil mi? Bir İtalyan Üniversitesi profesörü rol almış bir filmde. Ne yazık ki sırf para kazanmak için. Devletler sinema bakanlıkları kurmak için daha ne türlü güç olmasını bekliyorlar acaba?

3 — Türk sinemacılığının bugünkü zavallı hali bence devletimizin bu işe önem vermeyişindendir. Sinemayı bir eğlence olarak bile ciddiye almamış olacak ki içki ve tütüne verdiği önemi ondan esirgemiş. Masalların düşünemediği bu yaman güç, Peri padişahının bu en hünerli kızı küçük bezirgânların elinde kalmış. Ver parayı, gör maskarayı diyor onlar da. Hepsi değil şüphesiz: Bu kızın kaderini bilen, ona sadece göbek attırmayanlar da var, ama devede kulak. Sinemayı yalnız para için değil, gerçekten seven sanatçılarımız, sinema adamlarımız da yok değil, ama film şiir kitabı değil ki cep harçlıklarını verip çıkarsınlar. İster istemez onlar da giriyor paranın emrine, kolayına kaçıyorlar işin. Para padişahı Beyoğlu'ndaki köşkünden Türk halkının ne türlü film istediğine karar veriyor. Yaptığı film para da getirince haklı çıkıyor aklınca. Halbuki para getiren sinema sanatı, onun yaptığı daha doğrusu bozduğu film değil. Sinemayı seviyor, istiyor halkımız, hele yerlisine can atıyor. Buna karşılık giydiği hüküm şu oluyor: Halk yalnız çıplak kadın, vur kır ve piyasa alaturkasından hoşlanır. Hükmün dayandığı gerçek şu: Para getiriyor bunlar. Elbette getirecek. Filmin içine kokain konabilse, daha da çok para getirebilir. Ama bu sinema adı altında başka bir istekten para kazanmak olur. Halk değil yalnız beyler, paşalar, bilginler, filozoflar da hoşlanır çıplak kadından. Bu kadar sakat bir düşüncenin emrinde çağımızın en verimli sanat makinesi nasıl bırakılabilir?

Bırakılsa bile devlet hiç olmazsa bir örnek stüdyo kurmalı derim. Orda yerli yabancı en iyi ustalar toplanmalı ve diğer stüdyoların ellerindeki olanaklarla neler yapılabileceğini göstermeli. Bu stüdyo dürüst ellere geçer, bir süre işine de karışılmazsa herkes kadar biz de iyi film yapabiliriz. Tabii orada yetişeceklere az para vermeli, yoksa gerçek hevesliler yine açıkta kalır. Devlet stüdyosunda sinemayı paradan çok sevenler çalışmalı. Bu bir çare değil, bir hayal diyeceksiniz. Olabilir; ama ben başka çare görmüyorum. Hatta bugünkü kayıtsızlığımızla sinemada arada bir de olsa iyi şeyler görmemize şaşırıyorum. Bunları herhalde iyi niyetli insanlar gümrükten mal kaçırır gibi para padişahının gözünden kaçıyorlar, yahut arada bir padişahın cömertliği tutuyor.

1956

DİL DEVRİMİMİZ ÜSTÜNE

Dil devrimi, çağdaş bir millet olma ve halkçı bir devlet kurma çabalarımızın en başarılısı sayılabilir. Bu devrim bir dil yerine başka bir dil getirmiş, yeni bir dil yaratmış değildir; sadece halktan kopuk bir sarayın uydurma ve halka kapalı yazı dilini kitaplıklara bırakıp, halkımızla birlikte yüzyıllardır hor görülen Türkçe'yi yücelterek kitapların, yasaların, bilim ve sanatların tek dili olmasına yol açmıştır. Din elden gidiyor diye laikliğe karşı gelenler kadar, dil elden gidiyor diye dil devrimine karşı koyanlar da halkı aldatmakta, bilerek bilmeyerek eski düzenin çıkarcı ve sömürücü kalıntılarına hizmet etmektedirler. Dil devrimi hiç kimseyi konuştuğu dili bir başka türlü konuşmaya ve yazmaya zorlamış değildir, laikliğin de hiç kimseyi belli inanca zorlamadığı gibi.

Dil devrimi, Atatürk'ün sağlığında da, sonradan da aşırılıklara düşememiş, haklı tepkilere uğramamış değildir. Ama bütün dev-

rimlerin ve savaşların ister istemez düştükleri aşırılıklar gibi bunlar da halkın sağduyusuyla törpülenip Türkçe'nin gelişmesine yararlı olmuşlardır. Daha dün uydurma diye alay edilen nice Türkçe deyim ve terimlerin Arapça, Farsça karşılıkları unutulmuş gibidir. Yirmi beş yıldır hükümetlerin tutucu davranışları dil devrimine katılmak şöyle dursun açıkça karşı komaları düşünülürse Türkçe'nin bir millet dili, halk dili olarak ne kadar hızla geliştiği anlaşılır. Bugün en gerici yazar bile gülünç olmadan üçgen yerine müselles, kan dolaşımı yerine deveran-ı dem, kış günleri yerine eyyam-ı şita, sonradan yerine bilahare, din bilgisi yerine ulum-i diniye, dopdolu yerine mâlâ mâl, uzman yerine mütehassıs, böbrek yerine kilye, uçak yerine tayyare, devrim yerine inkılâp diyemez artık.

Bununla birlikte, dil devrimi kendiliğinden yürüyor diyerek Türkçe'nin Kurtuluş Savaşı'na son verme zamanı hiç de gelmiş değildir henüz. Yazı dilinin halktan yana gelişmesini kimse durduramazsa da birçokları geciktirme çabasındadırlar. Yazılarında Türkçe terim ve devrik cümle kullanmakta diretenlere çamur atan sinsi halk düşmanlarından kurtulmuş değiliz. Mutluluklarını mutsuz bir çoğunluğun varlığına borçlu olanların dil devrimine karşı çıkmaları çıkarları gereğidir. Halk dilinin bilim dili olması, sömürülenlerin sömürenlere karşı bir zaferidir. Onun için dil devrimini sürdürmek, Türkçe'yi yüceltip halkımızın kendi diliyle aydınlanmasını sağlamaya çalışmak ilerici aydınların baş eylemlerinden biridir. Ancak dil devrimcileri arasında halkı yine hor görerek yeni bir azınlık dili yaratmak isteyenleri de desteklemek zorunda değiliz. Türkçe değil diye büyük çoğunluğumuzun anasından öğrendiği deyimlere uydurma karşılıklar aramak yararlı, gerekli bir eylem değildir. Köy, gurbet, sıla, posta, tren, ferman, kervan gibi sözleri değiştirmeye kalkanlar halktan kopmanın yeni bir yoluna girmektedirler. Girsinler, ama halk arkalarından gelmezse kızmasınlar.

Milli eğitimin ve milli kültürün baş aracı olan dil konusunda

doğru yolu bulmuş, ama bu yoldaki hızımızı da yavaşlatmış durumdayız. Devlet adamlarımız, üniversite hocalarımız dil üstüne düşünmeyi ve gericilerle savaşmayı Dil Kurumu'na ve ilerici yazarlara bırakmaktadırlar. Oysa, devletimizin bütün genel müdürlükleri de, bütün üniversite görevlileri de dil konusunda titiz olmak, kendi bilim ve yönetim dallarında halkın en kolay anlayıp benimseyeceği terimleri aramak zorundadırlar. Fakir halkımızın parasıyla fakir halkımızın çok üstünde bir yaşayış süren bilim ve sanat adamlarımızın halkça ve Türkçe konuşup yazmalarını istemek hakkımızdır. Anamızdan öğrenip her gün birkaç kez kullandığımız sözlerin nereden geldiğini, oturduğumuz kentin, köyün, adanın, yamacın adının nece olduğunu bilmek şöyle dursun, merak bile etmeyen aydınlarımız, öğretmenlerimiz ne yazık ki, pek çoktur. Kaynak bilgisi veren sözlüklerimizin olmaması, bu bilgisizliğimizin nedeni ya da sonucu değilse bile açık belirtisidir.(1)

1973

(1) Bu yazı, birkaç yıl önce TÖS'ün düzenlediği Devrimci Eğitim Şurası'na sunulmak üzere kaleme alınmışsa da, tamamlanmadığı için gönderilememişti.

İÇİNDEKİLER

Üçüncü Bası İçin Önsöz (Vedat Günyol) 5
Bizim Anadolu 9
Halk Kavramı 14
Halk 15
Gelişen Türkiye 19
Halktan Yana 23
Düşünce Özgürlüğü 26
Halk Kavramı Üstüne 29
Aldatılmışlara Sesleniş 32
Atatürk ve Halk 34
Demokrasiye Güven 39
Halka Güven 44
Üç Yol 50
Susmak mı Söylemek mi? 53
İki Düşünce 55
Dostluk Üstüne 57
Dostluk 59
Halk Oyunları 65
Dostluk, Bilim, Politika 69
Aşk Gelecek 74
Yazarlar Pazarında 78
Merhamet Edebiyatı 81
Zehir Yeşili 83
Yamalar 85
Dil Üstüne 86
İlerici, Gerici 90
Kara Aydınlık 93
Mavi ve Kara 96
Halkın Anladığı Aydın 99
Sokakta 101
Din Üstüne 105
Din ve Bilim 109

Devrimciliğe Dönüş ... 114
Evrim Devrim Üstüne ... 119
Somutlaşan Kavramlar ... 123
Softalık ... 127
Gelenekler Üstüne ... 129
Yaşayan Geçmiş ... 131
Batı, Doğu ... 138
Çocuk, Ana-Baba İlişkileri ... 140
Kuşku Üstüne ... 143
Yine Kuşku Üstüne ... 147
17 Nisan: Bir Gurbet Bayramı ... 151
İş ve Eğitim ... 155
Devlet ve Sanat ... 159
Devlet ve Temel Eğitim ... 164
Köy Enstitüleri'ni Kuran Düşünce ... 169
Eğitim Üstüne ... 172
Okuryazarlar ve Köy Enstitüleri ... 176
Köy Enstitüleri Üstüne ... 186
Tonguç ... 191
Solcu Umacılığı ... 195
İlyada ve Anadolu ... 198
Bu Basıya Eklenen Bölüm ... 205
Tarih Soruşturmasına Cevap ... 207
Çetin Altan ... 209
Köy Enstitüleri'ni Anarken ... 213
Süleyman Edip Balkır'ın Anıları ... 218
Dino ve Mutlu Bir Yaklaştırma ... 221
Emperyalizm ve Kültür ... 226
Bir Karikatür Üzerine ... 231
Özgürlük ve Eşitlik Üstüne ... 236
Halka Saygı ... 241
İş Eğitimi ... 244
Halk ve Aydınlar ... 247
Tiyatro Üstüne ... 251
Sinema Üstüne ... 257
Dil Devrimimiz Üstüne ... 261

Köklü ve derin bir özekinin (kültürün) temsilcisi olan değerli yazın ve sanat adamı, eğitimci, eleştirmen, denemeci, düşünür ve bilge kişiliğiyle aydınlarımızca çok iyi bilinen Sabahattin Eyuboğlu'nun bütün yazılarını, denemelerini topladığı "Mavi ve Kara" adlı yapıtı — üçüncü basıdan itibaren yapılan eklerle — dördüncü basısına ulaşmış oldu.

Eyüboğlu'nun bu yapıtının içeriğini kısaca şöyle değerlendirebiliriz:

Uygarlık nedir, geçmiş — gelecek nedir? Bu sorunları, ileri bir tarih görüşü içinde temellendiren bir kitaptır elinizdeki. Atatürk'ün tarih savuncası (tezi), yüceltici bir derinlikte yorumlanmaktadır bizce.

Dost ve dostluk sözündeki sıcaklığın, köklü bir halk sevgisinin yanında, çağdaş bir ulus olmanın ilkelerini de olanca derinliğiyle, apaçık gösteriyor kişiye.

Anadolu'yu anayurt saymamız ve o topraklar üstünde gelmiş geçmiş bütün uygarlıkları benimseyerek, bir "Türk bireşimi (sentezi)"ne ulaşmamızın gerekliliğini de yansıtmaktadır.

SAMİ KARAÖREN

(. içinde)

ISBN 94 34 Y 0074 016